

A MAGYAR VISELET TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE

174 SZÖVEGKÖZTI KÉPPEL ÉS HAT TÁBLÁVAL.

A MAGYAK TUDOMÁNYOS AKADÉMIA RÉGÉSZETI BIZOTTSÁGA MEGBÍZÁSÁBÓL

ÍRTA

DR. SZENDREI JÁNOS.
BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1905.

IFJU MAGYAR GRÓF.

MAGYAR GRÓF KISASSZONYA.

XVII. SZÁZADI VÍZFESTMÉNYEK.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

A MAGYAR VISELET TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.

NYELVÉN KÍVÜL A SZOKÁSOK, a viselet fejezik ki a nemzet jellemi. Természetes tehát, hogy a nemzeti öntudat ébredése korától kezdve a történeti kutatás a magyar viselet múltjával is mindinkább foglalkozni kezdett. Érdemlegesebb, behatóbb kutatások azonban csak hazai tudományosságunk újabb föllendülése korában, egészen az újabb időkben következtek be. Régészeti tudományunk egyik megalapítója Rómer Flóris, majd Kőváry László, Vizkei Béla, Csoma József és dr. Boncz Ödön foglalkoztak viseletünk múltjával, az eredeti és képes emlékek szempontjából, míg Radvánszky Béla báró a történelmi adatok egész tömegét gyűjtötte egybe. Az összes eddigi eredményeket pedig Nagy Géza, ösmert szorgalmával és tudásával dolgozta fel és Nemes Mihály festőművész rajzaival kísérve, »A magyar viseletek története» című nagy munkában csak az imént tette közzé.

Évtizedek óta foglalkozván magam is a nemzeti viseletünk történetére vonatkozó anyag gyűjtésével, főleg miután az utóbbi időkben közzétett viseletképek sorozatában számos hézagot és megoldatlan kérdést találtam, tartottam időszerűnek, hogy az általam gyűjtött anyagot is közlétegyem.

A módozatot illetőleg az a nézetem, hogy nekünk mint minden történelmi emlékünknél ismertetésénél, itt is első sorban föladatunk a létező régi hiteles emlékek egybegyűjtése, kritikai ismertetése és közlése, vagyis, hogy a történelmi kutatás módszerét kell alkalmaznunk a viseletre nézve is. Egyes öltözetek és viselet-typusok rekonstruálása, azok egyes főmaradt részeiből, illetőleg leletekből, csak igen kivételes esetekben s csak akkor indokolt, ha a leletek minden lényeges alkatrészt magukban foglalnak. És e részben az eredeti, vagyis egykorú emlékek közléséhez annyival inkább is ragaszkodhatunk, mert ha a nemzet sok hányattatása közepeit régi ruhadarab kevés is maradt reánk, de képes ábrázolást oly bőviben bírunk, a mennyit kevés európai nemzet mutathat fel. És ennek oka az, hogy főleg a török háborúk kezdete óta egész Európa érdeklődése felénk fordult, minek folytán a legkülönbözőbb nemzetek művészei jöttek országunkat tanulmányozni, s hogy az igazi művészetet elsősorban a régi külföldi íróktól is annyira magasztalt festői magyar viselet ragadta meg, az természetes.

A XVI. században Aman Jóst, Zynut Mátyás, Sirmacher János, Custos Domokos, Jesselrurg Péter, a francia Lé Pautre, az olasz Camotio János metszenek magyar tárgyú képeket. Houfnagel György 1595-ben a helyszínén rajzolja országunk főhelyeit, Braun és Ortelius gazdag és tudós német kiadók részére. A frankfurti Lautensack Adolf rajzolja az 1595-iki esztergomi csatát, Keller György Nürnbergből 1576-ban beutazza Magyar- és Erdélyországot; jelen volt Buda-Pestnél 1602-ben, Hatvannál 1604-ben Russwurm táborában és ez alkalommal rajzolt és karcolt csata- és várképeit a hírneves Feyerabend Zsigmond kiadó-czég teszi közzé. A kassai születésű Ruda János a XVI. század végén rajzolja Esztergom várát és vidékét.

Zimmermann VII. mos Péter, az augsburgi Dilbaum-czég küldötte, szintén természet után rajzolta itteni lapjait 1590 végén. Az olasz Aginelli Miklós 1560-ban, Forlani Paolo pedig 1567-ben készíti Győr vára rajzát. Később Vimes ezredes, majd gr. Hofkirchen Károly vezér alatt többen rajzolják Komárom, Érsekújvár és Győr erődök képeit, még pedig magának Montecuccoli főparancsnoknak utasításai szerint. Sicha Lukács mérnök 1663-ban a felsőmagyarországi táborban élve megrajzolja Tokaj, Nagy-Károly, Putnok és Szendrő várak képeit. Holst ezredes viszont 1670-ben Erdélyben jár és egész sorát rajzolja le az útjába eső várak és erődített helyeknek. Buda vára törököktől való visszavételének világtörténeti ténye pedig épen egész sereg külföldi művészt foglalkoztatott. Maga Hallart a bajor sereg főhadsegéde ott helyben örökíti meg az ostrom egyes jeleneteit. Fontana D. János műépítész és a francia Juvigny készítik Budavár és környékének leghívebb képeit. Az ugyancsak külföldi Greischer M., Esterházy Pál nádor megbízásából beutazza Magyarországot és rajzolja és vési urának nevezetesebb várait. Ugyancsak a XVII. században a francia Breüiette Péter, más néven Ctartres és Simonini Francesco, az olasz St. Della Bella, Baur W., Gretien de Mechel, Boutats Gáspár, Merian, Bodenehr, Giuorn Bologna, Rogg G., a hollandi Romyn de Hooghe, Peeters Jakab és Van Westerhout és az augsburgi Kiliánok rajzolnak és metszenek magyar tárgyú képeket. Az olasz tudós, művész és kiváló katona Marsigli Alajos Ferdinánd gróf részt vesz Buda várának 1686-iki ostromában, bejárta az egész Duna vonalát és Erdélyt s minden irányú tudományos felvételei között viseletképeket is rajzolt. A szász Suttinger Dániel tüzérszázados és mérnök, valamint Seutter M. táborkari liszt követik a török elleni hadjáratban Savoyai Eugen herceget s hű képekben örökítik meg a diadalmas ütközeteket. Blödner szintén a helyszínén rajzolja meg a péterváradai döntő csatát.

A XVIII. század közepén Werner Frigyes bejárta Magyarország nevezetesebb városait, rajzokat vett fel azokról és Augsburgban színezett metszetekben adta ki. Ugyanezen korszakban Bidingen J. E., Johann Dániel Herz, Mart. Engelbrecht és főleg a Bugendas művész-család festettek és metszettek hazai tárgyú képeket.

Kétségtelen, hogy mindeme művészek, kik között nem egy világhírű s olyan van, kinek neve a műtörténelem lapjain ma is elismeréssel említetik, midőn csataképeket, városok és várak képeit rajzolták, egyszersmind megfigyelték az akkori életei s hű rajzokat vettek fel a magyar hadi, polgári, illetőleg köz- és nép-, szóval a női és férfi viseletről. — Es hogy ez így történt, bizonyosságai a reánk maradt képek, melyek közül a csataképeken és várostromokon legbecsesebb adatait találjuk XVI. és XVII. századbeli hadi viseletünk és felszerelésünknek; városi és egyéb látképeik előterében pedig stafage gyanánt alkalmazva, rendszerint valamely női vagy férfi viselet képre lelünk, mely nem egyszer új és fontos adatokat szolgáltat a hazai viselettörténet bűvárainak.

De eme képeken és metszeten kívül sok más anyag is kínálkozik kutatásaink tárgyául. Ilyenek elsősorban a fennmaradt régi eredeti ruhák és öltözeldarabok. Múzeumainkban, főurainknál s előkelőbb régi családainknál ezek is elég számban maradtak fenn. Becsesebb ilyenmű emlékek vannak a m. n. múzeum régiség- és néprajzi tárában, az országos magyar iparművészeti múzeumban, a bécsi udvari múzeumokban, a kolozsvári erdélyi múzeumban, a gyulafehérvári múzeumban, a kassai felsőmagyarországi, a pozsonyvárosi és beszlercebányai múzeumokban, a gróf Andrássy, Bánffy, Teleki, Zichy és hg. Batthyány-családok birtokában. Mindannyi között azonban legnagyobb számmal és legbecsesebb emlékeket bír e részben a herceg Esterházy család fraknoi kincstára.

Közvetlenül ezen anyaghoz csatlakoznak jelentőség tekintetében az eredeti régi családi arcképek, a melyeken az ábrázolt egyének rendszerint legszebb ünneplő- és díszruháikban vagy fegyverzetükben vannak lefestve. E tekintetben már sokkal több anyaggal rendelkezünk, a mennyiben nyilvános és közkeptárainkon kívül főuraink váraiban és kastélyaiban s régibb nemesi családainknál szerteszét az országban máig is meglévő ily régi és viselettörténeti szempontból fontos családi képek száma bátran néhány ezerre tehető.

Nem kevésbé fontosak a középkori pecséteken, régi érmeken és a czímerekben található alakos ábrázolások, melyek igen gyakran nemcsak nagybecsű korjellemző viseletképet, három a tulajdonosnak szinte arczképes hűségű képét is tartalmazzák. Viselettörténeti adatokat szolgáltatnak ezenkívül a fenmaradt régi szobrászati alkotások, leginkább domborműves és alakos sírkövek, továbbá a házi eszközök és használati tárgyak mindazon nemei is, a melyek festészeti és domborműves ábrázolások felvételére alkalmasak. Ilyenek a majolika és porcellán műtárgyak, a játékkártyák, a könyvkötéshez használt díszített előzéklapok, még a mézeskalács bábsíító minták, sőt régi írópapirosunk vízjegyei is. Szóval, viselettörténetünkre vonatkozó adatok mindenütt találhatók, hol a köz- és magánélet megnyilatkozik. Épen azért a lelkiismeretes kutatásnak mindezekre ki kell terjeszkednie.

Viseletünk történetének számos, eddigelé kellően meg nem világított kérdéseire vonatkozólag jelen munkámban 512 olyan emléket tárgyalok, a melyek eddigelé vagy teljesen ismeretlenek voltak, vagy hogy csak viselettörténeti szempontból kellő méltatásban nem részesültek. Ezen tekintélyes anyag lehetővé tette azt, hogy az irodalmunkban eddigelé közzétett emlékeket, ismétlés kerülése céljából mellőzhettem. Ezen anyag fővárosi nyilvános levéltáraink összes czímeres leveleinek, az országos levéltár több ezer darab pecsétes oklevelének, a történelmi képcsarnok s a szépművészeti múzeum Esterházy gyűjteménye liarminczezret meghaladó metszetének darabról-darabra való vizsgálata nyomán, továbbá több külföldi gyűjtemény, közöttük a bécsi udvari múzeumok és nyilvános múzeumaink ide vonatkozó és még kiadatlan, valamint több magángyűjtemény s közöttük a boldogult Lanfranconi Enka- és Ernst Eajos-féle, valamint a RÖMER-féle hagyaték és saját metszet- és képgyűjteményem anyagából került ki.

Az anyagnak most már történelmi korrendben való tárgyalására terjeszkedve ki, a honfoglalás korát illetőleg azt mondja Nagy Géza, a honfoglaláskorabeli hazai leletek egyik legalaposabb ösmerője: «mi volt a magyarság viseleté a honfoglalás korában; közvetlen adatunk erre nézve még annyi sincs, mint a mennyit a népvándorlás korra felhozhatunk. Ez utóbbinál legalább két emlékről meglehetősen nagy valószínűséggel elmondhattuk, hogy a hunn-avar viseletét tüntetik fel; a honfoglaláskori magyaroknál egyetlen egy olyan képes emlékre sem hivatkozhatunk, melyről azt állíthatnánk, hogy magyart ábrázol, a minő volt Árpád korában, s a mely aztán módot nyújtana arra, hogy abból az öltözet alakját és szabását nagyjából megállapíthatnánk.»¹

És tökéletesen igaza van, mert jóllehet honfoglaláskorabeli leleteink nap-nap mellett szaporodva s má' a százai meghaladva, az öltözet és hadi felszerelés egyes darabjait nagy számban juttatják kezeinkbe, mindamelllett ma még nem adják biztos és teljes képét egyetlen öltözetnek sem, mert egyrészt az eddig ösmert tárgyak nagy része mint véletlen lelet került elő s pontosan nem volt megállapítható, hogy a csontvázak mely részén feküdtek, tehát mi volt a rendeltetésük, másrészt pedig az öltözetek rendszerinti igenis múlandó anyaga a sok század romboló hatását a közvetlen temetkezés folytán a sírokban nem állotta ki és csaknem nyomtalanéi elenyészett.

Mikor Munkácsy a Honfoglalás megfestésével bízott meg, az új országház építő-bizottsága hivatalos megkeresése folytán a Magyar Tudományos Akadémia történelmi és régészeti bizottsága behatóan foglalkozott e kérdéssel s annak eredménye gyanánt közölte, hogy: «A meghódolt nép szlovén typosú volt, hogy a mi a ruházatot illeti, a főveg nemezből készült, prémel díszített kucsma lehetett, melyhez elől ezüst lemezt alkalmaztak. A ruhára ezüst pikkelyeket vagy külföldi pénzeket varrtak fel. Az öv keskeny, a kard szintén és gyengén görbült; páncél nincsen. A fegyverzethez tartozik még a lándzsa és a nyíl. A korbelti írók tanúsága szerint a főemberek ruházatára sok arany ékszer volt függesztve, mely csengetyü-hanggal kísérté lép-teiket.»

¹ Nemes—Nagy. A magyar viseletek története. 1900. 17. lap.

1890-ben megfordultam Munkácsy párisi műtermében, akkor, a mikor nagy művének vázlatát készítette. A keleti anyag tanulmányozása végett együtt jártuk be Páris múzeumait és a hosszas eszmecsserét, hazatérve levélben is folytattuk. Egyik levelében azután Munkácsy a következő kijelentéssel fejezi be a dolgot: «Elvégre is én eleget tettem. Én nem vagyok tudós, hogy akadémikus búvárlatokat végezzek. Én festő vagyok, s feladatom egy képet festeni, melynek művészi hatása legyen és én azt a képet meg fogom festeni.» És a Honfoglalás tárgyát illetően az ő álláspontja helyes volt, — de a későbbi történelmi korokra nézve, hol már bőséges anyag kínálkozik a nemzeti viselet helyes megfestésére, történelmi festőnek bizonyára nem volna szabad ekként nyilatkoznia.

És mindamellett Nemes Mihály 11 alakot tudott megfesteni lovon és gyalog a honfoglalás korából.¹ De hiszen megfestette Munkácsy Mihály is a Honfoglalást, a hol a többek között ott látjuk Jókai Mór koszorús írónk képmását is modern díszruhájában. Az ilyen képek azután lehetnek művészi alkotások, kedélyünket megragadhatják, de múltunk felőli tudásunkat nem gyarapíthatják.

Mint már fentebb is kifejeztem, egész viseletképeknek a leletek egyes darabjaiból való helyreállítása, reconstruálása, csak oly esetekben indokolt, hol az összes lényeges részek adva vannak; különben csak mint föltevések, komoly figyelemre egy pozitív tudomány terén nem számíthatnak.

Addig tehát, a míg szerencsés újabb leletek biztosabb adatokhoz nem juttatnak, a létező és élő rokonemlékek kutatására, gyűjtésére és szigorú kritikai méltatására kell szorítkoznunk. És ezek természetszerűleg kínálkozó helye első sorban az ázsiai őshaza területe és az oltani népek hasonló emlékei.

A magyar viselet eredetét Ázsia ősnépei között és általában a keleten kell keresnünk.

Ezeket a népeket a régi szokásokhoz és formákhoz való rendíthetetlen ragaszkodás jellemzi, elannyira, hogy ottan ma is olyan öltözet- és fegyverzeti darabokat és díszítési motívumokat találunk, mint a minőket ezer évvel ezelőtt használtak. Pár évvel ezelőtt a konstantinápolyi karakói nagy hídon megvettem egy perzsa hajcsár lovának nyaklódíszét, egy vadkan-agyarakból formált félholdat, melynek közepéből szakasztott olyan boglárók csüngenek le, mint a minőket honfoglaláskori lovas sírjainkban találunk, még nagyságuk is olyan, mintha csak ugyanazon mintába öntötték volna. Meglepő, hogy ily irányban mily fontos és nagyszámú anyagot állított egybe Zichy Jenő gróf kaukázusi expedíciója.

A kis-ázsiai partvidékről pedig magam gyűjtöttem egybe számos ötvösművet, öltözeti és fegyverzeti tárgyat, a többek között például az öltözeteken ott századok óta használt ötvösmívű filigrános és zománczos gombformákat, a melyek szakasztott másai a hazánkban található régi formáknak.

A perzsa-tatár viselet hódító útját két különböző, ellentétes irányból tette meg Európa szívébe. Az egyik a Kaukázuson át, a Volga-menti Oroszországon és Lengyelországon át vezetett hazánk területére, hova honfoglaló őseink hozták magukkal; a másik Kis-Azsián, Törökországon és a Balkán-félszigeten át a török hódító hadjáratai nyomán jutott el Magyarországra.

Mikor a középkorban Nagy Lajos alatt Bolgárországban először kerültek egymással szembe a magyarok s a törökök, lehetetlen, hogy kölcsönösen meg ne lepte volna őket ruházatuk, fegyverzetük, sőt taktikájuk hasonlósága is. Lehet, hogy már akkor felmerült az eszme, hogy mindezek nyomai egy messze eredet testvériségére vezethetők vissza.

Mert valóban úgy állott a dolog, hogy különösen egyes csapatnemek, például a spahik öltözete még a XVII. század első felében is csupán és egyedül a turbánja által különbözött a magyar könnyű lovasság öltözetétől. Ezt a lényt megvilágító számos emlékünk sorozatából csupán a Badák-család 1514-iki czímerének alakjait említjük fel, melyen az egymással harcoló

¹ Nemes—Nagy. A magyar viseletek története. III. Tábla.

magyar és török vitéz egyedül turbánja és kalpagja által különböztethető meg egymástól. (IV. Tábla.) Ezt a megfigyelést már XVI. és XVII. századbeli írók is lelték. Egy a XVII. század elejéről való s magyar nemeseket ábrázoló rézmetszet¹ alá írva a következő verset találjuk:

Es ist im gantzen Bonisohen Keich
Kein volek den Túroken mehr geleich
In ruslung vnd complexien,
Als die Vngrische manheit schon.

Hogy pedig eleinte egyáltalán semmi különbség sem volt a magyar és keleti viseletben, a mennyiben a magyarok a turbánt is viselték, arra szintén képes bizonyítékaink is vannak. Ilyen nemcsak Kálmán királynak a párisi arsenal könyvtárában levő codexben foglalt képe, melyen fején turbánnal ábrázoltatik, hanem a győri antiphonalénak a XV. század második feléből származó miniatűrjei között levő turbános süvegű magyarjai is.

Ha tehát viseletünk legrégebb emlékeit keressük, ha a honfoglaláskorabeli öltözet és fegyverzet teljes képét akarjuk nyerni, saját hiányos leleteink kiegészítéséül az ázsiai népek jelenlegi és régi emlékeinek tanulmányozásához kell fordulnunk.

A tárgyi emlékeken, a régiségeken kívül a keleti népek régi írott és képes ábrázolásé forrásait is különös figyelmünkre kell méltatnunk.

Valamint az arczképfestészet eredete az egyiptomi múmia-koporsókra festett arczokhan keresendő, úgy az alakos ábrázolás és a tájképfeslés, különösen pedig a miniatűr-festészet alapjai a kora középkori arabs és perzsa kéziratok színes és aranyozott, gyakran bámulatos finomságú festményeiben található meg. A keleti művészet termékenyítőleg hatott már magára az antik, a görög és római művészetre is, de kétségtelen hatása volt a renaissanceera is. A Bizanczból menekülő tudósok s a Spanyolországot meghódító mórok egyaránt magukkal hozták Európába ezeket a régi festeti kéziratokat, melyek csakhamar legkeresettebb és legbecsesebb tárgyai lettek a királyok és főurak könyvtárainak és gyűjteményeinek. A középkor könyvmásoló és krónikáíró barátjai, a kolostorok falai között, ezekből a régi keleti kéziratokból tanultak festeni, kezdetben nem csak azok technikáját követve, hanem még képeiket, alakjaikat és jeleneteiket is lemásolva. A középkori képes ábrázolások alakjainak sajátosság merevsége és jelenetes ábrázolások hátteréül a tájkép, a természet, az állatok alkalmazása, mind, mind ezen keleti festett kéziratok hatása.

Egy XIII. századbeli perzsa kézirati codexben² csata-jelenetet látunk lefestve, melyen lovasság lovassággal áll szemben, a szöveg szerint ugyanazon szaszanida-törzs két családja harcolván egymás ellen. Öltözetük: kupalakú sisak, sodronyszövetű nyak-és tarkó-vérttel, sodrony-pánczéling, melyen az alsó kar vértjei lemez-pánczélból vannak. A lovasok egy része a sodronyöltözet felett újjatlan és bokáig érő hosszú, kaftánszerű, kék és vörös színű felső öltönyt visel. Nagy részük sisakja és sodronyinge aranyozott, néhányé aczélkékre futtatott. Fegyverzetük gyengén hajlott szablya, lándzsa, kéz-íjj és puzdra. Védelmül kicsiny, kerek pajzsot viselnek. A lovak homlokán lemez-pánczél, nyakukon rákfarkas-pánczél, szügyükön részben sodrony-pánczél, részben kék, vagy vörös takaró van, a mely azonban sűrűn felvarrott aranyozott boglárokkal díszített, a mely egyszersmind azonban védelmül is szolgál. A lovak vértete is részben aranyozott, részben aczélkékre futtatott. (1. kép.)

Ugyané codexben van egy másik csatakép, melyen a lóvérték között keltő keskeny apró felvarrott lemezekből áll s a lovak szügyeire díszítésül és csörgő dísz gyanánt egy-egy tallérokából, vagy ezüst kerek lemezekből álló füzér van felkötve. (2. kép.)

Látjuk tehát, hogy ez az öltözet és felszerelés ugyanaz, mint a milyennek Leó császár

¹ Ernst Lajos gyűjteményében.

² Szerző gyűjteményében.

taktikájában az ősmagyarokét leírja. És ezt bizonyítják a honfoglalás korabeli lovas-sírhelyeinkben talált nagyszámú keleti stílusú boglárók s Ismail Ahmed és Nasr ben Ahmed Izmirnek Samarkandban 892. táján veretett, a felfüggesztés céljából több helyi átfűrt, a szegeci, galgóczi és bodrogvécsi leletekben talált nagy ezüst érmei.¹

Ugyancsak a XIII. századból származó egy másik perzsa codex² egyik lapján két lovas zenészt látunk. Az egyiknek nyergében ott lóg a két kis üstdob, ép úgy, mint a későbbi magyar lovas dobosoknál látjuk (19., 118. és 138. sz. képeinken), a másik pedig hosszú tölcse-res kürtöt fúj, mint a minóket a bécsi képes krónika apródjainak kezében látunk. Mellettük két gyalogos is áll. Az egyik keskeny övvel szorított kurta dolmányt s kezében vágott végű

magyaros szabiját tart. A másikkal könyökbe vágott ujjú, galléros dolmánya van, a minőt a XVI. és XVII. században nálunk is bőven találunk. Ennek kezében csatabárd van. Mindkettőjük alsó lábszára lemez-vértel védett. (3. kép.)

Ugyanez a codex egy másik képén, mely egy keleti regét illusztrál, azt a jelenetet látjuk, a mint a patakban fürdő királyleányt az arra lovagló ifjú vadász meglepi.

A királyleány bíbor palástja, koronája és csizmája a patak partján van lerakva. Ez a hegyes orrú, magas és fent csúcsba vágott, arany paszománt-szegélyű, feketekordován csizma, a mienkhez teljesen hasonló. A királyleány legelésző lova, négyszögletű arany rojtos, piros lótakarója fölött magas előkápájú és háttámlájú, aranyozott nyereggel s piros szattyán kantárral szerszámozott. A nyereg a ma is használatban lévő magyar nyereg típusának előképe. A vadász ifjú lova hasonlóképpen szerszámozott s nyakán fehér lószőr bojt lóg. Maga az ifjú, zöld alsó ruhájára felöltöit, könyökbe vágott ujjú, derékba szabott, piros selyem virágokkal átszőtt aranybrokát dolmányt visel, melyet a szabályát hordó szíj szorít derekához; baloldalán piros bársony puzdra, nyílvesszőkkel. Sárga keztyűs jobb kezén vadász sólyma ül. A dolmány szövetének virágdísz

1. CSATAJELENET EGY XIII. SZÁZADI PERZSA CODEXBŐL.

perzsa motívum, mint a hogy a renaissance olasz aranybrokátai és bársonyaié is. így nézhetett ki Európa bármely középkori hercege — csak-hogy ennek fején turbán van.

Egy Kis Ázsiából hozott XVI. századbeli indó-perzsa munkájú, lakkfestménnyel díszített dobozon³ oroslánvadászatot látunk ábrázolva. A vadászatban a király kíséretében résztvevő lovasok oldalt kissé benyomott, fekete hegyes szőrme kucsmát, derekukon sárga szövet sállal megkötöll, derékba szabott piros dolmányt s magas, csúcsba vágott szárú, hegyes orrú sárga szattyánból készült csizmába húzott szűk nadrágot viselnek. A lótakaró aranyrojttal szeptett

¹ Archaeológiai Értesítő 1898. évf. 13. lap.

² Szerző gyűjteményében.

³ U. o.

négyszögletű piros szövetből készült. Közülök a képünkön bemutatott alak sebes vágatásban visszafordulva hátrafelé nyilaz, a miben, mint tudjuk, honfoglaló őseink is mesterek voltak. (4. kép.) Konstantinápolyban, az Eszki-Serailban őrzött régi császári könyvtár codexei között láttam egy «Sah-námehu-et, bámulatos szépségű miniatűrökkel a XV. század elejéről, melyek között épen úgy, mint egy 1510-ből való s Vámbéry Ármin könyvtárában lévő «Seibani-náme»-et tartalmazó codexben, a perzsa tatár viseletben megtaláljuk a hegyes kun süveget, a báránybőr sapkát, a prémes kucsmát s az ujjatlan és könyökbe vágott ujjú zsinóros dolmányokat.

Hausláb tábornok, a híres bécsi gyűjtő különösen figyelmeztette Rómer Flórist annak idején, hogy a Firduszi költeményeinek teheráni kiadásában számos nagybecsű adat van a magyar viselet fejlődésének történetére vonatkozólag.¹ Hogy különben maguk a perzsák mennyire megbecsülték nemzeti viseletüket, bizonyítja az az érdekes adat, hogy mikor Betlehembe benyomultak, a főtemplomban a régi egyházi tárgyú mozaik képeken a perzsák öltözetét ismervén föl, ezt a templomot teljesen sértetlenül hagyták, holott a többit kirabolták.²

Azon fentebb kifejezett nézetünk támogatására, hogy a keleti kéziratok miniatűrjei mennyire befolyásolták a középkori európai miniatúrokat, érdekes biznyságul szolgál a párisi Sorronne és a francia nemzeti könyvtár egy-egy miniatűrökkel díszített codexe, s az elsővel kapcsolatban a mi bécsi képes krónikánk is. Az elsőnek címe: Histoire du voyage et congueste de Jerusalem és a keresztes hadak történetét tárgyalja. íratott 1337-ben. Szövegbeli érdekességei emeli, hogy számos magyarországi vonatkozást tartalmaz. Leírja Remete Péter kereszteseinek hazánkon való keresztül vonulását 1096-ban, bővebben foglalkozik Kálmán és II. Endre királyaink országosával, közli utóbbinak a pápához írott levelét s külön emlékezik meg Comaniáról.

De mindezeknél érdekesebbek a codex képei. Technikai szempontból még teljesen a keleti miniatűrök hatása alatt készültek. A távlat kezdetleges. A mezők néhány fűszálból álló csoportokkal vannak jelölve, a fák koronája egy gömb alak, de a melyen belől a levelek meg vannak rajzolva. A háttér vagy arany, vagy egyszínű sötétkék ég, néha perzsa motívumokkal mintázott, mintegy tapéta. A tatárok és saraczenok

2. PERZSA LOVASOK EGY XIII. SZÁZADI PERZSA CODEXBŐL.

¹ Rómer Flóris jegyzet a műemlékek országos bizottsága levéltárában.

² Revue Archéologique 1877. IX. 153. lap.

³ Sorbone Mss. Fr. Folio 383.

ugyanolyan kún süveges, kaftános alakok, mint a minóket Szt. László legendáját ábrázoló falképeinken látunk, s mint a milyenek a bécsi képes krónika ábrázolásai. A lovagok a XIV. század páncélzatába öltözték, épúgy, mint a mi krónikánknál. E codex egyik képe, mely a törökök költözködését ábrázolja, a képes krónika hunok beköltözését ábrázoló képének párja.

Körülbelül ugyanez áll az 1351-ben íratott másik codexre nézve is, melynek címe: *Le Livre des Merveilles du monde on voyage de M. Paul.*¹ A tatárok öltözetében itten is min-

IV. PERZSA HARCZOSOK EGY XIII. SZÁZADI CODEXBŐL.

Nagyított másolat.

denütt az ősmagyar viseletre ismerünk. Különösen a 2., 13., 14. és 16. lapokon levő fővegek nagy érdekűek. Van közöttük a csúcsos sisakok mellett felhajtott s középen behasított karimájú kún süveg, prémes zacskós kucsma, elől felhajtott s hátul legyűrt prémszegélyű kalpag s magas, felhajtott karimájú kurucz süveg is.

Márk a mi képes krónikánkat 1158-ban írta és festette, még pedig mint bevezetésében maga mondja, «Különféle régi krónikákból összeszededgetve.» Ezek között a kél lentebb leírt

¹ Bibliothèque Nationale. 2810. fol.

codex bizonyára közte volt. Több képet és számos alakot csaknem teljesen lemásolt e code-kekből. Mindamellett már itt sietek kijelenteni, hogy ezeken kívül azután viszont számos képen a XIV. századbeli magyarországi viseletét és életet saját közvetlen szemlélete alapján festette és hagyta híven reánk.

A népvándorlás korában és a koraközépkorban egymás viseletét egyes népek és törzsek leginkább a hadizsákmányok, sarezok és kölcsönös ajándékok révén sajátították el, melyek között a különböző ruhaneműek mindig benn foglaltattak. Így Anonymus írja, hogy Álmos a legyőzött ruthénektől a többek között öltözeteket is követelt sarcz fejében. Ezekkel együtt azután ezer ruhénmódra ékesített nyereggel és fékkel ellátott lovat is küldtek neki. A lodoméri vezér hasonló módon adott neki háromszáz felnyergelt lovat és számos kaczagányt, Galizia vezére pedig úgy Álmosnak, mint valamennyi vitéznek «igen nemes köntösöket ajándékozott.»

Árpád pedig Szalánnak a tizenkét fehér lovon kívül, tizenkét nyuszi és ugyanannyi hölgyeményei bőrt és tizenkét aranyos köntöst (bizonyára keleti aranybrokát szövetekből valókat) küldött ajándékba.¹

Az orosz és lengyel viselet a közép-ázsiai turk népek befolyása folytán szintén perzsata-tár formák szerint alakúit és így a magyar viselethez nagyon hasonló volt egészen az újabb korig

Az orosz archajologiai publikációk számos példái mellett hivatkozunk arra a képre, mely I. Mátyás királyunk követségét ábrázolja 1488-ból az orosz nagyfejedelem előtt, a hol is az orosz urakat a magyarok mellett látva, azonnal szembe-ötlik viseletük azonos eredete. (II. Tábla).

De még világosabb bizonyítékokat szolgáltatnak a XVI. századból Herberstein munkájának² fametszetű képei, melyeken látjuk a felhajtott s középen hasított karimájú nemez süveget, a könyökbe vágott ujjú dolmányt, a tarsolyt, a hosszú és kivarrott szárú csizmát és fegyvereik között a kézíjat és nyilat, a szablyát, a csatabárdot, a gerezdes és lánczos buzogányt.

Maga Herberstein Zsigmond, mint császári követ, 1526-ban egy díszöltözetet kap ajándékba a czártól, mely prémes süvegből s bundaszerű nagy prém gallérú. elől végig zsinóros, virágos aranybrokát boér mentéből s kivarrott szárú csizmából áll,³ mely formát a Kaukázus vidékén akkor is, ma is megtaláljuk.⁴

A régi lengyel nemzeti viseletnek pedig a magyarral való csaknem teljes azonosságára szintén számos példa és bizonyíték van. Ilyen a többiek közt az 1519-iki lengyel krónika⁵ számos képes ábrázolásával, ilyen Zsigmond Ágost lengyel király 1552 július 8-án Danczigba való bevonulásának képe, lobogóskopjás, tárcsapajzsos magyar huszárokkal, kiknek kerek nemez kalpagjuk mellett hátul óriási tollforgó van.⁶

Az e tárgyra vonatkozólag különben magában Lengyelországban található emlékek jelen-
tekenyebb részét hírneves festőjük, Matejko, már egybegyűjtötte.⁷

4. NYILAZÓ PERZSA. XVI. SZÁZADI LAKKFESTMÉNY.

¹ Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól. Fejérpataky László akadémiai kiadása IX., X. XI., és XIV. fejezete.

² Herberstein. Moscowiter. Basel 1563. CLXXII. és CLXXIV. lap.

³ Adeujng. Sigmund v. Herberstein. Petersburg 1818.

⁴ Carl Köhler. Die Trachten der Völker. Dresden 1871. 55. lap.

⁵ Chronica Polonorum. Michow. MDXIX.

⁶ Bömer hagyaték. Műeral. Orsz. Bizotts. levéltára.

⁷ Jak a Matejka od Boleslawa Wstydlwego do Stanislawo Augusta. Objasmena dziesieciu tablic Ubiorow w polsce. W. Krakowio 1879. Lásd még: Lewicky J. Album des costumes Polonais anciens et modernes.

Mikor Báthory István erdélyi fejedelem 1576-ban lengyel királyivá választatott, Erdélyből magával oda vitt udvarával és katonaságával hozzájárult ahhoz, hogy a magyar és lengyel viselet még inkább egybeolvadjon.

Grondszi Lajos, Apafii udvarában élő református menekült, a lengyel kozák háborúról írott művében mondja, hogy 1656-ban egy lengyel főúr II. Rákóczy György erdélyi fejedelmet ajánlván a lengyel királyságra, azonkívül, hogy mint mondá, a lengyel és magyar nemzetet századok óta szellemi és vérrokoni kötelékek fűzik egybe, mint különös okot felemlíti azt is, hogy « kél nemzet nemességének öltözete is egyforma.¹

Az orosz-lengyel és magyar viselet között azonban a XV. századtól kezdve, a mennyire képes ábrázolásaink visszamennek, volt mégis mindig egy jelentékeny különbség, nevezetesen az, hogy míg az első a közvetlenebb és folytonos ázsiai tatár befolyás folytán dolmányát állandóan kaftánszerűleg hosszúra szabta és mentéjét is, mint boér mentét bokáig érő hosszúra eresztette és a zordonabb éghajlat folytán mindig felöltve viselte; addig a magyar dolmányt és mentét is egyaránt kurtára szabták, s ez utóbbit többnyire panyókára vetve viselték. (22., 34., Cl. és 124. számú képeink.)

Az Ázsiából hozott ősmagyar viselet a történelmi fejlődés folyamán a szerint, a mint sorsa más-más nemzetnek engedett reá kisebb vagy tartósabb befolyást, többféle idegen hatásnak volt kitéve.

Ilyen volt még a vezérek korában a bizantinikus, majd Szt. István korától kezdve a német befolyás, melynek hatása alatt a királyi udvar és a főnemesség csakhamar fölveszi a teljes verlezetet s ennek folytán a hadi taktikában a régi magyar könnyű lovasság fölött a nehéz vértezett lovasság jut egyelőre fölénybe. Nagy Lajos korában ugyancsak az udvar útján olasz befolyás jut érvényre a viseletben, mely még nagyobb arányokat ölt a renaissance korában Mátyás alatt, mint azt az ő és neje Beatrix királynénak, főleg a Corvinákban fenmaradt számos egykorú képe is igazolja.

A korszak emlékei rendkívül gyérek s jóformán csak hadi felszerelésekre vonatkoznak.

Hogy például milyen lehetett a magyar viselet a XI—XII. században, némi fogalmat alkotunk magunknak Kálmán király törvényeinek 70. fejezetéből, melyben rendeltetik, hogy a papok világi öltözetet ne viseljenek. Azután felsoroltatik, mik azok a világi öltözetek, a melyeket nem szabad viselniük. Ilyenek: a hasított mente, vagy dolmány, tarka keztyű, piros nyeregtagaró, vagy zöld kurta mente, nadrág és sapka, hímes sarú és selyemmel varrott ing, valamint selyem öv.

A következő századból hiteles adatokat csupán a pecséteinken látható alakos ábrázolások nyújtanak, a melyekkel szemben azonban már a legszigorúbb kritikával s a legnagyobb óvatossággal kell eljárunk. Míg ugyanis egy pár herceg és főúr lovaspecsétjén, valamint egyháznagyjaink pecsétéin is, a kor teljes hitelességű öltözetét látjuk, (5., 6. és 7. képünk) addig az összes középkori királyi nagy függő pecséteinken látható ábrázolások figyelmen kívül hagyandók, mert mindannyian egy bizonyos sablonra készültek, s a magyar királyi öltözet, királyi és koronázási jelvények egyetlen darabjának sem leljük rajtuk nyomát. Részint a bizantinikus tunika, részint a frank királyi bő palást ez öltözet jellemző fő ruhadarabja, melyhez a liliomos nyitott korona és liliomos kormánypáleza csatlakozik. Összehasonlítva ezt a középkori frank királyi pecsétekkel, látjuk, hogy a miéink, azok egyenes másolatai. Ilyen teljesen egyforma sablonra készültek 11. Géza, II. Endre, Erzsébet királyné, Nagy Lajos, V. László, I. Mátyás, II.

Ulászló, II. Lajos stb. királyi nagy függő pecsétéi. Ennek a ténynek csak az lehet magyarázata, hogy valamely bizanczi, vagy frank vésnök készítette legrégebb királyi pecsétünket az általa már megszokott gyakorlat szerint, nem törődve azzal, hogy a magyar királyoknak más-

¹ Koppi Carolus. *História belli cosacco-polonei autliore Samuele Grondszi de Grondi conscripti* 1676. Pest. 1789.

forma koronájuk és másforma öltözetük van. Tudjuk, hogy hasonló esetünk van a hazai középkori éremverés terén a pénzverő izmaelitákkal.

Sokkal feltűnőbb jelenség már az, hogy ehhez a királyi ábrázoláshoz valamennyi uralkodónk ragaszkodott. Felmerülhet az a gondolat, hogy a korona és kormánypálcza liliomai Nagy Lajos, Anjou liliomai, miután azonban előtte már kétszáz évvel 11. Géza is ilyet használt, kétségtelen, hogy az csakis a frank eredetre vezethető vissza.

Tudjuk, hogy magát a szent koronát s még szintén az Árpádok családi kincseihez tartozó kormánypálczát, vagy buzogányt mily kegyeletiúi vette körül mindig a nemzet és királya egyaránt, hogy azokat még sem vette fel, királyi nagy pecsétjére, tehát legfőbb állami jelvényére, csak egy magyarázatát tudnám adni, s ez az, hogy volt valaki, a kit a nemzet még ezen erekléinél is nagyobb tiszteletben tartott, s ez: Szent István király; miután pedig minden valószínűség szerint már az ő pecsétje is ilyformán készült, az iránta való kegyeletből tartották azután meg ezt a formát későbbi összes királyaink. Annyira közhasználatúvá vált minden király rangjának kizárólagosan ilyen módon való ábrázolása, hogy Turóczi krónikájában még Attila is épen így van megrajzolva.

Kétségtelen tehát, hogy királyi nagy függő pecséteink, királyaink régi viseletének meghatározásánál figyelembe nem vehetők, mert hiszen például I. Mátyás királyról, kinek annyi egyéb ábrázolását ismerjük, semmiképen sem hihetjük el, hogy úgy öltözködve ült volna trónján. De bizonyára még kevésbé tehető az föl, hogy koronázási, vagy legnagyobb tróndíszét megtartva, bármelyik királyunk, koronájával fején és kormánypálczájával kezében leszállt volna a köznapi életbe, mint a hogy Nemes Mihály festőművész egyik viseletképén II. Endre királyt látjuk egy főúrral karon fogva, hóna alá csapott kormánypálczával, fején koronával, a másik kezében a birodalmi almával sétálni.¹

Királyaink régi viseletének megállapításáról lévén szó, a régi egykorú képes ábrázolásokat is a legszigorúbb kritika alá kell vennünk, mert a hízelgő művészek, nem is említve a mythológiai ábrázolásokat, előszeretettel rajzolják őket, mint antik bölcseket, patriarchákat, s leginkább mint diadalmas római Caesarokat, tehát olyan öltözetben, a milyenben azok sohasem jártak, s a mely koruknak sem felel meg. Még inkább kihívja kritikánkat ez a körülmény, ha figyelembe vesszük, hogy lelkiismeretlen kiadók, XV. és XVI. századbeli krónikákban egy és ugyanazon klisével öt-hat különböző nemzetiségű király arczképét nyomtatták le, csak épen más és más nevet írtak ugyanazon kép alá.

XIV. századbeli viseletünk szempontjából, daczára, hogy művén a keleti miniatűrök hatása feltűnően jelentkezik, Márk képes krónikáját kell elsőrangú forrásunknak elismernünk, melyekhez újabban mind nagyobb számban felkutatott és közzétett falképeink csatlakoznak.

A képes krónika számos miniatűrje közül legbecsesebbnek kell tartanunk azt a képet, mely Nagy Lajos királyt trónján ülve, fején házi koronával, hermelines paláستtal s az ország színeit viselő kurta dolmányban és olaszos szűk nadrágban ábrázolja. Trónja mellett egyik oldalon hadvezérei és előkelő harcosai nyugat-európai vértzetben s a másikon ugyancsak előkelő kún urak, izmaeliták és magyar főurak sorakoznak, hosszú kaftánokban, hegyes süvegekben és kalpagokban, szablyákkal és kézijakkal fegyverkezve, tehát még az ősi keleti viseletben.

Az ezen korbéli ruházat díszítésére vonatkozólag érdekes adalékul kínálkozik Annegarn történetének az az adata, hogy a XIV. és XV. században a lovagtornák ünnepélyein szokásban volt, hogy a hölgyek egyik nap német, más nap francia s igen gyakran magyar ruhákban jelentek meg. Magyar ruháikon apró csöngetyüket, vagy csörgetyüket viseltek, s uszályos hosszú selyem ruhájuk aztán ilyen hangot adott, «kiin, kiin, surr, surr.»

¹ Nagy—Nemes. A magyar viseletek története. VII. tábla 10, 11.

A XV. századot illetőleg, tekintve a magasabb kultúrát s a fejlett művészi életei, nemcsak eredetiben fennmaradt emlékeink, öltözetek, ékszerek, fegyverek, hanem a képes és szobrászati ábrázolások száma és a mi fő, megbízhatósága is emelkedik.

A viseletten feladata e korszaktól kezdve most már abban áll. hogy az újabban felmerülő leleteket és emlékeket kritikailag feldolgozza s igyekezzen a hézagokat kitölteni s a függőben levő kérdéseket megoldani.

Egy ilyen érdekes kérdés a papi viselet helyzete hazánkban a nemzeti viselettel szemben. A rituálék, zsinati határozatok a középkor elejétől kezdve és különösen az irányadó olasz gyakorlat, papi viselet gyanánt tunica és tógaszerű ruhákat írtak elő. Úgy de tudjuk, hogy hazánkban a banderialis rendszer behozatala óta egyháznagyjaink hadcsapatokat tartoztak állandóan tartani, s hogy azokat az ütközetekben maguk is vezették; számos egyéb példán kívül tudjuk a szerencsétlen mohácsi csata lefolyásából is. Ilyen foglalkozásuk közben természetes, hogy a tóga viselésétől el kellett, térniük, jöllehet az 1279-iki zsinati határozatok XI. fejezete kimondja, hogy a papoknak sem kardot, sem kést nem szabad felebbvalóik engedelmé nélkül hordani. Az 1460. évi lőcsei zsinat XXXVIII. fejezetében megtiltja a vörös czipő, s a zöld és vörös posztóból való nadrág használatát; az 1494. évi nyitrai zsinat pedig újból rendeli, hogy a papok kizárólag papi ruhában járjanak, különféle színű kelmékkel ne éljenek, világias ruhát legfeljebb akkor öltsenek, ha lakóhelyükön kívül lovagolnak. Ezen rendeletet pedig újból megerősítik az 1498-iki esztergomi és a veszprémi 1515-iki zsinatok határozatai. Különösen érdekes e részben az 1560-ban Nagyszombatban Oláh Miklós elnöklete alatt megnyitott esztergomfőegyházmegyei zsinat határozatainak XXIII. fejezete, mely rendeli, hogy: «A papok papi ruhát viseljenek, nem csikósat, sem tarkát, vagy különféle színt. A gereznával bélelt ruhának szabása ne legyen világias és a nyakon túlnyúló, hanem bokáig érő és paphoz illő és az egyház szokása szerint a nyaknál összeszorított. Kalapjuk sem világi, sem katonai, hanem illően papi legyen. Szakállt és bajuszt növeszteni senkinek sem szabad, s ezen kívül fejük tetejét is korona alakra kell beretválniok. Födetlen koronával pedig nyilvánosan sohase jelenjenek meg. A világi öltözetben járókat a püspök sohasem fogja védelmébe venni.»

Az 1611-iki nagyszombati zsinat ismét meghagyja, hogy a papok ruházata világi szabású nem lehet, színe pedig fekete, vagy violaszínű, a köpeny pedig mindenesetre fekete legyen. A tonsura viselése alól pedig senki sem mentetik fel. Az 1669-iki és 1687-iki zágrábi zsinatok pedig kimondják, hogy miután a papi ruházatokban újabban sajátságos (t. i. magyaros) alak, szín és minőség jött divatba, meghagyatik, hogy minden rangú papi egyén hosszú fekete felső ruhával éljen, hasonló színű gombokkal, gallérral és hajtókákkal. Az alsó ruha hasonlóképp fekete, vagy violaszínű legyen és semmiesetre sem lehet megyszínű, vöröses, vagy sárgás, a mi a nyakravalóra, kalapra és övre is értendő. A téli utazó ruha is ilyen legyen, sőt a selyemnek is, a melylyel varratik ilyen színűnek kell lennie. A gallérnak, mely egy- vagy félarasznyira a nyakról lelóg, a birtokos tehetsége szerinti gereznás hajtókával és ujjakkal kell birnia, vagy téli suba alakra készítve akként, hogy ujjai a kéz markáig érjenek s egyenesen levágásnak.¹

És mindezek daczára az egyik zsinat elnökét, Oláh Miklóst, továbbá Verancsicsot, Forgáchot, Lippayt, Szelepcsényit, Széchenyit, Kollonichot és Kopácsit fenmaradt egykorú arczképeiken többnyire nagy szakállal és zsinóros magyar ruhában látjuk ábrázolva. Hyppolit érsek 1489-ben arany taréjú, pávatoll prétnű és saskeselyűtollal díszített süvegben járt. ruhatárában pedig 12,424 frank értékű hermelin- és czobolyprém volt, s mégis 1507-ben hermelinért ismét 15,309 frankot adott ki.² Nálunk a törökkel vívott folytonos harcok miatt, a mely küzdelem tulajdonképeni kereszties had volt a keresztény vallás védelmére is, meg kellett engedni a pap-

¹ Péterffy. Acta Concil. 105. és k. l.

² Századok 1872. év. 307. lap és Tört. Tár 12. k. 152. l.

ságnak a fegyverviselést, a melylyel vele járt a magyar nemzeti ruha is. Ezen az úton, mint igazi ecclesiá militans jutott a magyar katolikus papság a múltban a magyar viselethez.

A XV. század hadi viseletére nézve is áll az, a mit az előző századra nézve megállapítottunk, hogy t. i. a nyugati módra fegyverzett nehéz lovasság mellett a nemzeti öltözetet viselő könnyű lovasság, mely ekkor már huszárságnak neveztetik, egyenrangú szerepet visz.

A csúcsíves modorú teljes vérteteket, melyről több egykorú hiteles ábrázolás maradt reánk, csak a harcban és a tornákon viselik, a magánéletben, az ünnepélyeken és az udvarnál a magyar nemzeti és az olaszos viselet járja, melyet már e korban is rendkívül fényűző volta jellemez.

E részben Mátyás udvarának és környezetének regeszerű fénye, immár történeti adatokkal okmányolva, mint nemzeti történetünk leghatalmasabb korszaka bontakozik ki előttünk.

És a reánk maradt adatokból látjuk azt is, hogy a királyné személyével összefüggő olasz divat mellett maga Mátyás mindig az ősi magyar viseletét érvényesíti, -1487-ben a l'ranzin királynak egy fekete bársonyból készült és hermelin- és czobolyprémmel dúsan ellátott kaftánt küld ajándékba. Egy alkalommal, midőn neje jelenlétében a ferrarai követet, Valentini társát fogadja, török kaftánt visel, mely lábait is eltakarja. Ajándékba is osztogat, kitüntetéskép, arany brokátból készült török kaftánokat, sőt drága perzsa kelméjű ruhákat is.

Midőn 1480-ben Blanka hercegnőnek, a Corvin János jegyesének Magyarországra hozatalához Milanóban előkészületeket tesznek, Chalco, a hercegi titkár értesíti urát, hogy a magyar udvarnál a hosszú ruha a divat, az olasz rövid szabású öltönyökön ott megbotráncokznának; tehát a Blankával küldendő kíséret számára olyanokat csináltassanak. Ilyen azonban tényleg nem volt szabály, onnan látjuk, hogy 1476-ban egy alkalommal maga Mátyás is rövid piros dolmányban jelenik meg, s kamarásai is ilyen ruhát öltenek a menyegzői díszmenetre.¹ Mátyás orosz követségének képén (II. tábla) látjuk, hogy az urak szintén kurta dolmányt és panyókára vetett mentét viselnek, míg a követség ajándékvivői már hosszú zekékbe vannak öltözve. Feltűnő, hogy e követség összes tagjainak feje beretvált, elől meghagyott üstökkel. E kétségtelenül keletről vett szokás tehát nálunk már a XV. század utolsó évtizedeiben veszi kezdetét.

A fény pedig, a melyet ékszerekben, gyöngyökben és drága kövekben kifejtettek, hihetetlen és szemképráztató.

A pfalzi választó fejedelemnek 1476-ban Mátyás király menyegzőjére küldött követe azt írta hivatalos jelentésében, hogy az ünnepélyeken jelenlevő magyar főurak és nemesek valamennyien hihetetlen fényű öltözetekben dúslakodtak. Ezek között Újlaki Miklósnak teljes öltözetét leírja, azt mondván, hogy egész hosszában aranyfonállal és gyöngyökkel átszőtt és hímzett dolmány volt rajta, e felett pedig egy harminczöt font aranyat nyomó, ötszáz gyémánttal és más drágakövekkel díszített arany mentét viselt.⁵

Zápolya István nádorról írják, hogy 1404-ben, mikor Lőcsén királyát s a lengyel udvari vendégül látta, nem volt egy nap, a melyen 3000 aranyat ne ért volna az öltözet, melyben megjelent.

Gazdagság és fény tekintetében a XVI. és XVII. század még felülmúlja az előző korszakot, csakhogy mostan a női viseletben fejtenek ki nagyobb fényűzést.

A törökkel való folytonos érintkezés következtében egyrészt a török viselet befolyásolja mind a két századon át viseletünket, másrészt az első században Báthory István lengyel királysága folytán, különösen az erdélyi viseletre a lengyel van nagyobb befolyással. Ugyané korszakban talán még sűrűbb volt érintkezésünk politikai helyzetünknel fogva a némettel. Hogy ennek spanyol-francziás viselete nem tudott reánk hatást tenni, annak egyik oka a régi nemzeti formákhoz való ragaszkodáson kívül, mint Rómer mondja, a németiség országos gyűlölete.

¹ Dr. Csánki Dezső. I. Mátyás udvara. Budapest, 1884. 7. fejezet.

³ Báró Radvánszky Béla. Magyar családi élet és háztartás. 1896. 1. 102. 1.

Ellenkezőleg, az történt, hogy a mi németjeink a Szepességen és a szászföldön egyaránt meghódoltak a fényes magyar viseletnek.

E korszakra vonatkozólag már úgy az okmányi, mint a képes anyagnak oly tömegével rendelkezünk, mint Európa bármely kultúrnemzete és épen azért e korszakra vonatkozólag helyreállításoknak, találgatásoknak egyáltalán nincs helye. Feladatunk csak az lehet, hogy a hiteles adatokat egybegyűjtve, a különböző formákra vonatkozó anyagot mentül gazdagabbá tegyük, s az egyes típusok használatának idejét mentül precisebbül meghatározzuk.

Nagy mértékben segítségünkre vannak e tekintetben legelőkelőbb főúri családaink, az Esterházyak, Thurzók, Tökölyek, Rákóczyak, továbbá az erdélyi fejedelmek, Bethlen Gábor, Brandenburgi Katalin és Apaffi Mihály ruhatárai- és ékszereinek reánk maradt leltárai.

Látjuk ezekből, hogy a XVII. században az úgynevezett csonka ujjú, vagy könyökbe vágott ujjú mente nagy kedveltségnek örvendett. Bethlen Gábor fejedelem ruhatárában harmincz-négy darab ilyen mente volt. Ilyet viselt különben még Bocskay István is. (44. kép.)

A férfi ruhák díszítésénél a zsinórzat és különösen a gombok nagy szerepet vittek; gyakori volt a drágakövekkel kirakott ötvösmívű ezüst vagy arany gomb, de még inkább el voltak terjedve a művészi gombkötő munkák, a különböző színű selymekből, arany és ezüst fonálból, nem ritkán igaz gyöngygel fűzött gombok.

Bethlen Gábor egyik ruhájára két pár, merő gyémántos gomb, melybe 1041 gyémánt volt foglalva, egy másikra két pár, 174 rubinttal megrakott aranygomb, egy harmadikra két pár gyöngygel rakott száras gomb volt felvarrva. Ilyen zsinórzatot és gombokat látunk felvarrva 11. Rákóczi Ferencz 1684-ből származó arczképén ábrázolt mentéjén. (94. kép.) Ilyen lehetett az 1688-ban Zrínyi Ilonától átvett Rákóczi javak között lévő két pár magyar dolmányra való csiga is, melyeknek aranyába 276 gyémánt és 72 rubint volt foglalva. A fegyverzetén kívül a férfiak még süvegükön fejtettek ki fényűzést, az oda tűzött köves medályon, forgón és drága tollakban. Ez utóbbiak között legdrágább volt a kőlcstag. 1621-ben Pálffy Istvánnak egy bokor kőlcstag tollát ezer forintra becsülték a hivatalos becsüsök.

A női viselet fényére hasonlóképen nagyszámú adattal rendelkezünk, sőt a XVII. századból több öltözet is maradt reánk.

Így Brandenburgi Katalin fejedelemnő arany és selyem virágokkal ékes ruhája, s Esterházy Orsolya klárisokkal díszített öltözete. A sima és virágos bársony szoknyákon kívül szokottak voltak a vont ezüst és vont arany, valamint tarczolán selyemszoknyák. Díszítés tekintetében főrangú hölgyeink leginkább szerelték a gyöngyös szoknyát és ugyancsak gyöngyökkel borított derekat, vagy vállfűzöt. Egy ilyen gyöngyös fekete bársonyszoknya maradt anyjáról 1579-ben Horváth Katára. Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszonynak barackvirágszínű vont arany szövetből készült gyöngyös és aranyos szoknyája volt, s a Thurzó leányok szintén sima meggyiszínű bársonyból készült s gyöngyökkel megrakott egyforma szoknyákat kaptak.

Némelyik ilyen szoknya nehéz vont arany szövetén kívül annyira meg volt rakva és kivarrva arany paszomántokkal, csipkéekkel, gyöngyökkel, sőt drágakövekkel is, hogy magában megállót! a földön, mint a faköpenyeg.

Szokott volt a vállfűzős és ingvállas öltözetekhez kurta kis spanyol köntöst és prémezett kis subát, úgynevezett subiczát viselni. Negyven gyöngyös és negyven zománczos arany boglárával megrakott fekete atlasz spanyol köntöst, melynek elejét virágos vont aranyból varrták, Thurzó Zsuzsa viselt 1603-ban.¹

A női ruházathoz szükséges kellékek a XY. és XVI. században nagyobbára Olaszországból és a Keletről, a XVII. században pedig már csaknem kizárólag Bécsből kerültek hozzánk. Thurzó György 1612-ben leánya, Mária részére eszközöndő vásárlások végett prefektusát küldi Bécsbe, a következőkben írásba foglalván a vásárlandókat: Egy szoknyának való sima vont

¹ Báró Radvánszky Béla f. i. műve III. és IV. fejezetei.

aranyat, ahhoz arany szegest, ujjal bélleni valót. Egy szoknyának való virágos vont ezüstöt, arra keskeny arany prémet, ujjat bélleni való vont aranyat. Egy rövid szoknyának való szederjes bársonyt, arra prémei. Hosszú szoknyának királyszínű virágos bársonyt, ahhoz ezüst prémet, ujját bélleni való aranyos atlaczot. Narancsszínű atlaczot, hosszú szoknyának valót, arra keskeny ezüst prémet, ujját bélleni szeder aranyos atlaczot. Az gyöngyös prémhez meggyesínű síma bársonyt, ehhez fekete virágos bársonyt, ahhoz arany boglárokat kell venni. Valami szép színőt, virágos tafotát rövid szoknyának. Hosszú subának tafota bársonyt, tenger szénőt, ahhoz arany prémet. Egy fekete metélt bársony kis subát gyöngyös prémhez, az préme meg nagyon, az aljára nyuszt köll. Egy fekete virágos bársonyt kis subának, arra prémet öt rendel, alája nyestek Testszín gubás bársonyt stb.¹

Thurzó Imre pedig menyasszonyának, Nyáry Krisztinának a következő ruhaneműeket ajándékozta: Egy székfű színű virágos vont arany szoknyát, bomézával egyetemben, két király színű vont arany szoknyát, gyöngyös prémeset, egy Jankert, fekete bársony, arany, köves, gyémántos és rubintos boglárokkal rakottat, egy metélt fekete bársony kis subát, gyöngyös prémmel nyusztal bélletett, egy gyöngyös czipellőst, egy gyöngyös keztyűt.² Érdekes Brandenburgi Katalin ingóságai leltárainak egy tétele, mely azt mondja a többek közt: Egy testszín derék csudálatos szép matériából való, melyet Tatárországból hoztak.

A régi magyar női fejviselet egyik speciálitása volt a pártá, a melyet azonban csak a hajadonok visellek. A pártákat vagy bársony, vagy színes selyem szallagokból varrták és boglárok közé kevert gyöngyszemekkel és gyöngyfüzerekkel ékesítették. Voltak olyanok is, a melyeket vékony drótra fűzött gyöngyszemekből és boglárokból állítottak össze, s mintegy koronát a fej tetejére erősítették. Az ilyeneket «koronká»-nak is nevezték. (I. Táblánkon és 72-ik képünkön) 1643-ból Thököly Mária egy fekete bársonyból varrott pártájának leírását bírjuk, melyre ötszázötven közepszerű gyöngyszem és tizenhét darab alakos arany boglár volt felvarrva. A boglároknak sas formát adtak, fekete és fehér zománczczal ékesítették és minden egyes sasba öt rubint és két gyöngyszemet foglaltak bele.

De viselték a pártát nem csak a homlok fölött és a fej tetején, hanem a konty felett is, mint azt éppen a Thököly Mária-féle leltárban látjuk.

Dilich 1606-ban megjelent krónikájában említi, hogy a hajadonok fejszallagja aranyból és gyöngyökből való.³ Tollius 1687-ben írja, hogy «a hajadonoknak nincsen fejkötőjük, hanem egy három ujjnyi széles fekete bársony kör, pártá, mely egyébiránt más színű kelméből is lehet, ezt a köznépnél olcsó gyönggyel, vagy koralokkal díszítik és közéje még virágkoszorut is fonnak. E körnek (pártának) végei nem érnek össze, sem az egész fejet nem övedzik és háromszögbe szedett és a vállon és háton lelógó pántlikákkal, a szűzies szemérmességét vörös színük által tanúsítják».⁴

Báró Apor Péter írja a pártáról «Az erdélyiek régi köntöseiről» szóló versében:

«Nézd meg, az mint írják (festik), az régi szüzeket,
Mint ékesítette korona fejeket:
Szintén olyan formán képezzed ezeket,
Díszes öltözet volt, illetve szenteket.

Az korona megvolt igen szépen rakva
Veres kláris, avagy jóféle gyöngy vala,
Az kitől mint tőit ki, úgy volt az rakása,
Azon vala igen szép drága pántlika.»⁵

¹ Magyar nemzeti múzeum. Kézirattár. God. Fok Lat. 2372.

² U. o.

³ Wilhelm Scäfer, genandt Dilich. Ungarische Chronica. Cassel. 1606. 61. 1.

⁴ Jacobi Tollii. Epistolae itinerariae. Amsterdami MDCC. 173. I.

⁵ Dr. Szadeczky Lajos. Br. Apor Péter verses művei és levelezései (1676—1752). Budapest, 1903. I. köt. 44.1.

A főkötön kívül a nők is viseltek süveget. Szerették a gyöngyös vörös és fekete bársony süveget. Károlyi Kata 1595-ben az ő, kívül nyusztal, belül petymettel bélelt fekete bársony téli süvegére 16 kisebb-nagyobb zománczos arany boglárt rakatott, elől azonfelül egy olyan függőt varrt rá, melyben rubintok, gyöngyök és saphirok között bárom emberkép díszlett. Thurzó György kincstárában öt ilyen női süveg volt, 134 arany boglárral, melyekben 17 gyémánt, 40 rubint, 15 gránát és 180 gyöngyszem volt. Két süveg ezen kívül egészen keleti gyöngy füzérekkel volt beborítva.

Általában főrangú és nemes hölgyeink ékszereikben is szemképrázató pompát fejlettek ki. Bethlen Gábor vásárlásainak jegyzékében 1615-ben említetnek: egy nagy gyémántos függő 5000 ftt értékben, 288 zománczos, gyémántos, rubintos aranyboglár, 557 gyöngyszem, egy gyémántos aranyöv, 34 gyémántos és 22 rubintos gyűrű, 14 rend aranyláncz, egy merőben gyémántos hajbavaló tű, egy gyémánt gyűrű két ezer tallér, egy tiszta gyémántokkal rakott aranyláncz 17 ezer tallér értékben, egy pár arany karperecz két ezer tallér, egy gyöngyláncz, kiben 800 szem van, négyezer tallér, egy gyémántokkal rakott pelikán násfa, ezer tallér értékben. Thurzó György kincstárának lajstromában említetik a többek közt 17 nyakba vető násfa, összesen 379 gyöngyszem, 316 gyémánt, 373 rubint, 3 termés rubint, 40 smaragd, 27 saphir és 4 gránát szemmel kirakva, továbbá 25 részben zománczos női aranyláncz 2732 gyöngyszemmel. Draskovich Johanna 98 gyémánttal megrakott fülbevalót viselt. Thököly Mária 107 öreg gyöngyszemes nyakéket, Károlyi Éva pedig 124 szemből füzöttel, Zrínyi Ilona nyolez soros és Tassy Klára huszonnégy soros gyöngy nyakravalót viselt. De így folytathatnák ezt kötél számra.

Valóban, nem csodálhatjuk, ha az idegen követ egy ily fényes női társaságba lépve, azt hitte, hogy királynők gyülekezetébe jutott.

Dilicu fentebb már említett krónikájában a következő nagyérdekű dolgokat írja viseletünkről. «A magyar nemzet, valamint általában a keleti népek viselete sokkal szebb és sokkal kényelmesebb, mint az, melyet a nyugati népek használnak; különösen szebb pedig a mi (német) viseletünknel, dacára annak, hogy mi majd minden félesztendőben változtatásokat teszünk rajta. A magyarok e tekintetben nem hajhászszák annyira az újításokat. Náluk ugyanazt az egy ünnepnapit több nemzedék is viseli, a nélkül, hogy valamit változtatnának rajta. Az egyetlen módosítás, melyet néhány év óta észre lehet venni, abban áll, hogy török és moszkovita módra hajukat most leborotváztatják és öveket kezdenek hordani. Nemesek és honoratorok drága szövetekből, damaszt-selyemből, költséges, többnyire vörös színű ruhákat készíttetnek. Asszonyaik, hajadonaik rövid, pompás prémekekkel bélelt mentéket (Manlelchen) viselnek; a felső öltönyt hátukon fűzik össze; cipőiket bársonybú készíttetik; főkötőik többféle színűek, s ezek, valamint a főkötőkre varrt szallagok is, arannyal hímezvék. A polgárok, úgy a mint ez Magyarországon általában szokás, posztóból, vagy más szövetből készült, hosszú kék, vagy vörös ruhákat hordanak. Ünnepnapit öltönyük, valamint kalapjuk is, költséges állatbőrrel van bélelve és prémezve, melyet még a legmelegebb nyári napokban is felőlének. A polgárnők mente helyett többnyire fehér gyolcskendőt használnak, melyet néha karjul (on is visznek; köpenyüknél szerelik a kirívó színeket. Fátyolukat fejük körül csavarják s nagy gömbös tűkkel szúrják le. A polgári állású hajadonok élénk színű szoknyákat, vörös, vagy zöld, s különféle színű, bársonnyal díszített pruszlikokat, s ha lelik, vörös köpönyegei (alkalmasint mentét) viselnek. A parasztok kék, vörös, vagy zöld «carsey»-ből (karazsia) készült alsó öltönyt viselnek, melyet «menté»-nek hívnak; felső öltönyüket durva nemez posztóból készíttetik, s ezt «Gepernyek»-nek (köpönyeg) nevezik. Nyáron bő gyolcs gatyában dolgoznak. A paraszt nő fekete, alól néha zöld, vagy vörös szegélylyel díszített vászon szoknyát, fekete csizmát és vörös vagy fekete pruszlikot visel.

¹ Báró Radvánszky Béla i. m.

A közönséges emberek között alig van, a ki övén szíjon, vagy szallagon kését, aczéljál és köszörűkövet magával ne hordaná.

A hadidolgokat illetőleg írja, hogy ügyesebbek lovon, mint gyalog, s hogy a csatában nem tartanak olyan rendet, mint a többi európai nemzetek. A huszárok öltözete sisak, czombig érő ujjas páncél, baloldalukon szablya és a jobb czomb alatt hegyes lőr kard. Jobb markukkal két farkú és bojtos végű lobogóval ellátott kopját tartanak. A külön zászlótartókra bízott sereg-zászlók hosszabbak és szélesebbek. A kopja rudak fehér és veresre festettek s a maroknál nagy gombbal vannak ellátva. A nyeregben hátul egy tokban puffogatót, vagy marokpuskát hordanak. A kapitányok a páncél fölött vörös posztóból készült fegyverkabátot viselnek és a nyergen, vagy övükön még buzogányt is hordanak.

A hajdúk sem sisakkal, sem páncéllal nincsenek felszerelve és ruházatuk inkább a parasztokéhoz hasonlít. Karabélyszerű rövid puskát, szablyát és jobb oldalukon az övükön lévő karikában baltát hordanak fegyverül. A huszárok épúgy, mint a hajdúk panyókára vetett kaczagányt viselnek. A ki közülök szegényebb, olyanforma kopját hord, mint Németországban a hírvivők, mindaddig, míg magának puskát nem szerezhet.»¹

Tollius a bányavárosi tótokról és magyarokról írván, mondja, hogy e két nemzet öltözetét csupán a dolmány hossza különbözteti meg, a mennyiben azt a tótok hosszabban viselik. A tót köznépet ezen kívül fehér köpenyéről és kellemetlen kinézésű, nagy fekete kalapjáról lehet megismerni. A nőknél más öltözete van a hajadonnak és más a házas asszonynak. A magyar nők ruhája gyapjúból, a tótoké lenből készült, ámbár ezek közül is a tehetősebbek a magyar nőket utánozzák és mindenféle színű gyapjú kelmével ékeskednek. Rendszerint fekete csizmát viselnek, de nem ritkán vöröset és sárgát is hordanak. A szorító övét, mint a férfiak, ők is viselik; fejüket fehér fátyollal takarják le, melynek végei hátukra lógnak. Az asszonyok vállfűzőt viselnek, mely elül szallaggal van összefűzve. A leányok ellenben mellükön szallagot nem hordanak. Valahányszor kimennek, nagy négyszögletű kendőbe burkolódnak be. Valamint öltözetük, úgy erkölceik is egyszerűek, őszinték, erényeikre büszkék. Az idegenek iránt hajdan közlékenyebbek voltak, mint most, mióta a német katonák zaklatásai elvadították őket. A XVII. század utolsó harmadától kezdve, a XVIII. század első feléig terjedő időszak erdélyi viselettörténelére vonatkozólag báró Apor Péter műve,² különösen «A régi Erdélynek köntösiről» szóló fejezetében nyújt nagybecsű adatokat.

Szerinte egyszer Apaffi Mihályné fejedelemasszony adván ki udvartól két előrendeli való frajját, abban az lakodalomban tengerszín bársony köntösben volt, az fejedelem az akkori szokás szerént az mentéjén leeresztett posztó lévén, kívül lévén az nuszttó béli az posztón, az fejében akkor hosszú nuszttos süveg volt, köves medalyban álló kolcsagtoll benne, mint egy tisztító seprű, olyan szélyesen, olyat pedig másnak nem szabad viselni. (A kócsagforgónak ezen formáját 57. és 67. számú képeink mutatják.)

Mondja továbbá: a férfiak, az nagyja az embereknek pár nuszttos süveget viselt pompára, medály rajta, s abból kolcsogtoll állott ki; de csak az közönséges fő emberek is, ha csak jó féle gyöngyből csinált bokkrétát is viseltének; nyárban pedig az ifjak virágból való bokkrétát is tettek süvegekben, félj ül tevé az köves, vagy gyöngyös bokkrétát. A közönséges főemberek egyes nuszttos süveget viseltének; az urfiak két, három, némelykor négyszerű nusztt farkas süveget, abban forgó, vagy kerecsen, vagy ráró toll volt, két felé kifordulván, néha összemenvén; némelyek sas tollas forgót, de az urfiak is többnyire mind egy pár ráró, vagy kerecsen tollat, aranyból csinált és drága kövekkel megrakott forgóban. De mindenek felett gyönyörűséges volt, mikor három szál darutollat köves medalyban rakva tettek az ifjak süve-

¹ Dilich f. i. műve 55—64. 1.

² Magyar történelmi emlékek. írók 11 k. Altörjai b. Áron Péter munkái. Pest, 1863. Metamorphosis Transylvanise. 315 1.

gekben. Akkor sok darvakat tartottanak fejedelem, urak, főemberek udvarában és mivel az darvak többnyire szürkék, kiszedték az tollakat szép gyengén, s faolajjal öntöttek az tollú tokjában, s ismét helyre rakták az kiszedett tollakat, úgy fejéredtenek meg.

Leírván gróf Székely Ádámnak gróf Bánffi Annával való menyegzői ünnepélyét, mondja: ezen lakodalomban násznagy volt gróf Apor István, ki is meggyszín bársony dolmányban, mentében volt, dolmányán, mentéjén köves gombok voltak, mentéje egészben nuszt-háttal bérelve, kit is ezer öreg talléron hozatott volt épen Muszkaországból. Ugyané lakodalmon a Gubernátor Rabutin maga első nap hamuszín bársony dolmányban, mentében volt, mind arany, köves gombok dolmányán, mentéjén, az mentéje nusztal bérlett, a süvegiben gyémántos medály, a mellyin balfelől a szívénél, más gyémántos medály, melyet Leopold császár adott volt, mikor Bécsben felment volt. Másnap violaszín bársony dolmányban, mentében, azokon mind virágokra csinált, öreg jóféle gyöngyből csinált gombok, a mente hiúz-mállal voll bérelve, a medályok akkor is süvegében, mellyében ott voltak. A Gubernátorné első nap hajszín bársony szoknyában, az aljától fogva fel a derekáig, mindenütt köröskörül öreg jóféle gyöngyből csinált virágokkal sűrűn megrakva; másnap tiszta aranyfonalból szőtt szoknyában, nyakán, mellyin, kezén való köves percek, nyakszorítók, reszkető arany köves tők, jóféle gyöngyből csinált, gyémántokkal megrakott övök, köves medályok annyi volt a testin, magok az otl való vendég elévaló német otíciálisok csudáivá nézték. Az több úriasszonyokon, kisasszonyokon is annyi sokféle drága portékák voltak, azt mondták az officirek: József király lakodalma azért volt pompásabb, mivel fejedelmi, hercegi emberek voltak ott, különben ott sem voltak az asszonyok drágább portékákban öltözve.

Az erdélyi női viseletét illetőleg már Kemény János fejedelem önéletírásából is tudjuk, hogy a felső inget nyakig felhúzva viselték, s hogy a kebel sohasem volt szabad. Elbeszéli, hogy a mikor 1625-ben Brandenburgi Katalin hercegasszonyt megkérni küldé Bethlen Gábor őket Luzátiába, olt egy úri embernél ebédre lévén hivatalosak, ők magyarokul itt láttak először olyan női viseletét, mely a mellet meztelen hagyá, mire mint mondja «Mikó Ferencz kincstárnok, mint igen gerjedékeny ember igen sokat is ácsorga».¹

Áron mondja továbbá: igen viselték azelőtt mind az asszonyok, mind az leányok, mind belső kis ingen, mind az külső ingen is sűrűn egészben mindenütt megrakva rézből csinált igen apró, mint egy lencseszemnyi islógokat, mert az volt az nevi, úgy hogy egy ingre afféle apró islog két-három ezer is reá volt rakva s varrva; az olyan ing is a könyökiig bőv volt, azon alól a keze nyeliig szűk, azt hitták síp ujjú ingnek.

A kisasszonyok, sőt elévaló főnemes leányok is az fejeken két felől, az homlokokra feleresztve sok színű festett strucz tollakat viseltének, s igen díszesek voltak azokkal. A bajokat két felől, gömbölyegen csinált vassal megmelegítvén, megfodorították, mert akkor híre sem volt az álhajnak; azt két felől lebecsátották vékonyan, imitt-amott jóféle gyöngyöt is fél-fonva elegyítettek, az kitől kitölt, köziben.

Az asszonyok is a kést magok hordozták; rendszerint egy hüvelyben, két kis kések voll s egy villájok, az sinórra övékhez kötötték, hosszan sinórral az előruhájok mellett lebecsátották, hogy az hüvelyek vége csaknem az bokájokat érte.

A magyarországi viseletét illetőleg érdekes a váci szabó ezéh 1699-iki czéli levele, melyben fel van sorolva, hogy melyek azon öltönyök, a melyeket mesterremekül grétával kirajzolni és megcsinálni kell tudni. Ezek nagy része e kiválóan papi városban túlnyomóan papi jellegű: «az római szentséges pápának lóra-való csuitárt, hajdani paraszt kimetszett újjú mentét, paraszt dolmányt kicsényt nagygyal összefoglalva, hajdani paraszt kifordétt paraszt dolmányt, jesuiták reverendáját, dalmaticát, mostani mód szerént, mostani újonnan föltámadt posztó bundát,

¹ Kővári László. A magyar családi s közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából. Pest, 1860. 50 l.

az püspöknek kisebbik reverendáját, kis papok clericáját, az apácák habitusát, az apácák palástját, az ispitáliáknak köpönyegjét, az augustinianusok habitusát, repülő köpenyeg, régi magyar püspökök reverendáját, az vesperásra való palástot, vagyis casulát, az itt való mise-mondó ruhát, vagyis casulát, az római mise-mondó casulát, az benedictinusok ruháját, paulinusok habitusát, magyar asszonyoknak való vállat, megholt embernek köntösét.»'

Királyaink a magyar nemzeti öltözetet kétségtelenül kezdettől fogva maguk is viselték. A Habsburgház trónra jutása óta állott be e részben változás, a mennyiben ekkor a spanyol-francia viselet hódít az udvarnál. De nem sokára szükségét látják annak, hogy legalább ünnepélyes alkalmakkor az ősi magyar viseletét, mint magyar királyok, ők is felöltötsék.

Tiroli Ferdinánd főhercegről tudjuk, hogy a bécsi udvari fegyvermúzeumban őrzött híres ezüst huszáröltözet az ő tulajdona volt. II. Mátyás már annyira kedvelte e díszes öltözetet, hogy midőn 1611-ben Drágába bevonul, hogy cseh királylyá koronáztassa magát, egészen magyar ruhába van öltözve, zöld mentében, piros dolmányban s fején kolcsag tollas kucsmával.¹

II. Ferdinándot maga a világhírű Rubens festette le magyar díszben, prémgalléros zsinóros vörös mentében, sárga csizmában, kolcsagos, gyémántos forgójú fekete prémes kucsmában, kezében tollas buzogánnyal. III. Ferdinánd is egyik tallérján mentében, kócsagos kalppal ábrázolták IV. Ferdinánd hasonló magyar öltözetű képét itt mutatjuk be (114. kép). I. Leó-poldról már számos ilyen ábrázolást ösmerünk, Mária Terézia királynőnek gazdag magyar öltözetek voltak, s előszeretettel öltöztették II. Józsefet is gyermekkorában magyar díszruhába (162. kép). Azóta a katonai egyenruha lett az uralkodóház tagjainak öltözete.

Természetes, hogy nagy ünnepélyek, koronázások, fejedelmi bevonulások, tornák, követségek fogadtatása s a közéletben a régi magyar világban oly fényes menyegzői menetek alkalmával tűnt ki leginkább a magyar öltözet rendkívül festői hatása és szemkápráztató fénye. Felemlítjük itt I. Ferdinánd koronázási menetét 1527-ben Székesfehérvárott, midőn a menetet hatszáz huszár és lovas nemes vezette be, mindegyik egy vezeték lovat is tartván maga mellett. Ezután következett a kancellár és kincstárnok, selyembe és bársonyba öltözve, ismét egy csapat magyar úr, majd a magyar püspöki kar. Középtűt jött a király, papoktól vitt arany menyegző alatt, jobbján Mária, özvegy királyné s balján a királyné. Őket ismét számos huszár és magyar lovas úr követte. Ott volt az esztergomi érsek 201 huszárral. A király előtt vitte, betegsége miatt egy széken ülve, a koronát Perényi Péter vajda, s más urak a kormánypalczát, almát és kardot. Legelői többféle hangszeren játszó zenészek haladtak. A merre a menet haladt, az út fel volt piros posztóval terítve. A régi szokáshoz híven másnap torna is tartott.³

Igen szép és tanulságos még azon magyar küldöttség képe is, a melyik 1552-ben V. Albrecht bajor herceg előtt jelent meg.⁴ Ezúttal a leíró részben több ilyen menetet ösmeretve, Móríc hesseni herceg 1596-iki casseli magyar tornájának, az 1633-iki római lengyel-magyar követségnek, s I. Lipót király 1666-iki bécsi menyegzői ünnepélyének képeit is elsőkül közöljük. (26-29., 54. és 55-ik képünk és a VI. Tábla.)

Régi külföldi és hazai írók egyaránt a magasztalás hangján emlékeznek meg ezekről, de mégis ismét csak Apor leírása a legközvetlenebb, mondván: «Mikor az úrfiak darútollas süvegben lódingoson, tarsolyoson felültenek berzenynyel veresen festett köves, gyöngyös, klárisos szerszámokkal, arannyal szőtt portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra, annak is homlokán (üstök nyomtatónak hitták) bársonyra varrott, drága medalyban rakott három, s néha kél szál darútoll lévén, ezüst kengyelekben lábai, csizmáján aranyos sarkantyú gyémánttal, vagy rubinttal, smaragddal megrakva, utána az sas tollas, párducz-, tigris-, farkasbőrös szolga, azo-

¹ J. Szádeczky Lajos. A czéhek történetéről Magyarországon. Budapest, 1890. 24. 1.

² Dobner J. F. Monumenta historica Bohemica. Prag, 1761. II. k. 321. lap.

³ Magyar nemzeti múzeum. Kézirattár 3639. sz.

⁴ Münchener királyi könyvtár. Kézirati codex MihlichHans miniatürjeivel.

kon nagy ezüst, aranyos gombok, egy néhány rend ezüst lánczokra szorítva, elől az elkészített, sok képen czifra vezeték paripák, megugratta szép moderatióval magát az lovon, fűtták az török sípot, trombitát: — bizony akármely király udvara Európában cum recreatione megnézhette volna. És, hogy példát hozzak elé, mikor Székely László házasodott, az mely hintó vitetett az mátkája számára, mind az hat szekeres lónak az hintó előtt egy-egy darutoll volt medályba csinálva az homlokán, maga fejében is három szál darutoll, az mely festett portai paripán ült maga, annak két szál darutoll volt az homlokára akasztva.» Valóban nem tarthatjuk túlzottnak Kemény János leírását sem Bethlen Gábor fejedelemről, a ki virágos ezüst öltönyben, kócsagtollas paripáján, s nászkisérete élén, melly hullámzó drágagyöngy tengerhez hasonlítóit, közalgó arája, Katalin hercegasszony elé lovagolt Kassánál.

Cserei Mihály pedig a temetési menetéről szólván, mondja, hogy, ha akármely idegen férfi vagy asszony czifra köntösben ment volna temetésre, megcsúfolták volna érette. Mikor Mikes Kelemen eltemették Csíkban, a somlyai barátok templomában, Teleki Mihály violaszín posztó dolmányban, mentében volt, azokon tiszta selyem sinor, gomb, az öve is selyemmel gombozva, a csizmáján vas sarkantyú, noha egyéb időben aranyos sarkantyút viselt.

A magyar viselet századokon át a mai napig való fennmaradásának egyik fő oka volt az, hogy a becsesebb, drágább öltönydarabok, — nem is említve a gyakran több százados családi ékszereket — apáról-íiúra, anyáról-leányra öröklődtek s így ugyanazon formákat, ugyanazon divatot folyton felszínen tartották. Ezt a tényt a külföldi írók közül már Dilich és Ortelius is kiemelik. Ez a szerencsés körülmény sok olyan adatot őrzött meg számunkra, a melyeket okmányaink sem világítanak meg eléggé. Így egy 1363-ból származó okmányból olvassuk, hogy Szentiványi Tamás özvegye, Indali Bogár Ilona, kinyilatkoztatja a kolozsmonostori konvent előtt, hogy hozományát és nászajándékát férje rokonaitól visszakapta. Ezek között felemlít egy finom posztóból készült hermelines felső köntöst, mely sok laposra vert érczdarabbal volt sűrűn díszítve.¹ Kétségtelen, hogy ez a ruhadarab ebben a családban is már öröklött régi volt, esetleg száz évesnél is régebb lehetett, s abból az időből származhatott, a midőn a magyar öltönyökön ezek a sűrűn felvarrott érczdarabok nemcsak díszül, hanem a kardvágások ellen páncélul is szolgáltak. Ez az öltöny azután egy XVII. századbeli leltárban is előfordul.

Ez a körülmény kell, hogy arra is figyelmeztessen bennünket, hogy egyes öltönyök korát gondosabban vizsgáljuk, s ne fogadjuk el rögtön azon kor divatja gyanánt, a melyben találjuk. Például, ha a szóbanforgó öltöny XVII. századi tulajdonosa magát abban lefestette volna, könnyen eshetnénk abba a tévedésbe, hogy e családi kép viseletét a XVII. századra lennők, holott, mint láttuk, az már a XIV. században létezett.

Bevezető sorainkban említettük volt, hogy a XVI. és még inkább a XVII. századra nézve már nagyszámú képes ábrázolás áll rendelkezésünkre, úgy önálló metszetekben, mint krónikák és egyéb történelmi művek szövegekéiben. Mindezeket azonban ismét csak a legszigorúbb kritikával használhatjuk. A szerzők és kiadók élelmessége gyakran túllépi a lelkiismeretesség határait. Adataikat és képeiket hazánkat illetőleg igen számos esetben más és más művekből veszik, s hogy reá ne jöjjenek az eltulajdonításra, elferdítik az adatokat és más aláírásokkal látják el a képeket.

Hansen Haugen 1534-iki krónikájában Turóczi 1488-iki kiadása után dolgozik² az ő képeit viszont Bonéin 1545-iki kiadása³ másolja. Dilich többször említett krónikáját viszont Ortelius Bedivivus használja fel hasonló módon.⁴ Egyik tájkép rajzolója, Sicha Lukács képeinek előterébe egyszerűen bele másolja a más történelmi művekben található alakokat, Ezt látjuk

¹ Br. Radvánszky Béla. i. ni. I. k. 102. 1.

² Hansen Haugen. Der Hungern Chronika. Wien, 1534.

³ Anthon Bonéin. Dos Allernioclitigsten Künigreichs in Ungern. Basel, 1545. Folio. XXI. 35., 88., 113., 175., 180. és 334. lapjain.

⁴ Ortelius Reuivivus. Der Ungarisclien Kriegs Empörunaren. Frankfurt 1005.

Nembti látképén, hol egy hajdúkat ábrázoló sorozatból az egyik alakot (51. képünk) és Nádasdy Nürnbergben 1664-ben megjelent Mausoleumának 6-ik lapjáról Kadicha vezér képét másolja le. Ugyancsak a hajdú képek sorozatából rajzol le egyet teljes hűséggel Érsekújvár látképére. (48. és 52. képünk.)

De ezek közül is kiválik az az eset, mikor Stefano della Bella híres metsző egyik magyar lovas vilézt ábrázoló képét később egyik német kiadó mint Halász Péter arczképet adja ki, holott mikor Halász Péter született, a képnek eredetijét rajzoló művész már nem élt. (63 kép.)

Összefoglalva a XVI. és XVII. század viseletének fejlődésében észlelt változásokat, látjuk, hogy a török és moszkovita viselet hatása alatt a XVI. században a kaftánszerű hosszú dolmány s a bokáig érő boér-mente a divat,¹ mely a XVII. század elején épen az ellenkezőjére, a kurta, s itt-otl már csákkora vágott dolmányra, s a panyókára vetett kurta mentére változik állal. A hadi viseletben a XVI. században még meg van a könnyű rohamsisak és a sodronypánczéling, de eltűnnek a középkori teljes vértetetek, s a XVII. században a török lovasság mintájára a főszerepet a huszárság foglalja el, kerek tolofforgós kis nemezkalpagjával, lobogós kópjájával, kaczagányával, szablyájával és tárcsapaizsával. A női viseletben a XVI. században a spanyol kis gallérszerű köntös, s a nyak körül a malomkő forma nagy kerek csipkegallér kezdi kivetkőztetni azt magyar jellegéből. De a XVII. században legyőzi azt a magyaros subicza, az ingvallas vállfűző, a fehér csipkekötény s a fejen a gyöngyös süveg és végül a pártá és násla viselet. Ez utóbbi úgy is viselve, mint nyakba függő ékszer és mint hajnyomtató fej dísz.

A XVIII. század elején a Rákóczi-féle szabadságharcz a maga festői kurucz viseletével, melynek legszebb képeit a Rugendas-októl bírjuk (111. 112. 128. és 129. kép), a régi magyar öltözetet még teljes érvényében fentartotta. Az ezután következett korszakban már III. Károly és Mária Terézia idejében változásokat észlelünk rajta, a mennyiben a most már rendszerint csákkora vágott elejű dolmány mindinkább kurta lesz, úgy, hogy utóbb nem egyéb, mint egy francia mellény, mely elől a nadrágot takaratlanul hagyván, maga után vonta a nadrág elejének pazar kizsinórozását. Ugyanezen időtájt terjed el jobban a salavári nadrág, mely a régi nadrágra húzott más színű, s úgy látszik a lovagláshoz használt bőrvédőből eredt pótnadrág. Ugyancsak ekkor lép fel a könnyű kis kucsma helyett a túl magas, nagy zacskója kucsma. A huszárság öltözete pedig már a XVII. század végén Franciaországban megkezdett hódító útját folytatja, nemcsak a Rákóczi huszárezredeinek ottani újjászervezésével, hanem Nagy Frigyes huszársága útján is (130—133. kép). Azóta minden számbavehető nemzet hadseregének van huszársága és ez tette a magyar viseletét az egész világon közismerté.

A már Mária Terézia idejében megkezdődött hanyatlás tetőpontját éri el II. József alkotmányellenes uralkodása idejében, midőn a végképen megkurtított dolmányhoz háromszögletű francia kalapot, s a magyar nadrághoz spádét viseltek őseink. A nők pedig a francia viseletbe csaptak átl, s a kurta derekú, hátul tunikás, hosszú uszájú ruhákhoz, csipkebodros és nagy tollas, óriási fej kötöket és kalapokat kezdtek hordani.

A II-ik József korabeli német viseletét illetőleg igen jellemző Kazinczy Ferencz-nek önéletírásában lett vallomása: «Egy magyar rábeszélé — úgymond — öltözném strimflibe, cipőbe s jelenjek meg így mindenütt; Bécsben azt teszi minden ifjabb magyar. Hitttem neki, mert így jára Palásthy is, Beöthy és Szlávy secretáriusok, sőt bőrnadrágocskában láttam magát Pászthoryt is, de stiblibel s íme Pászthorynak ebédjénél strimfliben jelentem meg, hajtáskával, koszperddel. Belépván ebédlőjébe, megrezenék, midőn a falról Széchény, Skerlecz Miklós, Szily, Somssich Lázár nézének le rám, oberster gróf Draskovics János pedig, kinek szemeit a festő földre sülyesztelte, pirulni látszék érettem. A cseléd előttem ajtót nyitá s Pászthory elnémulva

¹ Joannis Barlah, Icon Animorum virorum clarissimorum. Dresdae, 1733. 203. lap.

fogadott. Csaknem elnye le szégyenemben a föld. E szent helyre, e szent férfiak képe elébe, de Pászthory elébe sem léptem így többé.»¹

Hogy mindemellett tudtak az udvar körül akkor is fényt kifejteni, látjuk többek között Ferencz toskánai főhercegnek Erzsébet württembergi főhercegnővel 1788 január 6-án Bécsben tartott esküvője leírásából:

«A főherceg menyasszony en grande parure, nagy ékességben jelent meg; a felső köntöse, mely bátra hosszan utánna nyúló ránczokkal habzott, tiszta ezüsből készült tükörkövekkel, vagy pierres de straassal kirakva, tűzve, vagy stikkolva és ezüst csipkéekkel és stráfokkal prémezve köröskörül. A mélyé és karjai ragyogó brilliántokkal egészen bé voltak rakva, valamint a fejre való ékessége is, a melly csupa tiszta brilliánt tollakból és rózsákból állott cs a melly maga egyedül, a mint Mack úr, a juvelier, vagy drága gyöngyökkel kereskedő mondotta, hat és fél fontol nyomott. A felséges vőlegény pedig óbester uniformjában, tiszta fejrben, cseresznye színű hajtókával, brilliánt gombokkal és csillagczi merrel jelent meg. Ő Felsége, II. József császár, feldmarsal uniformében, hasonlóképen brilliánt gombokkal, a mellyek a kaput és lajblí gomblyukakkal együtt egy millió és háromszázötezer forintba kerüllek és minden rend címerekkel fel volt ékesítve, mellyek közül csupán csak a Terézia rendje nagy címcrpántlikája négy sorban 920 brilliántokkal volt kirakva, a keresztet ide nem értvén. Általában az Ő Felsége ékessége négy millió ötvennyolczezer frtkra becsültetik.

Az udvari dámáknak hasonlóképen drága brilliántos fejre való ékességeik, Bouquets, voltak és arany, s ezüst köntöseik aranynyal és ezüsttel gazdagon kitűzve, vagy stikkolva. Azonkívül a német, magyar és lengyel nemes gárda paráderozott gálla uniformájában.»²

Legnagyobb ellentétet képezett azonban nemzeti viseletünkkel a paróka behozatala, a mely, mint tudjuk, a hadseregnél is általánossá lön. A cs. és kir. hadi tanács és vele egyidejűleg Lacy gróf tábornagy is 1768-ban szigorú rendeletet adnak ki ez irányban.

«A czopf szorosan kötendő, s úgy görbítendő, hogy az alsó vége a kabáthoz ne érjen, tehát elálljon. A megerősítésre szolgáló gombostűk alulról dugandók be, hogy láthatók ne legyenek.

A kiknek rövid hajuk van, így az újonczoknak, egy háromágú álczopfot kell befonniok a fonatba, de holmi fadarabokat bele dugni nem szabad. Az oldalhajak haditanácsi rendelet értelmében, fürtök helyett mind a fül fölött a czopfba fésülendők be. Az egész, mikor készen van, keresztül hajporozandó és egy láb és két hüvelyk hosszú lehel.»

Az előző századokban főleg a katonaság őrizte meg és tartotta fenn a harczias és daliás nemzeti viseletét. Az állandó hadsereg felállításával és egvenruházásával, jól lehet egyes fegyvernemek és csapatok, mint a huszárság, a székely gyalogság és a magyar gránátosok megtartották a magyar ruhát, vagy annak egyes részeit, — mégis előbbeni szépségük és hatásuk a közviseletre elveszett.

Az ország belsejében, a vármegyéken és a városokban azonban meg volt a csendes ellenállás és ragaszkodás a régi formákhoz. Érdekesen igazolja ezt az alábbi újságtudósítás 1780-ból.

«Nem régiben két anglus utazók mentek itt keresztül. Éppen akkor kísérvén őket által a piatzon, mikor mind a catholicusok, mind a protestánsok a templomokból jöttek, közel ötvenig való nyestés s nyusztos mentéjú urakat s kereskedőket látván együtt, egészen elbámultak rájok, s azt kérdezték, hogy talán azok mind huszár offitzérek, a kik már a szolgálatot letették. Melyre mikor mondtam volna, hogy ezek komáromi nemes emberek és hogy ez a magyarok rendes öltözetek: «Mindenkor halottuk, hogy igen martialis nemzet ez a magyarság. Megmutatja ezt öltözetével is, hogy még a kik nem rendes katonák, azok is ilyen huszár módra öltöznek.» — Kár, hogy sokan mind nyelveknek, mind ruhájoknak változtatásával önként törlik le nemzeti karaktereket. — Mennyire elsatnyultak már is azok, a kik mind a kettőt felcserélték. Ha vitéz eleik

¹ Kazinczy Ferencz: Pályám emlékezete. Abali kiadása. 89. lap.

² Czövek István, II. József császár élete. Pest, 1816. I. k. 98., 99. lapok.

feltámadnának, elszégyenlenék magokat. Ama bölcs minister Kaunitz hertzeg némely főbb neme-seinket maga megszóllította azért, hogy nemzeti köntösöket nem viselik; holott az anglus nép után, úgy mond, egy sem érdemli meg jobban, mint a magyarság, hogy nemzetnek nevezessék.»¹

Jobbjaink lépten-nyomon, szóban és írásban feljajdulnak az elnémetesedés ellen, s szépséges nemzeti viseletünk elhanyaglása miatt.

Egy XVIII. századbeli gúnyvers írja a férfiakról;

«Szakállát, bajuszát mind leberetválja,
Sőt még az fejét is éppen megkopasztja,
Fejét fedi kecskeszőrös parókája,
Kinek kettős, kinek hármás az ő ága.

És a nőkről:

Fátyola pókhálós, ijesztő taréja,
Nájmódi, sok csók-mók (így!), rojtos pántlikája,
Drótra fűdzött búbos borzas parókája,
Magos tornyos, pipes, csúcsos bóbítája.»²

Majd a lelkes Dayka írja 1790-ben:

«Csak toldássá már, pajtás, hosszabbra ruhádat!
Hányd-el kalpagodat, csákódat, kucsmádat!
Viseltük, már elég; megunták nagyjaink,
S ma-holnap új törvényt szabnak asszonyaink.
Nemzetem kezd ismét idegent majmolni.
Legelőbb is magyar rövidli, nem német,
Nyers testemre szabott kurta kis mentémet.
Unkommód! azt mondja. Ezt hát elvetette;
Elhányta bajuszát, kit nem rég nevelő,
Hogy ez a magyarság alkalmatlan jele.

És a nőkről szólván:

Csináltass selyemből sirhalom formákat,
Mázold be festékkal a legszebb orcákat;
S így sűrű hálóval takarván képeket,
Imádd e bájoló szép kísérteteket.

És végül:

Temessd el hát, temesd, anyáid sírjába,
Tégy rá követ, s írd ezt a kő oldalába:
«Ide egy nemzeti-köntös temettetett,
Melly maga nemétől addig üldöztetett,
Hogy utóbb a nemzet maga szégyellette,
És itthon idegent vevé-fel helyette.»³

Mint tudjuk József korában irodalmilag is folyt a harcz a magyarság ellen. Híres ilyen támadó könyvek voltak a Bábel és a Ninive címűek. Ezekre azután egy magyar nő felelt 1790-ben: «Habár nem vagyok született magyar nő — úgymond — hanem csak szerencsés neje egy tökéletes és kedves magyar nemes embernek, mind a mellett tudja meg a pamflett szerzője, hogy manapság annyira hódolunk a magyar nemzeti viseletnek, hogy vannak nők, kik inkább szétdaraboltatnák magokat, sem hogy a kis magyar főkötőt letegyék. Azt hiszem, ha egy asszonynak a férje magyar születésű, az asszony is hordjon magyar nemzeti ruhát, ha nem is tud magyarul beszélni, mint a hogy eddig a magyar születésű nő a német szó értése nélkül is az összes német divatokat majmolta.

Lehetséges legyen az, hogy a magyar nő hirtelen elidegenedése az idegen divattól rosszalásra találjon? A mikor minden bálba, összejövételre és ünnepélyekre magyar nemzeti dísz-

¹ Mindenés gyűjtemény. Révkomárom 1789. II. 154. 1.

² Magyar történelmi emlékek. Írók, 36. k. 1903. 498. és 500. 1.

³ Újhelyi Dajka Gábor versei. Pest, 1813. 91—97. 1.

ruhába jelenik meg? A mi kicsi, fekete, fehér, ezüst, vagy arany főkötőink, a már nem tornyosán, hanem simán lefésült hajunk, karkötőink és mellfűzőnk a támadók szemében mind rosszalásra találnak?

Ha Magyarország is úgy meg lenne hódítva, mint Európában a legtöbb ország, úgy persze már nyoma sem lenne a magyar nemzeti viseletnek. Mint szabad nemzet azonban, szabadságában nemzeti viseletét is meg tudta tartani. Bár még kevéssel ezelőtt a magyar nemesség mindkét neme, férfi s nő egyaránt Pozsonyban, Pesten és Budán nem volt megkülönböztethető a piperkőcz és kaczer francziáktól, a vidéki városok annál inkább a magyar nemzeti viselet megtartása mellett voltak, mintha előre látták volna, hogy majd jön idő, a mikor a magyar nemesség sem fog avval törődni, hogy mások mint Itélnék felelte. Hisz nem szégyen, vagy bűn az, ha egy nemzet fentartja nemzeti viseletét, a mit elődeitől örökölt. Miért nem szégyenli magát egy angol nő a hazájában nyírott haj és kalappal, vagy egy francia nő fűző nélkül az utcán megjeleni? Csak a magyar nő dobáljon el minden ruhadarabot, a mely a magyar nemzeti szellemet elárulná. Kérdezzünk meg német hölgyeket: a mi nemzeti ruhánkról mondjanak véleményt. Meg vagyok róla győződve, hogy ők is pártkülönbőség nélkül kifogástalan szépnek fogják elismerni úgy a rövid, katonás öltözetet, mint a bosszú ünnepi öltönyt. A viselet tekintélyes, feltűnő és szabad, mely által a nyomorék és görbe testalkat nem takarható el, mert a testi hiba első perczre feltűnne, míg azonban az angol divatú öltöny nagyon gyakran csúnya és hibás testet takar.

Vizsgáljunk meg alaposan egy magyar női kosztümöt, nincs-e ott minden illő helyen és ízléssel elhelyezve? Nincs-e minden tartósságra készítve? Ki ne tudná azt, hogy a múlt századból visszamaradt és újból viselt ruhák nem-e lesznek ép úgy megszodálva és szépnek elismerve, mint a legutolsó francia vagy angol divat?

Pár hét előtt Batthyány hercegprímásnál, egy összejövetel alkalmával, hol két francia, egy nápolyi és két angol gavallér is jelen volt, felkérettek szabad véleményt mondani a mi magyar nemzeti öltözetünkről, s ők elismerték, hogy nem magyar szépségeket, hanem islen-nőkel látlak. Hivatkoztak a magyar nő könnyed hajviseletére, az aranyos főkötővel, mi még drágakövekkel is gazdagon díszítettett, a szép fehér nyakra, mely arany lánczczal, vagy értékes gyöngyökkel volt ékes, s a kebelre, mely aranyos, vagy ezüstös fűzőben emelkedett, s a hímzett szoknyával együtt általános bámulatra találtak. íme mi tarthat akkor vissza minket a mi nemes viseletünktől? Kívánatos lenne, hogy Magyarországon is olyan törvényt hozzanak, mint Svájcban, hogy a nők ép úgy, mint a férfiak kötelesek saját nemzeti ruhájokban járni, s így évszázadokon keresztül megtartani azt, Ha II. Lipót látni fogja november 15-én tartandó koronázási ünnepélyén a magyar öltözet pompáját és fényét, bizonyára teljesíteni fogja ezt a vágyat.»¹

Már ezekből is látjuk, hogy a 11. József halála után bekövetkezett nemzeti visszahatás a magyar viselet újbóli felélesztésében is hatalmasan megnyilatkozott.

A magyar szent korona 1790-ben visszahozatván Budára, a vármegyék fényes bandériumokat szerveztek annak őrzésére, melyek közül a Zemplén vármegyeiek öltözetét Decsy Samuéli. a koronáról kiadott művében így írja le: «Ennek fekete süvegét két sor arany paszománt, arany vitézkötés és kótság toll ékesítette. — Mentéje világos zöld volt, fekete apró báránybőr prémel, bárom rendű aranyos gombokkal és arany sinórral. — Királyszín veres kamizolja arany paszománttal, aranyos gombokkal és sinórral. Királyszín veres nadrágja fekete bársony puladerrel (salavári) és arany sinórral. Piros sarkú sárga tsizmája arany borítással, s réz sarkan-tyúkkal. Mezes tsattos zöld szíjjakon függő rezes kardja, világos zöld tarsolya, keskeny arany paszománttal körülkerítve, melynek közepére a magyar korona, azon alól pedig a Vármegyének neve ezen három belükkel 1. C. Z. arany borítással volt feltűzve. Lovaglásban gyakorlott válogatott paripáinknak szerszámjok fekete szíjból készült réz tsattokra. Nyereg térítőjük világos

¹ Jacob Milich: Gedanken über die Nationaltracht der Frauenzimmer in Ungarn 1790.

zöld posztóból volt, fetske fark formára szabva, s arany borítással körül kerítve, mellynek két alsó szögletében a vármegyének neve ezen három betűkkel I. G. Z. varratott.»

E korszakot illetőleg írja Kazinczy, az 1790-iki korona őrző bandériumokról szólván: «Öregeink részt vőnek az ifjabbak örömeiben s udvari tanácsos Beöthy Imre és Domokos Lajos urak Biharból, róka torkos zöld mentében, veres nadrággal és dolmánynyal jelenének meg, Kállay Ferencz Szabolcsból, roskadtsága miatt nyeregbe nem ülhete, s így gyalog vezető lovagló földieit végig a hídon, fel a budai tetőre s kezében tartá familiájának ősi buzogányát, a vezéri méltóság címerét.

A nadrágocskák, hacukák, libernyákok egyszerre tűntek el. Gombkötőink nem győzik verni az arany zsinórt, sujtást, kreppin rojtokat, paszomántot; s Erdélyben, hol minden aranyfonal elfogyott, Kassáról mene a kalaprot és mentekötő s nem postaszekéren, hanem, hogy négy nap alatt már vehessék, a leveleket hordó postán. Esztendővel ezelőtt már lehet látni kurta mentéket, Terézia és József alatt azt térdig érő hosszóságban hordottuk, s sokan bakancscsal, hogy a frakkhoz és strimflihez hasonlítson, de most a hosszú menték is eltűntek. Lobogott a Zrínyi kucsmája minden fejen, pipacsszín [posztóból, fekete magyar bárány prémjével, s ennél eszesbb fejfedőnk nem lehet, mert legolcsóbb volt s legalkalmasabb; lobogott a kócsagtoll a nyusztos kalpagokon, s »rémet növete szája felett minden.

Az asszonyi nem vételkedék a miénkkel a nemzetiség külső jelenségei viselésében, s a párisi lipántok helyeit asszonyságaink fekete csipkés kontyokat vevének fel, leányaink pártákat s derekaikat váltakba szoríták, s kötényt kötöttek. A gazdagok nyakokon, mellökön, karjaikon kívül még kötényeiket is elhintették gyógyszereikkel és aranyláncaikkal, posztóból varraták zöld mentéiket, fehér mellényeiket s veres szoknyáikat, s fekete bársony csákócskát nyomtak fejekre. Csak az a hiba volt, hogy kardot is kössenek.

Ki kelle forrni ezen elragadtatásnak, s végre látánk, hogy az arany jobban áll erszényben mint nadrágon, s fekete zsinórral varratánk ruháinkat s buzavirágszín magyar szövésű posztóból sujtásözások nélkül. A búzavirágszín tovább hamúszín szürkévé vála, fekete szőrzsinórral, fekete vagy pej báránnyal. Az elegánok ehhez világoskék vagy épen rózsaszín tafotát veitek béléssel, s a posztó színével egyező selyem zsinórt s legszebb ízlésű viseletünk ennél nem volt.»¹

De a magyar viselet hosszú elnyomatása után régi fényében mégis Lipót 1790-iki pozsonyi koronázási ünnepélyén született újjá, a hol maga a király is ragyogó magyar ruhában jelent meg. A szemtanú Decsy a következőket mondja erre vonatkozólag:

«Tsak nem minden mágnásnak, arany, vagy ezüst fonalból szőtt, aranynyal, s ezüsttel kivarrott matériákból készült drága köntöse volt. A sok gyémánt, melly a főbb Méltóságoknak mente kötőjén s a kalpagjaik mellett lévő magas kótság tollas forgókon tündöklőit, egész uradalmakat ért volna. Herlzeg Lichtenstein Aloysius és B. Orty László mente kötőjük, mely mindkettő gazdagon ki volt gyémántokkal, s betses kövekkel rakva, mindeneknek, a kik tsak láthatták, bámulást okoztanak. Ferentz, Ferdinánd főherzgeknek és Albert herzgcgnek, mind kalpagjaik, mind kellemetes ízzel készült magyar köntöseik, mind paripáik olyanok voltak, mellyeken a nézőknek nemcsak szemeik, hanem képzelődéseik is meg állhatták. Ugyanezt lehet mondani Sándor Leopold nádorispán, Lichtenstein Aloysius herzgek, Eszterháziak, Gr. Károly József, Gr. Koháry Ferentz, Gr. Pálffy József, Gr. Zichy István, s több más mágnásokra nézve is. A nádorispán maga arany fonalából szőtt, s arany pillangókkal és drága kövekkel kilakolt matériából készült magyar öltözetében tűnt ki, tükör kövekkel kirakott zöld tsizmában, melly köntöst a nápolyi király magának készítette, de azt Sándor Leopoldnak nádorispánságra lett emeltetése után nekie ajándékozta. Nemcsak a világi urak, hanem még a püspökök is fényletenek a sok drága kövektől, s a sok aranytól és ezüsttől, melyekkel püspöki süvegjeik, s paláslyaik ki voltak rakva és varrva. Soknak lószerszámjaik is tele voltának drága kövekkel, s egy általlyában mind pompás tsotárokkal borították bé paripáikat. Ila másból nem is, legalább

¹ Kazinczy Ferencz: Pályám emlékezete. 138. lap.

fényes öltözetjeikből, s határt nem tudó pompájukból ki tettett, hogy ők elhunyt magyar őseiknek valóságos maradványai lettenek légyen.»¹

Az általános lelkesedés hatása alatt a nők is visszatértek a magyar divathoz, még pedig, mint az már ilyen hirtelen fellobbanó lelkesedés közben történni szokott, némi túlzással, a mennyiben a huszárok magas kócsagtollforgós szörme kucsmáját és kurta prémes mentéjét kezdték viselni, a mely különben annyira hódított, hogy nem sokára az angol előkelő hölgyek is viselni kezdték.

A XVIII. század végén és a XIX. elején a gombok, pitykék és zsinórzat alkalmazásában esünk túlságba, a mi ellen némely írónk szót is emel.²

A huszáruha pedig egyre hódít. A porosz katonaságnak már csaknem a fele magyar ruhát visel. 1805-ben, midőn az Austerlicznél megvert oroszok hazánkon át vonulnak haza, huszárjaik dolmányainak és mentéinek fecskefarkát felsőbb rendeletre a magyar szabók levagdadják és sürgősen átalakítják magyar formára; 1819-ben Tiszafüredről két fiatal parasztleányt visznek Berlinbe, hogy ott megmutassák, miként kell csinálni a híres tiszafüredi huszár nyergét; 1820-ban pedig a bécsi angol követ négy magyar szabóleányt, köztük Sáska nevű debreczeni fiút, küldte Londonba, hogy az ottani szabókat a magyar huszáruha szabására megtanítsák.

Kostyál Adám pesti magyar szabóé az érdem, hogy a már ismét elfajulóban lévő magyar viseletét ősi eredeti formáira visszavezette. Régi emlékek tanulmányozása után egy albumot állított egybe, s azután dolgozott, s már 1830-ban a «Koszorú»-ban magyar viseletképeket tett közzé, sőt 20 leányével egy hónapig ingyen dolgozva, a magyar nemzeti színház ruhatárát is megfelelően átalakította.

Az 1848-iki szabadságharcot követő abszolutizmus kora ismét elnyomta a nemzeti viseletét, — de eme nyomás megszűnte után, 1860-ban oly buzgalommal karolják fel újból, hogy valójában az 1790-iki lelkesedést látjuk újra feltámadni. Az egyes ruhadarabokat most már, történelmünk kiválóbb alakjairól nevezik el, van Attila és Zrínyinek nevezett dolmány, Budának keresztelt kabát, sőt a kalpagok és kalapok is hasonló neveket kapnak.

És ez a divat hódít a külföldön is. A cseh úri nők Prágából Pesten zsinóros magyar mentéket rendelnek meg.

A megváltozott korszellem azután, mely a polgári életet egyszerűbbé, takarékosabbá tette, a francia és angol viseletét juttatta hatalomra az egész világon, — a mi sokféle nemzetiségből alakult országunkban is lassanként az jutott általánosságra, s az ősi magyar viselet egyes részei a tiszta törzsökös magyar paraszt népnél, s másrészt mint díszruha maradt fenn napjainkig.

Mint mindezekben látjuk tehát, mint minden miveltségi ágban ezer év alatt, a viselet tekintetében is a szomszédos és velünk érintkezésben volt népek számtalan befolyásának voltunk alávetve, így a német, olasz, török, orosz, lengyel és utóbb a francia viselet egyaránt nyomokat hagyott rajta; valaminthogy minden egyes ember, fejlődésében más egyének befolyásától ment nem lehet.

De az erős jellem az idegen befolyások daczára is, sőt azok felhasználásával saját erkölcsi egyéniségei fejleszti ki és érvényesíti. Épen úgy érvényesült az idegen kultúrák fölött a magyar nemzeti viselet, mely tíz százados történetünk folyamán magát teljesen elnyomni sohasem hagyta, s mint kimutattuk, paraszt népünk viseletében és a díszmagyar ruhában ma is régi formáinak szépségeiben és gazdagságában él.

Bizonyosága ez annak, hogy valamint nyelvében, szokásaiban és erkölceiben, úgy viseletében is él a nemzet, s épen azért annak megőrzése és emlékeinek egybegyűjtése és fenlartása is kötelességünk.

A tanulmányunk keretébe vont viselettörténeti anyag leírását korszerinti csoportosításban a következőkben adjuk:

¹ Dejcsy Sámuel. A magyar szent koronának históriája. Bécs, MDCCXCII. 360., 564. és 583-ik lap.

² Sokféle 1799. évf. VI. k. 187. lap.

XIII. SZÁZAD.

Pecsét. László soniopyi ispán 1236-ban. (5. kép.) Teljesen páncélba öltözött, de e fölé hosszú, dolmányyszerű fegyverkabál van öltve, fején lapostetejű fazéksisak, baljában háromszögletű, könnyű paizs, jobbában előreszegezett, hosszú nyelű, lándzsás végű, hosszúkás négyszögletű kis lobogóval ellátott kopja. Bokáján sarkantyú, a kengyel háromszögletű lalpallós. A nyereg magas támlájú, s a lólakaró szövete messze lelóg.¹

5. LÁSZLÓ SOMOGYI ISPÁN 1236-BÓL. LOVASPECSÉTJÉRŐL.

6. OPOJ BÁN 1239-BÓL. LOVASPECSÉTJÉRŐL.

Pecsét. Opoj bán 1239-ből. (6. kép.) Ezen igen töredezett pecsétből kivesszük, hogy a bán kezében gömbfejű vezéri buzogány van, bokáján a tipikus XIII. századi hegyes végű sarkantyú. A ló felszerelésében látjuk, hogy a magas kápájú és háttámlájú tulajdonképeni régi magyar nyeregből fajúit el a XIV. századbeli templomi szék formájú nyereg.²

¹ Országos levéltár. Diplomatikai oszt. 213. sz. Leírva: Szerző. Magyar hadtörténelmi emlékek. 1896. 45. I. Kiadva: Báró Nyáry Albert. A heraldika vezérfonala. 1886. 52. I. és Arch. Ért. XI. k. 1877. 257. 1., azonban igen kezdetleges rajzban.

² Országos levéltár. Diplomatikai oszt. 34,293. sz. Kiadva; Dr. Csánki Dezső. Az országos levéltár peesélcinek mutatója. I. tábla 2. sz. Szerző: Magyar hadtörténelmi emlékek. 1896. 45. 1.

XIV. SZÁZAD.

7. ISTVÁN ERDÉLYI HERCEG 1351-BŐL. LOVASPECSÉTJÉRŐL.

Pecsét. István erdélyi herezeg 1351-ből. (7. kép.) Öltözete boglárokkal ékesített sodrony pánczéling, melynek vállvédői, valamint lábszárvédői is lemezpánczélból vannak. Jobbjában kurta, egyenes olasz kardot visel, mely markolatgombjánál fogva, vékony lánczczal melléhez van erősítve. Bal melléhez pedig, mint az tornavérezeteknél is szokás, kicsiny, háromszögletű paizs van erősítve. Fején, a keskeny látónyílással ellátott fazéksisakról, takarólepel hull alá és sisakoromdíszy gyanánt két strucztoll között a szájában patkót tartó slrucz szerepel.

A lovagöltözet ezen formája a mellhez lánczolt karddal együtt eléggé ösmeretes e korból, úgy francia, mint belga, sőt német emlékeken is.

A ló felszerelésében feltűnő a rendkívül magas támlájú, előrehajló nyújtvánnyal bíró nyereg. A ló mellén, homlokán és nyakán vérezve volt.¹

Lovag 1392-ből a mártonhelyi (vasvármegyei) falfestményről (8. kép). Tulajdonképen azt a jelenetet ábrázolja, amint Szt. György lándzsájával megtámadja a sárkányt. Szi. György alakjában azonban a festő, Aquila János, korának egy előkelő lovagalakját festette meg. Arcza bajusz- és szakáltalan, fején bacinet-sisak van, a melynek azonban vizirje egészen fel van nyitva. Öltözete vért és sodronypánczél, a mely fölé azonban szűk, testhez álló, magas gallérú, fehér fegyverkabát van öltve, úgy, hogy a sisakra húzott csuklya annak gallérjával egyesül. A csuklya viselése a kor divatja, mely ellen később, a XV. században törvényt is hoznak. Széles, piros

¹ Országos levéltár. Diplomatikai levéltár. 4153. sz. Kiadva: Dr. Csánki Dezső. Az országos levéltár pecsétéinek mutatója. 1889. V. tábla. 17. sz. és Szerző: Magyar hadtörténelmi emlékek. 1896. 115. 1.

öve a derék helyeit egészen csípőjére van leeresztve, szűk, kékszínű szövet nadrágja hegyes orrú, hosszú cipőben végződik, a melynek sarkán hosszú és nagy taréjú sarkantyú van, kezén kézellős páncél keztyű, bal kezével teknőszerűleg hajlott négyszögletű tárcsa pajzsot tart maga elé, míg jobbával lándzsáját szegzi előre. Vágtató fehér paripájának négyszögletű takarója rózsaszínű, a lószerszám arany ptykékkal kivert piros szattyánból készült, a farmatringon bőrből kivágott virágalakú csüngődíszekkel.¹

A Műemlékek országos bizottságának rajztárában 197/1902. 5. sz. a. Említve: Rómer Flóris. Régi falképek Magyarországon. Magyarországi régészeti emlékek III. k. 48. 1.

8. LOVAG 1392-BŐL. FALFESTMÉNY A MÁRTONHELYI (VASVÁRMEGYEI) TEMPLOMBAN.

XV. SZÁZAD.

9. A SZTRIGY-SZENTGYÖRGYI FOGADALMI KÉP 1409-BŐL.

fekete körszakállal és bajuszsal van ábrázolva. Öltözete zöld színű, lobogós, bőszájú ujjakkal bíró, s térdig érő, egybeszabott, bő tunika. Magas szárú lábbelije úgy látszik fekete harisnya. Bal kezében aranyozott, egyenes keresztvasú, hajlott markolaté, s hármassal aranyozott pánttal montírozott hüvelyű szablyát tart. E férfi mellett teljesen hasonló, de vörös színű öltözetben, bajusz- és szakálltalan ifjú áll. A nő mellett zöld alsó tunikában és elől nyitott, vörös, hosszú köpenyben szintén körszakállas, bajuszos férfi áll, ugyancsak hajadonfővel és szablyával. Mindhárom férfi öltöne gallértalan és a nyaknál szorosan záródik és alja arany paszomántlal szegett.

A kép cziril betűs fölirata dr. Réthy László megfejtése szerint a következő:

«Isten szolgája Laczkó zsupán, Isten szolgálója zsupánná Nisztora, Kendres zsupán leánya adja Szt. György monostorának Isten szolgája Vlajkó Kendres fia.» A középen levő fölirat: «Atyának, fiúnak és a szentléleknek nevében építették Kendres zsupánnak neje Nisztora és fiai, Krisztus nagy vértanújának és kínzottjának, Szt. Györgynek ezen monostorát és befejeztetett és kifestetett, hogy legyen testi és lelki üdvösségül: Zsigmond király és János és Jakab zágorzskij (erdélyi) vajdák idejében. 6917. (= 1409.) esztendőben.

Újíttatott e kép Zaharie Csóka hunyadi esperes költségén és fáradtságán. Újíttatott Mária királyné fensége idejében, lévén erdélyi püspök Iván Inocentie nemes báró Szádról 1743. évben.

Fogadalmi kép 1409-ből. (9. kép.) Középen egy férfi és egy nőalak, jobb kezükben román stílusú templom épületet, az általuk építtetett és az Úrnak felajánlott sztegy-szent-györgyi templomot tartják.

A nő öltözete fehér színű szövetből készült és barna szeptelylyel van díszítve. Feje kendővel van bekötve, melynek rojtos vége bal vállára lóg, vállaira szintén kis kendő van vetve, nyakán keskeny barna szalag. Egészen egybeszabott ruháját derekán barna öv szorítja össze, ujjai lobogós bőszájú. Szoknyája előtt keskeny, hosszú kötény van. A férfi hajadonfővel,

10. BOCSKAY PÉTER CZÍMERE
1414-BŐL.

fény láttára lováról lebukó Saul öltözete hosszú, bő, ránczos, világossárga alsómba, melyet a kardtartó szíj szorít a derékhoz. Oldalán aranyozott, nagy, gombosvégű, hosszú, egyenes markolatú s egyenes keresztvasú, hosszú kard lóg, a keresztvas közepén nagy köves és gyöngyös boglárrel. E fölél arany szegélyű, sötétsárga, bő palást van vetve. A kar s ujjak, valamint a magas támlájú, székszerű, fekete színű nyereg kápája is ezüst boglárokkal és gombokkal kivert. Saul három lovas kíséri. Az első bal kezében feliratos zászlót tart, míg jobbjával a lováról lebukó Sault igyekszik palástjánál fogva fentartani. Ez alak dús, szőke hajfürtökkel, bajusz-én szakálltalanul van ábrázolva. Öltözete mellvért, melynek azonban karjai nincsenek, hanem az alsó kabát ujjai látszanak ki alóla, azon alul lágyékvért, sínpáncéllú és kagylós térdű

lévén festő Georgie Sándor Ó-Fogarásból.» Falfestmény a sztrigy-szent-györgyi (hunadvármegyei) templomban.¹

(Czímerkép. (10. kép.) Teljes hadi felszerelésben levő lovagot ábrázol, a mint a hóna alá szorított lándzsával, rövidre fogott kantárral, előre vágat. Öltözete, feltölthető vizirrel ellátott hegyes csőrsisak, alatta a vállas hegyéig érő sodronygallér van. A test többi részét teljes lemez páncél fedli. könyök- és térdkagylókkal. A páncél fölibe galléros, de ujjtalan, kurta s arany paszománttal szegett bársony fegyverkabát van öltve. A lovon magas támlájú magyar nyereg és fonott és sallangos díszű farmatring látható. Adornányoztatott Zsigmond király állal Aehenben 1414 november 8-án. Bocskai) Péter és fia István részére.²

Saul megtérése, a derzsi, (udvarhelymegyei) unitárius templom falképei közül, 1419-ből. (11. kép.) Az égi

11. SAUL MEGTÉRÉSE.

Falfestmény 1419-ből a derzsi (Udvarhely megyei) unitárius templomban.

¹ Színes másolata a Műemlékek országos bizottsága rajztárában 5/1886. sz. a.

² A Gróf Erdődy család monyorókeréki levéltárában.

lábvért. A másik lovas kétágú körszakállt és bajuszt, s harangalakú nyitott sisakot visel, melynek pitykével kivert szíjai két oldalt lelógnak, vállait nagy, sodronypánczél gallér fedi, karjain, könyök kagylós sínpánczél. A harmadik az első lovashoz hasonló dús, szőke fürtű, bajusz és szakálltalan ifjú. díszesen kivert sodrony páncélingben, de a melynek alsó karja, lágyékvértje és tölcserforma, kézellős keztyűi már sínpánczélból készültek. Pánczélinge fölé négyszögletűre kivágott nyakú újjatlan fehér fegyverkabát van öltve. A lószerszám mind egyforma, pitykével kivert, fekete bőrből készült, hálós farmatring.

Az első lovag által tartott négyszögletű, metszett csúcsú zászló fölírata szerint e képet Pál mester, Ungi István (ia festette 1419-ben).¹

Egyházatya. (12. kép.) Csúcsíves fülkében ül, kezében mondatszaggal. Öltözete barna színű, galléros, bő köpeny, melybe be van burkolódzva. Alsó ruhájának szűk ujjja van, melynek ujjhajtókája a kézfejet félig takarja. Tömör bajuszt és körszakállt hord s fején felhajtott karimájú, lajtos tetejű, pörge nemezkalapot visel. Falfestmény a XV. századból a lőcsei plébánia-templomban.²

I. Mátyás király követsége 111. Vaszilje vics Iván moszkvai orosz nagyfejdedel» előtt 1488-ban. (11. Tábla.) A magyarság érintkezése az oroszokkal míg egyrészt megelőzi a honfoglalás korát is, másrészt kisebb-nagyobb megszakításokkal azóta folyton tart és így természetes, hogy mind a két nemzet művelődésében nyomokat hagyott. Ezek a nyomok, illetőleg a rokonság a két nemzet viseletében is kétségtelenül kimutathatók. Érdekes bizonyítékul kínálkozik erre nézve épen itt ismertető képünk, melyen a középkori magyar és orosz viseletét egymás mellett szemlélhetjük.

Az élénkebb diplomáciai összeköttetést az oroszokkal Mátyás indította meg, akkor, midőn Kázmér lengyel király elleni háborúja alkalmából szövetségüket kereste. E célból 1482-ben János nevű követét küldte Moszkvába, a ki ott tényleg sikerrel is járt.

Egyidejűleg Iván nagyfejdedelem Kurizyn Fedor államtitkárt küldte Mátyáshoz, a ki a szövetségre vonatkozó tárgyalásokon kívül ura nevében olyan művészeket kért a magyar királytól, a kik ágyúkat önteni és puskákat csinálni s azokból löni is tudnak, továbbá ötvösöket, a kik arany és ezüst edények készítéséhez értenek, építőmestereket, a kik templomokat, várakat, városokat és palotákat tudnak építeni, végül bányászokat és pénzverőket, a kik Oroszország fémekben gazdag földjét ki tudják aknázni; viszonzásul felajánlván mindazt, a mit az ő birodalmuk termel és nyújthat.

Iván nagyfejdedelem ezúttal egy kikészített s arany karmokkal és novgorodi gyöngyökkel díszített fekete czobolyprémet küldött Mátyásnak ajándékba.

Ezen előzmények folytán jelent mega nagy és fényes magyar követség 1488-ban az orosz nagyfejdedelem előtt, teljesítve annak minden kifejezett óhaját. A követség tagjai között ugyanis a követen és főurakon kívül nagy számú művész és műiparos is van. Hogy Vasziljevics Iván

12. EGYHÁZATYA. XV. SZÁZADBELI FALFESTMÉNY A LŐCSEI PLÉBÁNIA-TEMPLOMBAN.

¹ A Műemlékek országos bizottságának rajztárában. 48/1887. sz. a. Leírva Húszra József: Székely-festőiskola a XV. században. Arch. Ért. 1887. 331. I. és U. 0. A derzsi falképek. Arch. Ért. 1888. b'2. 1.

² Színes másolata a Műemlékek országos bizottsága rajztárában 136/1890. sz. a. Megemlítve: Hanszlmann Imre. Lőcsének régiségei. Budapest, 1878. 112. 1. Magyarországi régészeti emlékek. 111. k. II. rész.

maga is mily nagy és állami fontosságot tulajdonított e küldöttségnek, látszik abból is, hogy a legnagyobb udvari czeremóniával, s e mellett a legszívélyesebben fogadta azt.¹

Képünk a moszkvai tróntermet ábrázolja, melynek boltozatgerinczei egy középütt álló pilléren nyugosznak, fő fala öt boltíves ablak által van megszakítva, a boltozat pedig csúcsíves díszítményekkel és harcziátékokat, csatajeleneteket és diadalmenetet ábrázoló freskókkal van kifestve. A terem felső része két lépcsővel magasabb s padozata díszes bíborvörös szőnyegekkel van fődve, az alsó rész négyszögletű vörös perzsa szőnyegekkel van boríva. A felső részben a jobboldali két ablak között áll a nagyfejedelem trónja, melyhez három lépcső vezet föl, tetején a kétfejű sassal. A trónszékben ül az uralkodó, arannyal és gyöngyökkel hímzett sötét meggy-színű bársonyból készült bő ujjú, bő, s csaknem a földig érő hosszú ruhában, mely széles és drágakövekkel kirakott, arany hímzéssel van szegve és hasonló széles, lehajtott arany gallérral bír. Fején keresztres arany korona, jobb kezében kormánypálca. A trón alján, kétoldalt faragot t aranyozott oroszánok és két aranyozott griff, melyek a birodalmi almát, és a kardot tartják. Közvetlen a trón mögött áll egy vörös ruhás kamarás, a ki felemelt jobbában fehér kis kendőt tart; úgy látszik jelt ad a követség szónokának, hogy beszédét megkezdheti. A trón alján jobb oldalt egy barna zekés és magas, hengerded, prém kucsmás főtisztviselő az állami nagy pallost tartja két kézben. A trón előtt, egymással szemben két-két fehérruhás testőr áll, vállra vetett, kurta nyelű, hatalmas bárdokkal fegyverkezve. Fejükön magas kucsma. Öltözetük fülig érő magas gallérú, derékba szabott, térdig érő s arany zsinórral díszített felső öltöny és hosszúszerű, magas sarkú, hegyes orrú, világos sárga bőrből készült csizma. A tróntól jóval távolabb, balra, de annak lépcsői alatt, szintén trónszerű székben ül a metropolita, ugyanolyan díszes bársonyöltönyben, mint a fejedelem. Egyik kezében aranyozott püspökpálczát tart, nyakában piros zománczú kereszt, fején csuklyaszerű főveg, melynek tetején aranyozott kereszt van. Tőle balra hosszú, zöldkaftános, alak arany tálon keresztet és szenteltvíz hintőt tart. Jobbra, a fal mellett elfutó, vörössel behúzott kereveten négy orosz főméltóság ül, közülök egy magas prémkucsmban. Előttük ugyancsak két orosz úr áll, fején arany hímzésű kis sapkával. Az egyik bal kezében írástekerceset tart. Ezeknek öltözete mind egyforma, fülig érő, magas, felálló gallérú, csaknem bokáig érő, hosszú, sárga, aranybrokát felsőruha, mely elöl egészen aljáig sűrűn el van látva zsinóros gombokkal. Csizmájuk sárga szattyán.

A metropolita közelében 7 fekete öltözetű papi alak látható.

A trónnal szemben, a terem alsó részében van elhelyezve és felállítva a magyar követség. Középen egy kiterített négyszögletű szőnyegen hosszú, vörös szövetbe bevont pamlag áll, mely előtt az egyik követ és a szónok állanak. A követ szürke selyemdolmányt s erre panyókára vetett, hosszú sípujjú, nagy, négyszögletű, hermelin gallérú mentét visel. Jobb kezében magasra emelve tartja Mátyás királynak, a nagyfejedelem részére küldött nagy, négyszögletű, fehér borítékba zárt, piros négyszögletű, pecsétes levelét. A szónok ugyanolyan öltözetet visel, de mentéje sötétkék, aranybrokát virágos szövetből készült és sötétsárga nagy prémgallérja van. Ezekről jobbra, egy külön, számára rendelt magas, fekete támlájú széken ül keresztben, és nem a trón felé fordulva, az első követ, vagyis a követség vezetője. Ennek öltözete csaknem bokáig érő virágos aranybrokát és elöl aranyzsinóros gombolójú dolmány, sötétkék szűk nadrág és sárga szattyán deli sarú. Magas felálló gallérú s hosszú ujjú, panyókára vetett sötét-kék bársony mentéje, sárgás barna nyusztrémmel szegett és bélelt. Fehér és fekete nagy strucz tollakkal díszített kucsmáját bal kezében tartja.

A szónoktól balra, egy csoportban, számos magyar úr áll, szintén a trónnal szembe-

¹ Kalumsin: Geschichte des russischen Reiches. Riga, 1824. VI. Band, 136. és 147. I. és a moszkvai császári főlevéltár okmánytára V. k. 141. I. Továbbá: Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранных. Pétervár 1851. I. 159. I. Lásd még: Géresi Kálmán-nak Moszkvából 1874 márczius 21-én Römer Flóris-hoz intézett levelét. Műemlékek országos bizottsága levéltárában. Römer hagyaték.

fordulva s így háttal felénk. Ezek öltözete egészen a fülekig érő, magas, felálló galléré, zöld dolmány s panyókára vetett, térdig érő, hosszú sípujjú, négyszögletű, nagy szűrgallérú. alul középen felhasított piros és zöld mente, sötétkék, szűk nadrág és sárga, deli sarú.

A szónoki pamlag háta mögött négy tagja áll a követség ajándékvivőinek, kik közül három arany, vagy aranyozott, fedeles serleget és egy aranyozott, gályaalakú díszedényt tart a kezében, a negyedik pedig egy fekete, karikaszerű tűzi koszorú tart jobb kezében magasra. Ezek öltözete az urakéhoz hasonló, csakhogy valamennyien piros felöltőt viselnek, gallér nélkül, részint könyökbe vágott ujjakkal, részint egészen ujjatlanul, kiöltve. A követség vezetőjével egy vonalban és szintén keresztben állva, két sorban, szintén négy-négy ajándékvivő áll, mindannyian aranyozott, ötvösműveket, fedelesserlegeket, halhólyagdíszű kupákat és arany lánczokat tartanak kezükben. Ezeknél látjuk, hogy a mentét fent a nyaknál aranyozott csati tartja össze. A magyar ajándékvivő csapat háta mögött négy sorban, magas prémkucsmás s fentebb leírt sárga ruházatú orosz urak állanak sorfalat.

A magyar követség tagjai valamennyien hajadonfővel állanak, s fejük kopaszra van borotválva, közöttük a főbeknek azonban elől üstökük van hagyva.

Az orosz nagyfejedelem és a metropolita öltözete bizanci formák szerint készült, az orosz lestórség és urak öltözete pedig tiszta perzsa viselet.

A sok művészi kivitelű ötvösmű küldésével Mátyás király bizonyára azt akarta megmutatni, hogy ez a művészet mily magas fokon áll az ő országában, s másrészt az azokat vivők bizonyára maguk a készítő mesterek, a kiket a nagyfejedelem kívánságának megfelelően az ő rendelkezésére küldött. Bizonyára ekkor mentek oda a magyar pénzverők is, a kik az orosz uralkodó aranyait magyar mintára verték.¹

Ezekon kívül egy sorban még 12 magyar urat látunk állani, kik kócsagforgós kucsmáikat kezükben tartják.

Fára festett olajfestmény ösmeretlen mestertől. Hossza 64 cm., magassága 43·5 cm. E kép az augsburgi Fugger-család hagyatékából került Hertel Jakab birtokába, s ettől vette meg Jankovich Miklós, kinek jegyzékében 106. szám alatt «Orosz követség» czímen van bevezetve.²

Képünk közel egykorú s mindenesetre még a XVI. század elején készült. Bizonyosságai annak a magyarok öltözetei és az ajándékvivők kezében levő ötvösművek, melyek stylje mind a XV. század utolsó évtizedeire vall.

Jelenleg a történeti képcsarnokban.

A viselet történetében századonkinti szoros határokat vonni nem lehel. A divat gyakran átlépi ezeket a határokat s így példái a XV. században divatos öltözetek egy része a XVI. század első két-három tizedében még mindig használatban van, a mellett, hogy sok új forma is van keletkezében. Épen ez jellemzi a Jagellók korának viseletét is.

Erre nézve érdekes adatul kínálkozik egy miniatűrökkel gazdagon díszített ösnyomtatvány, mely egyik főrangú családnak képezte tulajdonát, a melyhez állítólag Savojai Jenő herczeg útján jutott.³ A folió-alakú diszes régi kötésű könyv, két, különben eléggé ösmeretes német ösnyomtatványt tartalmaz. Az egyik az Eggesteyn-féle biblia, a mely tírassburgban 1466-ban jelent meg, s a másik a Koburger-féle biblia, mely Nürnbergben 1466-ban adatott ki.

Az ösnyomtatvány kezdő lapja, fejezeteinek kezdete és vége, számos kézi festésű miniatűr kezdőbetűvel, lapszédíszítményekkel, címerekkel, sőt alakokkal is van ékítve.

Az Eggesteyn-féle biblia első lapjának (13. kép.) az ott alkalmazott 14. czímerpaizst körülvevő ornamentikája s a czímertartókul alkalmazott hat grotesk alak is még csúcsíves-

¹ Érdy János értekezése. Akad. Értesítő. 1844. IV. k. 87—93. l.

² Dr. Peregriny János: A magyar történeti képcsarnok lajstroma. Budapest, 1894. 21. l.

³ Jelenleg Kún Dániel budapesti antiquáriusnál.

modorú, a mennyiben a díszítmények keresztvirágokból és akanthuszlevelekből állanak s az apró alakok a XV. század apród ruháiba öltözték. A jobb oldalt legfelül álló lovag egészen aranyozott vérteteze azonban már a XVI. század elején szokásos (ormát mutat. A címerek közül a kivehetőleg színezettek Csoma József meghatározásai szerint is a következők. Fent a rajna-pfalzi választó-fejedelmi és a Jagelló-czímer. A többiek alólról elől kezdve:

13. A JAGELLÓ INCUNABULUM ELSŐ LAPJA.

1. szász választó. 2.?. 3. Meissen. 4. Pfalz-Thüringen. 5.?. 6. Landsherg. 7. Engem. 8. szász pfalz. 9. Orlamunde. 10. Lippe. 11. Pleissen. 12. Halberstadt. Az arany pánezélos lovag a szász színeket viseli pajzsán is, zászlóján is, de erről hiányzik a rutakoszorú.

A 39-ik lapon lent ott találjuk ismét egy 6 cm. magas címerpaizsban, vörös mezőben aranykoronás ezüst sasával szépen színezve a Jagelló címeret. A következő, illetőleg a szembe levő lapon pedig egy köpadon ülő ifjú herceget, ki mellett udvarmestere áll. E kép felett két

oldalt két címerpaizs körvonalai vannak megrajzolva. A címér azonban, fájdalom, hiányzik belőlük. Mindenesetre az ifjú herceg atyjának és anyjának címerei voltak oda szánva.

A Jagelló címér közelsége, illetőleg többszöri és pedig előkelő helyen nagy alakban való előfordulása arra enged határozottan következtetni, hogy az ekként díszített incunabulum a Jagelló királyi ház valamely tagjáé volt, s az ábrázolt ifjú herceg is e családhoz tartozott. Különben sem lévén e kép szövegillusztrációnak tekinthető, mert a biblia azon részével, a hol épen festve van, semminemű értelmi összefüggésbe nem hozható.

14. MAGYAR KIRÁLYI HERCEG ÉS UDVARMESTERE A XVI. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

Az incunabulumok a XV. század utolsó évtizedeiben (1466. és 1483-ban) készültek. Miután pedig a miniálás, vagyis a kezdőbetűkkel és alakokkal való kifestésnek természetesen jóval később kellett bekövetkeznie, — ezen miniatűrök keletkezésének korát már csak ezért is a XV. század végére, vagy a XVI. elejére kell helyeznünk.

libben a korban pedig egy fejedelmi Jagelló tűnik ki és ez II. Ulászló magyar király (1490—1516), kinek fia II. Lajos, atyja halálakor tíz éves volt.

A képünkön (14. kép.) látható ifjú herceg 8—10 éves lehet. Könnyen lehel tehát, hogy

e képben a szerencsétlen véget ért Lajos királyunk ifjúkori képét bírjuk, a mit a képpel összefüggő Jagelló-czímeren kívül leginkább valószínűvé tesz a képünkön ábrázolt ruházat magyaros karaktere.

Képünkön az ifjú herceg, kőből faragott magas széken ül, mely elől keleti motívumú kék, ezüst és arannyal átszőtt renaissance brokát terítővel van leterítve s szőrmepárna van reá helyezve. Ennek közepén ül az ifjú. Fején lilomos nyitott ágú, kék bársonysapkájú hercegi házi korona. Arcza telt gyermekded, piros és dús szőke haja van, a mi ismét Lajosra vall. Felső öltönye a felőlivé viselt magyaros kurta prémes mente, mely arany brokátból készült, erősen derékba szabott, két oldalt alul felhasított, hol a piros béllés kilátszik. Körül nyusztprémmel szegett s ugyané prémből lehajtott széles gallérja van. Nyakánál a dolmány kék szövete kilátszik és körülcsavart fehér nyakkendői visel. Derékát a dolmány szövetéből készült széles öv szorítja. Lábain piros szűk nadrág van, mely a harisnyával egybeszabva a lábakon hosszú, hegyes csücskökben végződik. Fz a XV. század francia divatja volt. Ulászló felesége, Lajos édesanyja, Kandaléi Anna, francia hercegnő volt. A francia divat némi hatását ez eléggé magyarázza.

Az ifjú herceg széke mellett áll udvarmestere, a ki szintén olyan nadrágot visel, — de már zekéje és süvege határozottan magyaros. Az egészen kurta derékba szabott, szűk újjú s körülprémezett piros zekét a felálló, rendkívül magas gallér jellemzi, melyben tulajdonképen az egész fej benne van s a mely kisebb-nagyobb méretekkel, de az egész XVI. századon ál divatban marad nálunk. Derékát keskeny aranyozott fémöv szorítja. Hosszú szakállt és bajuszt s fején kék selyem hálósapkát visel s ennek tetejébe van téve a széles, s elől felhajtott prém-szegélyű, lapos tetejű, magyaros kucsma. Kél kezében sajátlagos tisztelgő állásban felfelé tartja hosszú aranyozott udvarmesteri botját, vagy fáklyáját. Ez utóbbi tisztán nem vehető ki. A bécsi udvari műtörténeti múzeumban őrzött XV. századbeli magyar játszó-kártyák egyikén ugyanilyen kucsmaival, s kezében ugyanilyen tárgygyal látjuk ábrázolva a királyi udvar főkonyhamesterét¹ jobb mellén a sárkányrenddel.

¹ Magyar műkincsek II. k. II. tábla.

A MAGYAR KIR. FŐ KONYHAMESTER A XV. SZÁZADBÓL.

XVI. SZÁZAD.

15. CZÍMERKÉP 1511-BŐL.

Czímerkép. Teljes vértezett! lovag. A tárcsaalakú paizs arany mezejében annak egész terét betöltő 7 8. cm. magas, ezüstös páncélszerű jobbra néző lovag áll. A vértezet még késői csúcsíves stílusú, sisakja saladé feltölt visírral, mely alól a lovag arcának egy része kilátszik. A mellvért gallérja és kagylószerű könyökvértje, valamint a kifejlett formájú rákfarkas esipővért már a XVI. század típusai, míg a mellrész csúcsíves díszítménye XV. századbeli vérteteinknek, minő Szapolyai Imre, sőt Mátyás király a corvinák miniatűrjeiből ismert vértetének is rendes formája. A térdcsuklóvért ismét kagylószerű s a vaszipók a XV. század rendkívül

hegyes, hosszú orrú formájával szemben már széles, kurta orruak. Úgy a felemelt jobbkaránál, mint a jobb czombvértnél látjuk, hogy a páncél alatt a lovag vörös öltözetei visel, s hogy a vért egyes részei keskeny fekete szíjjakkal vannak felcsatolva. Az egész vértzet aranyozott fejtű szögecskékkel van kiverve. Feltűnő jelenség, hogy a lovag két karra van ellátva. Az egyiket páncél-keztűs bal kezében, oldalánál leeresztve tartja, a másikat ellenben mezítelen kezében vágásra emelve viseli. E pallosszerű egyenes kardok teljesen egyformák. Mind a kettő hüvely nélküli. Kurta, egyenes, lapos keresztvasuk alatt ott van a kis ujjvédő bőrpárnácska is, a hosszú markolat, melynek végén nagy gomb van, — vörös bársonnyal van bevonva. A markolatgomb és keresztvas aranyozott. Több történeti adatunk van vitézekről, a kik két karra küzdöttek a csatában. Lehet, hogy e czímerkép is ilyen esetre vonatkozik. A lovag lábánál picziny piros mezejű paizs áll ősi nemzetségi czímerével, a fehér rózsával. Mint a miniatűrfestészel egyik kiváló alkotása is figyelemre méltó. Adományozta // Ulászló (1501) szeptember hó 21-én Prágában kelt oklevelével muroni Weér Andrásunk, Lajos herceg (utóbb II. Lajos király) főtétekfogó mesterének.¹ Színezve először itt közölve. (111. Tábla.)

Czímerkép. Magyar és török vitéz harca. Szemben állanak egymással. A jobb oldalt álló magyar vitéz öltözete térdig érő, bő, halványzöld dolmány, melynek széles, lehajtott piros gallérja van, s melyet keskeny szíjöv szorít a derékhoz, szűk nadrágja fehér színű, s magas, fent csúcsbavagott szárú piros szattyán csizmába van húzva. Oldalán egyenes keresztvasú, hajlott és kézvédő nélküli markolattal bíró szablya lóg. A markolat vége át van fűzve és zsinór van bele fűzve. A török vitéznek tökéletesen ilyen öltözete van, csak hogy dolmányának színe vörös és gallérja zöld, szablyája is párja a magyar vitézének. Az által különböznek azonban, hogy a török vitéz fején piros fezes turbán van, míg a magyar felhajtott és elől behasított széles karimájú, lapos kerek nemez kalpagot hord, melybe elől egy szál hosszú, nagy fehér slrucztoll van tűzve. A karima középpüti való behasításának az a czélja, hogy az könynyebben lehajtható legyen, akár a nap, akár az eső elleni védekezésül, de meg így a karima a szükségnek megfelelően csupán az egyik oldalon is lehajtható. Hasonló fővegekkel látunk magyar urakat Bonfinius 1545-iki német képes kiadásában is ábrázolva.

¹ Országos levéltár. Diplomatikai oszt. 38.791. sz. Lad. R. R. R. 24. Kiadva: Csoma József: Magyar nemzetségi czímerek. Budapest, 1904. 145. 1.

Mindkettőjük arcza szakáll- és bajusztalan, s a magyar vállaira omló hosszú haját visel.

Egymás ellen harcolva, a magyar puskából mellbe lövi a törököt, úgy, hogy sebén keresztül hátából palakzik a vér. Elhanyaglóban megfeszített, kezíjját elpattantani készül.

Az alakok magassága 6.5 cm. E címert II. Ulászló 1514 január 18-án Budán kelt armálisával adományozta Radák Balázs és testvérei, Mihály, István és Tamás részére.¹ (IV. Tábla.)

Czímerkép. (15. kép.) Vörös paizsmezőben, kék felhők közül kinyúló jobb kar, mely halványzöld szövettel öltözött, széles ujjhajtókával, kezén barna szarvasbőr keztyűvel. Vékony arany lánczon, mely mulató-ujjara van csavarva, a keze fején ülő repkedő sólymot tartja, mely karmai között (így megölt kis madarat tart. A kép, mint az azon korbeli miniatűr-festészet egyik művészi alkotása is figyelemre méltó, azonkívül azonban a sólymaszat és a solymárok

10. KÁLYHAFIÓK I. FERDINÁND MELLKÉPÉVEL.

Színezett majolika. XVI. század.

viseletére nézve is adatokat szolgáltat. Adományozta II. Ulászló Budán, 1511. május hó 25-én Walhyon Mátyás részére.[®]

Hogy címerképeink általában mennyi művelődéstörténeli adatot tartalmaznak, bizonyosság reá egy másik e korbeli címerünk, melyet Budán, 1520. június 15-én II. Lajos király Wárkonyi Ambrus, István és Bálint részére adományoz. A címerkép vörös paizslában folyóból kinövő háromágú rózsáló, melynek középső rózsáján sólyom ül, szájában kerecsen tollat tartva.³ A XVI. században dívott úgynevezett daliás párviadalokra való kihívás egy szál kerecsentől! küldése állal történt. E címerkép bizonyára erre vonatkozik.

¹ Magyar nemzeti múzeum levéltára. Kiállítás 228. sz. Rajzban kiadva: Tarul. 11)03. 124. és 168. 1.

² Országos levéltár. Diplomatikai oszt. 29,089.

³ U. o. Diplomatikai ősz. 23 408.

Czímerkép. Növekvő férfi-alak, hajadon fővel, bajuszos és körszakállas. Dolmánya vörös, mellén nyolcz széles aranygalandos gomboknál. Jobb kezében csillagos buzogány. A paizs fölött alkalmazott sisak a XV. század végéről való csörsisak. Valószínűnek látszik, hogy a címér később festetett be az armálisba. Adományozta 11. Lajos 1526 május 3-án, krasznai Pándy Ferencznek.¹

Kályhafiókok. 1. Ferdinánd (1526—1564) (16. kép.) és neje Anna királyné dombormívű mellképeivel. Az első lapon oszlopos renaissance csarnokban Ferdinánd mellképe nagykarimájú kék nemez-kalapban. Vállig érő lefésült hajat visel, arca bajusz- és szakállal. Alsó ruhájának nyaka négyszögletre kivágott, mely alól a sűrű ránczba szedett, alacsony csipkés gallérú ing látszik ki. Ruhájának nagy puffé spanyólos ujjai vannak, s színe barna és

17. KÁLYHAFIÓK ANNA KIRÁLYNÉ MELLKÉPÉVEL.

Színezett majolika. XVI. század.

sárga csíkos. E fölébe van öltve a nagy galléré kék mantilla, oldalt kihalásítva, hol a puffos ujjú kar ki van öltve. Nyakában az aranygyapjas rend jelvénye lóg. Kezében nyitott koronával fedett címerpajzsát tartja.

A másik lapon (17. kép.) felesége Anna királyné, II. Ulászló magyar király leányának hasonló kivitelű mellképe látható. A királyné, arannyal áttört és drágakövekkel ékített sapkaszerű főkötőt visel, mely alól, elől simán lefésült haja kilátszik. E főkötő fölébe van még feltevé a nagykarimájú, kékszínű nemezkalap. A derék a szoknyával egybe van szabva, s derekához keskeny öv szorítja, színe barnássárga, a derék szegélye pedig kék. A ruhaderék itt is a XVI. századi spanyol divatnak megfelelően négyszögletűen kivágott, s a mellett és nyakat

¹ Országos levéltár. Diplomatikai oszt. 29,093.

sűrűn ránczolt fehér ing takarja, mely felett széles köves lánczon kerek gyöngyös boglár, ezen alul pedig még egy keskenyebb és hoszabb aranyláncz lóg. A deréknek kétszer tagolt, többszörösen hasított nagy puffos ujjai vannak. A királyné, kezében, származásának megfelelően, Magyarországnak nyitott koronával fedett címERPajzsát tartja, a kettős kereszttel és négy pólyával, mely azonban tévesen kék és fehérrel van színezve. Színes zománczú majolika. Az első lap magassága 22 3 cm. szélessége 19 cm. A második lap magassága 218 cm. szélessége 21. cin.¹

18. GYALOGOS VITÉZ 1557-58
Jean Agricola vízfestménye.

színű deli sarú, reá kötött nagy taréjú torna dolmánya van, melynek alsó szárnya a ló meggy színű arany

E domborműveket művészi, minden valószínűség szerint a királyi párról a AVI. század elején készült nagy emlékéremről mintázta, miután e két emléken az öltözet minden részlete egyező.³

I. Ferdinándnak ezen itt ábrázolt képéhez viselet szempontjából rendkívül hasonlít II. Lajos királynak egy ezen kályhafiókkal egykorú rézmetszetű képe is.³

Gyalogos vitéz 1557-ből, (18. kép.) a magyar tornáról. Öltözete fehér szűk nadrág, karmazsin sárii, bokáig érő meggy színű bélésű hosszú, zöld posztódolmány, melynek eleje a fehér szövet övbe van felszúrva, eleje meggy színű nagy gömbölyű szövet gombokkal van ellátva. Ujjhajtókája és lehajtott gallérja meggy színű, melyre az ing fehér gallérja van kihajtván. Vállán keresztülvetett fekete keskeny szíjon viseli az ezüsttel montírozott, fekete bőrhüvelyű, vágott végű egyenes csontmarkolatú és egyenes keresztvasú kurta szablyát. Jobb kezében tollas buzogányt visel. Fején, elől behasított karimájú meggy színű alacsony nemez-kalpag, elől piros, fehér, zöld tollas forgóval. Lefelé álló nagy tömör bajuszt visel.⁴

Festette: Jean Agricola (Hanns Haver).

Lovas dobos 1557-ből, egy magyar huszár tornáról. (19. kép.) Öltözete fehér szűk nadrág, karmazsin sarkantyúval. Meggy színű bélésű hosszú zöld egész hátát betakarja. Elöl hét nagy világos közepű gömbölyű szövet gombbal. A dolmány ujjának keskeny arany-

¹ Az Országos magyar iparművészeit múzeumban.

² Weszerle József: Hátrahagyott érmészeti táblái. Pest, 1873. G. Tab. II. 4. sz.

³ Történeti képcsarnok. 4445.

⁴ A bécsi udvari műtörténeti múzeum magyar torna-codexében.

19. LOVAS DOBOS 1557-BŐL.

JEAN AGRICOLA VÍZFESTMÉNYE.

zsinórral szegeit kettős világos meggyszínű hajtókája van. Ugyanilyen színű kihajtott nagy gallérja van, melyre viszont az ing fehér gallérja van kihajtva. Derekat keskeny csavart szövötű szorítja. Vállán keresztülvetett keskeny szíjjon lóg az egyenes csontmarkolatú, s egyenes keresztvasú, ezüsttel montírozott hüvelyű egyenes kard, vagy inkább vadászkés. Fején felhajtott karimájú, lapos tetejű, világos meggyszínű nemezkalpag, elől hármass piros, fehér, zöld strucz-

toldíszszel. A lovon piros bőrrrel bevont, magas előkápájú magyar nyereg, fejkantárja hasonló színű, ugyancsak háromszínű strucztooldíszszel. A nyeregkápába akasztva elől a két üstdob, piros, fehér, zöld szövettakaróval, melyen egyszerre két kezével, két verővel játszik a lovas. Fontos ily régi emléken hármás nemzeti színünk előfordulása, a mennyiben e korban még zászlóinkon is csak a fehér és vörös szín szerepel. A ló hosszú farka középen csombókra van kötve.

Festette: Jean Agricola (Hanns Bauer).¹

20. ZRÍNYI MIKLÓS ARCZKÉPE 1567-BŐL

Niccolo Nelli rézmetszete után.

nella gran fortezza di Segel, oue finalinente fu da Turchi amazzato et preso il luoco alli 7 di Sell^{re} 1566 fölirat. Alul: Niccolo Nelli F. 1567. a rézmetsző neve. Magassága 17.9 cm., szélessége 13.8 cm.³

Magyar vitéz.(21. kép.) Hosszú szőrmés, hamuszínszürke gubaszövetből készült, csaknem bokáig érő hosszú, felső köpenyben, mely alul gyűrött magasszárú fekete bőrből készült csizma látszik ki. A köpenynek nagy négyszögletű szürgallérja van ugyanazon szövetből, s az ujjakból a kar már fent a vállaknál ki van öltve, úgy, hogy a keskeny hosszú sípujjak csaknem térdig szabadon lógnak hátra. Derekat széles fekete bőrv szorítja, melyről keskeny

Hasonló lovas dobosok magyar csapatoknál és ünnepélyes fölvonulásainknál egészen a XVIII. század végéig divatosak. Ilyeneket látunk itt bemutatott több képünkön, nevezetesen az I. Leopold korabeli ünnepélyes menetek képein. Ilyen volt még II. Bákóczy Ferencz híres lovas dobosa is, Dobos András, kinek képét a krasznahorkai várban őrzik. A francziák huszárságunkkal ezt is átvették, s a Berehény huszárezrednek is voltak ilyen fényesen öltöztetett lovas dobosai.²

Zrínyi Miklós szigetvári kapitány arczképe. (20. kép.) Térdkép. Öltözete sodronypánczéling, s e fölébe öltött rákfarkas mellvéri, mely zsinórt utánzó szegélylyel díszített. Mellén selyemszövet öv van keresztül vetve, mely báliul csokorba van kötve. Ez a kapitányi jelvény. A pánczél-ingujj végén fodor látszik ki. Fején sok czikkre osztott fülvédős hegyes sisak van, mely hasonlít a bécsi udvari fegyvergyűjteményben levő sisakjához. Jobb kezében gombos agyú, kerekklakatos, púdernek nevezett füstély van. Bal oldalán nagy gombos markolati! és spanyóloskosarú egyenes kard. A felső bal sarokban: La uera elfigie deli Illmo et ualorosissimo Sor Nicolao conte di Sdrigno, supremo Capitano Lesareo,

¹ A bécsi udvari műtörténeti múzeum magyar torna-codexében.

² Choppin H.: Les Hussards. Nancy, 1898. n. 8. r. 104. 1.

³ Történeti képcsarnok. 4067.

fekete bőrszíjjon lóg az egyenes keresztvasú,hajtott markolatit, vágott végű, fekete bőrhüvelyű szablya.

Fején a ruházat szőrmés szövétéből kúpalakú nagy sapka van, mely füleit is betakarja. E mellé hátul fekete sastoll van dugva. Az alak magassága 118 cm. Jost AMAN-nak Miksa 1570-iki nürnbergi bevonulását ábrázoló vízfestményéről.¹

Báthory István arcképe. (22. kép.) Egész alak.

Hosszú, csaknem bokáig érő virágos brokát szövettől készült kaftánszerű öltönyben, mely derékig sűrűn alkalmazott apró gombokkal záródik. Övszorítója egyszerű vékony szíj közepén gombbal. Erről függ az egyenes keresztvasú, egyenes markolatú szablya. Az ing gallérja lehajtott. Szűk nadrágot és deli sarút, fején pedig lefelyűs prémes kucsmát visel, melybe elől hét fekete tollal ellátott drágaköves forgó van dugva. Panyókára vetett, s egész alakját betakaró, csaknem bokáig érő köpenyege, úgynevezett boér mentéje középkurta ujjakkal bír, melyek nincsenek prémmel szegve. Ellenben nagy prémgallérral, elején széles prémszegélylyl és prémbélléssel van ellátva.

Arcza bajuszos, körszakállas, s általában megfelel e korbéli ösmert arcképeinek. Fent négy-szegletű renaissance keretbe zárt fölirata: STEPHANAS BATHORIYS WEIWODEN AUS SIEBNBYRGEN. M.D.LXXVI. Alól a bal sarokba rajzolt táblán 1. A. (Jost Amann) és 1576. Rézmetszet. Magassága 18.1 cm; szélessége 13. cm.³

Jost Amann metszete.

21. MAGYAR VITÉZ 1570-BŐL.
Jost Amann vízfestménye után

Lovas vitéz. Hosszú, csaknem térdigérő dolmányban, mely alól két oldalt fel van hasítva és három zsinóros gombolóval van ellátva. E fölébe palástszerű még hosszabb mente van öltve, mely négy-szegletű nagy szőrmegallérral bír, keskeny prémmel szegett és szintén szőrmebéllése van. Oldalán egyenes markolatéi és keresztvasú szablya lóg. Hosszúszerű sarkantyúja nagy taréjú. Fején keskeny-karimájú kerek nemez-kalpag, melyben elől kerek boglárba dugva két bosszú strucztoll leng. A ló homlokán és farmatringjánál nagy tollbokrétával díszített, drágaköves kantáratot és hosszú lószőr nyaklóbojtot hord. Amanx Jóst fametszete. Magassága 13.2 cm., szélessége: 11.8 cm.³

Tűzijáték egy várkastélyban. A tűzijátékot néző közönség soraiban az előtérben két lovas magyar vitézt látunk, kik csaknem bokáig érő hosszú dolmányt viselnek, mely fölé van öltve a négy-szegletű szűrgallérú mente, vagy köpeny, melynek bosszú ujjai messze hátra lógnak. Dereán keskeny bőr öv szorítja a mentét. A deli sarún hosszúszerű tarajos sarkantyú van. Kicsiny kerek kalpagol viselnek, melybe elől két strucztoll van dugva. Mellettük egy hasonló öltözetű gyalogos áll, háttal felénk fordulva, kinek övébe hátul kurtanyelű gerezdes buzogány van dugva. Jobb oldalt négy-

¹ A müncheni kir. képtárban levő eredetiről készített színezett másolat szerző gyűjteményében.

² Történeti képcsarnok. 9792.

³ Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. N. P. 33., 56. a—c.

szögletű ablakos, nagy zárt hintó halad, melynek lovait a nyeregben ülő hasonló öltözetű magyar hajtja. A kép aláírása: Jós. Amman F. 1570. Hossza 35.8 cm., magassága: 23.7 cm.¹

Amann, másképp Amman, vagy Aman Jost, a kiváló német festő és metsző született 1539-ben Zürichben és meghalt 1591-ben Nürnbergben. Olajfestményei igen ritkák, rézmetszetei sem számosak, ellenben fametszeteinek számát Bartsch több, mint ezerre teszi. Becsessé teszi

23. CZIMERTARTÓ HUSZÁR 1571-BŐL.

műveit, hogy mindig a természet és élet tanulmányozása után közvetlenül rajzolt, s reánk nézve különösen fontos körülmény, hogy képeihez mindig korhű és hiteles costumöket vett.² Rendkívüli tevékenysége kiterjed magyar tárgyú képekre is. Legszebb ilyen lapjai Báthory István arcképe és a magyar király lakomája, melyeket Bartsch említ;³ de a melyek közül az utóbbit

¹ Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. N. P. 33., 46.

² Dr. Nagler G. K.: Neues allgemeines Künstler-Lexicon. München, 1835. I. k. 91. 1.

³ Anam Bartsch: Le Peintre graveur. Vienne, 1803.

eddigelé sem hazai gyűjteményeinkben, sem a bécsi Albertinában, s más külföldi gyűjteményekben sem tudtam megtalálni. Ugyanő illusztrálta Bonfinius 1581-iki Feyerabend-féle kiadását is.

Czímertartó. Huszár. (23. kép.) Miksa által 1571 június hó 13-án Prágában, Kurrelyi Ovilla Miklós és Imre részére adományozott czimerlevélen. A gazdag renaissance díszítmények között egyik kezében vágott végű, egyenes keresztvasú, hajlott markolatú szablyát, s a másikban húzott gerelynyelű lobogós kopját cs kerek paizsot tartó huszár áll a czimer mellett. Öllözele: halántékvédős Zrínyi-sisak, mely domború, aranyozott ékítményekkel díszített, csúcsában három szál toll van megerősítve, s elöl lilaszínű tollbokrétás forgóval bír. Vékony bajuszt és kis körszakállt visel. Csaknem bokáig érő felálló gallérú, hosszú halványzöld dolmánya elöl sűrűn el van látva nagy gombokkal és sárga béllésű. Derekat kékszínű csavart szövet öv szorítja, melybe a dolmány egyik szárnya fel van gyűrve. Meggyszínű szűk nadrágjának szárai térdtől kezdve lefelé belül fűződnek. Lábain sárga szattyán deli sarú. Panyókára vetett, sűrűn alkalmazott egyenes aranyos zsinórzatú, lilaszínű ujjatlan mentéjének nagy kerek gallérja van, s csaknem bokáig ér. Kezein aranyveretű, pánczélkézeliős sodronypánczél keztyüket visel. A paizs fogantyúja vörös bársonyból van, s a kópja csúcsba futó keskeny lobogója, függőlegesen tagolt kék, sárga és szürke szövetből áll, közepén a család czimerpaizsával. Tekintve a tipikusan egyénített arcot, nem lehetetlen, hogy ez alak a czimerszerző arczképe.¹

Teljesen hasonló huszárt látunk Ortelius krónikája első kiadásának czímlapján, s a bécsi udvari gyűjtemények egy ezüst szobrán.²

Czimerkép. (24. kép.) Nyitott koronából kiemelkedő vörösen öltözött kar kopjával átdőf egy barnássárga hosszú kaftánba, szűk meggyszínű nadrágba és fekete deli csizmába öltözött turbános törököt, a ki c közben kardjával a vörös karba szúr. Érdekes viselettörténeti adat a török kaftánja, mely hajtókás ujjúval, s elöl zsinórzott mellével azonos a XVI. század hosszú magyar felsőruhájával. A magyar kopjájának nyele a gond) alatt vékonyabbra van hagyva a kéz számára, s azon alól kiszélesedik, hogy a kézfej dőfés közben lejjebb ne csúszhasson. A vége meg van hegyezve, hogy lovaglás között a kengyelbe támasztható, s táborba szállva a földbe szúrható legyen Adományozta Ochay Mihály részére Miksa 1572-ben.³

24. OCHAY MIHÁLY CZIMERE 1572-BŐL.

Magyar vitéz. Öltözte szűk nadrág, deli sarú, koczkásan levarott selyemszövetű, vattás alsó fegyver-kabát, melynek hajtókás ujjai a vállba vágott, s felöltőt felső ruhából, vagy dolmányból kilátszanak. Az ilyen fegyver-kabátok a XVI. században divatban voltak, s a pánczélingel helyettesítették. A dolmány elöl csaknem térdig ér, hátul azonban jóval hosszabb. Elöl kilencz pár egyenes zsinörgombolóval, s három sor apró gömbölyű gombbal díszített. Nyakánál lehajtott széles négyszögletű gallérja van. Csavart szövet övet visel, melynek rojtos vége elöl lelóg. Az öv alatt kétoldalt a zsebek is három-három színóros gombolóval vannak ellátva, s a dolmány kétoldalt felhasított alja szintén három-három gombolóval díszített. A válltól kél, a dolmány aljáig érő vendégujj lóg balra. Oldalán egyenes markolatú és egyenes keresztvasú szablya lóg. Jobbjában csákánybalta formájú csatabárd. Fején kerek nemez-kalpag, melynek karimája két oldalt be van hasítva és előrésze szemellenző módjára le van gyűrve. Rövid körszakállt és bajuszt hord. Mézmetset. Bertelius Péter «Diversarum nationum habitus» című művéből. Passau, 1581). Magassága 10.3 cm. Szélessége 6,5 cm.⁴

Ruthén zenész. (25. kép.) Szűk nadrágja deli sarúba van húzva. Öltözte, lehajtott négyszögletű nagy gallérú, ujjhajtókás, bő és térdén jóval alul érő felső ruha, melyet derekához szövet öv szorít. Elöl apró zsinóros gombolókkal ellátott, s övön alól mindkét oldalt behasított

¹ Másolata a Magyar nemzeti múzeumban. Kicsinyített rajza megjelent Arch. Ért. 1899. évf. 109. I.

² Magyar műkincsek. II. k. 14. tábla.

³ Debreczen. Hajdú vármegye levéltárában.

⁴ Ernst Lajos gyűjteménye.

kis zsebbel bír Fején lapos, kerek nemez-kalpag, melynek felhajtott karimája oldalt behasított. Elöl három szál toll van beletűzve. A kezében tartott gömbös sípot fújja, míg egy tárogató-síp az övébe van dugva és egy trombitát zsinórjánál fogva bal karjára fűzve visz.

Rézmetset. Magassága 10-5 cm. Szélessége 3.8 cm.

Valószínűleg Bertelius Péter-nek «Diversarum nationum habitus» című, s Passauban 1589-ben megjelent művéből.¹

Fülek ostroma. Pálffy Miklós és Rákóczy Zsigmond 1593 november 24-én Füleket ostrom alá fogván, azt bevették, s a törököt belőle kiűzték. Képünk baloldali előterében Excubia D. Rákóczi aláírással Rákóczy csapatainak örállítását látjuk, köztük néhány gyalog hajdút és huszárjainak egy mozgalmas csapatát. Hegyes Zrínyi-sisakot tollforgóval, csúcsos végű és erősen hajlott lárcsapaizsot és lobogós kúpját, viselnek. A hajdúk hosszú dolmányt, szűk nadrágot, bakkancsot, övét és felhajtott karimájú kalpagot, fegyverül szablyát, puskát és egyikük kópját visel.

Fölrirata: Eigentliche vertzeichniss welcher gestalt die Vestung Filck in der Hungern belagert etc. 1593. Prage excudit Wol. Meyerpeck. Rézmetset. Szélessége 36.8 cm. Magassága 27.5 cm.²

Székesfehérvári csata 1593 november 3-án. Felirata: Grvndliche: Contrafactur. der Slacht. vor. Stvlweissenbvrg. so den III. November. Anno. M. D. XCIII. beschenn. A keresztény csapatok között túlnyomó a magyar lovasság. Ott látjuk négy lovas zászlóaljban gróf Zrínyi, Pálffy Miklós és Nádasdy Ferencz huszárjait. Öltözetük Zrínyi-forma hegyes sisak, farkaskacagány és szárnyas tárcsapaizs, melyhez, ha a lobogós kopját hozzávesszük, páratlan festői és daliás képét nyerjük azonkori huszárságunknak. Mindegyik csapat közepén ott viszik a sereg zászlókat, közöttük egyet Magyarország külön címerével. Elöl a csapat jobb szárnyán vágat a trombitás, s jól előtte nyargal mindegyik vezére, a csapathoz hasonló öltözet- és fegyverzetben. Neve mindegyiknek alá van írva. Rézmetset. Szélessége 57 5 cm. Magassága 42 cm. Jobb sarka hiányzik. ' Visegrád látképe. Az előtérben két nő között egy bajusz- és szakálltalan, borotvált fejű ifjú vitéz áll. Öltözete felhajtott keskeny karimájú kis nemezkalpag, oldalt mellé tűzött nagy slrucztollal. Kurta dolmánya ujjhajtókás, szűk nadrágja deli saruba van húzva. Ezen öltözet fölébe panyókára vetve, csaknem bokáig érő hosszú virágos brokátszövetű, s elül sűrűen nagy gombokkal ellátott felálló, magasgallérú köpenyt visel. Vállán keresztül vetett szíjjon

25. RUTHÉN ZENÉSZ 1589-ből

Bertelius Péter metszete.

egyenes keresztvasú, hajlott markolatú, vágott végű szablyát, jobb kezében pedig hosszúnyelű, gömbfejű buzogányt hord. Houfnagel György rajza Visegrád látképén, Braun György «Urbium Praecipiarum Mundi Theatrum» 1595. című művéből. Rézmetset Hossza 45.5 cm., magassága 16.3 cm.⁴

Magyarok a Mórícz hesscui herceg által Gasselben 1596-ban tartott tornákon. Mórícz herceg Erzsébet nevű leányának és Mórícz fiának keresztelője alkalmával fényes ünnepélyeket, felvonulásokat és tornákat rendezett. Volt lovas és gyalog torna, gyűrűszúrás, regényes és mythologiai történeteket és kalandokat ábrázoló élőképek, valamint fényes tűzijátékok. Ezekről az akkor már világhírű magyar huszárok szerepeltetése sem maradhatott el. Többször találkozunk is velük.

¹ Szerző gyűjteményében.

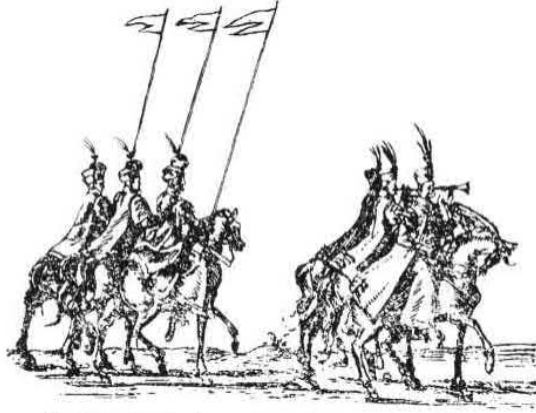
² Történeti képcsarnok. T. 5550.

³ Történeti képcsarnok. 1292.

⁴ Szerző gyűjteményében.

A herceg parancsára mindezekről Diuch Vilmos a Wabernben 1570-ben született, s 1655-ben Drezdában elhalt jeles rajzoló és rézmetsző,¹ a ki szintén nagy előszeretettel rajzolta a magyar viseletét, s külön magyar krónikát is adott ki, művészi képeket készített, a melyeket azután díszes műben tett közzé.²

E mű 64. lapján ábrázolt lovas tornán a magyaroknak különösen jelentékeny szerep jut. A tornatér egyik főkapuját magyar gyalogos őrség őrzi, mely három vitézből áll. Ezek öltözete hármas tollforgóval díszített lapos tetejű, felhajtott karimájú kerek nemez kalpag, s bokáig érő hosszú kioltott mente, melynek felálló gallérján kívül négyszegletű nagy gallérja, s könyökbe

26. MAGYAR HUSZÁROK A CASSELI TORNÁN 1596-BAN.

27. MAGYAR ZENÉSZEK
A CASSELI TORNÁN 1596-BAN.

28. MAGYAR LOVAS
A CASSELI TORNÁN 1596-BAN.

29. MAGYAR VITÉZEK
A CASSELI TORNÁN 1596-BAN.

vágott ujja van és elől zsinórozott. Oldalukon egyenes keresztvasú. hajlott és kézvédő nélküli markolatú szablya, hátukon nyílvevesszőkkel telt puzdra, s kezükben kézij.

A tornatér közepén a sátra előtt ülő, s a királyt ábrázoló lovas sisakját egy hasonló öltözetű magyar vitéz nyújtja át, s két oldalt két-két, ugyancsak ilyen felszerelésű vitéz képezi testőrségét. A torna kezdetére három lovas harsonás fújja a jelt. Ezek a fentebb leírt viseletben vannak prémes kucs mákkal, s harsonájukról négyszegletű lobogó leng. A tornában részt vevő urak közül már három lovas a porondon sorakozott, a kik mindannyian a fentebb leírt módon öltözték, csak kézijük és puzdrájuk nincsen, s az első kezében buzogányt tart.

A 72. lapon a tornára fölvonulók menetét látjuk. Ezek között a tornakirály kíséretét fényes magyar csapat alkotja. Elöl három lovas zenész halad egy sorban (26. kép), a kik tárogatót

¹ Müller Hermann Alex.: Allgemeine Künstler-Lexicon. 1895. I. k. 346. I.

² Wilhelm Dilich: Beschreibung und Abriss dero Ritterspiel etc. Cassel, 1601. Folio.

fűjnek. Ezek öltözete az előbb leírt kócsagtollas kalpag, csaknem bokáig érő bosszú dolmány s e fölébe öltött, még valamivel hosszabb mente, melynek könyökbe vágott ujjai, s a mentén alul oldalt levő felhasítás is három-három pár zsinóros gombolóval díszített. A bosszú menték a lovak egész farát betakarják. Ezek után három, hasonló öltözetű huszár halad, csakhogy kalpagjuk forgója gazdagabb, s karimája oldalt behasított és mentéjük zsinórdísz nélküli, fegyverül pedig lobogós kúpját viselnek. Ezeket két kéziíjjal fegyverzett gyalogos követi, s utánuk következik három gyalogos zenész (27. kép), a kik kétszer hajtott hosszú vékony szárú trombitál fűjnek, ismét két gyalogvitéz, két másik gyalogos, a kik közül az egyik a király tornasisakját viszi, maga a tornakirály teljes vértetben, utánna ismét négy gyalogos, öt tornatakaróval leterített, s kócsagos homlokvérttel díszített vezetékparipa (28. kép), melyeket magyar vitézek tartanak féken.

30. MAGYAR VITÉZ KÉT NŐVEL A XVI. SZÁZADBÓL.

A menet a 74. lapon folytatódik, hol egy csapat fekete báránybőr süvegbe és ingbe, gatyába öltözött magyar paraszt evezőst látunk, utánuk pedig ismét egy öt tagból álló, kéziíjjal fegyverzett gyalogos csapatot. (29. kép.) A gyalogosok mind az elől leírt módon vannak öltözve, s mindannyian deli sarut viselnek. Szakáll- és bajuszviseletük vegyes.

Tata 1597-iki ostromának képén a jobboldali előtérben három lobogós kopjás huszár vágat. Öltözetük kerek kis nemezkalpag, elől két és három szál sastollal. Az egyiknek válláról farkaskaczagány lóg, a másik kettő felöltött hosszú csuklyás köpenyt, s magas sarkú deli sáriit hord. Oldalán mindegyiknek szablya lóg.

A középtéren még két magyar lovas vágat. Öltözetük lapos, de szélesebb karimájú nemezkalpag elől kócsagtollbokrétaival. Hosszú köpenyünk hosszú sípujjai a vállaknál vannak kiöltve és messze bátra lebegnek. Sarkantyús csizmát, szablyát és egyikük lobogós kopjál visel. Egykorúlag színezett rézmetszet. Főlirata: Erobrung dér Vestung und des Schlosses Dotis in Vngern. Alul három négysoros német nyelvű versszak. Hossza 28.5 cm., magassága 20 cm.¹

¹ Szerző gyűjteményében.

Magyar vitéz, két nővel (30. kép.) A vitéz öltözete hosszú dolmány, melynek övét n szablya keskeny szíja képezi. Ujjhajtókája a kézfejre le van hajtva. Szűk nadrágot és deli sarut visel. Öltözete felibe vetve, bő és hosszú, felálló gallérú palástszerű köpenyt visel, mely elől zsinórozott és alul arasznyi szélesen prémmel szegett. Kerek kis nemez kalpagjának elől két szárnyforma lefentyűje van, s oldalt kerecseny szárny van mellé tűzve.. Oldalán ~ alakú k'eresztvasú, s hajlott markolatéi szablya lóg, kezében pedig hosszú nyelű, gömbölyű fejű szeges, buzogányt hord. Feje leborotvált, elől azonban üstöké van, s kipödört bajuszt visel.

A mellette álló nők egyikének öltözete sok ránczú szoknya előköténnyel, dereka fölébe virágos bársonyból kis kerek ujjatlan subicza vagy gallér van öltve. E fölébe selyemkendő van kötve, s közvetlen nyaka körül, széles kerek sok fodrú fehér spanyólos csipkegallért visel. Haja elől magasan fel van fésülve, s gyöngyökkel díszített kontyfőkötőt visel.

A másik nő szoknyája alól arasznyi magasságú, legömbölyített formájú prémlapokkal van körülszegve, hosszú s hajtókás ujjú subiczáját panyókára vetve viseli, feje pedig nyaka és álla körül csavart kendővel van lekötve, mely homlokát is eltakarja. Mindannyiuk viselete téli öltözet.

A három alak renaissance oszlopoktól tartott csarnokban áll és beszélget.

Houfnagei, magyarországi városok és várakat ábrázoló képeink találkoznak e két női alakkal. Erősen megrongált rézmetszet. Szélessége 11.3 cm., magassága 10.1 cm.¹

Női alak. (31. kép.) Bokáig érő szoknyája, alulról mintegy négy ujjnyira keskeny zsinórral van körülvarrva. Dereka fölébe öltve, hosszú zekeszerű felvágott ujjú öltönyt visel, melyet fémdíszítménnyel bíró keskeny öv szorít, elől pedig hat egyenes galandos gombolóval bír. A vágott ujj csaknem a vállakig fel van hasítva, s egy gombbal díszítve. Feje és nyaka egy kendővel van becsavarva egészen, a mint ez legelőkelőbb asszonyainknál is divatban volt a XVII. század első feléig. így látjuk ábrázolva Mária királynét bécsi bronzszobrán és Lorántfy Zsuzsannát reánk maradt arczképén. Alakunk nyakán csaknem derékig érő széles vastag láncz lóg. Egyik kezében bojtos végű kis zacskó, a másikon pedig kélfülű kis fonott gyékény kosárka. Lábai papucsok vannak. Aláírása: Vngaricae mulier. Rézmetszet, Magassága: 11.3 cm., szélessége 8 cm.²

Magyar vitéz. (32. kép.) Balfelől halad. Öltözete hosszú, csaknem bokáig érő kaftán-szerű alsó ruha, mely oldalt fel van hasítva és középen egy gombbal összeakasztva. E fölébe térdig érő zeke van öltve, mely ugyan derékba szabott, de alsó része kiszélesedik és két oldalt egy darabon fel van hasítva. A zeke két oldalt föl van hasítva, honnan a két kar kinyúlik. E mögül két hosszú sípujj lebeg hátra, melyek végei föl vannak véve és az övbe dugva. Lehajtott széles szörmegallérja van, s elől apró gombokkal ellátott. Az alsó ruha behasított ujjai is két gömbölyű gombbal záródnak. Vállán keskeny bőrszija van keresztül vetve, melynek két ága

31. MAGYAR NŐ A XVI. SZÁZADBÓL.

¹ ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYE.

² ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYE.

alul ismét két-két ágra oszlik, s az ezek végén levő hurokba van a hüvelynélküli meztelen, széles pengéjű, kissé hajlott, s hegyesen vágott végű szablya bedugva. Fején igen keskeny karimájú, lapos tetejű, kerek nemezkalpag elől kis struczollbokrétaival. Feje borotvált. Üstöké a kalpag alól homlokára fésült. Kis bajuszt hord. Lábán oldalt behasított szárú deli csizma, melynek sarkaiból és talpából karomszerű jégszögek állnak ki. A szablya markolata hajlott. Jobb

32. magyar vitéz a xvi. századból. Jobbjában a lobogós kopjanyelet

Nyerge magas kápájú, kengyele keskeny talpallós, a ló nyaklójáról és szügyellőjéről lószőrből készült díszbojt lóg le, s a farmatring apró bojtokkal díszített. A kép felső jobb sarkában: Vulgáris Hungarus és alatta: Die gemeine vngersche reuter rustung föliratok. A keret növényi és madár ornamentikája, valamely renaissance codex olasz eredetű miniatűr szelzet díszítményeiről van véve. Rézmetszet. Magassága: 14-3 cm., szélessége: 10-9 cm.²

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában van egy eredeti vízfestményű viseletképeket tartalmazó, negyedréte alakú codex, melynek címe: Effigies / Principvm / Transylvaniae / ex /

kezében vékony, hosszú nyelű, fenyőtobozszerű, tüskés fejű buzogányt visz. A háttérben egy fa

ágaira akasztott táblán: Ungaricae; fölirat és mellette 12. szám. Erősen megrongált és részben kiegészített rézmetszet. Magassága 15 cm., szélessége 10.5 cm.

E metszetnek egy XVII. századbeli, csakhogy megfordított, vagyis jobbra haladó másolatán a különbség az, hogy a buzogányt fölemelve viszi, a háttérben várrom látható, s fölirata a kép alatt van. Magassága 11.3 cm., szélessége 8.02 cm.¹

Huszár. (33. kép.) Öltözete, hosszú, térden alul érő dolmány, hajtokás ujjakkal, elől apró gömbölyű gombokkal, derekán csavart szövet öv, melynek két rojtos vége hosszan lelóg, magas díszített szárú csizmáján hosszú szárú csillagos tarajú sarkantyú, mely nem a sarokra, hanem a boka fölé van kötve. Egész öltözete fölébe széles gallérú, ujjatlan hosszú szőrmentente van panyókára vetve, melyei elől nagy kerek gomb tart össze. A vállán keresztül vetett keskeny szíjon hátán viseli a leknőszerűleg meghajtott tárcsapaizsot. Borotvált fején keskeny és elől behasított karimájú kerek, lapos tetejű nemezkalpagot visel, elől két struczollal tartja. Tömör nagy bajusza van.

autographis simtae / el / coloribus ad vivum efformatae / Anno 1697. Összesen 17, leginkább az erdélyi fejedelmeket ábrázoló képet tartalmaz, a melyek legnagyobb része azonban már más forrásokból ismeretes. A festmények általában kevés műgonddal készültek.

Különösen érdekes azonban eddigelé még ki nem adott két lap. Az egyik a IV. számmal jelölt, azonban tényleg az 5-ik lap, a mely Báthory Kristóf-ot ábrázolja. (31. kép.) Kristóf 1576—1581-ig uralkodott. Képünk megfelel e kor viseletének. Valószínű tehát, hogy codexünkbe

valamely egykorú képről másoltatott. A fejedelem hajadonfőtt áll, prémes kucsmáját bal kezével hóna alatt tartva. Tömött körszakállt, bajuszt és rendszeren fésült haját visel. Halvány meggy szín dolmánya kurta, alól kétoldalt kissé felhasított, elől apró gombokkal és keskeny zsinörgombolókkal van sűrűn díszítve. Derekat széles csavart, zöld szövet öv szorítja. Zöld a dolmány bélése is. A szintén halvány meggy színű szűk nadrág hegyesorrú sárga szattyán deli saruba van húzva. Oldalán hármás pánlú, s keskeny zárt kézvédős markolati! szablya lóg, a milyen Báthory István ismert kardja. Egész öltözete fölé, földig érő hosszú ujjas, nagyvirágú sárga aranybrokát boénntente van panyókára vetve. Fent két oldalt négy pár széles galandos gombolóval és négy nagy szövött gombbal. Széles lehajtott nagy gallérja sárga nyusztprém, ugyanilyen széles ujjhajtókával, s ugyané prémmel van az egész mente bélelve és körülszegve. A mentét

fent három kerek kövesbog-

lárból alkotott mentekötő tartja össze. Hasonló boérmentében láttuk föntebb Báthory Istvánt is. Kódexünk másik értékes képe Brandenburgi Kataliné, melyet a maga helyén ismertetünk.

Hatvan látképe. A baloldali előtérben egy török és egy magyar vitéz áll egymással szemben. A magyar szűk nadrágot s térden felül érő, legyűrt szárú, ránczos csizmát visel. Hosszú dolmánya ujjhajtókával bír, a kardtartó szíjj a vállon keresztül van vetve, melyről egyenes markolatú, egyenes kézvédős szablya lóg. Erre panyókára vetve, úgy, hogy az állat feje elől, mellén lóg, párducz kacagány van vetve. Fején kerek prémkucsma, melynek közepé fekete kócsagtoll forgó van dugva. A kép háttérében Hatvan látképe, mögötte egy dombon

33. HUSZÁR A XVI. SZÁZAD VÉGÜRÖL.

¹ Magyar nemzeti múzeum könyvtára. Fol. Lat. 1702.

török temetővel, melyben a sírok mellé az elesett harcosok lobogós kopjája van letűzve. Houfnagel G. rézmetszete. Hossza 47.3 cm., magassága 34.5 cm.¹

Magyar zarándokok Pilgrim vagy Piligrin lorelii érseknél. (35. kép.) Pilgrim vagy Piligrin passzau püspök a Géza magyar vezér s I. Ottó császár közt 972-ben történt közeledést arra akarta használni, hogy Magyarországot megtérítse. Oklevelekkel bizonyítván, hogy a Magyarország

31. BATHORY KRISTOF ERDELYI FEJEDELEM
XVI. SZÁZAD.

vagy mentének felálló, magas gallérja van, s ujjai akként vannak a vállba bevarrva, mintha vágott ujjú volna. Magok az ujjak pedig fent szintén galandos zsinórzattal díszítettek. A harmadik, a ki a háttérben áll, zsinóros köpenyét mellén keresztül vetve viseli. Ez utóbbi kettő borotvált fejű, közepen üstökkel.

területén levő hét püspökségre is kiterjedt hajdan a most az ő püspökségéhez tartozó lorelii érsekség s hivatkozva arra, hogy már ötezer magyart térített a keresztény hitre, 974-ben a pápától az érsekséget, s Magyarország metropolitaságát kérte.

Az ő hittérítő működésére vonatkozik képünk. Egyháza kapujában fogadja a három magyar zarándokot, kiknek öltözete érdekel ezúttal bennünket első sorban. Viseletük nem a történeti koré, melyben t. i. Piligrin élt, hanem, mint az régi képeinknél történni szokott, azon koré, melyben a művész élt; könnyebb lévén neki az alakok öltözetét a körötte élő világból lemásolni.

Az első alak, a ki mélyen meghajolva, levett főcggel a püspöknek kezét csókol, szűk, magyaros nadrágot, magas, de fent legyűrött, s megkötött szárú csizmát, térdig érő, hosszú szárnyú, egyenes vágású, hajtókás ujjú, s derékban csavart szövet övvel megkötött dolmányt, erre; panyókára vetett hosszú sípujjú, gallértalan köpenyt visel, mely egész bokáig ér. Jobb kezében tartja széles peremű, kerek nemezkalpagját, melybe elől két sastól van dugva. Oldalán hajlott markolatú, egyenes keresztvasú szablyája lóg. Úgy ennek, mint háta mögött álló társának arcza bajusz és szakálltalan, míg a harmadik gondosan ápolat bajuszt visel. Második alakunk csizma helyett deli sarut visel, dolmánya és mentéje is elől egész le végig, mindkét oldalt galandos gombolóval és gömbölyű gombokkal díszített. A köpenynek

¹ Történeti képcsarnok. T. *2303.

35. MAGYAR ZARÁNDOKOK PILIGRIN LORCHI ÉRSEKNÉL.

XVI. századi rézmetszet után.

Általában alakjaink meg egyeznek a Jóst AMAN-nak, Miksa 1570-iki nünhergi bevonulását ábrázoló képén látható magyar alakokkal.
A kép alatt következő két latin vers van :

Siue Pilegrino tibi nomen, seu Peregrino
Vtraque vox vna est, utraque navrat idein.
Altéra Romanis, Germanis altéra iuncta est;
Sed tua distinxit tempora mitra duplex.

Prima tamen cessit postremae vitta stolatae,
Quod tibi Laureaca venit ab vrbe decus.
Ista tamen quid sunt plus est a Pannoné dici
Doctorem gentis te Patriaeque patrem.

A kép fölirata: S. Pilegrinvs Lavreacensis Arc.

Rézmetszet. Magassága 227 cm.; szélessége 15.6 cm.¹

Albert király képe. A király maga a szokott középkori ruhába van öltözve. A trónterem ablakán át lovascsapat látszik. Az alakok XVI. századbeli huszárok öltözetét viselik. Dolmányt, köpenyt és kerek, felhajtott szegélyű nemez kalpagot, tollal. Fegyverük a szablyán kívül lobogós kopja. Egyik elől nagyobb, fecskefarkú zászlót visz, melyre a magyar címberpaizs van festve. A kapitány elől lovagol, kezében vezéri bottal. Színezett rézmetszet. XIX. század eleje. Magassága 27.7 cm. Szélessége 17.5 cm. Valamely régibb kéj» után készült.®

Medici Hypolyit (Született 1509., meghalt 1535.) arcképe. TiziÁN-nak a l'lorenzi Pitti képtárban levő eredeti festménye után, Petbucci Francisco rajza alapján, rézbe metszette T.Vev. Cruys. Térdkép. Magas, felálló gallérú, fent kivágott ujjú, hosszú magyar dolmányban, a melynek hosszú, kiöltetlen sipujjai messze hátra lógnak. A dolmányon elől gömbalakú, dupla fémgombok, derekán négyszeres zsinór öv. Bal kezében gyengén görbülő markolatú s egyenes keresztvasú magyar szablya (mása a bécsi cs. és kir. udvari fegyvermúzeumban), jobbában tollas buzogány. Fején varrott bársonyból kerek kalpag, oldalán boglárval, mely mellé fekete struczlolak vannak dugva. Magassága 35 cm., szélessége 26-6 cm.³

30. TÖRÖK ÖNKÍNZÓK KÖRMENETE.

XVI. századi fametszet után.

Körmenet. (36. kép.) Török önkíznók körmenete. Elöl három zenész halad, utána három félig meztelen török, kerek kalpaggal s vállra vetett párdúczbőrrel. Bal kezükben zászlót visznek, melynek nyele a hasuk oldalfalába vágott nyílásba van dugva. Utánuk két kis fiú jön, kiknek felhasított homlokbőrébe három-három toll van dugva. Azután két török jön, a kik nagy, szárnyas buzogányukat, hasuk felhasított bőrébe dugva viselik, hasonlóképp viseli a következő keltő szablyájál, az egyik csákányfokosát s a másik puskáját. A két utolsó egyenes pallosát arca felhasított bőrén dugja keresztül. A pallos hegyén alma, vagy citrom, s abba tűzve egy szál toll van. A háttérben Buda és Pest látképe és a Duna folyam látszanak. Az egyes, nevezetesebb épületek fölött olasz nyelvű magyarázó szöveg. Fametszet. Szélessége 26.9 cm.; magassága 17.8 cm.⁴

¹ ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYE.

² Történeti képcsarnok. Arczképek. 217.

³ Történeti képcsarnok. Arczképek. 10,240.

⁴ U. o. 4884.

Vallási rajongásból eredő hasonló önkínzások a keleten még ma is láthatók. Ezek hatása alatt keletkezett a középkori kereszténységben a flagellánsok felekezete.

A tollat a fej felhasított bőrébe dugni, mint a kucsma díszét, vagy a csatában kapott nyíllal jární, a nélkül, hogy a sebből kivétetnék gyakori szokás volt. Egy ekként díszített török martalóczol látunk Buda 1617-iki látképén.¹

A kard hegyén citromot vinni temetésekénél egészen a legújabb időkig szokásban volt hazánkban is.

A török önkínzók által viselt fegyverek, nevezetesen a szablya, tollas buzogány és csákányfokos az azon korbéli magyar típusokat mutatják.

Két főúr. Az egyik elől és hátul háromszögletű csúcsba ugró és két oldalt behasított prémezetű kucsmaí, térden elől érő, alul tenyérnyi széles prémmel szegeit, derekán övvel szorított hű ujjú és keskeny prém gallérú, hosszú felsőruhát s elől szalaggal összekötött czipőt visel. Oldalán szablya lóg, melynek egyenes keresztvasa és karahella forma markolata van. A szablya fent kettős, vékony lánczon s a középső hordkarikán szíjon lóg.

A másik alak kerek, kicsiny szörmekucsmaí, oldalt kerek boglárba tűzött két slruczlollal s panyókára vetett négyszögletű, nagy, szörmegallérú, könyökbe vágott ujjú, hosszú köpenyeget s ugyancsak czipőt és szabiját visel. Rézmetszet. Magassága 24-3 cm., szélessége 18 5 cm

¹ Braun G.: Civitalis orbis terrarum. láb. VI. Houfnagel. után.

² Szerző gyűjteményében.

MAGYAR SZAKÁCSOT ÁBRÁZOLÓ EZÜST POHÁR A XVI. SZÁZADBÓL,
A FRANKFURTI JEIDHLS-FÉLE GYŰJTEMÉNYBEN.

XVII. SZÁZAD

Zmesskál Jótmó, szül. Geléthffy Petronella síremléke 1600-ból. (V. Tábla.) Hármaskép. A középsőn renaissance keretben Krisztust látjuk a keresztfán. Felette az Atyaisten osztozó áldását. A kép keretét Krisztus és Mózes alakja tartja. Alatta Krisztus a prófétáktól vezetett, diadalkocsin vonul föl és a Sátánt és a bálait kocsijához lánczolja viszi.

E kép alatt négyszögletű keretben van megfestve a családi kép. Az elhalt asszony, elhalt és élő gyermekeivel, valamint még szintén élő férjével.

Ez alatt az úrvacsoráját látjuk ábrázolva.

E képhez erősített két szárny oly méretű, hogy ha mindkettő behajtatik, azt eltakarja. E két szárnyon hosszú, latin versekben magasztaltatnak az elhunyt Petronella erényei, s alul az egyik táblán a Zmesskál, s a másikon a Geléthffy család címerei vannak igen szépen megfestve.

A hármaskép középső tábláján felül a következő fölírat olvasható:

EPITAPHIUM

INOBITVM GENEROS/E AC NOBILIS DOMIN.E PETRONELLOE GELETHFFI DE STYPNOK
GENEBOSI AC EC.REGY DNI. JOB ZMESSKÁL DE DOMÁNOWECZ ECCIABISSIMOE
CONSORTIS FILIOE GENEBOSSI CONDAM GEORGY GELETHFFI DE STVPNOK,
PROGENTIVE EX GENEBOSSA CONDAM DOMINA PETRONELLA WINNEI DE ZWINNIZ.
POSTOLAM ANIMAM SVAM MORITYRA CHRISTO SALYATORI BEDDIDIT ANNO ETÁTIS
SV/E 27 DIE 17. JVNY. ANNO 1600.

Látjuk ebből, hogy dománoweczi Zmesskál Johné, stupnoki Geléthffy György és zwinniczi Winnei Petronella leánya volt, s hogy 1600 június 17-én, 27 éves korában hunyt el.

A dománoweczi és leslinei Zmesskál család, mely még ma is virágzik, eredetileg Sziléziából ered, hol annak grófi ága is volt. Jób, a magyarországi ág alapítójának, I. Venczelnek fia, Árva vármegye alispánja volt, s meghalt 80 éves korában, 1632-ben. Első neje Gelethffy Petronella, s a második Szentiványi Anna volt, kiktől összesen 15 gyermeke született. Ezek: Ilona, Beniczky Gáborné; I. György; Ferencz; Klára, Matyasovszky Kristófné; Petronella, Rédey Istvánná; Jób; Pál; I. Zsuzsanna. Neczpál Kristófné, utóbb Abaffy Gáspárné; II. Jarosló; III. Jarosló; I. Mihály; Janka; I. Zsigmond; I. Pál és II. Zsuzsanna, Andreánszky Gáspárné.¹

Maga Jób Lestinén van eltemetve az evangélikus templomban.

A 15 gyermek közül a 8 első származott Geléthffy Petronellától.

Ez utóbbiak atyjukkal és édes anyjukkal együtt mind megvannak örökítve a családi képen, a mely a XVI. század végének viselete szempontjából nagybecsű, reánk nézve különösen azért, mert a művész nemcsak az arczokat adta vissza portraithűséggel, hanem a ruházatot is a legapróbb részletekig megfestette. A család említett tagjai mindannyian egy renaissance-

¹Nagy Iván.: Magyarország családai. XII. k. 401—420. 1. és Turul I. k. 124. 1. és V. k. 124. 1.

stylú templom szentélyének vörös és fehér márványkoczkákkal kirakott padozatán térdelnek, kivéve a két csecsemőt, a melyek bepólyázva a földön fekszenek. Az apa, az anya és a két nagy leány térdek alá alacsony zsámolyt tettek.

A szentély közepén díszesen faragott renaissance oltár áll, melynek közepét a Krisztus mennybemenetelét ábrázoló kép foglalja el.

Az oltártól jobbra, (heraldikailag) szélről az előtérben térdel maga Zmesskál Jób, hajadonfővel. Arcza oly gonddal és annyira egyénítve van megfestve, hogy kétségtelen, miszerint a művész arczképhűségre is törekedett. Rövid, hátra fésült, fekete baja, rövid körszakáll és vékony, fekete bajusza van. Sovány, magas, egészséges, piros arcú férfi. Öltözete háromszögletű, sárga ujjhajtókás, kurta vörös dolmány, elől sűrűn felvarrt apró aranyozott, gömbölyű gombokkal, derekát a kard keskeny bőrből készült övszíja szorítja. E fölébe panyókára vetve, könyökbe vágott ujjú, sárgásbarna prémmel szegett és bélelt mente van vetve, melyet a nyaknál egy gomb tart össze. A mente eleje két oldalt sűrűn felvarrott, keskeny, kék zsinór gombolókkal és három-három sor apró, gömbölyű meggyzínű, szövetgombbal díszített. Felhajtott kicsiny gallérjának piros bélése van, mely mögött ingének keskeny csipkegallérja kilátszik. Szürke posztóból készült szűk nadrágja, magas szárú, hegyes orrú, sárga szattyán csizmába van húzva, melynek bokáján nagy, csillagos tarajú sarkantyúk és sarkára patkók vannak felverve. Oldalán egyenes, aranyozott keresztvasú, kissé hajlott, fekete bőrrel bevont, aranyozott sodronnyal körülcsavart, s aranyozott, lapos kúpakú markolattal bíró szablya lóg. A kézvédőt a markolat kupakjáról, a keresztvas végéhez erősített, aranyozott láncz képezi. Fekete nemezposztóból készült, lapos tetejű, kerek cs keskeny, felhajlított karimájú kalapja, melyhez elől egy vörös gombba három fehér, ritkázott darutoll van tűzve, előtte a földön fekszik.

Mellette a földön, csavart fehér pólyába kötve, fehér kendővel bekötött fejjel két kis leánycsecsemő fekszik és alszik. Ezeken túl négy, egyformán öltözött fiúgyermek térdel. Mindannyian hajadonfővel vannak festve, s rövidre nyírott hajat viselnek. Öltözetük felálló, piros bcllésű gallérral s piros ujjhajtókával bíró hosszú, szürke dolmány, mely elől sűrűn felvarrt, apró fekete gombbal gombolódik, derekukat keskeny, piros szattyán szíj szorítja. A legidősebb fiú mindkét szemére kancsal.

A túlsó oldalon férjével szemben térdel Geléthffy Petronella. Öltözete nyest prémmel szegett, gyöngyökkel gazdagon kivarrt, s az egész hajat eltakaró piros fejkötő vagy süveg, nagy, kerek spanyol csipkegallér, elől négyyszögletűen kivágott, bíborselyemmel és keskeny arany csipkével szegeit, arany paszománttal gazdagon díszített, magas szabású, zöld bársony vállfűző, csipkefodros ujjú ingvállakkal, melyre csipőig érő kurta, kerek szabású, széles nyest prémmel szegeit, ugyanolyan gallérú, háromszoros arany paszománttal körülvarrott s vállain három-három nagy arany gombbal díszített piros bársony gallér, vagy köpenyszerű «spanyol köntös» van vetve. Derékáról arany láncz lóg. Hosszú, virágos damaszt, alul háromsoros keskeny arany csipkével szegett szoknyája előtt, hosszú, fehér csipkekötényt visel.

Vele egy sorban térdepel két nagy eladó leánya, hasonló, de nem oly gazdag öltözetben. Az elsőnek fehér kötényes piros kamuka szoknyája van. Vállfűzője fekete bársonyból készült, arany paszománttal szegve. Gallérköntöse fekete bársony. A másodiknak szoknyája galambszín szürke, vállfűzője piros és gallérja szintén fekete bársony.¹ Mind a két leány szőke haja gazdag fonatban van hátul feltűzve, mely fölött gyöngyös, bogláros és három-három piros rózsával díszített pártát viselnek. Az összes alakok összetett kézzel imádkoznak. E kép festése idejében Petronella asszonyon kívül a család többi tagjai éltek; ezek úgy vannak itt ábrázolva, a mint az elhunyt lelkiüdvéért imádkoznak. Lassankint, a mint elhaltak, mindegyikük feje fölél

¹ Hasonló öltözetben látjuk halotti képeiken, leányaikkal együtt megfestve Bánffynét a tárnicséi és Kubinyinét a teplai templomban.

oda került, a vörös keresztcske. A hármaskép jobboldali tábláján ott találjuk szép renaissance keretbe zárva és szárnyas angyal által tartva a Zmesskál család címereit, a mely azért érdekes, hogy új változatát adja e család eddig ismert címereinek. Az eddig kiadott címereken egy övvel ellátott rohanó vörös ökröt látunk, melynek öve mellé égő fáklya van dugva. Az itt ábrázolt címertelen fehér szarvú, nyugodtan álló vörös bivalyt látunk, melynek háláról fehér takaró lóg le. A fáklya nem szerepel. A sisakoromdísz piros, fehér és kék strucztooll. A sisaktakaró kék arany, vörös arany.

A Gileffy, vagy Geléffy családról sokkal kevesebbet tudunk, mint a Zmesskálokról. Egyik ősük Giléthy Miklós nádor a XIV. században élt. Több tagja ösmeretes a családnak az 1580—1601-ig terjedő időszakból, de teljes története egybe, nem állítható az eddigi adatok alapján. Tudjuk, hogy a XVI. század közepén Gilethffy Anna a Berzeviczy János neje volt, s hogy e szerint a kiváló és előkelő felsőmagyarországi családdal is rokoni összeköttetésben állottak.² Eddigélé címertük is ösmeretlen volt, mert a főntebb említett Miklós nádor ösmert pecsétjén³ a négyelt paizst, mint az ország címereit, hivatalos állásából kifolyólag viseli, az oroszlán pedig csak mint címertartó szerepel. Feltűnő, hogy a címert teljesen azonos a Dessewffy család címereivel. Címertünk mellé pedig minden kétség kizárása céljából oda van festve kétoldalt a P.—(1. betű (Petronella Geléthffy). Még bonyolultabbá teszi ezt az érdekes genealógiai kérdést az a körülmény, hogy Ébi.e (iÁiioii-nak 1903-ban megjelent s a Dessewffy család történetét tárgyzó művében Gelléthffy Petronella anyja gyanánt Dessewffy Anna van feltüntetve.

Képünket 1600-ban magyar művész festette. Alsó párkányára van jegyezve: DEPIN: JACOB. KIDEN. NEOSOL. és BEN. THOM. NANKE 1853.

I berzeviczei róm. kath. templomban. Fára festett olajfestmény.

A templom kegyurának, dr. Berzeviczy Albert közoktatásügyi miniszternek engedélyével művészileg másolta (1:3 léptékben) Gróf István tanár.⁴

Czímerkép. (37. kép.) Térdig ábrázolt vitéz. Öltözete orrvédő vassal és rákfarkas tarkóvérttel ellátott rohamsisak. Felső testén ujjatlan rákfarkas félvért, mely alatt sodronying van. A vértzet alatt kabát. Jobb kezében hosszú, csúcsba futó és fehér és sárga szövetű zászlót tart, melynek lándzsás nyele piros és feketére festett. Adományoztatott 1600-ban Ferenczy György és Tamás részére.⁵ Csaknem teljesen hasonló Pinczés Pál címereké. 1622-ből.⁶

Csatakép. Az 1601. aug. 3-án Báthory Zsigmond és Rudolf vezérei Basta György és Mihály vajda között Goroszló mellett lefolyt ütközetet ábrázolja, melyben Báthory erdélyi magyar hadai mellett az ellenfél részéről vallonok és szintén magyar hajdúk vettek részt. Ez újságlapszámba menő emléklap két részből áll. A felső részben egy ütközetet látunk, mely ezek szerint számos magyar viseletű vitéz képét tartalmazza. Látunk egy lovas alakot, elől egyenes zsinórzatu kurta ujjú felöltőben, mely alatt kurtább dolmánya van. Fővege elől bevágott, felhajtott karimájú nemez kalpag tollforgóval. Jobbjában Báthory címeres lobogóját hordja. E mellett látunk tárcsa-pajzsos és lobogós kopjás husárokat, sőt ugyanilyen öltözetben még nyilazó alakokat is.

37. FERENCZY GYÖRGY
CZÍMERKÉPE 1622-BŐL.

¹ Stiebmacher: Wappenbuch. Nürnberg. 1891. IV. k. 735. 1. 502. tábla és Nagy Iván f. i. helye.

² Nagy Iván: Magyarország családai. IV. k. 405—6. I.

³ Bárány Albert: A heraldika vezérfonala. Budapest, 1886. 100. l.

⁴ A Műemlékek országos bizottságának rajztárában.

⁵ Hajdú vármegye levéltára.

⁶ Szerző: Magyar viseletképek címeres leveleinkben. 1892. 28. l.

A csatát, mint tudjuk, Báthory veszítette el, mely alkalommal hadseregének összes elfoglalt zászlóit diadaljelvény gyanánt Prágába vitték. A küldöttséget Caprioli Tamás, Básta egyik főtisztje és rokona és egy magyar főúr vezette és a 110 darab hadi lobogót augusztus 14-én mutatták be a királynak. Ez alkalommal Pucher György, a szász választófejedelem egyik mérnökari tisztje egy kötetbe lefestette ezeket a zászlókat s az most a drezdai kir. könyvtárban őriztetik.¹

Másik képünk azt a jelenetet ábrázolja, a mikor az elfoglalt hadi zászlókat vivő küldöttség a prágai várba fölvonul. Bennünket főleg azért érdekel ez a kép, mert nemcsak a lobogókon ismerjük fel az erdélyi vonatkozású címereket, hanem itt is számos magyar viseletképet találunk. A lobogókat háromkinti sorokban gyalogosok viszik, a kik közül mintegy negyven alakot megolvashatunk s a kik mind magyar ruhába vannak öltözve. Ezek között kétféle viseletét különböztethetünk meg: szűk nadrág, csizma, dolmány, vékony öv szablyával, melynek keresztvasa egyenes és hüvelye vágott végű és felhajtott karimájú nemez kalpag, elől sas tollal. A másik: szűk nadrág bakkancscsal és a vállról lelógó hosszú ujjú, galléros hosszú köpenyeggel. A menetet néző lovagok és katonák között is látunk három kucsmás és mentés magyar alakot. Rézmetszet. Hossza 38.8., szélessége 31.1 cm.⁴

38. HUSZÁROK HADRENDI FELVONULÁSA
1605-BŐL.

kerek, felhajtott karimájú nemezkalap három tollal, mellette tegze és íjja. Vele szembe ül társa, kinek fején kúpalakú báránybőr sapka van, oldalt három tollal. Kezében ez is íjjat tart. Rézmetszet, Készítette G. K. Hossza 29.8 cm., szélessége 20.9 cm.⁴

Kanizsa ostroma 1601-ben. Felirata: Canisia a Ghristianis exercitib. oppvgnata. Jobb oldalt IX. számmal jelölve lobogós kopjás magyar lovasság vágat előre. A XVI. század végére jellemző deli sarut és kis kerek nemez kalpagot viselik tollforgóval. Az előtérben egyik teljesen le van rajzolva, mint a 38-ik számú képen.

A lap báró Fugger György Jakabnak van ajánlva s kiadta Schultes János és Cusrodis Dominicus Augsburgban. Rézmetszet. Szélessége 43 cm., magassága 33 cm.⁵

A XVII. század legelején hazánkban dolgozott külföldi művészek közül legelső helyen kell emlitenünk Zimmermann Wilhelm Péter festő és rézmetszőt, a ki eredetileg Augsburgban élt és működött 1589—1630-ig. Egyike a legtermékenyebb metszőknek, a ki főleg csataképek és jelmezképek metszésében tűnt ki.⁶ Legfontosabb magyar érdekű lapjai a következő című ritka könyvben jelentek meg: Dilraum Samuel. Eikorographia, aller deren Ungarischer Stält,

¹ Turul 1893. évi. s. k. 1.

² Történeti képcsarnok. T. 5702.

³ U. o. T. 4120.

⁴ Történeti képcsarnok. 5869.

⁵ U. o. T. 1252.

⁶ Dr. Nagler G. K.: Künstler-Lexicon. XXII. k. 296. 1.

Vöstungen, Castellen und Häuser, welche von anfang der Regierung Rudolphi des anderen, Römischen Keyzers bis auf das 1003. Jar mit Krieg beydes von des Römischen und Türkischen Kaysers Kriegsvolk ersucht, belagert etc. Durch Wilhelm Peter Zimmermann in Kupfer gradirt. Augsburg 1605. qu. fol. 57 lap szöveggel.

Sajátságos, vázlatzerűen karcolt modorú képekkel, a melyeket azonban értékessé tesz az a körülmény, hogy a magyar hadi viseletét feltűntető s a XVI. század végéről való képei, egyéb egykorú emlékekkel egybevetve teljes hitelességre tarthatnak számat. Különösen becsesek ezen korbeli huszárságunkat feltűntető ábrázolásai.

Metszetlapjai 25-8 cm. szélesek, és 15.3 cm. magasak. Különben chaotikus csataképeire jellemző, hogy néha alig pár milliméter méretű parányi alakjain is alig pár vonással híven rajzolja meg a ruházatot és fegyverzetet. (41. kép.)

A Székesfehérvár előtt 1593. november hó 3-án lefolyt harczot ábrázoló képén ott látjuk

39. REPÜLO HUSZAROK 1605-BOL.

40. REPULO HUSZAROK 1605-BOL.

huszársága élén Pálffy, a mint felemelt fokossal vezényel. Jobbról hat ember mélységgel egyenes harczvonalban látjuk vágatni Zrinyi és Nádasdy huszárait. A jobboldali előtérben pedig Huszár Péter lovasai érkeznek a csataterre. Ezek az előtérbeli alakok részletesebben ki lévén dolgozva, szép és hű képét adják könnyű lovasságunknak. Maga Huszár Péter kapitány szűk nadrágban, csizmában, mellpánczéllal, csúcsos Zrinyi forma hármastollforgójú sisakkal van öltözve, válláról farkaskaczagány lóg, s jobbáiban felemelt tollas buzogánnyal vezényel. Paripáján fecskefarkú csótár és tollforgós homlokdísz van. Csapata magyaros posztóruhát, tollforgós Zrinyi sisakot, csúcsos végű tárcsapajzsot és lobogós kopját visel. A csapat közepén viszik a két fecskefarkú lovas zászlót, melyek egyikén Magyarország egyszerű kettős kereszt s a másikon a császár és király kétféjű sasos címere látható. (38. kép.)

A Szabács 1593. november 9-iki bevételét feltűntető képen a jobboldali előtérben vonulnak föl a huszárok. Ezek parancsnoka is csaknem teljesen úgy van öltözve, mint az előző képen Huszár Pétert láttuk, csak hogy jobbáiban felemelt csatabárdot tart. A huszárok Zrinyi sisakot, lobogós kopját és tárcsapajzsaikon szárnyas dísz viselnek (39. kép).

41. HUSZÁR
1605-RŐL.

Fülek 1593. november 16-iki bevételét ábrázoló képen a fenti módon öltözött huszárság egyik csapata közepén a zsákmányolt török lobogókat viszi, a jobboldali előtérben pedig egy másik csapat kopjáin levágott török fejeket visz és lovai után kötve török foglyokat vezet. Ez utóbbi csapatban néhány huszár sisak helyett kerek nemez kalapot visel, középen tollforgóval.

Egy másik kép a török hadi zsákmánynak, díszesen szerszámozott paripáknak, lobogóknak és fegyvereknek Bécs városába való ünnepélyes bevételét tünteti fel. A baloldali előtérben itt is lobogós kopjás huszárság vonul fel, mely toll forgós, hegyes sisakjaival és sasszárnyakkal díszített paizsaival rendkívül harcias képet nyújt. (40. kép.)

Wihits bevételét ábrázoló képen a foglyul ejtett törökökét huszárok és hajdúk kísérik. Ez utóbbiak deli sarut és kerek nemez kalpagot viselnek.

A **Gyula** előtti ütközetet ábrázoló képen a német lovasokkal vegyest kalpagos és szárnyas tárcsájú huszárokat is látunk.

A **Szarvas** előtti ütközet képénekelőtérében a huszárság harcmodorát látjuk érdekesen ábrázolva. Az ütközetben ugyanis a huszár balkezébe fogja a gombnál a kopja nyéléi és a gombon aluli nyélrészét hóna alá fogja, míg ugyancsak balkarjára fűzve viseli tárcsapaizsát. Míg

43. HUSZÁROK ÉS HAJDÚK 1605 BŐL.

ekként előreszegezett kopjájával, sarkantyúba kapott lovával előrehajolt testtartással vágat az ellenségre, jobb kezében szablyáját villogtatja. Ha az ellenséghez annyira közel ért, hogy kopjája az ellenség lovának, vagy harcosának testébe hatolt s így a kopja most már a közelség miatt akadályozza, annak nyelét bal hóna alatt hátraereszti s így míg szablyájával vagdalkozik, a kopját vissza tudja húzni és függélyes állásba hozza, míg egy újabb rohamnál ismét használhatja. Szolnok 1595-iki ostromának képen egy ily daliás huszárcsapat a jobboldali előtérben kötéltre fűzve egy csapat török foglyot vezet lova után.

42. HAJDÚK 1605-BŐL.

Ó-Buda képen az előtérben három huszár lovagol. Kapitányuk rákfarkas mellvértet s panyókára vetett mentét visel. Fegyvere a szablyán kívül csákányfokos. A közhuszárok szárnyas paizsa fehér és vörös pólyákkal festett. (Magyarország régi színei.)

Vác ostromának képen a háttérben a huszárság tömegben való fölvonulásának és előportyázásának szép képét látjuk.

A keresztesi csata. A csatarendben ott látjuk állani az erdélyi és magyarországi hajdúkat négy nagy csapatban, továbbá az erdélyi huszárságot és Pálffy huszárjait lobogós kopjákkal. Vezérek csákányfokossal vezényelnek. Fecskefarkú zászlóik kétfélek, az egyik a kettőskereszt s a másikon a veres-fehér pólyák láthatók.

Ugyané csatának egy másik részletét ábrázoló képen látjuk, hogy művésznk a legparányibb kis alakban, és mennyire híven tudja megrajzolni a viseletét. A kép előterének jobb alsó sarkában a megfutamodott huszárság között áll a zászlótartó, kócsagtollforgós Zrínyi sisakban és sastollakkal díszített tárcsapaizszsal. A fecskefarkú zászlón hármashalmon a kettős kereszt látható. (41. kép.)

Pápa bevételének, továbbá Győr és Száji ostromának képen ismét kopjás huszárságunkat és puskás hajdúinkat látjuk ábrázolva.

44. BOCSKAY ISTVÁN A HARCZTÉREN 1605-BEN.

Zinwiczmann W. Péter metszete után.

Hajdúk támadása a Unna mentén. 1500 hajdú megtámadja a törökök élelem- és pénzt szállító hajóit s úgy ezeket, mint táborukat elfoglalja Tolna mellett 1599 június 22-én. A hajdúság egy része kerek karimás nemez kalpagban, nagyobb része azonban tollforgós hegyes Zrínyi sisakban van ábrázolva, bakkancsot és fegyverül puskát és szablyát viselnek. Csapatvezérek keleti módra szerszámozott lovon ülnek, rákfarkas mellvértet s szintén hegyes sisakot, valamint panyókára vetett kacagányt viselnek s kezükben buzogánnyal és csatabárdal vezényelnek. (42. kép.)

Kanizsa ostromának képen (43. kép.) a baloldali előtérben hét jól megrajzolt alakot látunk, amelyek ismét becses adalékul szolgálnak a XVI. század végéről való hadi viseletünk ismeretéhez. Elöl két hajdú halad szűk nadrágban, deli saruban, bosszú dolmány és kerek nemez kalpagban, elöl bárom sastollal. Dereukat szövet öv szorítja. Oldalukon szablya, kezükben, illetőleg vállukon puskák. Azután a huszárok jönnek, kik közül vezetőjük keleti módon szerszámozott lovon ül, deli sarut, kacagányt, tollforgós csúcsos Zrínyi sisakot és jobbáiban gömb-

fejú buzogányt hord. A huszárok csizmát, kaczagányt és elől behasított karimájú kerek nemez tollforgós kalpagot, teknőszerűleg hajlott négyszögletű tárcsapajzsot, szablyát és lobogós kopjál viselnek.

Bocskay István lovas képe. (44. kép) A ló homlokán kócsagos forgó, nyakán nagy lószőrből való nyaklóbojt. Kengyele törökös nyúlvánnyal. A fejedelem szűk nadrágban, sarkantus deli csizmában. Dolmánya ujjá hajtókás, derekán selyem öv, félvállra vetett mentéje kurtaujjú, elől galandos gombszárral. Fején oldalt behasított karimájú, alacsony prémes kalpag forgó nélkül. Jobbjában gömbölyű, gerezdesfejű buzogány. Előtte és utána lándzsás és puskás hajdúk gyalognak, mindannyi bakkancsban, oldalukon egyenes keresztvasú szablyával és hosszú, elől végig gombos köpenyeggel. Kalpagjuk mint a fejedelemé, de mindegyik mellett hármas tollforgó. Egyiknek jobb oldalán nagy csákányfokos. Jobb vállán mindegyik kerekklatos puskát visz. A háttérben Kassa és Érsekújvár látképe és felvonuló török és magyar huszár-csapatok. A jobboldali előtérben egy lovas Báthory címerével ellátott zászlót visz. Felirata: Stephano Botschkay 1605. Zimmeumann Péter rézmetszete. Szélessége 29.5 cm., magassága 18.3 cm.¹

Pozsony melletti ütközet 1605-ben. A háttérben több nyilazó lovast látunk. A jobboldali előtérben magyar huszár vágat. Öltözete szűk nadrág, bakkancs, dolmány, kurta mente és tollforgós prémes kucsma. Fegyverzete szablya és lobogós kopja. Hegyesen vágott tárcsapajzsán Magyarország kettős kereszt címere. Rézmetszet Zimmeumann PiiTun-tól. Hossza 27 cm., magassága 15-8 cm.²

A székesfehérvári csata képe 1601 okt. 16-áról. A csatátér közepén látszik, a mint a törökök a huszárokat visszanyomják és a kép felső balsarkában látni, a mint ugyancsak huszárjaink a megfutamodó törökök után vágatnak. Huszárjaink öltözete hegyes Zrinyi sisak, lobogós kopja és hegyes csúcú tárcsapaizs. Zimmeumann Péter rézmetszete. Magassága 41.08 cm., szélessége 34.08 cm.³

Zsámhok vár látképe. A baloldali előtérben lovas csapat látszik. A vezér jobbjában felemelt csatabárd, fején Zrinyi sisak. Paripája fején kócsagos homlokdísz. A csapat hasonló sisakkal, lobogós kopjával és sasszárnyal díszített tárcsapaizssal van felszerelve. Zimmeumann címerképek. 1611-ből. PÉTER W. egyik metszete nyomán készült a XVII. század elején. Rézmetszet. Szélessége 18 cm., magassága 11.8 cm.⁴

Csatakép. Komárom melletti ütközet. Az előtérben lobogós kopjás huszárság érkezik meg. Öltözetük strucz tollas Zrinyi sisak, dolmány, szűk nadrág, deli saru; tárcsapaizs, szablya. A pajzsokon a kettős kereszt, a zászlók egy részén ugyanaz s a többin a kétfejű sasos osztrák címer. XVII. század eleje. Zimmermann W. Péter metszete.⁵

Czímerkép. (45. kép) Vitéz növekvő alakja térdig ábrázolva. Hajadonfővel, elől üstökbe eresztett hajjal, vékony bajusszal és kis körszakállal. Piros dolmányának felálló keskeny gallérja, háromszögletű kicsiny ujjhajtókája és keskeny öve zöld, elől hat aranyozott gombbal. Keskeny arany zsinórral van körülszegve még az ujjaknak a vállba való bevarrásánál, az úgynevezett karöllőben is. Jobbjában hajlott és aranyozott keresztvasú és markolaté szablya hegyére tűzött emberfőt tart. Adományoztatott Rudolf által 1606-ban ösmeretlen részére.⁶

Czímerkép. (46. kép) Vitéz álló alakja. Öltözete: felhajtott keskeny karimájú, lapos, kerek, kicsiny fekete nemez kalpag. Arcza csupas. Felálló gallérú és erősen derékba szabott piros dolmányának alakjára jellemző, hogy alul körül messze eláll, mint a szoknya. Elül öt

¹ Történeti képcsarnok. Arozképek. 807.

² U. o. T. 4242.

³ U. o. 6428.

⁴ Történeti képcsarnok. T. 1051.

⁶ U. o. T. 4408.

⁸ Hajdú vármegye levéltárában.

piros szövésű gombbal ellátott. Szűk fehér nadrágja rövid és egyenesen vágott szárú sárga szattyán csizmában végződik. Baloldalán két arany skófiomos szíjon fekete hüvelyű és markolatú, egyenes keresztvasú és hajtott fogantyús szablya lóg, melyen balkezét nyugtatja. Jobbjában egyenes keresztmarkolatú szablyára tűzött, levágott emberfőt tart. Miután a sajátja oldalán lóg, valószínű, hogy az ellenség fejét annak szablyájával vágta le. Adományozta Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1777 október 15-én, Bányász Márton részére.¹

Hajdúk. Egy nagyobb sorozatból fönmaradt öt lap, még pedig a 9., 11., 17., 18. és 24. számunk.

Az első (47. kép), egy hajdút ábrázol a XVII. század elejéről való viseletben. Öltözete elől behasított prémszegélyű, lapos tetejű, alacsony nemez kalpag, mely mellé hátul egy szál toll van tűzve. Szűk dolmányának háromszögletű ujjhajtokája van. Térden alul érő köpönyege panyókára van vállaira vetve. Oldalán tarisznya és lehajtott végű, egyenes keresztvasú, kissé hajlott markolatú, madárcsőr alakú markolat gombbal ellátott, vágott végű szablya lóg. Szűk

*Eyn Hey duck, müd im blankenfeld
zu ruhen sich auf fan mur so stellt.*

47. HAJDÚ A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

*Will ein Soldat mit sein feind schmeisss
thut er sich vor ihm also spreisen.*

48. HAJDÚ A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

nadrágja alul nincsen a deli saruba behúzva. Két kezével kerekalakatos szerkezetű puskájára támaszkodik. Aláírva:

Ein Heyduuk müd im blankenfeld
zu ruhen sich auf sein rohr so stellt.

Rézmetszet. Magassága 92 cm., szélessége 6.3 cm.

A második (48. kép) hasonló kalapot, felálló magas gallérú, panyókára vetett bő, ujjatlan köpenyt, alatta a csizmaszárig érő derékba szabott hosszú dolmányt, csavart szövet övét, oldalán kis táskát, szablyát és magas, elől csúcsba vágott szárú csizmát visel. Aláírása:

Will ein Soldat mit sein feind schmeisss
thut er sich vor ihm also spreisen.

A harmadik (49. kép) ismét egy hajdú, a ki a fentebb leírt fegyveren kívül még bal vállán csákány fokost emel és puskáját, panyókára vetett, bokáig érő, hosszú, bő köpenye fölött,

¹ Magyar nemzeti múzeum levéltára.

hátán viszi. Prémszegélyű kalpagjába oldalt két szál darutoll van tűzve. Szűk nadrágja fűzött bocskorha van húzva. Két térdén szív alakú bőrfoltok. Aláírva:

Im aufzug so zur Freüd als Streitt
dér Heyduck ist gerist vnd kleydt.

A **negyedik** (50 kép) ismét gyalogos, úgy öltözve, mint az első, csakhogy kerekalakatos szerkezetű puskáját háton viszi s hal vállára hosszúnyelű csákányfokos van vetve. Aláírása pedig:

Den Soldaton vor Hegen vnd kait
Sein Käppem k verwalirt verlnilt.

Az **ötödik** (51. kép) hasonló öltözetű magyar úr, a ki háttal van fordulva s hosszú, nagy négyszögletű galléré hő, ujjatlan köpenye egész öltözetét takarja. Hosszúszerű csizmát visel

Im aufzug so zur Freüd als Streitt
der Heyduck ist gerist vnd kleydt.

49. HAJDU A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

Den Soldaton vor Regen vnd kait
Sein Käppem k verwalirt verlnilt.

50. HAJDU A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

és kalpagjába hátul három szál fekete darutoll van dugva. A háttérben a síkságon vízművekkel körülvett tornyos vár látszik. Az alakok mind csupán bajszszal vannak ábrázolva. Aláírása:

Will ein Vngarischer Herr prechtig stutzu
Hutd er sich mit Kranichs Federn putzu.

Valamely kiválóbb német művész munkáinak kell tartanunk, a ki kétségtelenül közvetlenül az életből itt hazánkban rajzolta a viselőiket, az alakokat, valamelyik táborozás közben.

Mint minden valamire való művészi munkát, ezeket is csakhamar eltulajdonították élelmes kiadók. Így például, Ortelius Redivivus, illetőleg Meyern Mártonnak: «Der ungarischen Kriegs Emporungen» című s 1665-ben Nürnbergben Fürsten Pál által kiadott, Frankfurtban nyomtatott nagy munkájában a magyarországi várakat ábrázoló képe előterében, mint staffaget

¹ Szerző gyűjteményében.

valamennyi alakunkat megtaláljuk, minden legkisebb változtatás nélkül, a legpontosabban oda másolva.

A második alak ott van Érsekújvár (52. kép), a negyedik Szendrő és az ötödik Nemeti látképén. A képek alá metszett mesterjegyből L. S. f. ítélve, Sicha Lukács, az ismert hadi mérnök és rajzoló, volt az élelmes művész.

A XVII. századbeli külföldi származású művészek közül úgy általános műtörténeti, mint különösen viselet-történeti szempontból legtöbbet köszönünk Stefano Della Della-nak, a rajzoló és nagyhírű rézmetszőnek, a ki 1610-ben Florenczben született és 1664-ben ugyanott halt meg. Eredetileg ötvösnek készült és O. Vanni-nál tanult rajzolni. Utóbb különösen Callot utánózta, miért is több munkájukat összetévesztik.

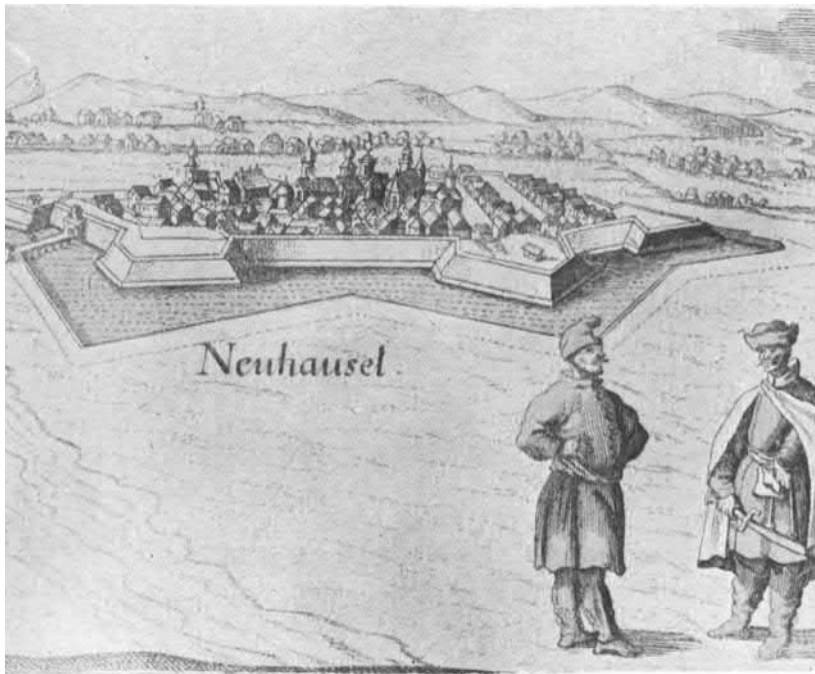
Medici Lorenz bíbornok felismerve tehetségét, továbbképzés végett Rómába küldte, hol három évig tanulmányozván a nagy mestereket, onnan Parisba ment, hol hét évig működött, míg ismét visszatért hazájába.

Számos történelmi tárgyú képet metszett. Finom kezét és jól rajzolt fejeit és alakjait egyaránt csodálják.

Több magyar és lengyel tárgyú képet is metszett. Általában nagy előszeretettel rajzolta a felsői magyar lovas alakokat még nem magyar tárgyú képeinek előterében is. Nagy fontosságúak művei reánk nézve nemcsak azért, mert korának magyar öltözetét és harcos felszere-

51. HAJDU A XVII. SZÁZAD ELEJERŐL.

52. ÉRSEKÚJVÁR LÁTKÉPE 1665-BŐL.

Az előtérben a 48. szám alatti hajdú alakjával.

53 fl. REPÜLŐ LOVAS A RÓMAI I.KNGYEL-

53 b. TÖRÖK DELI 1684-BŐL.

Hippelio Everhardo Gvernero művéből.

lését összes kortársai között leghívebben ábrázolja, hanem azért is, mert az igazi magyaros arcztípusokat valódi művészi invenlióval értékeli és adja vissza.¹

Legnevezetesebb műve:

A lengyel követség bevonulása Rómába 1633-ban, melyben számos magyar főúr és kísérete is részt vett.

I. lap. A baloldali sarokban és előtérben egy oszlopon a Medici czímer kifaragva és a Medici Lorenzo hercegnek szóló ajánlás föl írva. Alatta a művész neve, Stefano Diili.a Bella. A lap fölirata: Entrala in Homa deli' Eccelmo Ambasciatore di Pollonia L. Anno. MDOXXXIII. A baloldalon a távolban kopjás lovasság vonul fel. Középen török hadi foglyok gazdagon fölöltötetett és díszített tevéket vezetnek. Ezeknek gyalog kísérete között több lengyel-magyar öltözötű alak van. Ezeknek egyike hasított karimájú kucsmai visel hármas tollforgóval. Válláról farkaskaczagány

lóg. Ezenkívül bosszú köpenyeg van rajta, melynek hátán csuklyás gallér van. Ennek nyílását galandos hármas gomboló zárja, melynek végén bojt lóg. Egy másik alak a szövet övvel ellátott dolmány fölött csikós bársony, prém szegélyű, bélésű és széles négyszögletű párduczbörgalléru mentét hord, melynek ujja vágott s elől hármankinl csoportosított galandgombolóval bír. Széles prémszegélyű kucs májából oldalt hosszú strucz toll leng. Ezeket négy lovas harsonás követi. A hosszú harsonákról aranybrokát szövetű rojtos harsonalobogó csüng alá. Öltözetük szük nadrág, csizma, hosszú aranybrokát dolmány és széles négyszögletű gallért! mente, mely elől sűrűn van ellátva galandos gomboknál és gombszárral. A mente vágott ujjának lefenlyüje a ló hátára lóg. Kucs májuk párduczbőr, karimája hasított és belőle nagy kócsagbokréta leng. A lap hossza 43.5 cm., magassága 16. cm.

II. lap. Ezeket harmincz lovastestőr követi, teljesen magyaros vörös öltözetben. Egy részüknél a hasított ujjú dolmány új leffenlyüi hátra repülnek; kucs májukon elől

¹ Dr. Nagler G. K.: Noues allgemeines Künstler-Lexicon. München, 1835. I. k. 382. I.

egy-egy nagy strucz toll leng. Fegyverzetük a kézíjjon kívül az oldalukra erősített puska. A következő csoport vezetője egy perzsa módra öltöztetett apród. (53. kép.) Ennek öltözete aranybrokátból készült magyar ruha. Fegyverzete szablya, a nyereg alatt kegyes törkard, a nyeregkápán buzogány, kezében lobogós kopja. Bal karján a tárcsapajzsot tartja, melyre két nagy sasszárny van erősítve. A lovas hátára szintén nagy szárny van csatolva, mint általában a lengyel szárnyas lovasságnál látjuk s mint azt épen Stefano Della Bella kezétől 66. számú képünk is ábrázolja. Kucsmájára szinten egy fél sasszárny van erősítve. A kopja végére is lobogó helyett szárny van akasztva. A ló homlokdíszre tüskés pánczélskorong, melynek forgó tartójába nagy kócsag tollforgó van dugva. Az egész ló oroszlánbőrrel van beborítva, melynek feje a ló nyakára esik. A ló lábaira kisebb sasszárnyak vannak kötve.¹ Hossza 43 cm., magassága 158 cm.

III. lap. **Az előző lap folytatása.** Húsz lovas apród következik, a kik mindannyian szövet övvel leszorított, könyökbe vágott ujjú, kékeszöld színű aranybrokál s elől hármokinti csoportokba oszlott galandos gombolóval ellátott magyar dolmányt, csúcsosan vágott szárú csizmát és zacskós prémkucsmákat viselnek, melyekben drágaköves és kócsagtollas forgók vannak. A lótakarók aranyhímzésűek és bojtosszegélyűek. A lovasok fegyverzete szablya, tegezbe

54. A LENGYEL-MAGYAR KÖVETSÉG BEVONULÁSA RÓMÁBA 1633-BAN.

Stefano delta Della metszete után.

helyezett kézíj, puzdra nyílvevesszőkkel töltve s a nyereg alá csatolt hegyes törkard, (54. kép.) Ezek után török szolgák gazdagon szerszámozott vezetéklovakat vezetnek. Ezek közül némelyiknek lábaira díszítésül madárszárnyak vannak felerősítve. E lap hossza 49. cm., magassága 15-8 cm.

A IV. lapon a vezetéklovak folytatódnak. Ezek után lépésben lovagolva jön a főurak fényes lovagsapata. A menetel a főistállómester nyitja meg, kerek kis kucsmával fején, melybe elől gazdag forgó s oldalt egész sasszárny van erősítve. Öltözete a dolmányon kívül széles, nagy prémgallérú hosszú boér mente. Jobb kezében tüskés buzogányt hord. A ló fején kócsag- és strucz tollakból forgó, nyakán nagy, lószőrből való nyaklóbojt. A lótakaró egy egész oroszlánbőr, melynek feje a ló szügyénél lóg. E lap hossza 43.2 cm., magassága 157 cm. (55. kép.)

Az V. lapon a lengyel lovasok között több spanyol lovas s a francia követség és a bibronok kíséretéhez tartozó nemesek lovagolnak. E lapon elől két gyalog vitéz közül az egyik nemez kalpagot s a másik szűrgalléros hosszú boér mentét visel. E lap hossza 43.4 cm., magassága 157 cm.

¹ Happelio Everhardo Gvernero: Thesaurus Exoticorum. Hamburg, 1684. című művében, mint török delit kiadta újból ezt az alakot. (536 kép.)

A VI. lapon ábrázolt többi lovas öltözete sok tekintetben hasonló, azzal a különbséggel, hogy némelyiknek igen széles peremű zacskós kucsmája s négyszögletű szövetgallérú köpenye van. A fegyverzet itt is majdnem ugyanaz, mint az előző lovas csapatnál, csak hogy több a díszkard s itt-ott kurtanyelű csatabárdot is látni kezükben. Az egyik fejedelmi fényű lovas öltözete, másolata II. Ferdinánd, Rubens által festett arcképén ábrázolt viseletnek.

A lovagsapat közé vegyülve, több olasz lovas is halad, kik fogadtatásukra elibök lovagollak, két oldalt pedig szolgálak és lovászok gyalognak olyan öltözetben és fegyverzetben, mint az első lovas csapat vitézeinél láttuk, azzal a különbséggel, hogy ezek kezükben fokos baltát is hordanak. Egyike ezeknek egyenes gomboló galanggal díszített elejű s vágott ujjú dolmányt hord, s az alóla kiöltött ruha ujjúnak vége tölcseres szájú. E lap hossza 51.2 cm., magassága 15.5 cm.¹

Tanulmányuk magyar és lengyel viseletűt és típusokat illetőleg. Stekano Della Dellá-t mindenekfelett elragadván a Rómába érkezett magyar és lengyel követség festői öltözete, fegyverzete és férfias szép arctypusai, — lázas sietséggel egész halom rajzot és vázlatot készített róluk, a melyek alapján rajzolta azután meg előbb ösmertetett nagy menetét. Visellettörténetünk szerencséjére ezek egy része még akkor rézbe metszetvén, reánk maradt. Ezek közül a következőket ösmertetjük.

55. RÉSZLET A RÓMAI LENGYEL-MAGYAR KÖVETSÉG MENETÉBŐL 1633-BÓL.

56. MAGYAR URAK A XVII. SZÁZADBÓL.
S. d. Bella mészete után.

1. Három alak térképé (56. kép). Az első széles és közepén hasított prémszegélyű kucsmát visel, elől több strucztollból alkotott díszszel. A mellette álló alak hasonló, de kócsagforgós kucsmáját kezében tartja. Panyókára vetett mentéje kettős csoportokban felvarrt galand gombolóval díszített s ezenfelül hosszú ujjú és négyszögletű nagy szűr gallérja van. A harmadik alak kissé távolabb áll, fején tolldísz nélküli kucsmája van, háttal fordul és köpenyét összevonja magán. Mindhárom javakorbéli férfi csak bajuszszal. Hossza 11 cm., magassága 7.3 cm.

2. Lovakat úsztató vitéz. Csaknem bokáig érő bosszú dolmányba s keskeny prémszegélyű kucsmába öltözve. Derekat szövet öv szorítja, melynek bosszú rojtja bálul lelóg. Ránczosan gyűrt csizmája van. Oldalán szablya, kengyele törökpapucsos kengyel. A lótarakó rojttal szegett. Jobb kezével egy másik, hasonló módon szerszámozott ló kantárját fogja. A lovak térdig egy folyó vízében állnak. Hossza 12 8 cm., magassága 8-3 cm.

3. Lovász, törökösen szerszámozott, strucztollbokrétás és drágaköves sügyellőjű lovat tart kantárszáron. A lovász öltözete összegyűrt szövetkucsmája, felgyűrt aljú derékba szabott

¹ Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. Olaszország. P. 88.

dolmány. Szembe, félig háttal fordulva egy vitéz térdképe. Ennek fején felgyűrt karimájú nemezkalap van, mely mellett két szál toll leng. Hosszú dolmányát egyszerű bőrv szorítja, melyről hátul egy karika lóg, melybe kurtanyelű fokosbalta van dugva. Oldalán szablya függ. Oldalt fent idősebb férfi mellképe látható prémes bársonykucsmában és prémes szegélyű dolmányban. A lovász csupasz képű, a vitéznek csak kis szakálla, s az idősebb férfinak csak bajusza van. Hossza 10 4 cm., magassága 8 cm.

4. Erdélyi fejedelem mellképe, vállára vetett buzogánnyal. Tanulmány a 57. sz. nagyobb képhez. Felette két férfimellkép vázlata. Az egyik bajuszos, szakálltalan. Fején széles prémszegélyű kucsma, oldalt kócsagforgóval, széles prémgallérú mentében. A másik bajuszos és nagyszakállú. Keskenyebb prémű bársonykucsmát és szintén szörmégallérú mentét visel. Hossza 9.2 cm., magassága 53 cm.

5. Férfi mellkép (57. kép). Minden valószínűség szerint tanulmány az erdélyi fejedelemnek neveztem s általam itt 67. szám alatt közölt képhez Az erőteljes művészi karcz javakorbeli férfit ábrázol, szakáll nélkül és bajusszal. Széles peremű prémes bársonykucsmája mellett köves boglárba tűzött seprő formájú fekete kócsagtollforgó van. Mentéje virágos mintájú bársonyból készült, széles galandos gombolóval és széles prémgallérral bír. Az arctypus határozottan magyaros. Szélessége 12.3 cm., magassága 12 cm.

6. Hajdú (58. kép). Szűk nadrágot, bakancsot, kurta dolmányt s galléros köpenyegei visel. Prémés, tollas kucsmáját kezében tartja. Feje borotvált, elől üstökkel és csak bajuszt hord. Kezében fokost tart. Az övére, erősített karikából hátul kurtanyelű balta lóg. Magassága 97 cm., szélessége 74 cm.

7. Nemes apród. Hosszú dolmányban, mely elől hármass csoportokba oszlott galandos gombolóval van ellátva s egyik szárnya övébe van feldugva. Keskeny szíjövet hord. Az egészre magasgallérú köpeny van borítva. Csizmája szára hegyesen felvágott. Prémés kucsmájába elől két strucztoll van bedugva. Fegyvere szablya. Magassága 9.5 cm., szélessége 7.3 cm.

8. Gyalogos vitéz. Csaknem bokáig érő, övvel összeszorított öltönyben. Vállain farkas-kaczagány, hátán üres puzdra, kezében csákányfokos, fején hosszúzacsós, prémes kucsma, elől kerek boglárba dugott kócsagtollforgóval. Magassága 10.2 cm., szélessége 7.5 cm.

9. Két főúr mellképe. Mind a kettő bajuszos, szakálltalan, prémes bársonykucsmával, mely mellett az egyiknél kerek köves boglárba egy szál, s a másiknál három szál strucztoll van bedugva. Egyik négyszögletű nagy prémgalléros mentét visel. A másik háttal fordult alak, panyókára vetett mentéjét összevonja magán. Magassága 87 cm., szélessége 8 cm.

10. Két főúr mellképe, (59. kép) mind a kellő oldalt fordulva, prémes kucsmában és prémes mentében, egyiknek forgója kócsag, a másiké egy virágalakú boglár közepébe szűrt megörbített strucztoll. Ez utóbbi mentéjének széles prémgallérja van s a mente eleje galandos gombolóval bír. Az egyik bajuszos, szakállas, a másik csak bajuszt hord. Magassága 8.9 cm., szélessége 7 cm.

57. ERDÉLYI FEJEDELEM A XVII. SZÁZADBÓL.
S. d. Bella metszete után.

11. **Két mellkép**, tanulmány. (60. kép.) Az egyik borzas hajú, hajadonfőt ábrázolt gyermekifjú, szürgalléros szövetmentében, galandos gombolókkal. A másik alak idősebb, bajszos és körszakállas férfi, kócsagforgós prémes bársonykucsmában s nagy négyszögletű prémgaléros mentében. Magassága 9.6 cm., szélessége 5.9 cm.¹

12. **Hadgyakorlat.** Egy vár előtt elterülő síkságon lovascsapatok vannak hadirendben felállítva. Az előtérben egy dombon két tollas prémkucsmás, széles szövetövel ellátott dolmányú vitéz ül a földön. Egyiknek karjára fejsze van vetve. Mellettük két másik alak áll, kik között az egyik bokáig érő köpenyt visel. A jobboldali előtérben egy vezért öltöztető főúr áll. Bokáig érő hosszú kaftánszerű dolmányát hosszan lelógó rojtos végű szövetöv szorítja. Ugyanolyan hosszú selyem boér mentéjét hátára vetve viseli. Ezen elől, két hármás csoportba osz-

60. TANULMÁNYOK.

58. HAJDU A XVII. SZÁZADBÓL.

59. LENGYEL FŐURAK.

62. MAGYAR URAK A XVII. SZÁZADBÓL.

61. MAGYAR FŐUR
A XVII. SZÁZADBÓL.

tott galandos gombolót látunk. A mente hátralógó síp ujjai szintén csaknem bokáig érnek és végükön kutyafüles hajtókával bírnak. Négyszögletű nagy gallérja szőrmeből van. Fején kócsagtollas prémes kucsma van. Az idősebb férfi csak bajuszt hord. Oldalán szablya lóg, jobbát pedig csákányfokosára támasztja. (61. kép.) Hosszúsága: 15.9 cm., magassága: 9.8 cm.²

13. **Két lovas vitéz.** Az egyik térdig van ábrázolva s az előtérben háttal áll felénk és drágaköves és kócsagforgós keleti szerszámzatú lovát kantáron tartja. Öltözete panyókára vetett köpeny és prémes kucsma. A háttérben lovas vitéz oldalt fordulva áll. Panyókára vetett mentéjének hosszú ujjai messze lelógnak, s strucztollas prémes kucsmát hord. Lová homlokán kócsagos boglár. Hossza: 117 cm., magassága: 8.4 cm.

¹ A Colligxon F. kiadásában megjelent következő című rézkarczsorozatból: Recueil de divers griffonneiments et preuves deau forte faites par Stefi Della Bella.

² Israel: Diverse ligvre et Pmsi fatti pár S. d. Bella. Paris, 1649. című sorozatból.

14. **Két főúr.** (62. kép.) Az egyik lóháton, prémgallérú mentében. Fején strucztoll bokréta bársonykucsmával, szakálla és bajusza van. A ló törökös szcrszámzatú, nyakán félhold lóg és homlokán kócsagforgó. A másik alak gyalogos, panyókára veteti prémgalléros mentében, melyen a galandos gombolok hármass csoportokban vannak felvarrva. Prémes kucsmájában oldalt kócsagforgó. Mind a kettő térdig van ábrázolva. Hossza 9.4 cm., magassága 5 cm.

63. LOVAS VITÉZ.

Tévesen mini Halász Péter arczképe ismeretes. –Slefano delta Bella metszete alán.

15. **Tanulmányfej.** Öt más fej között a lap alján egy magyar típusú, szakálltalan, de bajuszos férfi feje látható a mente prémes gallérjával és széles prémszegélyű zacskós kucsmában. Hossza 7 cm., magassága 5.1 cm.

16. **Férfi mellkép.** Panyókára vetett szúrgalléros szövetköpenyének hosszú ujjai hátra-lehegnek. Háta mögött a puzdra nyílveesszőinek tollas végei láthatók. Bajusz- és szakálltalan. Fején prémes bársonykucsma, melyben elől két toll leng. Hossza: 9.2 cm., magassága 5 cm.

17. Hadcsapatok fölvonulása. A csapatok és élelmezési vonat a távolban hosszú kígyózó sorban vonul fel. Az előtérben egy dombon áll lóháton a német-spanyólos öltözetű vezér. Háta mögött több lovas tiszt között egy magyar is van. Csizmában, szövetösvvel, panyókára vetett köpenyegben s prêmes kucsmában, melynek karimája mögé két toll van dugva. Kengyele előnyúlványos keleti munka. Nyerge előtt nagy pisztolytok. A jobboldali előtérben

64. LOVAS VITÉZ A XVII. SZÁZADBÓL.

S. d. Bella metszete után.

lovas trombitás fújja a harsonát. Ennek öltözete olyan, mint a római menet harsonásaié. Hossza: 15.8 cm., magassága 109 cm. Aláírása: Slef. delta Bella florentinus fecit Ciarlres excudit.

18. **Lovas vitéz.** Kerek vonalkörben. Öltözete szürgallérú, bosszúujjú köpeny, csizma és szűk nadrág. Maga az alak háttal felénk fordulva. Bajuszt hord, szakálltalan, hosszú haja vállára omlik. Fején hosszú zacskós kucsma van. Fegyverzete: karabella-szcrű markolatú szablya és tarsoly. Kengyele kerekaltalpu magyaros forma. A lótakaró arany hímzésű szegély-

zettel bír. A háttérben két hasonló öltözetű lovas és két gyalogvitéz látható. E lovasok egyike baljában szárnyas buzogányt tart. Magassága 17.7 cm., szélessége 17.4 cm.

19. **Lovas vitéz.**¹ Öltözete bokáig érő hosszú dolmány, mely elől galandos gombkötőmunkával díszített és derékba széles szövetöv szorítja. E fölébe kurtább mente van öltve, mely prémmel szegett. Fején boglárba dugott fekete kócsagtól! bokrétával díszített prémes kucs-

65. LOVAS VITÉZ A XVII. SZÁZADBÓL.

S. d. *Bella metszete után.*

mát visel. Bajuszt és vállára omló hosszú hajat hord. Oldalán szablya és tegezbe dugott kézi, hátán pedig puzdra lóg. Jobb kezében csákányfokos. A ló felszerelése, fekete kócsagtollas forgó a homlokán, a szügyellő nagy köves boglár, a lótararó aranynyal hímzett s rojttal szegett szövet, kengyele széles talpallós keleti forma. A nyaklódísz félhold. A háttérben tíz hasonló fel-

¹Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. Olaszország. P. 88.

szerelésű és öltözetű lovas látható. Ezek egyikének mentegallérja magas, felálló s négyszögletű nagy prémgallérral bír. Jobbjában gerezdes buzogányt hord. Kerek vonalkörben. Magassága 19.3 cm., szélessége 19.2 cm.

20. **Lovas vitéz.**¹ (03. kép.) Az előbbenihez sok tekintetben hasonló. Öltözete bokáig érő hosszú dolmány, széles szövetővvel. Eleje nyolcz pár galandos gombolóval bír. E fölé elől végig

66. SZÁRNYAS LOVAS A XVII. SZÁZADRÓL.

S. d. Bella metszete után.

széles prémmel szegreit mente van öltve. Fején hat strucztollból álló bokkrétát visel. Jobb kezében csákányfokost hord. A lókantár ötvösművei díszített, kengyele széles talpallós, a lótakaró aranyhímzéssel szegreit négyszögletű bársony. A jobboldali háttérben egy hasonló öltözetű lovas áll s a baloldali háttérben egy másik vágat. Ennek hátán kéziíj és puzdra s jobbjában csillagos buzogány

² Szerző gyűjteményében.

van. Kerek vonalkörben. Magassága 18.7 cm., szélessége 18.2 cm. Ez a kép igen kevés változtatással megjelent 1742-ben Biciam metszetében. W. Meyernél és alá van írva: fia Has Péter (Halász Péter) Collonel d'un Corp de Noblesse Hongroise, au service de la Heine de Hongrie etc.¹

S. d. Bella született 1610-ben és meghalt 1664-ben, dabasi Halász Péter, előbb II. Rákóczi Ferencz testőrkapitánya, utóbb császári ezredes pedig született 1676-ban, tehát 12 évvel Bella

67. FŐÚR A XVII. SZÁZADBÓL.

S. d. Bella metszete után.

halála után; világos tehát, hogy az ő arcképét nem is festhette meg, hanem az történt, hogy Halász Péter vitézi hírnévre tevén szert, a ki iránt a nagy közönség érdeklődött, a lelkiismeretlen német kiadó elővette Bellának egy magyar viseletképét és alányomatta a Halász nevére, így került azután az bele kellő kritika híján történelmi kiadványainkba is.

¹ Történelmi képcsarnok: Arcképek. Kiadva: Magyar Történelmi Életrajzok. 1891. évf. Marczali H.: Mária Terézia. 105. 1.

21. **Lovas vitéz.** (64. kép.) Vonalkörben. Öltözete a dolmány fölibe ötlött négyszegletű galléré, csaknem bokáig érő felső öltöny, melynek vállba kihatott karöltönyülésén van a dolmány ujjá kiöltve sa fent galandos gombolóval ellátott hosszú menteujjak pedig hátrarepülnek. A vitéz hosszé ránczosszáré csizmát hord, oldalán kézíjj, hátán nyilvesszőkkel tölt puzdra, bal kezében fokos. Háttal van felénk fordulva. Rövidre nyírott haját hord s fején elől három strucztoállal díszített széles prémszegélyű zacskós kucsmát visel. Selyemrojttal szegett négyszögletű lótakaróval s lószórból készült nagy nyaklódísz bojttal. Kengyele széles talpallós, keleti forma. Lovasunk dombon áll, melynek lejtőjén még más három lovas alakot látunk. Az egyik dolmányban van, derekán szövetövível, melynek végei messze lobognak. Oldalán szablya, kucsmájában hátul két sastoll. A másik főalakunkhoz hasonlóan van öltözve, de kucsmájában kócsagforgó s kezében csákányfokos. A harmadik nagy prémgalléros mentéjét összevonja

68. HAJDÚ.

S. d. Delta metszete után.

magán s csákányfokosát vállán viszi. Kucsmájában tollseprő forma fekete kócsagforgó. Mindannyian bajuszt viselnek. A domb alatt messze elterülő síkságon mindenütt hasonló öltözetű nagy lovascsapatok nyomulnak előre. Rézmetszetű képünk alól 6. számmal van jelölve. Átmérője 18 cm.¹

22. **Lovas vitéz.** (65. kép.) Kettős vonalkörben. Öltözete szűk nadrág, deli sáré, csaknem térdig érő dolmány. Panyókára vetett guba, vagy báránybórsuba, melyet elől csat tart össze. Fején nagy szőrméjű széles peremű kucsma, elől bárom strucztoállal. Arca bajusz- és szakálltalan. Jobbjában tollas buzogányt tart. A ló szerszámja keleti. Négyszegletű, hátul lelógó czafrangokkal ellátott, keskeny rojttal szegett és himzett lótakaróval, kengyele papucsos, széles talpallós, sügyellője és fejkantárja boglárokkal kivert, orrpántja vésett ötvösmű, köves homlokszorítójába kócsagtolldísz van dugva, nyaklódísz félhold csöngőkkel. A ló farka csombokra van kötve. A háttérben négy hasonló öltözetű alak részint lovon, részint gyalog, lovaikat vezetve. A távolban lovascsapat vonul le a völgybe. Átmérője 17.6 cm.²

23. **Szárnyas lovas vitéz.** (66. kép.) Kettős vonalkörben. Öltözete bokáig érő hosszé dolmány, vállba kiöllött mentével, melynek két hosszé síp ujjá hátralebeg s négyszegletű nagy hátgallérja

van. Hátához van erősítve a szárny egyenes lécz alaké faváza, mely a lovas feje fölibe csaknem félméternyire emelkedik. E szárny oldalai strucztoállal vannak sűrűn díszítve. A lovas fején széles prémszegélyű zacskós kucsma, elől kócsagtoll bokrétával, jobb kezében hosszúnyelű csákányfokost és kurtanyelű kis körtefejú buzogányt szorít. Tömör bajuszt visel. A lótakaró négyszegletű, himzett, homlokszorítójába kócsagtollbokréta van dugva, nyakáról két nagy selyembojt lóg le, s kengyele papucsos széles, talpallós. A háttérben még más három ilyen szárnyas lovas látható. Ezek egyike oldalán kézíjjat hord. A jobboldali előtérben egy kucsmás szolga lovat tart kantáron. Átmérője 17.5 cm.³

24. **Lovas főúr, valószínűleg erdélyi fejedelem.** Vonalkeretben (67. kép). Öltözete csaknem bokáig érő hosszé dolmány, mely ránczos szárú csizmáját is nagyrészen takarja; fölébe, alul széles és prémmel bélelt, felálló magas gallérú, elől zsinóros mente van öltve. Fején kissé

¹ Szerző gyűjteményében!¹ U. o.³ U. o.

félrecsapva széles prémszegélyű bársony kucsma, oldali nagy kerek drágaköves boglárrel, melybe tollseprű forma fekete kócsagtollbokréta van dugva. Míg baljával lova kantárját fogja, jobb kezével bosszú, szárnyas fejű buzogányának hosszú nyelét vállán tartja. Profilba fordult arcza tömör bajuszszal, szakáll nélkül, s annyira jellegzetesen rajzolt, hogy kétségtelen, miszerint arczképnek készült, a mit leginkább bizonyít az is, hogy mint fentebb az 57-ik számú képen látjuk, az alak mellképéhez művésznök külön tanulmányt is csinált. Nézetünk szerint, egybevetve különösen tallérjain látható képeit, II. Rákóczy György fejedelem képe ez, a ki 1648—1657-ig uralkodott.

Érdekes, hogy mint Bella egyáltalán egyik lovasának, úgy ennek sem rajzol sarkantyút. A jobb oldalon a nyereg alá dugva látjuk a hosszú hegyes törkardot. A kengyel széles talpálós, a letakaró arany paszománttal és széles arany rojttal szegett négyszegletű bársony, szügyellőjén nagy köves boglár, nyaklódíszze nagy félhold s a homlokpántba kócsaglollforgó van szúrva.

Farka középtájt csomóra van kötve, s azon alul két ágba fonva, de e két fonal vége ismét összekötve. A háttérben várfalak és egy nagy tó vize.

A parton két kucsmás lovas kézijjal és puzdrával, másik lovas leszállva, lovát jártatja, közepén pedig egy előkelőbb úr áll, hosszú prémgalléros, hosszú ujjú, panyókára vetett mentében, kócsagtollas, prémes, kucsmában. Oldalán szablya s a kezében tartott botra támaszkodik. Átmérője 17.6 cm.¹

Mint Bella annyi sok más metszetével, ezzel is megesezt, hogy német kiadók újra kiadták, illetőleg eltulajdonították s ráadásul más és más neveket nyomtattak alá. Így Fürst Pál ez alatt a cím alatt adta ki: Bildnüs dess Tyrannisehen Generals dér Tartani, welche dér zeit in Ungarn bey dér Türckischen Armee zufinden. Magassága 28.5 cm., szélessége 23.2 cm.¹ Ugyancsak a XVII. században csupán a hátteret megváltoztatva adta ki képünket Hoffmann János, még pedig ő már a következő cím alatt:

69. MAGYAR VITÉZEK.

S. D. Bella metszete után.

Eigentliche Abbildung des neuen Canischa residirenden Veziers (Ali basa) oder gebaimen Baths und unter Feldher's dess Türck: zugs in Ung.³ Ez a kép 1665-ben, tehát egy évvel Bella halála után jelent meg, mert óvatosak voltak az akkori kiadók is.

25. **Hajdú.** (68. kép.) Öltözete szűk nadrág, közép magas szárú csizma, a vágott ujjú dolmányra, panyókára vetett, csuklyás gallérú köpenyeg, fején karimás, nemez kucsma, mely mellől oldalt néhány szál kócsagtoll lóg le. Csak bajuszt visel. Oldalán szablya, bal kezében hosszúnyelű fokos balta. Magassága 10.3 cm., szélessége 9.4 cm.⁴ A háttérben egy másik gyalogos vitéz halad. Ennek öltözete dolmány, melynek bosszú szárnyai elől az övbe vannak feldugva. A dolmány eleje hármass csoportokba osztott zsinór gombolókkal díszített. Még távolabb egy kucsmás lovas áll.

¹ Szerző gyűjteményében.

² Történeti képcsarnok. Arczképek.

³ Gradelehnus János: Hungarische-Siebenbürgische Chronica. Frankfurt, 1665. Újabbán kiadta: Széchy Károly. Gróf Zrínyi Miklós. V. k. 13. 1.

⁴ Szerző gyűjteményében.

26. **Tengeri kikötő.** A háttérben az öbölben hajót építenek. A jobboldali előtérben négy alak áll. Egy francia lovag, egy török és két magyar, vagy lengyel úr. Egyikük háttal, a másik féloldalt áll. Mindkettő bokáig érő hosszú mentét, vagy köpenyt visel, ki nem öltött, lelógó hasonló hosszú ujjakkal. Egyiknek négyszögletű nagy szürgallérja, a másiknak széles prémgallérja van. Mindakettő zacskós, prémes kucsmát visel, az egyik elől két szál s a másik hátul egy szál sastollal. (fü, kép.) A kép bal sarkában S. T. 1). B. betűkből álló monogramma a művésznek. Kiadta: Clartres, másképp Brebiette Péter (1598—1636). A metszel hossza 20.6 cm., szélessége 12.8 cm.¹

27. **Tengeri hadi kikötő.** A háttérben az öbölben nagy hadi hajókkal és hajóépítő ácsokkal. Középen az előtérben egy spanyol és két magyar vitéz áll. Ezek közül a szembe fordult vállba kioltott ujjú, négyszögletű szürgallérú, szörmebélésű, bokáig érő és elől galandos gombolókkal sűrűn ellátott mentét, fején pedig széles prémszegélyű kucsmát visel és körszakáll és bajuszt hord. A mellette álló csupasz képű ifjú kucsmájába elől egy szál sastoll van dugva. Ezen alól zsinóros dolmányt, szűk nadrágot és csúcsba vágott, magas szárú csizmát visel. Oldalán szablya. (70. kép). Aláírása F. L. D. Clartres excudit. Cum. Pr. A jobb sarokban a lap-szám 3. Hossza: 20-5 cm., szélessége: 12-1 cm.²

Mint bevezetésünkben is említettük volt, viselettörténetünkre vonatkozólag könyv- és levéltárainkban is nagyértékű és számos adattal rendelkezünk, a melyek eddigelé azonban kellő figyelemben nem részesültek.

Ilyen első sorban az a színes vízfestményekből álló costümcodex, melyet a M. N. Muzeum könyvtára egy németországi anliquariustól szerzett s a mely 59, nagyrészt művészi kivilelű viseletképet tartalmaz a XVII. századi erdélyi társadalomból. Újabb felirata: Costume Bilder aus Siebenburgen. fabula: pictae et coloratae. No 59.³

A codexünkben foglalt lapok magassága 207 cm., szélessége 13.4 cm. Tárgyuk a következő:

70. MAGYAR VITÉZEK.

S. d. Bella metszete után.

A nadrág száraitra hátul a lábikra, illetőleg a térdhajlástól kezdve a csizmaszár kezdetéig széles aranycsipke van fölvarrva. A dolmány szövete arannyal átszőtt, piros virágos zöld brokát, elől sűrűn felvarrott hegyes aranyozott ötvösmívű gombokkal. Dereán a széles öv arany csipkével szegett kék selyemszövettel bevont. A dolmány kurtán elvágott ujjából a patyolating fehér csipkével szegett, lobogós újjá messze kilóg. A dolmány bélése meggyszín selyem. Széles sárga nyusztprémmel szegett piros bársony zacskós kucsmája két renden széles arany csipkével díszített. Az ifjúnak bajusza, szakála nincsen, ellenben sötét gesztenyeszínű haja két ágba befonva hátul csaknem derekáig lenyúlik. Jobb kezében egyenes ezüst fogantyús spanyol nádpálezát hord, keze keztyűtlen. Az alak magassága 15 cm. Hasonló lobogós ingujjú dolmányt viselt Esterházy Pál 1655-ben.⁴

2. «**Ein Vngarischer Vornehmer Edelmann.**» (71. kép.) Az előkelő nemes e képen valóban nemes ízléssel öltözködött, a mi főleg a színek harmonikus és discret megválasztásában nyilvánult. Egész öltözete testszínű szövetből készült, a mely szín a XVII. század előkelő magyarjainak, mint leltáraink mutatják, mindenkor kedvencz színe volt. Szűk nadrágot s citromsárga

¹ Szerző gyűjteményében.

² U. o.

³ Magyar nemzeti múzeum könyvtára. Oct. Germ. 198.

⁴ Bubics-Merényi: Hercege Esterházy Pál nádor. Budapest, 1895. 137 lap mellett levő színes kép.

magas szárú csizmát visel, melynek szára elől csaknem térden felől ér, hátul azonban erősen le van kanyarítva, vékony arany zsinórral szegett, fent közepűt kis arany bojttal díszített s bosszú egyenes szárú aranyozott tarajos sarkantyúval ellátott. A dolmány elől sűrűn egymás mellé varrott huszonnégyig való apró, hegyes aranyozott gombbal gombolódik. Felálló alacsony gallérját, valamint az egész dolmányt körül keskeny arany zsinór szegei. A dolmány aljának két szárnya egymásra hajlik és gyengén csákóra vágott. Öve négyszeres zöld selyemzsinórból három rendbe csavarva fogja körül derekát. A zsinór-övét közepűt recézett díszítésű aranyozott ezüstműl készült hüvely tartja össze. A reáöltött mente keskeny fehér prémmel szegett, elől sűrűn egymás mellé varrott arany skófiomos galandos gombolókkal díszített s líz nagy ötvösmívű aranyozott gombbal ellátott. Elöl azonban szét van nyitva s láttatni engedi, hogy az egész mente bélése is finom fehér prém. A mente ujjai bőszájúak s közepűt kissé fel vannak hasítva, a mely hasíték szintén keskeny prémmel szegett.

E közben a dolmány hosszabb ujj, melyen meggyzín bársony hajtóka van, kilátszik. A mente alól két oldalt kissé fel van hasítva s oldalt zsebe van, a melyek mind szintén fehér prémmel szegeitek. Zacsós kucsmája széles sárga nyusziprémmel szegeit. Haja vastag fonatban hálára lóg és fekete selyem szallaggal van összekötve. Lefelé simított hegyes bajusza van, szakált nem visel. Keztyűtlen jobb kezében egyenes ezüst végű nádpálezát visz, bal kezét pedig mentéje zsebébe dugja.

3. «**Eine Ungarische Grafliche Fräulein.**» (1. Tábla.) A gyűjtemény legszébb képe. Egész öltözete aranyvirágos zöld brokát. A szoknya két részből áll, az elűkötőből és a hátsó részből. E részt két széles arany csipke választja el egymástól s a szoknya alól is ugyanilyen csipkével szegett. A hátulsó részre alól mintegy 30 cm. magasságig áttöri domború arany skófiuhímzésű virágok vannak felvarrva.

Ilyen példány van az országos magyar iparművészeti múzeumban. A derék testhez álló s ránezokba húzott puffos ujjai vannak. Kézellője felhajtott széles fehér csipke meggyzínvörös selyem szallagsokorral. A mellrészen elől két aranycsipke fut végig s ezek között közepén van megerősítve egy férfi kucsmaforgó, mely áll egy rubintokkal kirakott nagy aranyboglárból s hasonló ötvösmívű hármastollforgóból, mely szintén rubintokkal van díszítve. A derék mérsékeltlen kivágott nyakát meggyzínvörös metélt bolyhos bársony-

71. ELŐKELŐ, MAGYAR NEMES A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum vadászából.

gallérka díszíti, melyen drágaköves aranyboglárokból összeállított nyaklánc pihen. A derék övét nyolc soros keleti gyöngyből fűzött lánc képezi, kezén pedig hatsoros gyöngyfűzér alkotta karkötői látunk. Vállára panyókára vetve, keskeny, sárga nyusztprémmel szegélyezett s ugyanilyen felálló gallérú subiczát visel. Ujja vége fel van hasítva és keskeny prémmel szegve. Meztelen nyakán négyszeres nagyobb szemekből alkotott gyöngyláncz. Haja csigákba fodorítva

72. MAGYAR NEMES KISASSZONY A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből.

mindkét oldalon öt-öt fűrtben csüng alá. Fején egyik oldalon skófiomos díszű zöld metéli bolyhos bársony, a másik oldalon pedig sárgaszínű s arany rezgő szirmokkal díszített bolyhos bársony hajnyomatatót visel. Feje tetején van megerősítve a rubintokkal kirakott aranyboglárokból és gyöngyökből fűzött áttört mívű korona alakú párta, mely előtt a homlok fölé kinyúlva egy repülő kis madarat és hátul egy rózsát ábrázoló zománczos mívű s csavart arany sodronyrugóra erősített rezgőtű van megerősítve. Uzi-pője karmazsin szattyán.

4. «Eine Vngarische Edel-frau.» Szoknyája lilaszínű aranybrokát, mely előkötője szélén és alul köröskörül széles arany csipkével van szegve. Dereka elől vállfűző módjára lilaszínű selyem zsinórral díszített. Alacsony kivágású nyakán meggyszín bolyhos bársony gallér van. Vállára öltve ujjnélküli kurta, széles sárga nyusztprémmel szegett s nagy négyszögletű, hasonló szőrmegallérú fekete virágos bársony subát visel, mely alul még széles arany csipkével is díszített. Nyakán egy sor nagyobb gyöngyökből fűzött láncz, füleiben nagy köves függők. Fején egész haját betakaró fehér fodros csipkefejkötő. Haját hátul meggyszín selyemcsokor szorítja össze. Homlokára a főkötő alól vékony kis arany láncz és gyöngyfűzér csüng le; karmazsin szattyánból hegyes orrú ránczos csizmát visel.

5. «Eine Vngarische Athletiche Jungfrau.» (72. kép.) Meggyszín vörös, alul széles arany csipkével szegeit szoknyát visel, előtte nagy virágú, ugyancsak meggyszín széles brokát kötény, mely szintén körül van szegve aranycsipkével. A derék ugyanazon szövetből készült. Fűzője elől széles arany csipkék között sűrűn keresztbe fűzött, keskeny ezüstös szövésű selyem szallag. A derék szövetujjára bugyosan készített, virágokkal hímzett fehér tüll ingvállujjak vannak varrva széles fehér csipke kézzel, mely fölé hármas zöld aranybrokát szalagcsokor borul.

Két vállán vállrojszerűleg ugyanilyen hármás szalagscokor. A vállfűző felett a nyakon zöld színű bolyhos metélt bársonygallér van. Haja simán lefésült és a fül alatt két oldalt bogláros meggy színű selyem kis csokrocskával lekötött. Feje tetején széles pántalakú, drágaköves boglárokkal és gyöngyökkel fűzött s hátul hármás aranybrokát csokorral megerősített pártát visel. Nyakán kétsoros gyöngyfűzér s derekán öv gyanánt tízszeres gyöngyfűzér. Czipője hegyes orrú ránczos karmazsin szattyán.

6. «**Ein Vngarischer Calvinischer Pfarrer.**» Ránczos szárú nagy fekete bagariacsizmában, fél csizmaszárig érő hosszú lilaszín posztó dolmányban, mely elől derékig sűrűn el van látva fekete hegyes szörgombokkal s bélése sárga tafota. Öve háromszoros kötésbe fogott sűrű zsinórból készült. E fölé van öltve a hasonló színű és bokáig érő hosszú mente, mely hátul térd magasságig föl van hasítva s belül ugyancsak térdig sárga tafotával, azon felül pedig fehér szőrmével bélel. Vállánál karöltő nyílása van, mely fehér prémmel van körülszegve.

Karjai itt vannak kiöltve s a hosszú sípujjak, melyek alul jó magasan föl vannak vágva és öt-öt fekete apró szörgombbal ellátva, szintén csaknem bokáig érnek. A mente elől térdmagasságig keskeny fehér prémmel körülszegett s elől fekete nagyobb szörgombokkal bír, hátán nagy négyszögletű fehér szőrmegallér. Fején széles karimájú, alacsony tetejű nagy fekete nemezkalap van. Fürtös nagy haja vállaira omlik és csak bajuszt hord.

7. «**Eine Calvinischer Vungarischer Studiósus.**» Egész öltözte lilaszín posztó. Fekete csizmájának szára elől félkör alakban lekanyarított s térden felül ér.

Csákóra vágott aljú dolmánya elől végig sűrűn el van látva fekete szörgombokkal, azonban minden zsinorzat nélkül. Ujjhajlókája meggy színű. Dereken négy-szeres sötétkék zsinóröv. Mentéje vagy inkább tógája ugyanolyan, mint az előző szám alatt ismertetett ref. papé, csak hogy a rendes felöltött ujja van fehér prém-

73. MAGYAR URÍ SZOLGA A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum coleziójából.

szegélylyel, s elől tizenegy gomboló zsinórral. Dereken az összehúzásra fekete bojtos zsinór lóg. Elöl fent fekete zsinór tartja össze a tógát. Feje födetlen, hátrafésült hosszú hajat és bajuszt hord. Jobbjában iratkezcset tart, baljában pedig magas sárga nyusztprémes zacskós kucsmáját viszi.

8. «**Eine Katholischer Student aus Zeckelland.**» Úgy látszik egy székely parasztfiút ábrázol. Szűk nadrágja kék posztóból van s fekete szíjjal fűzött bocskort hord. Csákóra vágott,

gallértalan fekete zekéje sárgásbarna szövetővvel ellátott. Két kezén sárga bőrkezttyűt visel, a melynek csak két ujja van. Fején sárgás színű, talán báránybőr hegyes kucsma, vagy sapka. Bajusztalan, hosszú fekete haja válláig ér. Hóna alatt imakönyvet hord.

9. «**Ein Cantor, oder auch Dorfschulmeister.**» Nagy fekete bagaria bőrcsizmát visel, melyen lefelé hajló tarajos, nagy, felszójazott sarkantyút visel. Öltözete csaknem bokáig érő

magas felálló gallérét tóga, elöl zsinóros apró gombolóval. Ujjain nagy meggy-szín bársony hajtóka. Kihajlott bélése meggyszínű. Válláról fekete szíjon szürke szövettarisznya lóg. Fején vágott hegyű, czukorsüvegalakú tetejű, széles felhajtott nagy karimájú fekete nemezkalap van, melynek karimája mögé irattekercs van dugva. Hosszú haja vállára omlik. Csak bajuszt visel. Jobb kezében vastag, hosszú botot hord.

10. «**Ein Ungarischer Bédinter.**» (72. kép.) Öltözete meggyszín magyar nadrág, körülszegett ellenzővel, mely térdén, ülepen és hátul a térdhajlásban sárga szarvasbőrrel foltozott. Lábán hátul lekanyarított s elöl egészen térdén felül érő legömbölyített szárú, ránezos, piros szattyán csizma, hosszúszerű hegyes tuskéstarajú sarkantyúkkal. Dolmánya lilaszín posztó, elül végig sűrűn felvarrott, gombolózsinór nélküli hegyes gombokkal. Keskeny gallérja felálló, s ujj hajtókái, melyeknek zöld bélése van, le vannak hajtva a kézfejre. Dereán ötszörös piros zsinóröv, melyet kurta kis sárgaréz hüvelyek tartanak öt kötegbe. Egy ilyen hüvely, dísz gyanánt előre, középre van húzva. Hátul az öv két bojtja csaknem térdhajlásig lelóg. Az övbe hátul két fekete tokba csontnyelű kés és evőeszköz van dugva. Ruházata általában, de e két is mutatja, hogy előkelő ember inasa lehet, mert mint Apor Péter leírásaiból tudjuk, még a XVII. század közepén sem volt szokásban Erdélyben étkezésnél az asztalra evőeszközt

lenni, hanem azokat kinek-kinek az inasa hordta

övében s az étkezés kezdetén úgy adta gazdájának kezébe. Szolgánk egészen borotvált arcot visel, ellenben haja be van fonva és füle mögött visszadugva, magas prémezetlen posztóból készült, előrehajló zacskójú kucsója alá. Jobbjában nagy botot visz.

11. «**Ein ungarischer Saltzhauer.**» (74. kép.) A sóvágás, illetőleg bányászat Erdélyben a legrégebb időktől kezdve nagyon sok embernek adott kenyeret. Egy ilyen magyar sóvágót

ábrázol képünk. Szűk kék posztónadrágot s kurtaszárú, elől fölkanyarított ránczos, fekete, deli bőr csizmát visel. Ködmöne sárga bőrből készült, derékba szabott, elől hat gömbölyű gombbal, oldalt a csípőnél körülszegett nagy zsebnyílással. Az egész báránybőrrel bélelt. Ujjának hajtókái, melyek szintén bélelve vannak, előre le vannak hajtva a kézfejre, hogy azt a hidegtől védjék és így tulajdonképpen a keztyűt helyettesítik. Ez egyszersmind megvilágítja a később pusztá díszszé vált ujjhajtókák eredetét. Hasonló példákat már a XV. századbeli oroszországi viseletképeken találunk. Valószínűleg onnan került hozzánk. Az ujjhajtóka és a gallér sárga prémmel szegett. A ködmön nyakából fekete báránybörgallér lóg le középeiül kezdve két ágba oszolva. Ez kétségtelenül még a honfoglaláskorabeli ős magyar viselet maradványa, úgy a mint az ma is szokásban van a nagy Alföld juhászbundáin és subáin is. Eredete az, hogy a hideg ellen védekezendő a birka egész bőrét, úgy a hogy lefejtették, csak a legszükségesebb kikészítésben részesítve, nyakukba kerítették. Lelógó szárai a birka lábairól lefejtett részek. Ködmönünk csípőjénél s derekánál ott, a hol pár ránczba van szedve s az ujj hajtókák belső felülete is kék és piros selyemmel, vagy fonállal ki van varrva. Az ornamentika, úgy látszik, a szokott magyar motívumokból indul ki. Fején rókaprémes vörös posztózacskós kucsma, jobb kezében hosszúszerű csákányfokos, mely hosszú hüvelyénél fogva akként van a botra felhúzva, hogy a nyéllyukon túl még egy jó arasznyi kiáll a bot vastagabb végéből. Ez hazai typus. Célja az, hogy a bot vastagabb végén megszorulva a csákányfokos hüvelyé nem esketik le, a mi gyakori eset, ha a fokos csak a nyél végébe van egy szöggel megerősítve. Lefelé konyuló bajuszt hord, s haja kellős végű fonatban füle előtt lóg le.

75. NAGYSZEBENI SZÁSZ TANÁCS ÚR A XVII. SZÁZADBÓL.
A Magyar Nemzeti Múzeum eulcaéből

12. «**Ein Bauer aus Zeckellandt.**» Fehér posztó bő nadrágot visel.

mely alul szíjjazott bőrtalpú bocskorba van behúzva. Derékba szabott gallértalan fekete posztó dolmányára, hasonló színű durva posztóból kurta felső kabát van panyókára vetve, melynek hosszú uja fel van hajtva, s melyet fent egy gombbal zsinór tart össze. Fején csúcsos fekete báránybőrsapka. Ilona alá fogva lioszu bunkós botot visz. Csak bajuszt visel.

13. «**Ein Birisch oder Ochsen Fahrwesens-Knecht.**» Sárgásfehér, durva, bő posztónadrágot visel, mely alul a szíjjazott bocskorba van húzva. Öltözete durva fehér vászon ing,

mely derekán kék szövetövel van megszorítva, melynek két vége a kötésnél hátul lelóg. Övéből oldalt vékony bőrszíjjon fekete bőrtok lóg le, melyben két fehér csontnyelű kés van. Kék posztó zekéjét panyókára vetve, elől a mellén viszi. E zeke ujjai fel vannak hasítva s a hasíték mentén, valamint elől apró gömbölyű ólomgombokkal ellátva. Fején fekete báránybőrből felhajtott karimájú kucsma. Bajuszt és hátul fonatba kötött hajat visel. Hóna alatt görbe bunkós bot.

76. ELŐKELŐ NAGYSZERENI NŐ TÉLI ÖLTÖZETBEN A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum csodaszől.

14. «**Ein Königs - Richter in Herrmannstadt.**» Egészen sötét, meggyszín öltözetet visel, mely szűk nadrág, elől térden felül érő lekanyarított szárú czitromsárga ránczos csizma, csákóra vágott dolmány, arannyal szegelt lilaszín öv, s valamivel térden alól érő, zöld selyembélésű mentéből áll, mely utóbbi csak jobb karjába van beöltve, míg bal válla panyókára lóg. A dolmány sűrűn alkalmazott hegyes gombokkal s apró zsinörgombolóval ellátott, ujjúnak pedig világos meggyszínbársony hajtókája van. A mente sűrűn felvarrott skófiomos galandos gombolókkal s szintén hegyes gombokkal van ellátva. Fején magas nyusziprémes kucsma s kezein behasított kézellős kurta keztyű. Vállra omló hajat, korszakéit és bajuszt hord. A mente elől vékony selyemzsinórral van összekötve, melynek végén arany bojt lóg. Balkezeiben fehér esontfogantyús nádpáleza.

15. «**Ein Bürgermeister in Hermanstadt.**» Az egész alak úgy van öltözve, mint az előző királybíró, csakhogy egészen felöltöt! mentéje jóval hosszabb, fehér prémmel szegett világos meggyszínbársonyból készült s elől hét pár, barokkos stylű, akanthus levél forma arany skófiomos gombolóval és ugyanannyi nagy gömbölyű gombbal van ellátva. A mente derékba szabott s alól két oldalt felhasított. Dere-oldalt, két aranybojtos kurta zsinór lóg. Kucsájának világos meggyszín zacskója van és fehér keztyűt visel.

16. «**Ein Sachsicher Ralgs Herr in Hermannstndt.**» (75. kép.) Csaknem teljesen úgy öltözik, mint a királybíró, csakhogy öltözetének színe vadgalamszínű, szürkéskék dolmányának bélése meggyszín, s ugyanilyen színű ötszörös aranyozott ezüst hüvelyekkel elosztott zsinórövet visel s széles csipkcgallér van nyakán kihajtva. A csak félig felöltöt menté elején tíz pár aranygalandból készült és sűrűn egymás mellé varrt széles gombolóval. A dolmány ujjá végén apró gömbölyű rézgombok, s oldalán aranyzsinórral szegeit zseb van. A mente bőszájú

ujjának felső része ki van kanyarítva, hogy a dolmány ujjának hajtókás vége kilássék. Keztyűje kézellős és halványsárga színű.

17. «**Ein Sächsischer Burgen in Hermannstadt.**» Csizmaszár középig érő derékbeszabott, nyestprémmel bélelt és szegeit, hosszú lilaszínű mentével, melyen elől nyolcz körtealakú nagy gomb van. Kétoldalt prémmel szegett zsebbel s alól kétoldalt egy arasznyira felhasítva. Fején vörös zacskós nyusztprémmel szegett kucsma van. Kezeit egy vörös posztóval bélelt, egész nyusziból készült karmantyúba dugva tartja. Fekete ránczos szárú csizmái visel. Vállára omló hosszú haja, körszakála és bajusza van

18. «**Ein regierender Richter in Kronstadt.**» Egészen úgy van öltözve, mint a nagyszebeni polgármester, csakhogy meggyzín mentéje fölébe még egy csaknem földig érő lilaszínű köpeny van vetve, melynek két keskeny ujja még hosszabb és egészen a földig ér s hátán fehér szőrméből derekáig érő nagy négyszögletű gallérja van.

19. «**Burger von Hundertmann, wenn er auff's Rathaus geht.**» Egészen úgy öltözve, mint a bíró, csakhogy mentéje fehér prémes, zöldsövetből készült, a mely elől nyolcz nagy tojásdadalakú, kötött fekete gombbal és gomboló zsinórral van ellátva, mely utóbbiak véget egyegy makk képezi. Kezeit egész nyestből készült karmantyúba dugja. E föbbe borítva kékbéllésű és saját szövetjéből való nagy gallérral ellátott sötét-szürke nagy köpeny* van vetve, melyet elől fekete zsinórkötő tart össze.

20. «**Ein Sächsischer Dorff-Pfarrer.**» Csizmaszár középig érő, vörös béllésű, lilaszínű dolmányt visel, mely elől sűrűn egymás mellé varrott ezüst galand gombolóval és apró fekete gombokkal záródik. Derekat többszörösen csavart szürke szövet öv szorítja, ujjainak végén három rend széles fekete zsinór van felvarrva. Ránczos szárú, fekete bőrcizmát visel. E fölébe van öltve, kékbéllésű fekete selyem palástja, melynek vendégujjai csaknem bokáig érnek, fent azonban mellette hosszú karöltönyilás van kivágva s két karja itt van kiöltve. A palást eleje mindkét oldalán sűrű ránczba van szedve. Magas, felálló gallérja és válla széles fekete zsinórral szegett. Fején lilaszín zacskós, magas nyusztprémes kucsma. Vállára omló hosszú haját, körszakált és bajuszt visel. Egyik kezében sárga keztyűt, a másikban ezüst fogantyús nádpálczát tart.

77. SZÁSZ LEÁNY BÁLI ÖLTÖZETBEN A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

21. «Ein Sachsischer- Haan, oder Dorffrichter.» Bő kék nadrágot, lehajtott szárú nagy fekete ránczos csizmát, piros béllésű, térdig érő, lilaszínű zekét visel, melynek négyszegletű piros ujj haj tékája van s inggallérja le van hajtv. Kiöl egymással váltakozó hét pár ezüst kapocszal és hal tojásdadalakú nagy fekete gombbal záródik. E fölébe sárga köpeny van öltve, melynek szürgallérja, s nyitott, felvágott széles szájú, piros béllésű, hosszú ujjja van, azonban karöltönyülésén van felöltve s ujjai hátrálógnak. Fent az összekapcsolásnál virágformára kivágott meggyszín bőrrel, vagy szövettel van díszítve. Vörös zacskós, nyusztprémes kucsma fejezi be az öltözetet. Vállra omló hosszú haját, körszakállt és bosszú hegyes bajuszt visel.

78. BRASSÓI SZÁSZ NŐ A XVII. SZAZADBÓL.

.I Matjuar Xenzeli Miccuni rod.c.véltol.

22. «Ein Sächischer Student.»

Csizmaszárközépig érő meggyszínhajítóvás, derékba szabott és téglavöröszínű dolmányt visel, melyet szürke csavart szövet öv szorít. Elöl szorosan egymás mellé varrt, hosszúkás, négyszögletű ezüst-csattokkal záródik. Hímzett fehér csipke inggallérja a dolmányon kivan hajtv. Ránczos szárú fekete csizmát visel. E fölébe borítva galléros fekete köpenye van, melynek hosszú ujjai bokáig érnek. Háromszögletű, felhajtott, karimájú, francziás nemezkalapja van. Hosszú haja vállára omlik. Bajuszt és szakált nem hord. A köpeny elől karikás ezüst lánczccal van egybeakasztva.

23. «Ein Sachsiseher Baurmann.»

Szűk, kék posztónadrágot, térdén felül érő, lehajtott szárú, nagy fekete bőrcsizmát, s derékba szabott, befelé fordított szőrű, báránybőrből készült, elől nyolcz gömbölyű gombbal záródó világossárgás színű zekét visel. Oldalán, a vállán keresztül veteti fekete bőrszíjjon lógó szürke szövettáskát visel, nyusztprémes, kézcacskós kucsmáját jobb keze fejére húzva tartja, melybe kortanyelű ostora is dugva van. Kerek szakáit, bajuszt és bozontos nagy bajai hord.

24. «Eine Vornehme Herrmannstädterin in ein Winter-

Habit.» (76. kép.) Alól keskeny, kék, meggyszín és szélesebb lila szalaggal szegett fehér szoknyái s hegyes orrú piros karmazsin lábbelit visel. A szoknya elé kötve széles csipkeszegélyű fehér tüllkötényt hord. E fölébe van öltve az arasznyi széles, szürke prémmel szegett fehér bunda, a melyet a jóval hosszabb, sűrű, apró ránczokba szedett és sáfrányszínű bélésű ujjatlan fekete selyempalást takar be. Nyaka köré még széles fehér szörmegallér van csatolva. Fejére fehér fátolkendő van takarva, mely kétoldalt három-bárom bogláros tüvel van a hajhoz oda szúrva.

25. «**Ein Sächsin aus Hermannstadt im Winter habit.**» Mint az előző, csak hogy szoknyája fekete, köténye fehér csipkével szegeit, lilaszínű szövet s ujjatlan, széles, sötét-sárga szőrmevel szegett, világossárgára cserzett, báránybőr bundát visel. Piros karmazsin csizmájának sűrű ránczos szára is látható. Palástja nincsen.

26. «**Eine in der Klag gehende Edelfrau.**» Fekete szoknyát, fekete csipkével szegett fekete kötényt, fehér ingvállas, elől fekete keskeny selyem szallaggal fűzött fekete vállfűzöt, e fölébe panyókára vetve, kurta, kerek és szintén fekete csipkével szegett gallért, fején pedig nagy fehér fátyolt visel, mely egész hátán le a földre ér és ulánna húzódik.

27. «**Eiie Sächsische Jungier in der Klag.**» Fekete, széles ránczú, hegyes orrú csizmát, csipkével szegett fehér kötény alatt fekete szoknyát s egész öltözete fölébe takarva hosszú, apró, sűrű ránczokba szedett lilaszín hél lésii, ujjatlan fekete palástot visel. Fején magas és fehér kendővel lebontott kalpag. E kendő vége nyaka köié van csavarva.

28. «**Einc /ni¹ Beicht «Jehende Sächsische Jungier.**» Öltözete karmazsinvörös, hegyes orrú lábbeli, meggy-szín szallaggal és kétrend arany csipkével szegett lilaszín hó szoknya, fehér csipkével szegeit fehér túllkötény, fehér prémmel szegett s nagy ezüstgombokkal ellátott meggy-szín subicza. Egész öltözete fölibe van borítva, a nyakánál piros, fehér szallaggal díszített, nyuszt-prémgallérú, sűrűn apró ránczokba szedett, alól másfél arasznyira kék s azonfelül sáfrányszínű selyemmel bélelt hosszú, csaknem bokáig érő ujjatlan palást. Fején fehér szövetből bevont magas főveg van, melynek tetején kihúзва oldalt lelóg rózsaszín szallagba font czopfja.

21).«**Eine spazierende Sächsische Jungfer im Soimner habit.**»

Egész öltözete fehér szövetből készült.

Szoknyája sűrűn apró ránczokba szedett. Elöl széles fehér csipkével szegett, fehér selyem kötényt visel s karmazsinpiros szattyán lábbelit hord. Nagy puffos ujjú ingvállat hord, mely könyökbe fekete selyem szallaggal van megkötve, azon alól a kézfejig szűk ujjba megy át s lekerekített zöld selyem hajtókával bír. Ruhadereka a mellen sűrű apró ránczokba szedett fehér szövetből készült és kivágott, de a meztelen nyakra keresztül meggy-színű selyem kendőcske van vetve, melynek két vége a szintén ránczba szedett, széles meggy-szín selyemömbbe

79. OLÁH FALUSI BÍRÓ A XVII. SZAZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből.

van dugva. Jobbjában aranyvirágos zöld brokát szallagcsokorral ellátott zárt legyezőt tart. Haja középválasztékkal simára lefésült s vastag fonatban lóg hátra, végén meggy színű selyemcsokorral megkötve, melynek két keskeny szallagja csaknem a földig érve lebeg bátra.

30. «Eine Sächsische Jungfer zum Tanz, angelegt.» (77. kép.) Szoknyája velencei kékszínű szövet, alól mintegy harmadfél araszt magasságban keskenyebb fehér és szélesebb meggy színű selyemszallaggal körül szegve. A szoknya egész elejét aljáig betakaró finom áttetsző tüllköténye széles áttört fehér csipkével szegett. Nagy puffos ujjú ingválla mérsékelt kivágott nyakkal bír. E fölébe van öltve a széles aranycsipkével szegett meggy színű bársony karöltős, kék selyem derékú váll fűző, melyet elől három köves és aranyozott bogláros kapocs tart össze. Derekat aranyozott ötvösmívű öv szorítja, melyről elől a szorítólánczon makkalakú gomb lóg le. Az ingváll ujjja az alsó karszáron, könyökön alól fekete selyem szallaggal van megszorítva. Fején lapos tetejű, hengerded alakú, fekete nemez-kalpagot visel. Középválasztékkal simán fésült haja vastag fonatban lóg hátra. A fonat tövében széles, sötét, lilaszínű, aranyvirágos brokát szallagból csokor van kötve, mely két ágban csaknem a földig lebeg hátra, nyakán négyszeres gyöngyfűzren arany násfa lóg. Hegyes orrú lábbelije karmazsinpiros szattyánból készült.

80. HEGYI PÁSZTOR ERDÉLYBEN A XVII. SZÁZADBAN.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből.

31. «Eine Sachsin in Kronstadt.» (78. kép.) Öltözete fekete szoknya, elől fehér áttört csipkével szegett fehér vászonköténnyel, melyre három renden fekete csipkebetét van fölvarrva. A szoknyán alól kétoldalt arannyal szegett s nagy lecsüngő aranybojttal ellátott világos meggy színű selyem zseb, vagy táská van fölvarrva, a zsebkendő s egyéb apróságok tartására. Mérsékelt kivágott fehér ingvállának nagy puffos ránczokba szedett s elől egy kis boglárával van összefoglalva. E fölébe van öltve a ránczokba szedett fekete derék, melyet boglárokkal

díszített piros öv tart össze s elől vésett, aranyozott fémcsettal bír, melynek kapcsoló láncza a kötényre lóg le. Az ingváll puffja könyökig ér; onnan kezdve áttört csipkébe végződő szűk sípujja van. Haja középválasztékkal simára fésült. Kontya hátul lelógó piros kendővel van bekötve, melyre egész homlokát betakaró finom fehér fátyol van vetve, mely három bogiáros tüvel van a kontyhoz tűzve. Hegyes orrú lábbelije karmazsin szattyánból készült.

32. «**Eine Sächsin aus Bistritz, oder Nösen.**» Fekete szoknyát visel, mely alól kilátszik, hegyes orrú, karmazsinpiros szattyán csizmájának kiszélesedő szára, mely sűrű, apró ráncokkal van ellátva. Előkötenye áttört fehér csipkével szegeit lilaszín selyem. Nagy puffú fehér vászon ingvállat visel, mérsékelt kivágással, melynek puffjai a kézszar közepén fekete szalaggal vannak megszorítva. Az ingváll fölibe öltve viseli a fekete szövet derekat, mely elől mélyen kivágott, úgy hogy a fehér ing eleje látszik. Kapcsoló csatok helyett három nagy boglár van az elejére fölvarrva s derekát vésett mívű aranyozott öv szorítja. Fején, simán fésült hajára kék hajnyomtató kendő van kötve s e fölbe van helyezve, a két bogláros tüvel felszint széles kupalakú, középkori formájú, halvány-meggyzsin nemez-föveg, melyre finom fátyol van vetve akként, hogy az elől homlok közepéig ér s hátul mintegy a hát közepéig lebeg.

33. «**Eine Sächsische Bauerin.**» Öltözete kurta fekete szoknya, mely alól a hegyes orrú, nagy ránczos szárú, fekete bagaria-csizma kilátszik.

A szoknya előtt piros galanddal szegett, valamivel hosszabb kék kötényt hord. Felsőruhája báránybőrből készült sárgásszínű férfi-zeke, oldalt kissé felhasítva, oldalán zsebbel, elől gombokkal s keskeny prémgallerral.

Vállán és mellén keresztül vetve fehér vászonkendő. Kezében kerek fonott kosárban cseresnyét visz. Haj- és fejviselete, mint a 31. számúé.

34. «**Ein Sächsisches Bauren Mensch.**» Öltözete, mint az előzőé, csak hogy feje, nyaka köré is csavart fehér vászon kendővel van egészen be-kötve. Erkölcstelenségét a festő azzal akarja kifejezni, hogy két kezével szoknyáját elől föl húzza, annyira, hogy magas csizmaszára fölött még meztelen térdei is kilátszanak. E mellett azonban fekete csizmájának pontos rajzát látjuk meg s így alkalmunk van a női csizma formájával megismerkedni. Hegyes orra van s a bokától kezdve hirtelen kiszélesedik harmonikaszerű sűrű apró ráncokkal, melyek egészen a szár közepéig tartanak. Azonfölül a szár síma, kemény fekete bőrből készült s magas csúcsba futó végződéssel bír.

35. «**Eine ausländische Zipserin.**» Ez is teljesen magyarosan van öltözve. Lilaszínű, virágos brokát szoknyája széles arany csipkével szegett. Halványvörös, habos selyem köténye valamivel keskenyebb arany csipkével van díszítve. Lábbelije hegyes orrú, karmazsinpiros

31. OLÁH ASSZONY A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből.

szattyánból készült. Felső öltöne fehér keskeny prémmel szegett, karmazsinpiros zeke, elöl sűrű apró gombokkal és gomboló zsinórokkal. E fölébe van vetve a csaknem térdig érő virágos, fekete bársony, ujjatlan kerek suba, sárga nyusztprémmel szegve és bélelve, hasonló négyszögletű inggallérral. Fején széles fekete csipkeszegélyű kendő, fölibe sapkaszerű és széles sárga nyusztprémmel szegeit fejkötő van tűzve, melynek fekete hosszú fátyola hátul csaknem bokáig lóg le.

36. **«Ein Bischoff in der Wallachey.»** A keleti örmény papok szokott öltözetében. Fekete törökös bugyogóban, mely bokába van megkötve. Fekete harisnyában és papucsban. Az egész fölébe igen széles, bő ujjú s bokáig érő, lilaszín béllésű, fekete köpeny van öltve. Hengeralakú, lapos tetejű, magas nemez-fövege, derekáig lelógó fekete kendővel van letakarva. Jobb kezében fehér csontfogantújs nádbot. Hosszú szakált és bajuszt visel.

37. **«Ein Vornehmer Boyer aus der Wallachey.»** Ennek öltözete is legnagyobb részben magyaros. Törökös, vörös, bő bugyogót visel, czitromsárga papucsos. E fölébe van öltve, csaknem bokáig érő, piros béllésű, sárga selyem-kaftánja, melynek ujjhajtókája meggyszín bársony. Öve bogláros meggyszín bársonypánt, elöl aranyozott ötvösmívű csattal. Bokáig érő hosszú felöltött mentéje fehér prémmel szegett s ugyancsak fehér prémből csaknem könyökig érő nagy ujjhajtókája van. Két oldalzsebe szintén prémmel szegett. Elöl sűrűn fölvarrott apró gombokkal és zsinóros gombolókkal díszített. Fején széles, fekete, báránnyal díszített, piros-zacskós kucsma. A prémezés közepén félköralakúlag kiemelkedő. Csak bajuszt visel.

38. **«Eine vornehme Boyerin in der Wallachey.»** Öltözete halvány-lilaszín aranybrokálszövetű szoknya, hegyes orrú, czitromsárga lábbeli, sárga nyusztprémmel szegett és béliéit meggyszínű, aranybrokát, hosszú, bokáig érő, kaftánszerű felső öltöny, elöl sűrűn alkalmazott, apró, aranyozott gombokkal. Alól mintegy másfél arasznyira prém helyett sárga aranybrokát-szövettel bélelt. Kézahajtókája sárga nyusztprém. Elöl sűrűn fölvarrott, apró, aranyozott gombokkal. Ujjain gyűrűk, füleiben körtealakú nagy arany függők. Fején magas, sárga, nyusztprém-kucsma.

39. **«Ein Wallachischer Dorf-Pfaff.»** Öltözete sárgásfehér bő posztónadrág s oldalt felhasított szárú, deli sarú fekete bőrből. Térden felül érő báránnyal készült, szőrméjével befelé fordított zekéje, keskeny fekete és fehér koczkás szallaggal szegett. Két oldalt zsebe van. Két kezefejét elöl az ujjakba dugja s hóna alatt nagy bunkós botot visz. Haja vállaira omlik, körszakáll és bajuszt visel. Fején lilaszínű, féldinnyealakú sapka van.

40. **«Ein Porkolab, oder Dorff-Kichter in Wallachey.»** (79. kép.) Sárgásfehér posztóból bugyogószerű nadrágja van, mely fűzött bocskorban végződik. E fölébe ing, vagy kötény van öllve. Felső ruhája sárgásfehér posztó-zeke, mely jóval térden alól ér, derékba szabott s csípőjénél nagy zsebe van. Ujjhajtókája s magas gallérjának béllése meggyszín posztó. Lilaszínű zacskójú kucsmája fekete báránnyal díszített s olyan formája van, mint a 37. sz. boérénak. Kucsmáját bosszú botja végén tartja. Nagy, bozontos baja, korszakába és bajú-sza van.

41. **«Ein gemeiner Baur in der Wallachey.»** Mint az előző, szintén fűzött bocskorban. csakhogy ennek felső ruhája egészen bokáig ér s csak kézellőjén van piros hajtóka. Csúcsos, fehér, báránnyal díszített kezében viszi.

42. **«Ein Fuhrmann aus der Wallachey.»** Fehér, durva posztónadrágot, fűzött bocskor s nadrágja fölött kék bugyogót visel. Zekéje sárgásfehér posztó, meggyszín ujjhajtókával és lehajtott ugyanolyan színű gallérral. Derekat fehér szövet öv szorítja. Elöl hármankénti csoportokba osztott fekete apró gombokkal és zsinórgombolóval. Egész öltözete fölibe bokáig érő bosszú ujjú, hosszú szőrű, szürke guba van vetve. Fején lapos tetejű, hengerded, fekete báránnyal díszített. Kezében ostort tart. Kurta körszakált és bajuszt visel.

43. **«Ein Wallach aus dem Hatzager gebieht.»** Sárgásfehér, darócból készült bő nadrágot s fűzött bocskort, bőr övvel megszorított fehér, czombközépig érő inget s e fölébe öltve hasonló bosszú, sárgás, nyusztprémmel szegett és bélelt, keskeny kék zsinórral díszített

s ugyanilyen zsinórgombolókkal ellátott fekete zekét visel, melynek hajtókái a kézfejre le vannak hajtva. Vállán keresztül vetett s pitykékkal díszített, fekete szíjon oldalán vászon tarisznyát hord, melynek rojtos és fekete szegős takarója bokájáig csüng. Fején koczkás szövettől, felhajtott karimájú, spanyólos forma kalap van, melyről hátul hosszú szalag, talán árvalányhajbokréta lóg. Kezében nagy lándzsát visz, melynek hegyére, hogy véletlenül ne sebezzen, daróc-darab van szúrva.

44. «**Ein Schwein-handler aus der Wallachey.**» Mint a 42. számú, csak hogy gubája nincsen, s bugyogós nadrágja fekete posztóból készült, s zekéjének hosszú, két szárnya, kék szövett övébe van feltűzve, melybe különben egy kés tok is van dugva. Fején fehér báránybőrsapka. Hosszú bunkósbotra támaszkodik.

45. «**Ein Pakurar odor Scliaffhírt in Siebenbürgen.**» (80. kép.)

Durva, sárgás darócból készült, bő nadrágban, fűzött bocskorral. Felső öltözete czombközépig érő zeke, kifelé fordított, nagy, bolyhos szőrméjű, báránybőrből készült, melynek két ujja fekete báránybőrből van, melynek ujjhajtókái oly hosszúak, hogy le lévén hajtva, kézfejeit egészen eltakarják. Dereka vastag kötéllel van átkötve.

Fején durva fehérszövettől hegyes csuklya van, melynek rojtos vége hátul csipőjéig lóg. Hóna alá szorítva nagy bunkósbotot czipel. Körszakált, bajuszt és hosszú haját visel.

46. «**Ein Wallachische Kloster-Jungfrau.**» Egészen bokáig érő, bő fekete palástba burkolt. Feje fekete kendővel bekötött, mely fölé nagy fekete fátyol van vetve, mely arcját is csaknem egészen eltakarja s aztán többszörösen van nyaka köré csavarva. Kezében gyöngyház-olvasó.

47. «**Eine Wallachin aus der Wallachey.**» Zöld kurta szoknyát, meggyzinnel szegett zöld derekat, csavart kék szövett övet, czitromsárga csizmát, piros és kék csikkal szövött előkötényt, dereka alatt kék pamutlallal kivarrott nyakú inget s egész öltözete fölé borítva, hosszú ujjú s bokáig érő, elől fekete zsinórzatú, fehér báránybőrsubát visel. Főjén meggyzín főkötő, mely fölé hátul hosszan lelógó fehér fátyol van vetve.

48. «**Eine Wallachische Braut aus Siebenbürgen.**» Fűzött bocskort, fekete szoknyát, fehér csipkével szegett zöld kötényt, vörös csavart övét, fekete, sűrű ránczba szedett vállfűzött s alatta, nyakán és vállain piros és kék varrottas, puffos ujjú ingvállat visel, mely a kar

82. RÉSZEG CZIGÁNY VAJDA A XVII. SZÁZADRÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

közepén fekete szallaggal van megkötve. Nyakán háromsoros füzér van ezüstpénzekből. Haja simára fésűit s hátul a hajfonat koszorúba van feltűzve. A hajdísz még aranyozott gyöngyfűzréll van körülvéve. Feje tetején kék, vörös, sárga és zöldsínű keskeny szallagokból készült fejdísz, füleiben nagy, aranyozott fülbevalók vannak.

49. **«Eine Wallachin die also spatzieren geht im Sommer.»** (81. kép.) Öltözete magas, hűszárú, fehér daróczból készült harisnya, melyre fűzött bocskor van felkötve. Alsó öltözete fehér kurta ing, melynek puffos, bő ujj a i vannak s melynek nyaka és vállai kék és vörös varrotással díszítvek, derekát csavart sárgás szövet öv szorítja, mely hátul van megkötve. Elöl és hátul az ingnél hosszabb, piros és kék csíkos, barna szövetkötényt, katrinczát visel, melyek azonban kél oldalt jó arasznyira az inget szabadon hagyják. Haja koszorúba feltett s kereken csavart fehér kendő van reá téve. Füleibe nagy, aranyozott, gömbalakú függők. Hóna alatt guzsaját viszi, míg két kezével menetközben orsóján a szállat sodorja. Ma is divat, hogy az oláh fáták sétálva fonnak.

50. **«Eine Wallachin mis dem Fogarascher district.»** Lábbelije mint az előzőé Egybe szabott, csaknem bokáig érő fekete durva szövetruhát visel, mely elöl feni mérsékeltén kivágott. E ruhának ujjai nincsenek, hanem a hímzett nyakú és vállú fehér ing pullos ujjai képezik azt. Egyszerűen középválasztékkal simára fésült haja fehér kendővel van körülcsavarva. Jobb vállán botra dugott batyut, bal kezében sötétbarna mázú, karsú formájú cserépkorsót visz.

51. **«Ein Wallachisches mensch im Winter Habit.»** Lábbelije, mint az előzőé. Öltönye is ugyanolyan, de a szokott kötény van elé kötve s csavart kék szövetövet visel, mely még aranyozott gyöngyfűzréll is ékített. Feje fehér kendővel van bekötve, mely álla alatt csokorra van kötve. Simán lefésült haján aranyozott gyöngyfűzér van keresztül kötve. Egész öltönye fölé durva, szürke posztóból készült, s széles, ujjhajtókás katona köpenyegféle van felöltve. Kezén kélujjú, durva, sárga szövetkezlyű. Jobbjában fehér vászonzacskót és botot visz.

52. **«Eine Dirne aus der Wallachcy.»** Ezüstös sarkú, hegyes orrú, hosszú ránczos szárú, czitromsárga csizmát visel. Egész ruhája középvilágoskék szövet, széles, piros szövet övvel, dereka, melyei elöl két gomb tart össze, pirossal szegett, nyakán fehér fodor és aranyozott gyöngyfűzér. Léhaságát a festő itt is, úgy látszik, azzal akarja kifejezni, hogy szoknyája két oldalt fel van húzva és övébe dugva, miközben lilaszínű virágokkal hímzett kurta inge magasan kilátszik. Ingvállának ujjá csavart díszítésű és sűrűn ki van varrva lilaszín virágokkal. Füleiben nagy, aranyozott függők. Hajfonata koszorúba van feltéve és elöl keskeny, piros szallagal átkötve.

53. **«Eine Jegumen, oder Griechischer Pfaff.»** Fekete, törökös bugyogóban, és fekete papucsban. Öltönye bokáig érő, bő ujjú, kék béllésű, fekete, bő köpönyeg. Fején hengeralakú és fültakarókkal ellátott sötétbarna szövet főveg. Hosszú haja vállaira omlik. Korszakéit és hajúszit visel. Jobb kezében olvasó.

54. **«Eine Griechin.»** Czitromsárga lábbelivel, hosszú, zöld, selyemszoknyában. Derékba szabott, térden jóval alól érő rózsaszínű, hosszú felső öltönye alól másfél arasznyira sárga selyemmel, azon felül fehér szőrmével bélelt s ugyanilyen keskeny szegélye és ujjhajtókája is van. Oldalt függélyesen hasított zsebe szintén keskeny, fehér prémmel szegett. Elöl négy, négyes csoportba osztott apró köves gombbal s ez alatt két pár keskeny fekete zsinörgombolóval. Füleiben nagy aranyozott függő, nyakán keresztül csavart és hátravetett fehér kendő. Fején világos-meggyzín, kerek fejkötő, mely homlokközépig fehér fátyollal van lekötve.

55. **«Eine Rätzin.»** Fehér, bő harisnyára húzott fekete, hegyes orrú papucsban. Hosszú szoknyája sáfrányszínű szövetből készült, mely fölött térden jóval alól érő, sötét lilaszínű, meggyzín béllésű zekét visel, mely sűrűn egymás mellé varrott apró gömbölyű gombokkal gombolódik. Kezében olvasó, keresztel és kegyéremmel. Feje álla alatt megkötött, fehér kendővel bekötött, mely fölött homloka és haja csíkos fehér fátyollal van átkötve.

56. **«Eine Besoffener Woywoda, oder vornehmer Zigeuner.»** (82. kép.) Az egész

gyűjtemény egyik legérdekesebb képe, a mennyiben e cigányvajda is teljesen magyar ruhát visel. Hegyes orrú, citromsárga, gyűrött szárú csizmájának lekerekített szára közepén le van hajtva, úgy hogy a szar sárga és piros béllése szolgál díszül. Sarkán hosszú szárú nagy tarajú ezüstözött sarkantyú. Szűk nadrágja meggy szín posztóból készült. Kurta ködmöne halvány-sárgás színre cserzett báránybőr, melynek fehér szőre befelé van fordítva béllésnek. Két oldalt fel van hasítva, oldalt függélyesen hasított zsebbel és lekanyarított hosszú fehér bárányprémes ujjhajtókával. A ködmön eleje, oldala, háta és uja gazdagon ki van varrva, színes selyemhímzésű, magyaros stílusú virágokkal. A ködmön hátát egy egész kikészítetlen fekete báránybőr díszíti gallér gyanánt.

Fején széles, sárgás, nyusztprémű kucsma, nagy meggy színű zacskóval. Hosszú haját, bajuszt és körszakált visel. Bal kezében kurta nyelvű csákányfokost hord. Tánczolva megy.

57. «**Eine Veldt Zigeuner.**»

Ugyanolyan csizmában, mint az előző, de ennek szára nincsen legyűrve. Hongyos, fehér gatyában és ingben, melyet többszörösen csavart, kék szövet öv szorít derekához. Vállára vetve nagy galléru, hosszú, rongyos, sötétbarna köpenyeg. Fején prémezetlen meggy színű zacskós kucsma. Szájában kurta szárú, kupaktalan pipa. Jobb kezében vörösréz bográcsot visz. Bal kezének három ujján, nevezetesen a nagy, mutató és kis ujján nagy rézgyűrűk vannak.

58. «**Eine aufgeputzte Zigeunerische Woywodin.**» (83. kép.)

Öltözte sűrűn ránczozott szárú, hegyes orrú, karmazsin szattyáncsizma. Hosszú, habos rózsaszín selyemszoknya, mely alól harmadfél arasznyi magasságban fehér és lilaszín széles selyem szallaggal van körül szegve. Sáfrán színű, habos selyem előkölénye áttört ezüst csipkével van körül szegve. Térden felül érő s felöltött, sötét meggy színű bundája sárgás nyusztprémmel szegett, béllelt és hajtókázott, két oldalt függélyesen hasított zsebekkel. Alól két oldalt szintén felhasított és keskeny prémmel szegett s a prém mellett mindenütt keskeny aranyzsinórral díszített. Elöl sűrűn egymás mellé varrott nagy, aranyozott és köves boglárszerű gombokkal és arany zsinórgombolókkal. Háton a derekszorító arany zsinór két bojtja lóg le. Bal karján lapos gyékényből fonott kosarat visz. Egész haja ötsorosán egymás fölébe tett, sűrűn egymás mellé fűzött ezüsttállérlüzerrel van lenyomtatva s e fölött kék és piros csíkos-kendővel átkötve. Füleiben nagy ara-

83. CZIGÁNY VAJDÁNÉ A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

nyozott függők. Ezenfelül még egész fejére fehér, finom, szövetkendő van vetve, mely nyaka köré csavarva, vállait is befödi és hátul messze lelóg. Az egész fejdísz tetejébe azután egy pávatoll tükre van odatűzve.

59. «**Ein Zigeunerin.**» Öltözete kurta, virágos szövetű, lilaszínű szoknya, alól keskeny, sárga és széles, piros szállaggal körülszegve, mely alól citromsárga csizmája szárközépig ki-látszik. Zöld előköténye fehér csipkével szegett. Baránybőr zekéjének fehér prémje béllésül szolgál. Lehajtott ujjhajtókáján piros harasztal virág van kivarrva. Bal karján olyan kosár, mint a vajdánénál láttuk. Jobb kezében árusítani vitt vas szénlapát és villa van. Nagy aranyozott gyöngyfüzért visel hajdíszül, füleiben aranyozott függők. Egész feje körül van kötve piros-fehér, csíkos kendővel.

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára bír egy másik ilyen festeti codexet, mely a múzeuminak gyengébb másolata ugyan s jóllehet csupán 36 lapból áll, mégis e között 13 olyan van, a melyik a múzeumi példányban elő nem fordul és így kiegészíti azt. Az a körülmény, hogy mindkét példány egykorú régi feliratai német nyelvűek, s hogy a szász viselet túlnyomó számban van képviselve, — valamely szász eredetű művészre vallanak.

Miután pedig az egyik lapon a régi lapszámozásból 72 számot találunk, világos, hogy az eredeti mű még mindig nagyobb terjedelmű volt, mint e két csonka példány. Lehet, hogy a kiegészítő rész, valamelyik erdélyi könyvtárban lappang. Sőt úgy látszik, ennek kiegészítéséről tekintendő a boroszlói könyvtár egy erdélyi codexének 12 costümképe is.¹

Az akadémiai példány lapjai nagyobbak: magasságuk 206 cm. és 161 cm. szélesek s mint említők, a múzeuminál művészi kidolgozás szempontjából gyengébb kivitelű és a ruházat színei itt-ott el vannak cserélve. Címe: *Imagines Nationum fitionis Hungáriáé, coloribus illuminate.*²

Egyes lapokra nézve a részleteket illetőleg vannak közöttük tanulságos eltérések. Így a múzeumi példányban 2. sz. a. lefestett előkelő magyar nemes mentéjének két oldalán a skófiomos gombok egyenes galandjai helyett az akadémiai példányon az egyik oldalon koronából ágaskodó griff, a másikon ugyanígy ábrázolt oroszlán, bizonyára mint címerrészletek vannak aranynyal hímezve. A múzeumi példány 39-ik lapján ábrázolt oláh falusi pópa (porinte) sárga báranybőr zekéje az akadémiai példányon piros és zöld bőrből kivágott és szíronyos munkával díszített.

Az akadémiai példány kiegészítő lapjai:

1. (5). «**Ein Hundert-t Mann wenn er aufs Raths-Haus geht.**» Fején széles nyest-prémű piros zacskós kucsma. Körszakállt, nagy bajuszt és vállaira omló hosszú hajat visel. Öltözete csizmaszár közepig érő, fehér prémmel béllelt s ugyanolyan keskeny gallérú hosszú meggyzín dolmány, mely elől sűrűn egymás mellé varrt 13 fekete szövetgombbal gombolódik. A gomboló vékony fekete zsinór, mely makkokkal van felvarrva. Lábán magasszárú ránczos sárga szattyán csizma. Az egész öltözet felibe kék béllésű, nagy kerek gallérú, bokáig érő, hosszú, sötétszürke palástszerű ujjatlan köpeny van borítva, mely elől hét pár barna szőrből szövött, széles galandú gombolóval s ugyanannyi, tojásdadalakú nagy fekete szövetburkolatú gombbal díszített, fent pedig bojtos zsinórral van összekötve. A köpeny alatt kezeit zöld posztóbból készült béllelt karmantyúba dugva tartja.

2. (8). «**Ein Sächsischer Stadt Schulmeister.**» Fején széles nyusztprémes lilaszín-zacskós kucsma. Vékony bajuszt és vállaira omló hajat visel. Öltözete piros béllésű és ugyanolyan négyszögletű ujjhajtókás hosszú lilaszín dolmány, mely elől sűrűn egymás mellé varrott négyszögletű lapos csattokkal záródik. Alacsony gallérjára áttört fehér csipkegallér van kihajtva. Derekat csavart fehér szövetöv szorítja. E fölébe van öltve bokáig érő hosszú, kerek nagy gallérú, kék béllésű s elől sűrűn ránczokba szedett ujjatlan fekete palástja, mely a két oldalt

¹ Siebenbürgische Costümbilder des XVII. Jahrhunderts. Doroszlói könyvtár 6432.

² M. Tud. Akadémiai könyvtár. Kéziratok. Történelem. Régészet. Ívrét 2.

hasított nagy karöltő nyílason át van felöltve. Egyik kezében szürke kezlyűit, a másikban vékony nádpálcáját viszi.

3. (17). «**Ein Sächsischer Weingarten hiter.**» (84. kép). Az egész gyűjtemény legeredetibb alakja és tiszta magyaros, biznyságául annak, hogy a szőlőpásztorság nehéz és megbízhatóságot kívánó hivataljára magyar embert találtak csak alkalmasnak. Fején hengerded, magas lapos tetejű fekete nemezsüveg van, melynek elől felfelé vágott, hegyes csúcsba futó kuruczos lefentyűje van, mely élén végig felvarrott rézgombokkal díszített, hátul pedig egy szál bazsarózsa van mellé tűzve. Hosszú fekete haját s kifent hegyes bajuszt visel. Arcza sasorrával magyaros, s a katonaviselt magyar paraszt typusa.

Öltözete mellén nyitva hagyott nagy lila virágú, bő ujjú fehér ing, melyet derekán kék szövetöv szorít össze.

Vállán átvetett kurta bőrszíjjon kis fekete bőrtáska lóg a hóna alatt, előlapján bárom sárga rézgombbal díszítve.

Derekán keskeny szíjövbe dugva két nagy rezes veretű kovás pisztolyt hord.

Övéről lóg még fekete bőrhüvelyű kése és csiholó aczélja. Ezen alul durva kék posztóból készült és fűzött bocskorba húzott szűk nadrágot, kezében pedig horgos lándzsája alabárdot visel fegyverül. Ez az egy alak minden valószínűség szerint, már a XVIII. század elejéről került a gyűjteménybe.

4. (19). «**Ein in der Trauer gehender Walach.**» Lehorgaszott fővel, boglyos nagy bajjal, körszakállal és bajuszszal, kalap nélkül halad. Öltözete befelé fordított szőrmejú, báránybőr zeke, mely ezombközepig ér. Elöl kék és piros szíronnyal kivarrott díszítésű, mely alsó sarkában nagy liliomot mutat. Ezen alul fűzött bocskorba húzott, durva fehér daróczból készült bő nadrágot visel.

Zekéje fölébe, hasonló durva fekete posztóból készült térdig érő kabátja van panyókára vetve. Oldalán a tarisznya rojtos vászon takarója csaknem földig ér. Kezein ujjatlan fekete szövetkezyűket visel s jobb vállán vastag botot czipel.

5. (20). **Aláírást nélkül.** Borkoresolyás, zacskós fekete báránybőrsapkát, körszakállt, bajuszt és bosszú haját hord. Öltözete kerek lekanyarított nyakú, oldalt gombolós börmellény, melyből feüt az ing egyenes vágású nyaka kilátszik. Barna darócznadrágja magas szárú, hegyes orrú, fekete bőrcsizmába van húzva. Durva posztóból készült, derékba szabott sötétbarna gallér-

84. SZŐLLŐPÁSZTOR A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

A Magyar Tudományon Akadémia Codexéből

talán kabát képezi felső ruháját. Jobb vállán egy vastag durungokból összerótt létraszerű alkotmányt czipel, balkezében kicsiny fonott kosarat visz. Bortermeléssel és pinczekezeléssel foglalkozó helyeken külön mesterség volt a nagy hordókkal való bánás, azoknak szállítása és a pinczékbe a létraszerű »korcsolyán» való leeresztése. Ezek voltak a «korcsolyások», kiknek egyes városokban, így például Miskolcson már 1573-ban rendes czéhük volt.¹

6. (21). **Aláírás nélkül. Vándorló mesterlegény.** Fején keskeny nyestprémmel szegett sötétkék zacskós kucsma. Szakáll és bajusztalan ifjú, hosszú hajjal. Öltözete hosszú, térdén jóval alul érő, sötétkék kerek ujjhajtókás, alól két oldalt felhasított, elől nyolcz pár zsinorgombolóval ellátott, alacsony galléréi világosbarna dolmány, melyet széles, sötétkék szövettel bevont kemény öv szorít derekához. A vállán keresztülvetett keskeny szíjjon, oldalán nagy zsákalakú fehér vászontarisznya lóg. Sötétkék nadrágját strupli szorítja a talpa alá, különben pedig mezitlábakkal van.

7. (22). **Aláírás nélkül. Posta kocsis.** Fekete posztóból készült széles karimájú zacskós kucsmaival. Körszakállt, bajuszt és hosszú haját visel. Öltözete sötétkék színű, térdig érő hosszú, elül gombok nélkül záródó, alacsony piros gallérú, négyszegletű piros ujjliajtókás és ugyanolyan színű béllésű dolmány, a melynek két szárnya elől fel van fogva, s piros béllésével kifelé fordítva hátra van gombolva. Lábain térdén felül érő, lehajtott szárú nagy fekete lovászcsizmák. Bal vállán viszi fűrtnyelű fonott bőrből készült ostorát, melyen fent, nyelénél nagy sárga bojt van.

8. (23). **«Ein Siebenbirger Jude.»** (85. kép). Gyér hajszerű kopasz fején kicsiny piros sapkával, keskeny kis bajuszt és kecskeszakállt hord. Öltözete kihajtott nyakú és derekán fehér kendővel átkötött kék szövetű térdig érő kaftán, nyakába vetett zöld sállal. Ezen alul zöld színű török bugyogót és piros kordoványból ránczos szárú hegyes orrú csizmát hord. E felibe van öltve bokáig érő, nyest béllésű, két oldalt alul kissé felhasított, piros szövetű, nagy négyszegletű nyusztprémhajtókás ujjú felső öltönye, melyre viszont egy csípőig érő, könyökbe vágott ujjú s keskeny prémmel körülszegett, elől apró feketegombos világosbarna zeke van reá húzva. Jobb kezében széles fekete báránybőrszegélyű kucsmaját tartja, míg balkezében pénzeszacskót visz. A törökös bugyogónadrág és kaftánszerű alsó ruha a moldvai befolyás érvényesülése.

9. (27). **«Eine ganz Junge Nagel neue Frau in Hermannstadt.»** Simára fésült fején piros selyem pártaszerű fejkötő van, hátul áttört fehér csipkedíszszel, két keskeny szalaggal és több ékköves, bogláros hajtűvel. Nyakán háromsoros korall-gyöngyfűzér. A derekfűző zöld selyemmel szélesen szegett piros selyemből készült. Elöl négy ujjnyira a fűzőnek szétnyílt, de fölébe varrott arany skófiomos csipkével elfedett. A derék alatt van a könnyű fehér szövetből készült csipkés ingváll, mely nyakánál kereken, mérsékeltlen kivágott. Derekat a szászoknál szokásos ötvösmívű, aranyozott és ékköves öv szorítja. Szoknyája rózsaszínű szövet, alul széles zöld és meggyzín szegélylyel. Lábain hegyes orrú piros szattyán csizmát hord. Egész öltözete fölül a sűrű apró ránczokba szedett, ujj- és gallérnélküli, meggyzínbéllésű palást van borítva, mely alatt kezeit hermelingarmantyújában tartja.

10. (29). **«Ein Sachsische Bauern Krauth.»** A szász paraszt menyasszony simára fésült fején lapos tetejű, hengerded alakú, magas fekete nemezkalpagot visel s feje körül csinált rózsákból és virágokból font koszorú van megerősítve. Könyöktől kezdve nagy pultos ujjú gallértalan fehér vászon ingváll fölébe van öltve a karöltős és piros posztóval szélesen szegett kék posztóból készült vállfűző, elől aranyozott csattokkal s fekete bársonyból készült bogiáros és előcsattos keskeny szász övvel. Alul négy sor keskeny piros pántlikával körülszegett sötétkék szoknyája előtt csipkével szegett fehér kötény van. Csizmája sűrű ránczosszárú, hegyes orrú és fekete bőrből készült. Nyakán az ingváll egy kis aranyozott gombbal van összefoglalva. Kezeiben szétnyitva viszi a tulipántokkal himzett szegélyű fehér menyasszonyi kendőt.

¹ Szerző: Miskolcz város története. 11. k. 172. 1.

11. (30). «**Eine spazierende Jungfer in Hermannstadt.**» Fején a lapos tetejű, hengerded alakú, magas fekete kalpag, melyről hátulról csaknem a földet érő hosszú széles zöld fátyol leng hátra. Magas, kemény derekú halcsontos vállfűzöt visel, fekete szövetből, mely elől fent keskeny aranycsipke betéttel és mérsékelten kivágott nyaka körül keskeny fehér fodorral díszített. A kéztónél szallaggal megkötött nagy pultos ujjú fehér ingváll, nyakába zöld selyemkendő van kötve, melynek két vége azután az övbe van dugva. Derekat széles meggy színű öv szorítja. Hosszú fekete szoknyája előtt széles, áttört fehér csipkével szegett himzett felier kötény díszük. Nyakán keskeny bársonyszallagon fekete kereszt lóg, lábain hegyes orrú piros szattyán csizma. Kezében zárt legyező, nyelén zöld selyem szallag csokorral.

12. (32). «**Eine Cronstädtische Bürgers Tochter.**» Fején a szokott fekete kalpag. Haja kettős ágban fonva, koszorúba van hátul feltűzve.

Nyakán négysoros piros gyöngyfűzér. Öltözete a puffos ujjú fehér ingvállra fölvetett sötétkékes szürke vállfűző, mely elől háromszögletű re kivágotton láttatni engedi az ingváll sűrű ránczba szedett mellrészit, fent közepén aranyozott boglással egybetűzve. Derekat az aranyozott ötvösmívű szász öv szorítja. Sötét szürkés-kék kurta szoknya ebbe fehér kötény van kötve.

Hegyes orrú, széles, sűrű apró ránczú piros szattyánból készült csizmát hord.

13. (35). «**Ein Frische Dirneaus Czekelandt.**» Haja fekete bársony széles pártával van átkötve, mely aranyozott rézlapokkal díszített s róla két szallag lóg hátra. A mérsékelten kivágott nyak körül keskeny fekete szallaggal van az ing összehúzva. E fölibe van öltve a magas szabású piros vállfűző, mely elől szélesen kék szallaggal van befűzve. Ezen alul kurta fehér szoknyát visel, elibe kötött zöld köténnyel. Az egész öltözet felibe fekete durva [»osztóból kurta férfi zeke van öltve. Kezein újjnélküli durva fehér posztókecstyük, melyek számára akasztó van varrva. Nyakán háromsoros üvegyöngy fűzér. Hegyes orrú, ránczos csizmája piros szattyán.

Magyarország királyainak családfája. 1642.¹ Az alapzat háttérét Buda látképe képezi. Ennek előterében egy magyar lovast látunk. Csonka ujjú, övvel ellátott, elől zsinóros

85. ERDÉLYI ZSIDÓ KERESKEDŐ A XVII. SZÁZADRÓL.

A Magyar Tudományos Akadémia codexéből.

¹Történeti képcsarnok. T. 5567.

hosszú felső ruhát, tollforgós prémes kalpagot s balkezében csatabárdot visel. Hézmetszel. Magassága 54 cm., szélessége 39-9 cm.

Üvegserleg, beégetett zománczképpel, mely a XVII. század elején még szokásban volt, magyar lovastornát örökít meg s tekintettel művészi kivitelére, az ilyen díszüvegek akkori nagy drágaságára, és arra, hogy évszámmal is el van látva, nem lehetetlen, hogy e torna egyik jutalma épen e serleg volt. Két magyar lovas vitéz áll szemben két törökkel. Az első magyar vitéz, középen behasított prémszegélyű kék zacskós kucsmát, és dolmányszabású, bokáig érő lehajtott gallérú kicsiny kézhajtókás hosszú sötétkék köpenyt, rendkívül nagy kerek tarajú sarkantyúval ellátott, hegyes orrú sárga csizmát, fegyverül az oldalán lógó aranyhímzésű virágokkal díszített tegezbe dugott kézijjat és rézzel montírozott vágott végű hüvelylyel ellátott szablyát visel. Jobbjában a kivont szablyát villogtatja, melynek egyenes keresztvása s madár-csőr alakú markolatgombja van. Ivifent, vékony, fekete bajusza van. Paripája pej. Ellenfele az egyik török, díszes turbánt visel. Hosszú dolmánya panyókára van vetve s bosszú ujjai hátra lobognak, többi fölszerelése olyan, mint a magyar vitézé, csakhogy ez épen kézijjat használja. A paripa szürke és farát aranyos lótakaró takarja. A másik magyar vitéz épen úgy öltözött, mint az első, csakhogy fehér paripája van és kucsmájának zacskója piros posztóból készült. Szembe vágat vele a másik török lovas, szintén szürke lovon. Ennek öltözete és szablyája is épen olyan, mint a magyar vitézé, csakhogy öltönye piros színű s fején vörös fez köré csavart sárga szövetű turbánt visel, melybe hátul tollbokréta van dugva. Balkarjára húzva félholddal és csillaggal díszített, aranyozott tárcsapajzot visel, míg jobbjában lobogós kopját szegez előre. A kopja vége három élű, inkább lándzsaszerű és öt piros, kék és sárga szalag képezi a lobogót. A fecskefarkú lótakaró aranyozott. A törökök is csupán kifent, hegyes bajuszt viselnek. Fent az 1612. évszám. (86. kép).¹

A «Magyar műkincsek» I. kötetének 13-ik tábláján e serleg színnyomaiban közölteteti, de éjien a magyar huszárok nem látszanak rajta.

II. Ferdinánd király koronáztatása Pozsonyban 1619. július 1-én. A koronázási ünnepek különböző jeleneteivel. Az ábrázolt csoportokban számos magyar alakkal, melyek között legérdekesebb a jobboldali előtérben felvonuló magyar lovasság. Elöl három harsonás, egy lovas dobos a nyeregbe akasztott két dobbal lovagol, azután két lovas halad szűk nadrágban, bakancsban, hosszú dolmányban, melynek alsó szárnya fel van hajtva és övébe dugva, könnyű mentében vagy köpenyben, kerek, felhajtott karimájú kis nemezkalpagban, elöl három szál tollal. Balkezében mind a kettő gombos buzogányt hord. Ezután hasonló öltözetben következnek a tartományok címeres zászlóit vivő lovagok. A zászlók nyelén gerely módra nagy gomb van. Az ezeket kísérő huszárság csonka ujjú mentét, lobogós kúpját és tárcsapajzot visel. A nép között ábrázolt magyar alakokon gyakoriak a mostani szűrökhöz hasonló négyszögletű gallérú hosszú köpenyek. Rézmetszet. Szélessége 30 cm., magassága 20 4 cm.²

Ibiquoy Ilnavventura gróf tábornok eleste 1621-ben. A háttérben Érsekújvár vára s szemben vele a császári megerősített tábor látszik. A felső bal sarokban tojásdad keretben a tábornok mellképe. Az előtérben Buquoy gróf gyalogszerrel harcol, leszúrt lova mögötte fekszik. Öltözete rákfarkas félvért. A jobbról előrohanó magyar huszárság körülveszi s az egyik kópjájával hátulról átszúrja, míg kettő arczába dőf. A huszárok öltözete szűk nadrág, deli saru, elül zsinóros, három sor gombos hosszú dolmány, melynek derekát csavart szövetöv szorítja, rákfarkas nyakvért és ugyanolyan lül és nyakszirt védős hegyes sisak, melynek csúcsából a tiszteknél strucztoll leng. Fegyverzetük a vállon átvett szíjjazatú szablya és lobogós kópja. A baloldali előtérben két gyalogosan levő huszár nyitott kézvédős szablyával és a másik szárnyas buzogánnyal egy már a földön fekvő pánezélos német tisztet fognak le. A huszárok

¹ Az Országos magyar iparművészen múzeumban.

² Történeti képesarnok. 1322.

86. MAGYAR-TÖRÖK TORNA 1612-BŐL.

Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum üvegserlegéről.

csak bajszot viselnek. Rézmetszet. Kiadta: Hanns Phil.-Walch. Szélessége 257 cm., magassága: 15.5 cm.¹

Érsekújvár ostroma. A császári hadak Buquoy tábornok vezérlete alatt 1621-ben ostrom alá fogják a Bethlen Gábor hadai által megszállva tartott Érsekújvárt. A vár falain a magyar hadi lobogó leng, a melyre nézve felemlítendőnek tartjuk, hogy rendszerint vörös színű e zászló, melyen hármás halmon a kettős kereszt látható, azonban nem címerpaizsba zárva. Ilyen hadi lobogókat látunk már a Nagy Lajos korabeli emlékeken is.

A várból a magyarok többször kitortek s Horvát István csapatai kívülről támadtak a császári csapatokra.

Képünkön látjuk, a mint a Bethlen-féle huszárok egy csapata megtámadja az ostromlót. Öltöztük övvel a derékhoz szorított hosszú dolmány, s felhajtott karimájú alacsony nemezkalpag elől tollforgóval. Fegyverzetük a szablyán kívül a lobogós kópja s az első sorban lovaglónál, a kik a harcot megkezdik, puská.

Felirata: Abriss der Festung Neuheusel wie solche von Kay May: armada vn dem General Bocquoy Belagerl gewesen. Rézmetszet. Szélessége 30 cm., magassága 25.9 cm.²

A török követ bevonulása Bécsbe 1028. október 21-én. A menetet a komáromi helyőrség egyik huszárcsapata nyitja meg. E lovasok a viselet nagy változatosságát tüntetik föl. Legeiül egy hegyes sisakú tollforgós, vágott ujjú brokát dolmányos viléz halad, kezében egyenesen tartott lobogós kópjával. Utánna három lovas következik. Ezek közül egy mentében, egy dolmányban és egy köpenyegben. Az egyik prémes kucsmát s a kettő legyűrt karimájú nemezkalpagot hord. Ezután hasonló kalpagu lovas vezeték lovat vezet, ezt pedig két lobogós kópjas huszár követi, a kik hasonló kalpagot és farkas-kaczagányt viselnek. A szűk nadrágon és csizmán kívül az elől lovagló trombitás, végig gombzsínóros, magas gallérú, vágott ujjú dolmányt, s elül legyűrt peremű tollas nemezkalpagot visel. Ezután a csapat élén két főtiszt lovagol. Az egyik panyókára vetett mentében, hármás strucztoll díszes prémes kucsmát s jobbájában szárnyas buzogányt visel. A mellette lovagló főtiszt vágott ujjú mentéjét felöltve viseli, melynek vállán az ujjkivágásnál prémszegélye s oldalán zsebe van. Fején prémes kucsma, benne egy szál strucztollal. Az utánok haladó huszárok egy része lobogós kopjál s egy részük csak szablyát, s ezenfelül némelyik még csákányfokost is visel, de van közöltük egy kézijjas is. Fővegük a fentebb elősoroltak összes változatait feltünteti.

A következő lovascsapatot a bécsi polgármester vezeti. Föltűnő, hogy ezek között is van egy, különben spanyól-német módon öltözött lovas, a ki prémes magyar kucsmát visel.

A török követ közvetlen kíséretében ismét egy csapat lobogós kópjas huszár van. A komáromi egész őrség ezredese azonban, a ki a követ jobboldalán lovagol, már német főtiszti ruhát visel. Rézmetszet. Szélessége 39.2 cm., magassága 31.4 cm.³

Magyar huszárok rohama (87. kép.) A háttérben magas halmon erődített várost látunk. E balom tövében vágat előre, hatos zárt sorokban egy század lobogós kópjas huszárság, rendkívül festői és harcias képet nyújtva. Öltözetükben feltűnő, hogy a hosszú dolmányra öltve derékig érő kurta felső ruhát viselnek. Az előtérben balról egy másik csapat siet vágatva az elsőhöz csatlakozni. Ezek előtt három harsonás vágat, kétszer csavart szárú hosszú trombitát fújva. Ezek farkas-kaczagányt viselnek. Utánuk következik maga a csapat. A vezető tiszt szűk nadrágot, legyűrt szárú hosszú sarkantus csizmát, dolmánya fölébe vetett hosszú köpenyt s elől behasított szegélyű, kerek, lapos szörmekalpagot visel, elől három sastollal. Fegyverzete szablya és lobogós kópja, melyet a gombon alul fog. A lótararó rojttal szegett és virágokkal kivarrt. Az utánna vágatató legénység a kopja mellett tárcsapajzsot és fején zacskós prémes kucsmát visel. A jobboldali előtérből gyalogság siet előre. Ezek egyike, úgy látszik a vezető liszt, farkas-kaczagányt hord. A többinek oldalán szablya, derekán tarisznya s hálán szíjjon

¹ Történeti Képesarnok T. 3862.

² U. o. T. 3550.

³ U. o. T. 1498.

kurta karabély lóg, a mely bőrtokba van bujtatva, a mely a végén széles prémmel szegett, hogy a karabély serpenyőjét a beázástól megóvja. Fővegük ezeknek is fölváltva kerek szőrkalpag és prémes zacskós kucsma. Az összes ábrázolt alakok kurta hajat és csak bajuszt viselnek. Rézmetszet a «Historia Hungariae.» Vienna, 1632. című műből.¹

Huszárok ütközetbe vonulása. Egy várhegy tövében vágat előre a lobogós kopjás huszárság, mely itt is, mint az előző képen, a hátteret képezi. A jobboldali előtérben egy dombon német vértés kopjások állanak, de vezérük, a ki elül lovagol, Zrínyi-sisakot visel, melynek oldalforgója van, nyakán sodronypánczélgallért és ezen alul rák-farkas mellpánczelt hord. Jobbjában fölemelt, gömbfejű gerezdes buzogánnyal vezényel. Mellette gyalogos magyar vitéz áll keskeny peremű, alacsony szőrmekelepében, vállán prémes bőrtokba dugott karabélylyal, oldalán vágott végű, egyenes keresztvasú szabijával, melynek markolata sasfejen végződik. A domb aljában egy csapat huszárság indulásra készen áll. Rézmetszet. A «Historia Hungariae» című s Mécsben 1632-ben megjelent műből.²

Csatakép. (88. kép.) Tulajdonképen rémülten megfutamodó s egy begynek rohanva

88. CSATAKÉP 1634-BÓL.

EGYKORÚ RÉZMETSZET UTÁN.

menekülő, vegyesen lovasokból és gyalogosokból álló magyar csapatot ábrázol. Középen az előtérben egy lovas vágat fel a dombra. A ló törökösen szerszámozott. Elöl sügyellőjéről egy bogláról nagy lószőrbojt lóg le, a nyereg széles talpallós török kengyellel van ellátva. A vitéz dolmánya fölébe öltve bosszú s elől gombos mentét vagy köpenyt visel s fején zacskós, prémes kucsát hord, oldalt boglárval, melybe két darutoll van dugva. Oldalán nyitott kézvédős szablya.

¹ A bécsi cs. és kir. udvari könyvtárból.

² U. o.

A gyalogosok szövetöves és sűrű gombos dolmányuk felett könyökbe vágott ujjú bosszú felső öltönyt s fegyverül kézíjjat és szablyát viselnek. Fövegük ezeknek is prémes kucsma. Baur. Jo. Will. rézmetszete 1634-ből. Szélessége 24.5 cm., magassága 18 cm.¹

Magyarok csatája. (89. kép.) Magyarok magyarokkal ütköznek meg. A háttérben rohanó lovasok s heves lovas ütközet látszik. Az előtérben jobboldalt egy elesett ló hever, rajta magyar nyereg és szablya a nyereg mellé tűzve. A középben egy lovas vágat előre. Öltözete a dolmányra vetett párducz kacagány, a melyre felőlivé vannak a tegez, a puzdra és a karabélyarló szíj. Fején elől magasabb s középben behasított peremű, alacsony szőrmekalap van, elől két darulollal. Jobbjában kivont, vágott végű, nyitott kézvédős és sasfejbe végződő markolaté

89. CSATAKÉP A XVII. SZÁZADBÓL.

Baur J. W. Egykorú metszete után.

szablya. Előtte két gyalogos vág be az ellenség közé. Ezek alul kissé bő nadrágot s deli sarut s könyökbe vágott ujjú felső ruhát viselnek, melyet csíkos szövetöv szorít. Az egyik puskával lő, oldalán szablya és kürtalakú lőportartó, a másik szablyával harcol. Az ellenfél csupa gyalogság s zacskós prémes kucsmat visel; fegyvere szablya, lándzsa és könnyű tárcsapaisz. A kép felirata: Battaglia de Vngari. J. W. Baur rézmetszete.³

Baur Johann Wilhelm. Egyaránt jeles miniatürfestő és rézmetsző. Született Strassburgban 1610-ben és meghalt Bécsben 1640-ben. Mestere Brentel Frigyes volt. Előbb Rómában és Nápolyban működött, mígnem III. Ferdinánd szolgálatába lépven, Bécsbe költözött. Közel 500 metszete ösmeretes, melyek között több magyar tárgyú csatakép van.³

¹ A Utcai cs. és kir. udvari könyvtár metszetgyűjteményéből.

² A bécsi cs. és kir. udvari könyvtárból.

³ Dr. Nagler G. K.: Künstler-Lexicon. I. k. 328.

Csatakép. (Felirata: Eygendtlicher abriß des haupt treffens so zwischen der Keyserischen und Schwedischen Armeen bey Nörlingen geschliehen den 6. Seplemb. alda die Keyserischen das Fest erhalten, geschütz und Bagaschi erobert Ao 1634.) Az egész ütközet felállítását nagyon tanulságosan tünteti fel e kép, a mennyiben látjuk, hogy a császári csapatok, illetőleg hadrend központján a lobogós kopjával fegyverzett magyar huszárság 13 zászlóalja áll. Közöltük foglal helyet maga a királyi fővezér, kit a német fölirat is csak mint magyar királyt említ. A metsző gondosságára és művészi figyelmére mutat, hogy a király alakja, a mely lovastól együtt csupán fél centiméter magas, oly pontossággal van megrajzolva, hogy megállapítható, miszerint magyar ruhába van öltözve, mentében, tollforgós kucsmában s jobb kezében vezéri buzogányt tartva. A császári dragonyosok a sereg két szárnyát képezik. A jobb szárnyról a horvát karabélyosok egy lovas csapata kiválik és a régi magyar taktika hagyományaihoz híven hátába kerül a svéd csapatoknak és a podgyászokcsikat támadja meg. Ezek a horvát lovasok is olyan jól vannak parányiságuk daczára megrajzolva, hogy viseletük és fegyverzetük pontosan megállapítható. Öltözetük ezeknek is magyar mente, szűk nadrág, kucsma, karabély és csákányfokos. A kép felső jobb sarkában tojásdad alakú medaillonban II. Ferdinánd király mellképe látható, magyar ruhában, széles prémgallérú mentében, tollforgós prémes kucsmában, nyakában az aranygyapjas rendjellel, úgy a mint Rubens híres képén van ábrázolva. Rézmetszet. Hossza 31.08 cm., szélessége 18.08 cm.¹

90. Dragomér JÁNOS

CZÍMERKÉPE: 1636-HÓL.

Két vitéz. Az egyik lovát kantáron vezeti. Ennek öltözete szűk nadrág és csizma. Jellemző, hogy a nadrág szára lncgyelesen reá van húzva a csizmaszárra. Dolmánya fölébe hosszú, térdig érő, vágott ujjú mente van öltve, mely hátul derékba szabott. Elül fent három gomb, mindkét oldalt hosszú gomboló zsinórral. A csonka ujj a vállakkal együtt magasan lel van szabva és prémmel körülszegve. Fején széles, elől behasított prém-szegélyű kucsma, oldalán boglárba tűzött sastollal. Feje borotválva van, elől valószínűleg üstökkel. Csak bajuszt hord. Oldalán nyitott kézvédős szablya. A másik vitéz egyenes vágású, gallértalan dolmányt visel csíkos szövet-övvel s elől hét gömbölyű gombbal és kétoldalt zsinóros gombotokkal. Fején szintén prémes kucsmát visel, oldalt kócsagtoll-forgóval. Vállán keresztül vetett szíjjon kis táska és kerek löportartó lóg. Hátán kezijj és puzdrába dugott nyílvevesszők, oldalán nyitott kézvédős, vágott végű szablya, s ezen felül jobb vállán puskát visz. Az első vitéz állal tartott paripa takarója párducz bőr, mely elől úgy van összekötve, hogy a párducz karmai a ló szügyén lógnak le. A háttérben lovas csata folyik. Az alakok fölébe írva: Vngari. O. G. Baur rézmetszete 1636-ból. Szélessége 23.8 cm., magassága 17.1 cm.² Az első alak a bécsi udvari műtörténeti múzeum egyik codexének miniatúrjéről van másolva,² mely a XVI. század végén készült.

Czímerkép. (110. kép.) Vitéz. Öltözete széles fekete prémes, vörös zacskós kucsma, hosszú csizmaszárig érő, sűrűn végig gombolt piros dolmány, alul oldalt vágott zsebbel, melynek derekát csavart sárga szövetöv szorítja. Magas szárú csizmája sárga szattyán. Vékony hosszú bajuszt és kis körszakállt hord. Jobbjában vágott végű, egyenes keresztvasú, hajlott markolatú szablyára feltűzött, levágott török fejlet s bal kezében búzakalász-csomót tart. Dragomer János részére adományozta 1636 január 2-án Gyulafehérvárit Rákóczy György erdélyi fejedelem.⁴

Mézeskalács bábsütő minta. Földombormű. Női alak. Öltözete virágos brokát szoknya, magassarkú czipő. Az erősen kivágott derék fölé testhez álló brokátszövetű kabát van öltve, melynek alja a derékon alul ér s elől kötényszerű előrésze és hasított ujjja van, melynek lefen-

¹ Történeti képcsarnok. T. 7123.

² A bécsi es. és leír. udvari könyvtár metszetgyűjteményéből.

³ Magyar műkincsek. II. k., 153. l.

⁴ Magyar nemzeti múzeum levéltára.

tyúli hátra lógnak, a derék ujjain hajtóka van. A kivágott nyak körül széles spanyól csipkegallér van. Úgy ez, mint a derék eleje köves boglárokkal díszített. Haja fodorított fürtökben omlik vállára. Fején széles, nagy strucztoallas kalap. Baljában nagy strucztoall legyezőt tart. Főrangú viselet. Alul a művész nevének kezdő betűi: E M. és 1645 évszám bevésve. Körtefa lapba vésve. Magassága 21 cm., szélessége 7 cm.¹

Gilletinczi Ostrosich Mátyás arczképe 1649-ből. Mellkép. Öltözete a dolmányra panyókára vételt mente, nagy fekete prémgallérral, keskeny prémszegélyzettel. A mente elején növényi ornamentikát feltüntető szövésű, széles galandos gombolókkal. A mente elől csokorra kötött brokát selyemszalaggal van megkötve. Fején széles, fekete prémszegélyű, szövetzacsokos kucsma, oldalt darutollal. Csak kifent hegyes bajuszt visel. Wiedemann E. rézmetszete. Magassága 14.9 cm., szélessége 11.5 cm.²

Czímerkép. (91. kép.) Vitéz növekvő alakja, térdig ábrázolva. Öltözete felhajtott s arany zsinórral szegett karimája lapos, fekete nemezkalpag, melynek formájára nézve jellemző, hogy a karima csücskei elől és hátul elállanak. A karimába középtűt nagy fekete strucztoall van dugva. Csak bajuszt visel. Aranyzsinóros, keskeny ujjhajtókás és elől öt pár vékony arany zsinór gombolóval ellátott, felálló galléré, piros dolmányának ujjain is három-három arany zsinór gomboló s elől két behasított zsebnyílása van. Derekat csokorra kötött fekete övszallag szorítja. Jobbjában hajlott keresztvasú és madárfejű markolatú meztelen szablyát, baljában pedig zöldelő pálmaágot tart. Adományozta III. Ferdinánd Bécsben 1651 január 6-án Demjén Isrván-nak.³

I. Leopold király arczképe. Mellkép. A királyt magyar ruhában ábrázolja. A dolmányon végig sűrűn nagy gombok vannak, melyeknek hegyén zománcozott, ötszirmú virág. A gomboló vékony arany zsinór.

A mentének saját szöveteiből nagy gallérja van. Fent két nagy csücsös gombbal és két széles galand gombolóval. Haja vállára omlik. Bajusza és szakála nincsen. A széles prémű kucsma bársonyzacsokóval s oldalt gyémántok közé foglalt fekete kócsagtoll-bokrétával bír. A ruha és a kép felfogása a 11. Ferdinánd-féle ösmert magyar díszruhás Rubens-féle képből indult ki. A keret tetején a magyar szent korona. A keret körirata:

Leopoldus D. G. Hvgariae etc. Bex. Coronatus. A. D. 1655. Alul középen húsz soros szöveg. Kétoldalt az ország s a tartományok címerei és fegyvercsoportozatok. Rézmetszet. Magassága 26 cm., szélessége 19 cm.⁴

Weber János bírói eskütétele az eperjesi plébániatemplomban 1662 márczius 5-én. A templom közepén áll az esküt tevő bíró, szűk nadrágban, csizmában, hajtókás ujjú dolmányban, panyókára vetett prémes mentében. Körötte kört képez a tanács és külső tanács. A tanácsstagok is hasonló öltözetet viselnek szövetoívvel s mentéjükön zsinórdíszítéssel. Érdekes, hogy a tanács néhány tagja karmantyút visel. Az előtérben háttal álló egyik alak hosszú mentéjének könyökbe vágott és trombitaszerűleg kiszélesedő ujjá van s a mente hátul közepén magasan föl van hasítva, kél oldalt nyolcz pár zsinóros gombolóval. Rézmetszet. Magassága 33.3 cm., szélessége 17.7 cm.⁵

Hajdú. Öltözete alacsony, lapostetejű, felhajtott karimájú, kerek nemezkalpag, melybe elől egy kis boglárba tűzve három szál vékony kócsagtoll díszük. Dolmánya ujjhajtókás és elől sűrűn el van látva galandos gombolókkal s gömbölyű gombokkal. Derekat keskeny szövet öv szorítja, melybe a dolmány két szárnya föl van tűzve. A szűk nadrág magas és fent szív-alakulag lckanyarított szárú csizmában végződik. Az egész öltözet fölé nagy, lehajtott szür-

91. DEMJÉN ISTVÁN
Czímerképe 1654-ből.

¹ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

² Történeti képcsarnok. 5485/A.

³ Magyar nemzeti múzeum levéltára.

⁴ Történeti képcsarnok. 2881.

⁵ U. o. 4513.

galléri bő és csizmaszárig érő köpenyeg van panyókára vetve. Bal kezével hosszúcsövű, kanóczos szerkezetű puskát tart vállán, ujj a i között pedig a füstölő végű kanóczot szorítja. Jobbjával Magyarország szimbolikus címérpaizsát tartja. Rézmetszet. Hungarische und Siebenbiirgische Chronica. Zweibrücken. 1663.

Mehemet pasa török nagykövet bevonulása Bécsbe 1665 június 8-án. A képünkön tizenkét sorban ábrázolt menet legvégén, a leírásban 59. számmal jelölve, magyar huszárcsapat lovagol. Elöl a kapitány, kezében buzogánnyal vezényel, csapata ötös sorokban követi. A harmadik sorban viszik a csapat fecskefarkú zászlaját. Prémes kucsmát és jobbára panyókára vetett kurta mentét viselnek mindannyian, de egy részük csak elől zsinóros gombolású s szövötövel bíró dolmányt hord. A kapitány s a huszárok egy részének is kucsmáján elől kis fecskefarkú zászlócskaforma forgója van. Fegyverzetük szabija s egynémelyiknek még kézij, a mire a tegez és puzdra mutat. A lótakaró párduczbőr. Rézmetszet, Hosszassága 37.6 cm., szélessége 27.2 cm.¹

I. Lipót menyegzői ünnepélye Bécsben. (VI. Tábla.) A kép tulajdonképpen azt a jelenetet ábrázolja, a mint a császár és király aráját, Margitot, IV. Fülöp spanyol király leányát, 1666 december hó 5-én Bécs falain kívül a magyar kapunál fogadja.

A tér közepén van korlátokkal körülvéve fölállítva a császár kettős, több ablakos sátra, és közvetlen mellette a menyasszony kristálypavillonja. Ennek közepén ülnek mindketten, a csapatok elvonulását nézve. Ez épületeket tömör falként veszi körül a német puskások gyalog csapata.

Ezek háta mögött állanak a menyasszony hatfogatú díszhintója és a császár gyaloghintója, több zászlóalj német és spanyol dragonyos lovasság, tizenkét udvari díszhínló, lovas harsonások, dobosok és zenészek menete, két oldalt pedig udvari főméltóságok, kamarások, apródok és testőrök.

Az előtérben ismét két sorban német dragonyos lovasság képez kordont.

A háttérben a dragonyos lovassággal egy vonalban van felállítva csatarendben a magyar lovasság és épen most indul meg és vonul fel a középtérre, hogy elvonuljon a felséges pár előtt. Ott van közöttük a veszprémi, pápai és győri helyőrség huszársága, gróf Esterházy négyzászlóalj lovassága, Draskóczy kettő. Palásthy egy és Nádasdy három zászlóalj huszársága, valamint jelentékeny számú megyei nemes csapat.

A menetet az udvari furir és ő felsége kvártélymestere nyitja meg, azután következnek kapitányaik vezetése alatt a helyőrségek hatos sorokban. Öltözetük zacskós prémes kucsma, mellé szűrt sastollal, dolmány, csavart szövötöv, szűk nadrág, magas és csúcsba vágott szárú csizma, panyókára vetett ujjas, kurta mente elől nagy gombokkal és zsinóros és galandos gombolókkal. Fegyver a szabivá. A hímezett lótakaró szabása legömbölyített. A kapitányok kucsmájokba elől kócsagtoll-forgót s kezökben buzogányt hordanak. A compánia közepén viszik a kornétát, az arany rojttal szeptett és hímezett kis négyszögletű zászlót.

Ezután következnek Esterházy zászlóaljai. Legelői három lobogóskopjás vitéz halad. A lándzsás kopja lobogója két hosszú keskeny ágú. Utána két pór vezetékű következik, melyek puzdrával és tegezzel is fel vannak szerelve, majd két tárogató sípot fúvó lovas, ezek után pedig egy sorban négy lovas harsonás halad, trombitájukról lecsüngő címéres zászlókkal. Ezek után bizonyos távolságra lovagol csapatai élén kapitányuk, gróf Esterházy. Forgója kicsiny zászlót ábrázol s kezében hatalmas díszbuzogányt visel. Nyomában halad hatos sorokban huszársága, mindannyi kezében fölfelé tartott lobogós kopjával. A második és harmadik zászlóalj rendje némileg változott. Előljáróba három puskás lovas halad egy sorban, utána következnek a vezetéklovak és trombitások, majd a kapitány egyedül, ki után a zászlóalj következik, szintén hatos sorokban, de ezek puskás lovasok, a kik fegyverüket jobb kezükben viszik s csak a zászlóalj végén

¹ Történeti képcsarnok. 3100.

halad ismét néhány sor lobogós kopjás huszárság. Draskóczy épen indul csapatával, míg Palásly és Nádasdy zászlóaljai még hadirendben állanak. Ezek közül csupán két zászlóalj lobogós kopjás huszárság. Ezek egymástól keskeny közök által elválasztva nyolcz ember szélességű és hat ember mélységű szakaszokban állanak. A csapatok előtt állanak lisztjeik, ezek előtt a két-két tároгатós és két oldalt a trombitások. A csapatok háta mögött néhány liszt, vezelékllovak és szolgák láthatók. A lovas alakok a középtérben 2-8 cin. s a háttérben 1-8 cm. magasak csupán, mind a mellett öltözetük teljesen meg van rajzolva.

A kép jobboldali előterében, mintegy kordont vonva, nagyszámú lovas nemesség áll. Míg a fentebb leírt csapatok egyenruházottak voltak, ezek itten a legnagyobb változatosságát mutatják a magyarázó táblának s jóformán mindenik más és más.

92. EHDÉLYI FŐURI PÁR A XVII. SZÁZADBÓL.

Toppelinus művének 1667-iki kiadásából.

Látunk közöttük galléros és gallértalan, ujjas és ujjatlan mentéket és köpenyegeket kurta és hosszú formában, párducz- és farkaskaczagányt, puzdrát, tegezt, buzogányt és a forgók minden fajtáját, s mindezeket daczára az alakok kicsinységének, mint az a nagyító üveg alatti vizsgálatból kitűnik, a legapróbb részletekig pontosan és híven megrajzolva. Képünk két oldalán korinthusi oszlopok között két magyarázó tábla van 55 tétel alatt olasz magyarázó szöveggel. Fent közepén virág és pálmafüzérek között két angyal táblát tart a következő fölirattal: Ordinanza della cavalcata ebe si fece nell' Ingresso in Vienna deli' Avgvstis^{ma} Imp^a Margherita fviro della porta d'Vngheria li. V. Decembre MDCLXVI. Rézmetszet ösmeretlen olasz mestertől. Hossza 70 cm., magassága 34.3 cm.¹

A különben jeles német metsző Küsel Menyhért még ugyanazon évről jelezve lemásolta és kiadta ezt a képet, természetesen mint saját munkáját. Csupán annyi a különbség a két kép között, hogy ő fent kétoldalt Lipót és Margit mellképét is oda metszette, s hogy lapját

¹ Szerző gyűjteményében.

kisebbre szabta, a mennyiben az csak 52.5 cm. hosszú és 39.7 cm. magas. A babérral körülövedezett képet ráadásul magának a császárnak ajánlotta. A legérdekesebb azonban az, hogy a közepén egy angyal által tartott zászlón levő fölirat szerint bocsánatot kér művésznök, hogy ha képe nem lenne hű, s azt annak kéri betudatni, hogy rajzolás közben a nagy fény és pompa, a sok drágakő, arany és ezüst szeméit elkápráztatta. Mint mondja, négy külön leírásban vannak az ünnepélyen jelen voltak felsorolva s az egyes csoportok és jelenetek leírva. Ez azonban elveszett.¹

Ennek az ünnepélynek egykorú részletes leírása is reánk maradt a gróf Teleki-család marosvásárhelyi levéltárában, melyből látjuk, hogy képünk mennyire híven ábrázolja azt.

E leírás címe: Az római császárnak Leopoldus Prímás, Magyar- és Csehország királyának és az ő felsége mátkájának, Margaréta infanlin Spanyór országnak királyának leánya bejivvelelének rendi, a ki volt karácsony havának 5. napján 1666.

«Az udvari kvártélymester után következtek az tizenkét magyar seregek. I-ső sereg állott ötven lovasbúí, veszpréni katonákbúl, Karácson Péter lovas kapitány volt előttekjárojok.; — II-ik sereg pápai katonákbúl, Araszi Pál előttekjárojok; — III-ik sereg nagy-győri katonákbúl, hatvan lovas, veszpréni kapitán Jakosics Péter előttekjárojok. Ezeknek egy-egy mezítelen kard lévén kezekben.

Annak utána következik gróf Esterházy Pálnak négy serege, — elől menvén, lovon, megnevezett gróf úrnak commissariususa, nemzetes Despol Simon; ő utána három nemes ifjak, igen szép három kúpjával, ezüst aranyos tűz-láng formára csinált és meghánt vörös skárlát kecsékben; azután vittek három igen szépen felékesített vezeték-lovat; — két sípos utánok, kék ruhákban; — item négy magyar trombitás, vörös ruhákban; — utána Banza György vörös skárlát kecsékben, ezüst aranyos csillagokkal rakva; — utána egy vicehadnagy Mazalin Pál, és az kornétával Subarics János, az több főnemesekkel és tisztviselőkkal. És így megyen vala az egész sereg lecz-színű páncélingekben és kezekben egy-egy kopjál tartottak, melyeken vörös és kék lobogók, ezüst és aranyal tűz-láng formára festettek voltak. 148 lovasbúí állott.

Ottan menl gróf Esterházy Pál uram ő nagysága örögbik fia Miklós párducz-bőresen, mezítelen karddal, öt igen szépen felöltötött gavallérokka; — ezekulán Szegedi András lovaskapitány, vicehadnagyával Robocs Andrással, az kornétával Kürtösi Ferencz; — azok után az egész sereg. Az seregek eleje mind tigris és párducz bőresek voltak, mezítelen pallosokkal, — melyek között voltak gróf Esterházy Pál uram atyaliai: Esterházy Farkas, Amadé Ádám, Esterházy Imre, Bossány Gábor; Raby István ő felsége protonotariususa. Az megnevezett négy urak vörös skárlát kecsékben voltak, — vigyáztván az seregeknek rendesen való menetelekre.

Ezekután megyen vala méltóságos gróf Nádasdy Ferencz uram ő nagysága négy serege. Első serege előli megyen vala négy főember aranyos kopjakkal és azokon aranyos lobogók; utánok bárom vezetéklovak, szépen felöltötötve; utánok két török sípos; Balusti György lovas kapitány tigris bőrrel és mezítelen karddal. Az egész sereg farkasbőresek voltak, aranyos kopjakkal, vörös, sárga, kék lobogók rajtok; két vicehadnagy utánok. 130 lovasból álló.

Negyedik sereg előtt Anyos György kapitán egy ezüstös aranyos öreg bottal, - és ő utána bal derék főember bosszú skárlát ruhákban, melyek igen szép ezüst boldokkal és csillagokkal voltak felékesítve; azok után nyolcz vezeték, melyek között három meg volt festve persiai formára, rubintokkal, törkesekkel, cristaldosokkal rakott nyerges és szerszámok voltak rajtok, és az lovakon két felől tegez és puzdrák, és hasonlóképen drága kövekkel ki voltak rakva, és azokhoz hasonló czafrangok is voltak rajtok.

Ezekután mennek vala gróf Nádasdy Ferencz uram ő nagysága két fiai: Ferencz és István, mellettek két Draskovit úrfi: Miklós és János, melyeknek gombjok és gombházok gyé-

¹ Történeti képcsarnok. 2821.

mántokkal és rubintokkal voltak rakva; ezek után megyen Milicz és Esterházy Mihály. Azon sereg merő nemesek és az udvara népéből állottak; igen szép párducz és tigris bőrök mezítelen kardokkal; azoknak lövők nagyobb része ezüst aranyos szerszámokkal és szép virágos czafragokkal felékesített valának. 150 lovasbul állott; két vicehadnagy utánok és négy előkelő tisztviselő is».¹

Toppeltinus képei. Laurentio Toppeltino de Medgyes. Origines et occasus Transsylvanorum. Lugduni 1667. 12-r. 242 lap. 10 táblával. Ajánlva Apafi Mihály erdélyi fejedelemnek.

Második kiadása 1762-ből Bécsben. Viseletleírásai értéktelenek, történelmi adatai megbízhatatlanok, de rézmetszeteinek egy része, melyeket Feldmayer Pál rajzai után Lauuer C. metszett, már sok tekintetben érdekesek. Bemutatja ezekben a régi dák viselet mellett az erdélyi három nátió viseletét, oláh paraszt párt, városi szász nőket, egy farkaskaczagányos, egyenes karddal ábrázolt huszárt és egy magyar főúri párt (8. Tábla). Ez utóbbiakra nézve érdekes, hogy azok a Haller-család (ismert törzskönyvében is előfordulnak. Így a 8. táblán levő női alak egyenes mása Haller Jánosné szül. Korniss Kata (92. kép) képe.

Toppellinus könyve 1667-ben jelent meg, Haller Jánosné pedig 1697-ben halt meg, tehát a két könyv festői kölcsönösen vehették egymástól a képet, mert arra gyakori példa van a Haller codexben, hogy egyes alakok haláluk után sokkal később és csak kombinációk révén festettek be, de az is szintúgy lehetséges, hogy Toppellinus könyvéhez erdélyi magyar úri viseletképeket keresvén, az akkor nagy szerepet vitt Haller-család törzskönyvéhez fordult.²

Tokaj látképe. A Tiszán több tutajjal, melyeken nagy kalapú tótok és kucsmás magyarok láthatók. Az előtérben a parton egy kurtamentés és tollforgós prémes kucsmás vitéz lovát kantáron tartja, egy másik hasonló öltözetű

93. HUSZÁR 1670-BŐL.

pedig a parton ül. Rézmetszet 1668-ból. Szélessége 35.7 cm., magassága 22.2 cm.³

Huszárok. (93. kép.) Kálló látképe előtérben. Az elől vágató huszár zacskós prémes kucsmát visel, elől kócsagtól! forgóval. Dolmánya elől nagy gombokkal ellátott. Lábán magas szárú csizma. Hátára vetve viszi keziját és nyilakkal telt puzdráját. Baljában lógós kopját szegez előre A ló takarója himzett és rojttal szegett, négyszögletű. Utána egy másik huszár lovagol lépésben. Öltözete mint az elsőé, csakhogy vállára vetve, elől galandos gombokkal sűrűn díszített kurta mentét hord. Utánna egy sorban három hasonló öltözetű lovas léptet. Fegyvere mindannyinak lógós kopja. Mindannyi rövidre nyírott körszakált és bajuszt visel. Felirata: Kalo 4 leghe dislante da Tokai siluato in pianura bellissima, e fecunda, sia' una Gitta nella quale sono allogiati gli Hajductii et Hussari. Rézmetszet. Hossza 36 6 cm.,

¹ Századok. 1884. II. Füzet. 142. 1.

² Dr. Szádeczky Lajos és Dr. Boncz Ödön: A gróf Haller-család nemzetségekönyve. Budapest, 1886. II. tábla 9. számú alak.

³ Történeti képcsarnok. T. 957.

magassága 296 cm. Galeazzo Gualdo Priorato-nak «Historia di Leopoldo Cesare» etc. című és Mécsben 1670-ben megjelent művéből.¹

Naerden ostroma 1678 szeptember 12-én, az oraniai herceg által. A kép jobb oldali előterében egy magyar csapat bal lovas alakja látszik. A vezető lovas szövetővel szorított dolmányt visel, melynek hátán a puska és kardtartó szíjak kereszteződnek, fején prémes kucsma, melynek hosszú zacskója végén bojt lóg. Bal kezében csákányfokost tart. Utána a lovaszenészek következnek. Egyikük kurta tárogatót fúj, a másik dobot ver. A többieknek csak feje látszik. De oldalt az egyik liszt oldalán pontosan meg van rajzolva a keresztvasas szablya markolata. Rézmetszet. Készítette: Momeyn de Hooge. Szélessége 52.5 cm., magassága 40.8 cm.⁴

Újságlap az 1681. évi február 10-én Urbán Pál protonotárius által Pozsonyban látott égi csudáról, annak német nyelvű leírásával és rajzával. Az égi tünemény képe alall Pozsony város látkepe látható és ennek baloldali előterében Urbán Pál áll. Ruházata hosszú, csaknem bokáig érő felöltő, ujjain prémmel szegve, elől galandos gombzárral és nagy gombokkal, nagy tarajé sarkantyús csizmában, prémes és tollforgós hegyes kucsmban. Derekat a kard szíjja szorítja és szablyája vágott hegyű, oroszlánfejes markolatú. Szakál nélkül, bosszú hegyes bajusszal van ábrázolva. Felirata: Denckwürdiger Wunder Bericht von einem erschrocklichen Luff-Gesichte. Rézmetszet. Szélessége 29 cm., magassága 18.4 cm.³

I. Leopold és neje bevonulása Sopronba 1681 május 22-én. A menetet a császári főszállásmester nyitja meg. Ezek után jön a seregdobos, a ki lóháton ülve a nyeregbe akasztott kél dobon kétfelé dobol. Ilyen dobos képet 118. szám alatt közöljük. Ezután két trombitás lovagol magyar öltözetben, prémes kucsmban. Ezt követi tollforgós prémes kucsmban, vágottújjú bársony mentében, himzett lótakaróval s jobbában buzogánnyal vezényelve gróf Széchi, utána pedig lovas zászlóalja, melynek második sora közepén viszik a csapat kornétáját. E lovasok, úgy az összes többi magyar főúr kísérete is lobogós kopjás, kucsma huszárság, hátára erősített szárnyakkal. Ott van gróf Pálffy Antal egy, gróf Esterházy Ferencz három, gróf Draskovics három, gróf Esterházy Pál nádor egy, gróf Batthyány négy compániája. Ezután a császári lovászok tizenhét pár pompásan felszerszámozott lovat vezetnek; az úgynevezett vezetékparipákat. Ezeket a császári trombitások egy csapata követi, kik után a magyar mágánások és császári tanácsosok fényes lovagsapata következik. A magyar főurak mellett gyalog csatlósok haladnak. Közvetlen utánuk lovagol német-spanyólos öltözetben Leopold, gyalogos kamarásaitól kísérve; utána viszik gyaloghintóban a császárnét és királynét. Őt követi hét különböző hal lovas udvari dízhintó és két csapat német puskás lovasság. M. van der Brucku kiadása. Rézmetszet. Hosszúsága 35.6 cm., magassága 26.7 cm.⁴

A Párkány melletti Útközet 1683-ban. A középtéren a lobogós kopjás huszárság nyomul a megfutamodó törökök után. Prémes és tollforgós kucsma s dolmányt viselnek. Rézmetszet I. Sandrarttól, XVII. század. Hossza 288 cm., szélessége 17.5 cm.³

II. Rákóczi Ferencz gyermekkori arc képe (94. kép). 1684-ben készült, születésnapja alkalmából és így nyolcz éves korában ábrázolja a nagy fejedelmet. Telt, üde arcú fiút látunk magunk előtt c képen, a ki koránál valamivel idősebbet mutat, élénk sötét szemekkel, dús hajfürtökkel. Űstöké piros selyem fonállal van befonva. Öltözete felálló gallérú piros dolmány, gomboló gyanánt eliptikus zsinórcapcsokkal, melyek apró gyöngyökkel vannak díszítve. Pannyókára vetett mentéje szintén piros posztóból készült s köröskörül arany és kék selyemmel himzett virágokból álló szegélylyel van díszítve s ezenfelül barnássárga nyusztprémmel körülszegve. Erre vannak mindkét oldalt felvarrva a nagy vitézkötést ábrázoló gombok, melyek arany skofiumzsinórból készültek s apró keleti gyöngyökkel vannak sűrűn felfűzve. Egyik

¹ Szerző gyűjteményében.

² Szépművészeti múzeum. Esterházy metszet-gyűjtemény. N. P. 58.

³ Történeti képcsarnok. T. 6171.

⁴ U. o. 2877.

⁵ U. o. T. 299.

oldalt látjuk a nagy selyemgombokat, melyek közéjük egy-egy rubint van foglalva. A vitézkötés illetően készítmódja maga is megmagyarázza, hogy e korban a gyöngy fűzők a szabók, gombkötők és ötvösök mellett, mint külön mesteremberek, miként foglalatostkodtak. A kép felső jobb sarkába van festve a Rákóczi-család címere. Eredeti olajfestmény. Magassága 49.9 cm., szélessége 40.3 cm.¹

94. II. RÁKÓCZI FERENCZ ARCZKÉPE 1684-BŐL.

Konstantinápoly látképe. A kép előterében egy magyar rabszolga tevét vezet. Öltözete szűk nadrág, bocskor, elől zsinórzattal ellátott bosszú dolmány és felhajtott peremű kucsma. Giacomo de Rossi Roma 1684. Rézmetszet. Hossza 53.5 cm., szélessége 39.6 cm.²

Nyitra várának látképe. A baloldali előtérben magyar lovas, törököket üldöz. Szűk nadrágján és csizmáján kívül hosszú atillát és galléros köpenyeget, valamint széles szőrme-szegélyű kucsmat hord, melynek prémje elől magasabb. Pisztolyát épen a török lovasra sűti. Peeters . . . Hongarie Civitates. Anvers. 1684. művében Bouttats Gáspár metszete. Hossza 25.2 cm., szélessége 10.7 cm. Rézmetszet.³

¹ M. Tud. Akadémia tulajdona.

² Történeti képcsarnok. T. 5917.

³ U. o. 2358.

Magyar csónak 1685-ből (95. kép). Formájára nézve úgynevezett ladik, a mennyiben széles és mindkét vége legömbölyített és nem hegyes. Benne négy alak ül, egy pedig leghátul áll a csónakban és hosszú evezővel hajt. A nemzetisége mindegyiknek fölibe van írva. Az első lent ül az alacsony padon, ez a horvát. Ködmőne széles szövetővvel van átkötve s fején közepén behasított széles szegélyű, magas gömbtetejű nemez kalapot visel. Körszakálla és bajusza van. A második magas padon ül a magyar úr, prémes szegélyű derékba vágott felső öltönyben, melynek derekán széles szövetőv van. Hosszú zacskójú prémes kucsmáját jobb keze fejére húzva tartja, míg bal kezét zsebébe dugja. Csak bajuszt visel. Utána következik a lengyel és a német s a ladik végén az evezős, a szlavóniai paraszt, szűk nadrágban, prémgalléros, övvel szorított ködmönben, nagy bajusszal, hajadonfőt.¹

A kép fölirata: A Boate cut out of one tree much used in Hungaria. Croatia. Carniola. Sclavonia. etc. ordinarily about 18. foot long, two foot and an half broad one and half dcepe. Bézmetzet. Hossza 19 9 cm., magassága 13 4 cm.

Ittiilnvár Bevétele 1686 szeptember '2-án. A kép Ó-Buda felől van fölvéve. A jobboldali középtéren vágató lovascsapatban két magyar huszárt látunk, a kik kopjájikon török fejet

95. MAGYAR CSÓNÁK 1685-BŐL.

Egykorit rézmetszet után.

visznek. Öltözetük hosszú dolmány, kaczagány és prémes kucsma zacskós lefentyűvel, vállkon sasszárnyas rúd. Az ostromütegek háta mögött elvonuló árokból kiemelkedve két puskát látunk, a kik prémes kucsmát viselnek. Rézmetszet. Hossza 29.6 cm., magassága 18.2 cm.¹

A XVII. században hazánkról megjelent külföldi munkák között kétségtelenül Birckenstkin könyve tartalmazza a legtöbb viselettörténeti anyagot. A műnek, mely József trónörökösnek van ajánlva, teljes címe: Ertz Herzogliche Handgriffe des Zirckels und Linials, oder auserwehlter Anfang zu denen Mathematischen Wissenschaftten. Worinnen man durch eine leichte und neu Art ihm einen geschwinden Zutritt zu der Feldmesserey, und andern daraus entspringenden Wissenschaftten machet. Beschreiben von Dero Hoein. Kayserl. Mayestät bestellten Feld und Land Ingenieurern dess Königreichs Böhaimb, Obristwachtmeistern etc. Anthoni Ernst Bircrharh von Birckenstein. Wienn. Mit Boem. Kayserl. Majest. Befreyung. In Verlegung des Verfassers. Gedruckt bey Johann van Ghelen. Anno MDCLXXXVI. 8-r. 142 lap szöveg és ugyanannyi rézmetszetű kép. A képeken fent rendszerint egy geometriai figura rajzát s alatta egy magyarországi vár vagy erődített kastély és város rajzát adja. Fi tájképek előterében pedig számos nagyérdekű képet közöl a XV II. századbeli magyar köz és hadi életből.

Lándzsér várának előterében egy magyar lovas vitéz törököt vág le. Öltözete szűk

¹ ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYE.

² Történeti képcsarnok. T. 106.

nadrág, hosszúszerű csizma, szövetővel szorított dolmány és prémes kucsma, mely mellett sasszárny van. Fegyvere egyenes keresztvasú szablya, nyeregkápájában pisztoly.

Nagyszombat látképén bárom prémes kucsmás lovast látunk. Egyiknek kucs mája mellett sasszárny.

Galántha látképének előterében egy ifjú pár sétál karonfogva. A nő ingvállas vállfűzőt, a férfi zsinóros dolmányt s ugyanolyan panyókára vetett kurta mentét, prémes kucs mást s oldalán szablyát visel.

Kaják várának képén egy fa mellett hajdút látunk állani. Öltözete durva posztóból készült szűk nadrág, mely fűzőtt bocskorban végződik, lobogós bő ujjú durva ing, mely derékban nincsen a nadrágba bekötve. Vállain és mellén keresztbe vetett kél szíjon a szablya és táská lóg. Hátán összecsomagolt köpenyét viszi. Fején kúpalakú, elől behasított karimájú kuruczos süveg, mellétűzött sasszárnyal. Kezében puskát tart (96. kép).

97. KOCSIN UTAZÓ HAJDUK A XVII. SZÁZADBÓL.

96. HAJDÚ A XVII. SZÁZADBÓL.

98. MAGYAR VITÉZEK TÖRÖK HADI FOGLYOKAT KÍSÉRNEK A XVII. SZÁZADBAN.

09. DUDÁS A XVII. SZÁZADBÓL.

Munkács várának látképén a baloldali előtérben egy prémes kucs más, csizmás peczér, a ki puskáját vállán viszi, vizslát vezet pórázon, míg egy agár mellette fut.

Rozgony várkastélyának képén egy magas oldalú, fonott kasu és hátulsó saroglyával ellátott kocsin, melynek két első kereke jóval kisebb és elől a kocsis számára ülése nincsen,, három prémes kucs más magyar ül, mindegyik puskát tartva kezében. A kocsi elé egyszéltében három ló van fogva s a nyergesen ül a kocsis kuruczos süvegben, mely a köznép viselnie volt. A kocsi után egy lovas vitéz vágat. Zsinóros dolmányának könyökig érő vágott ujjúból az ing bő ujjja lobog ki. Fején sasszárnyas prémes kucsma, fecskefarkú lótakarója párduczbőr (97. kép).

Palota látképén két olyan hajdút látunk haladni, mint a minőt Buják képén leírtunk.

Eperjes város képén az előtérben törökök és magyarok ütköznek meg. A törököket kivont szablyával űzi egy prémes zacskós kucs más magyar vitéz.

Pannonhalma képének jobboldali előtérben szintén kucs más magyar vitéz lovagol. Dolmányának könyökbe vágott kurta ujjúból az ing lobogós bő ujjja lóg ki. A 44. számú táblán

Babócsa előtörőben az erdőségből hajdúk támadják meg a török lovasságot. Fentebb leírt öltözetük, daczára az alakok parányiságának, pontosan meg van rajzolva.

A kismartoni kastély képen az utcza élete van élénken megrajzolva, szintén parányi alakokkal, mindannyi magyar viseletben.

Léva képenek előtérben két lovas vitéz vágat tollforgós prémes kucsmaiban.

Sempte látképen a jobboldali előtérben magyar úr lépésben lovagolva a mellette gyalogoló vitézzel beszélget. Öltözte zsinóros dolmány s felöltőit mente. Fején kerek formájú prémes kucsma, oldalt forgóval. A gyalogos hasonlóképen van öltözve, derekán szövetövel, de mentjét fél vállra vetve viseli s kucsma mellett nincsen forgó.

Tata látképen magyar vitézek kötéllal összefűzött négy török rabot kísérnek. A menet élén lovas vitéz halad, fején zacskós, prémes kucsmaival, mely mellett sasszárny lebeg. Hálán farkaskaczagány, melynek feje a ló farán lóg. Oldalán szablya, kápájában pisztoly, lótarakója fecskefarkú. A foglyok után egy másik lovas halad vágott ujjú köpenyben és prémes kucsma-

100. HARCZI JELENET A XVII. SZÁZADBÓL. BECZKÓ VÁRÁNAK LÁTKÉPÉRŐL.

Birkenstein Burckhart 1686.

bán. F. mellett két puskás hajdú gyalogol bocskorban és az egyik kurucos süvegben, mint fentebb már leírtuk és a másik prémes kucsmaiban. (98. kép.)

Tepliz képen a parasztviselet pár érdekes tyusával ösmerkedünk meg. Két paraszt kezében bunkósvégű rúddal ökröket hajt. Az elől haladó szűk nadrágot visel, de mezítláb van. Felső öltönye könyökbe vágott hó ujjú szűr, mely derékba meg van kötve s négyszögletű nagy gallérral bír. Fején kurucos nemez süveg. A másik fején prémes kucsma, lobogós bő ujjú, derékba szabott zeke s lábán fűzött bocskor van.

Lika várának képen két magyar kucsma vitéz párbajt vív. Az egyiknek kucsma mellett tollforgó. A másik könyökbe vágott ujjú zsinóros dolmányt visel, könyöktől kezdve bő lobogós ingujjal. Derekat csavart szövetöv szorítja. A háttérből kuruc/, süveges parasztkok sietnek elő, kezükben vasvillával, cséphadaróval és doronggal, hogy a vívókat széfválaszszák.

Ugod várának látképen két kuruc süveges hajdú áll az előtérben úgy öltözve, mint fentebb leírtuk. A középtéren huszár halad lobogós kopjával, prémes zacskós kucsmaival vállán farkaskaczagányal.

Deveser következő látképén egy kecskét és birkát őrző pásztor fatörzsön ül, mezítláb van, szűrgallérú zekében, kuruczos nemez süvegben s tárogatóval kombinált kettős dudát fúj. Mellette egy asszony áll, gyermekét kézen vezetve. Az asszony öltözete előkötényes szoknya, vállfűző, lobogós bő ujjakkal. Fején konty zacskóval bíró s az egész fejet betakaró főkötővel. (99. kép.)

Szatmár látképének előterében egy német s egy magyar vitéz beszélgetve sétálnak. A magyar kucsmás vitéz könyökbe vágott ujjú dolmányt visel, lobogós ingujjal.

Beczkó következő látképének előterében két lovas vitéz párharcának végét látjuk. Az elesett fél bullája a földön fekszik, mellette kezéből kihullott egyenes keresztvasú és kézvédő nélküli markolaté szablyája. Felső öltönye prémes mente. Ellenfele mellette fél térdre ereszkedve jobbáiban szablyáját villogtatja, míg balkezében a másik vitéz levágott véres fejét üstökénél fogva magasra tartja. Ennek öltözete könyökbe vágott lobogós ingujjú zsinóros dolmány, melynek mellén a kard és a tarisznyaszíj keresztveződnek. Fején prémes zacskós kucsma, oldalt sasszárnyal. A háttérben áll a két felnyergelt paripa. A négyszögletű nyeregtakaró báránybőrből készült, törökös papucsos kengyelekkel. A kápán pisztolyok. (100. kép.)

Szád vár képén egy lovas vitézt látunk, fején prémes kucsma sasszárnyas forgóval, kezében gömbfejű gerezdes buzogánnyal, mellette bocskoros hajdú halad. (101. kép.)

102. KÁRTYÁZÓ KATONÁK
A XVII. SZÁZADBAN.

101. TISZT ÉS HAJDÚ
A XVII. SZÁZADBÓL.

103. MAGYAR VITÉZEK
A XVII. SZÁZADBÓL.

A **Hegyesd** névvel jelzett vár látképének előterében egy gondosan megrajzolt hajdú alakját látjuk haladni. Öltözete fűzött bocskorban végződő fehér darócz nadrág, keskeny bőr-övvel szorított, lobogós ujjú ing, melynek alja nincsen a nadrágba bedugva. A mellén keresztülvetett kettős szíj egyikén a könnyű szablya, másikon a tarisznya lóg. Fején magas kurucz süveg, melynek felhajtott karimája elől behasított.

Serinvár látképén az előtérben három prémes kucsmás vitéz a földön körben ülve kártyázik. (102. kép.)

Komárom képén az előtérben két vitéz ül a földön, dolmányukat szövet öv szorítja, az egyenes keresztmarkolatú szablyát a vállon keresztül vetett szíjjon viselik. Prémes kucsmájukon elől egyenes rúdú szárnyas forgó. Az egyik karjára vetve gömbfejű gerezdes buzogányt hord. (103. kép.)

A **Dobraniva** jelzésű kép előterében tábori jelenetet látunk. Sátor előtt egy ágason nagy bográcsban fő az étel s körülötte kurucz süveges és prémes kucsmás hajdúk ülnek és állnak.

A **Kapós** jelzésű látképen az úton egy kurucz süveges paraszt halad, míg a jobboldali előtérből lovas csapat vágat elő. Vezetőjük szörme béllésű bosszú felöltőt mentét visel, elől keskeny zsinórzattal, fején prémes kucsma, oldalán szablya, nyeregkápájában pisztoly, lótarakója fecskéfarkú.

Várda látképén lovas magyar vitéz török lovassal harcol. Épen mindketten egymásra sütik pisztolyukat. A magyar vitéz dolmánya fölébe vetve farkaskaczagányt visel, prémes kucs-

mája mellett rudas, sasszárnyas forgóval, dolmányának könyökbe vágott ujjából az ing bő ujjá lobog ki.

Streczen vár képeken előtérben két vitéz egy földön fekvő, kimerült lovat igyekezik talpra állítani. (104. kép.) Az egyik kurta korbáccsal veri, a másik farkánál fogva húzza. Mindkettő prémes, zacskós kucsmát, ujjhajtókás dolmányt, szablyát s az egyik fűzött bocskort, a másik pedig magasszárú csizmát visel.

Gyarmat látképén két vitézt látunk. Az egyik a másikat arczúl üti, mire az kardot ránt. Öltözetük prémes kucsma, felálló gallérú dolmány, melyei derékban keskeny öv szorít. Ez övbe hátul késtok van dugva. Az egyik szablyáját a vállán keresztül vetett zsinóron viseli, a másik övszíjján hordja: mindkettő csúcsosra szabott szárú csizmát visel.

Lindva várának látképén egy ágyú körül két prémes kucsmás és egy kurucz süveges, bocskoros hajdút látunk. (105. kép.)

Sziszek előtérben bocskoros, prémes kucsmás vitézt szemlélhetünk oldalán szablyával, hóna alatt puskával, hátán batyúval, míg jobb kezével vállán hosszúnyelű kapát visz.

Bicse látképén két lovas parasztkocsi vágat. A kocsi oldala fonott kas, hátulja magasabb és leeresztős saroglyával ellátott. A kocsiban a hátulsó ülésen két prémes kucsmás magyar ül, puskáját mindenik kézben tartja. A kocsis kuruczos süveget visel. A lovak széles nyaklóval vannak befogva.

104. MAGYAR VITÉZEK A XVII. SZÁZADBÓL.

105. MAGYAR TŰZÉREK A XVII. SZÁZADBÓL.

Árva várának képen egy lováról épen leszállóit urat egy másik siet üdvözölni. Az érkezettnek prémes kucsmája van s könyökbe vágott dolmánya ujjából lobogós ingujj lóg ki. A másik úr kucsmáját egész sasszárny díszíti. A lovat szolgálta tartja, kinek oldalán vágott végű szablya lóg s prémes kucsmáját kezében tartja.

Lenti képen magyar urat látunk az előtérben állani, pontosan megrajzolt részletekkel. Zacskós, prémes kucsmája mellett négyestollú forgóval. Elöl sűrűn gombos dolmánya fölébe zsinóros elejű, kurtaújjú, prémbélésű mente van félvállra vetve. Csizmájának magas szára csúcsosra van vágva. Oldalán vágott végű szablya s baljában gömbfejű, gerezdes buzogány van. Csak bajuszt visel.

Varannó előtérben egy sátor előtt zene mellett mulató és tánczó két hajdú kuruczos nemez kucsmát, dolmányt és bocskorban végződő szűk nadrágot hord. Az egyiknek lobogós ingujja van. A sátor előtt egy prémes kucsmás paraszt áll. Ilyen kucsmát visel a földön ülő tárogató dudát fúvó egyik zenész is. A dudának elől tárogató sípforma fúvója, hátul pedig két trombitaszerű nyújtványa van, melyek közül az egyik lefelé konyull. Mellette áll kuruczos süvegben a hegedűs.

Rohoncz látképén két hajdú egy fatörzsre felhúzott fogoly talpát imitál veri. Öltözetük mint az előbb leírt hajdúké.

Ozora látképén egy német és egy magyar vitéz áll egymással szemben és beszélget. Ez

utóbbi prémes kucsmáján elől kócsag forgóval. Szablyáját a vállán keresztül vetett szíjjon viseli. Jobb kezében bosszúnyelű, gömbfejű buzogányt hord.

Kalastrom várkastély képen az előtérben vállára vetett puskával egy már többször leírt öltözetű hajdút látunk haladni, mellette megy felesége, a kinek homloka szallaggal van átkötve, lobogós bő ujjú derekat, szoknyát és palástszerű köpenyt visel. Mezítláb van és kis gyermekét egy kendőbe kötve bálán viszi.

Tamási előtérben érdekes jelenetet látunk megörökítve, a mely mutatja, hogy cigányainknak századok óta egyforma erkölcsi voltak. Egy úr egy kisasszonnyal sétálgat, a mikor egyszerre egy csapat rongyos cigányasszony és gyermek veszi őket körül. A férfi hasztalan igyekszik őket távol tartani. Míg az egyik cigányasszony, a ki hátán csecsemőt czipel, a kisasszony kezéből jósol, addig az egyik suhancz háta mögé kerülve, zsebéből kilopja az erszényt. Az úr prémes kucsmát visel, mely mellett oldalt tűzve rudas forgón egész sasszárny díszük. Öltözete hosszú dolmány és magasszárú csizma. A kisasszony előkötös szoknyát és könyökbe megkötött ingvallas fűzős derekat visel s hajadonfővel van. A jósló cigányasszony feje egy kendővel körül van csavarva, a leány haja hosszan hátra omlik s öltözete fölébe egy lepedőt szorít magára. A suhanczon csupán egy rongyos ing van.

Zólyom várának előtérében egy vágató magyar huszár kopjájával török lovas szúr le. A vitéz prémes kucsmát s könyökbe vágott ujjú dolmányt visel, melyből az ingujj kilobog.

100. CZIGÁNY CSALÁD A XVII. SZÁZADBÓL.

107. FEGYVERTÁNCZ A XVII. SZÁZADBÓL.

Éleskő látképen sátortábor szélén kurucz süveges bocskoros hajdúk tánczolnak. A zenét egy dobos szolgálta. Az egyik parasztánczosnő előkötényes szoknyát s fűzős derekat visel. Eje kendővel van körülkötve, mely azután nyaka körül van csavarva. Egy prémes kucsmás lovasvitéz a markotányosné keskeny, magas üvegphárból itallal kínál.

Végles várának előtérében egy fonott kasú, hátul magas saroglyás kocsit, melyen asszonyok és mezítelen gyermekek ülnek, kél cigány húz. Ezek öltözete paraszti. Középen hasított, karimájú kuruczos nemez süveg, lobogós ujjú zeke, rongyos szűk nadrág és mezítelen láb. Az egyiknek a derekát szorító keskeny bőrvöve mellé tokos kurta kés van dugva. A (cigány-ság általában mindig a köznép, illetőleg a parasztság viseletéhez alkalmazkodott.

Nagy-Héflán képen két, parasztot látunk földmunkával foglalatzkodni. Az egyik ásóval s a másik kapával dolgozik. Öltözetük a szokott, de bocskor helyett bakancsot viselnek.

Tábor várkastély képen egy mezítlábas paraszt és egy prémes kucsmás, boeskoros kerülő halad. Ez utóbbi puskáját balvállán viszi.

Nemti előtérében egy elől hasított karimájú prémes és kócsagtoll forgós kucsmát, deli sarút viselő köpenyes vitéz fut elszabadult paripája után.

A **kőszegi** vár képen egy szokott öltözetű hajdút látunk, egyik kezében bosszúnyelű csákánybaltával s oldalán szablyával. Felesége, aki gyermekéi hátára kötve viszi, mellette halad. Érdekes, hogy a gyermeket olyan tartályban viszi, a melynek a földet érő rúd fásasz-tékja van. Pihenésnél a gyermek testsúlya erre a rúdra nehezedik. Az utasokat egy paraszt öltözetű korcsmáros hívogatja befelé.

Rechnitz látképén két hajdú egy parasztházból a tehenet akarja elhajtani, de a gazda és felesége ellentállnak, mire az egyik hajdú karddal támad a parasztra. Vágott végű szablyájának egyenes rövid keresztvasú s gyengén hajlott kézvédő nélküli markolata van.

Feketeváros előterében két paraszt áll. Az egyik mezítlábas és zekéje alól lobogós ingujj lóg ki, a másik magasszárú csizmát visel.

Csobáncz képen egy paraszt pár nagy rácsos kosarat és batyut czipel. Előttük egy prémes kucsmás hajdú halad, a vállán átvetett keskeny szíjjon viselt szablyával. Keskeny övébe hátul tokba bujtatott kurta kés van dugva, jobbában botot visz.

Hricsó vár látképén ismét cigány családot látunk a szokott módon öltözve, mezítelen gyermekektől környezve.

Cziczva képen ugyancsak velük találkozunk. Az aszony, hátán a purdéval, kézi fűjtatóval a tüzet éleszti, míg a cigány egy patkót kovácsol. (106. kép.)

Csesznik látképén egy mezítlábas kurucz süveges paraszt fiú teheneket és juhokat hajt. Felöltött és derékba megkötött köpenyének nagy négyszögletű szürgallérja van.

Verőcze látképén egy kurucz süveges, hosszú dolmányos, magasszárú csizmájú, keskeny övét s galléros, palástszerű panyókára vetett mentét viselő úr előtt levett süveggel hajlong egy paraszt. Az úr balkezeivel vastag pálczára támaszkodik.

Verebély előterében két hajdú egy elfogott parasztot állít egy vitéz elé. Ennek öltözete prémes kucsma, elől kócsag forgóval, a dolmány fölébe öltött könyökbe vágott ujjú s elől végig kihajtott keskeny prém-mel szegett térdig érő mente, magas és elől csúcsba szabott szárú csizma és szablya.

Berencz látképén tábori életet látunk, hol a markotányos sátra előtt egy előkötényes, ingvállujjas asszony hosszú, karcsú pohárból itallal kínál egy hordó mellett ülő hajdút, míg egy másik kurucz süveges hajdú a tűz mellett nyárson ürüczombot forgat.

108. FŐÚRI PÁR
a XVII. SZÁZADBÓL.

Gesztes képen kivégzést látunk. Egy idősebb mezítelen férfi van karóba húzva. Két fedetlenfejű kámszás és kurta köpenyes barát feszületet tart a kínlódó elébe, körülötte pedig süveges hajdúk és prémes kucsmás vitézek álldogálnak. A háttérben egy prémes kucsmás, szablyás vitéz lovagol el a vár felé.

Szobotist előterében egy vitéz épen lovára száll, míg egy féllábú koldus süvegét alalmazásért nyújtja feléje. A vitéz prémes kucsmája mellett sólyomszárny díszlik.

Feketepatak képen sáttortábor előtt egy dob tetején koczkázó hajdúkat látunk. Kettő közülök kuruczos süvegei s kettő prémes kucsmát visel. Lábukon fűzött borskor, fegyverük szablya és puská. Az egyik hosszú szárú kis pipál szív.

Varasd jobboldali előterében két nemez karimájú kucsmát viselő, lobogós ingujjas, deli sarús vitézt látunk, a kik a vállukon keresztül vetett szíjjon nagyobbfajta görbe kést és kezükben hosszúnyelű, gömbfejű buzogányt viselnek.

Kaproncza látképének előterében igen érdekes jelenetet látunk, a mennyiben három vitéz egy tárogatós zenéje mellett fegyvertáncot jár. Az egyik két lábujjhegyre ágaskodva forog, miközben jobbában meztelen kardját villogtatja, a másik a földön guggoló helyzetben, balkezeivel a földön vízszintesen tartott szablyáját átugorja, míg a harmadik szintén guggoló helyzetben ugyanezen aktusra készülődik. Öltözetük prémes, zacskós kucsma, elől sűrűn gombos, kurta dolmány, szűk nadrág és bakancs. (107. kép.)

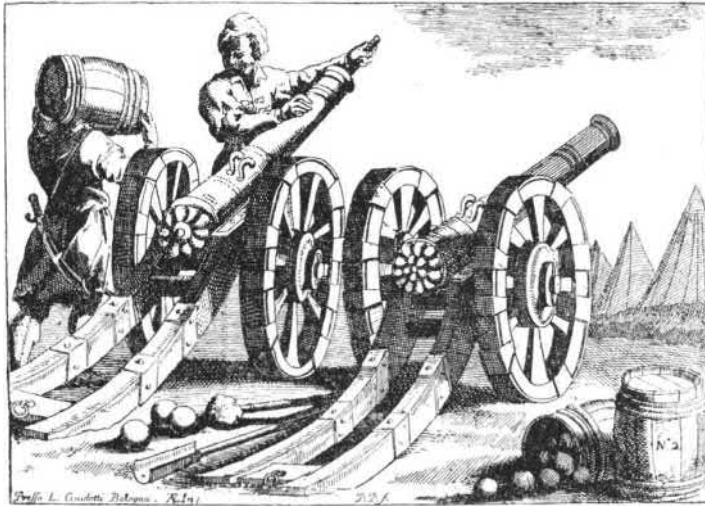
Presnitz képen egy prémes, nagy kucsmás, csizmás lovas vitéz török foglyot hurczol maga után.

Magyar-Óvár látképén egy saraglya nélküli parasztszekeret látunk, melyben csak elől van egy szakadozott kas. Kél ló húzza, melyek magas nyaklóval vannak szerszámozva s hátukon nyereg van. A kocsiból egy dolmányos, kucsmás magyar, ostorral nógatja a lovakat, míg hátul egy másik hasonló öltözetű férfi a kerekeket igyekszik kiszabadítani a kátyúból.

Végül a **lakompaki kastély** előtt ifjú párt látunk sétálni. A férfi zacskós, prémes kucsmát visel, mellé tűzött kerecseny szárnynyal. Sűrűn gombos dolmánya vágott ujjábul lobogós ingujj lóg ki, szűk nadrágja deli saruban végződik. Övéből szablya lóg s jobb hóna alá kis buzogányt szorít. A hölgy fején koronás, fátyolos párta van s fodrozott puffosujjú, fűzött vállal, előkötős hosszú szoknyát és kezében csukott legyezőt visel. (108. kép.)

Ütközet az észéki híd körül. Főirata: Pianta et alzata della Citta' e lamoso Ponte d'Essech, in gran parte incendiato dali Anni Imperiali sotto la condotta del Marescial Gnte Conte Leslé.

A kép jobboldali előtérben egy csapat puskás lovast látunk, középen behasított, felhajtott prémes karimájú kucsmában s csonkajjú dolmányban. A baloldali előtérben egy magyar tüzért látunk, a mint épen az ágyút tisztítja a lövés után. Öltözete csonka ujjú, elől zsinóros, gombos dolmány és prémes süveg. (109. kép.) Metszette; van Westerhout Arnold. Rézmetszet. Szélessége 51.6 cm. Magassága 35 cm.¹

109. MAGYAR TÜZÉR A XVII. SZÁZADBAN.

Ugyanez a magyar tüzér hű másolatban előfordul Chiarello «História degli avvenimenti» című s 1687-ben Velenczében megjelent művének Esztergom ostromát ábrázoló 92. számú tábláján.²

De ugyancsak megjelent egy a XVII. század végéről való hadimunkában is, mint önálló lap; különben művészi rézmetszetben. Aláírása P. P. F. Presso L. Gumóm Bologna. A. E. In. Szélessége 17.5 cm., magassága 12.5 cm.³

Hogy a tetszetős staffage alakot a három művész közül, kik körülbelül egy korban működtek, melyik teremtette tulajdonképen s melyik vette csak kölcsön a másiktól, ma már nehéz volna eldönteni.

I. József arcsképe 1687-ből. Öltözete szűk nadrág, elől csúcsosra vágott magasszárú és végig drágakövekkel és skotiumos arany hímzéssel díszített csizma, dolmánya alul, hátul és az ujjhajtókák felett skófiomos virágokkal, gyöngyökkel és drágakövekkel szegélyezett. Elöl egyik oldalon köves és gyöngyös ezüstkapsok, a másik oldalon sodronyos foglalatú gyémántokkal kirakott hegyes gombok láthatók, a dolmány ovalatti részén a gombok a túlsó oldalon vannak. Derekat aranyrojtos végű virágos selyemsál szorítja. Nyakában az aranygyapjasrend

¹ Történeti képcsarnok. T. 3868.

² Történeti képcsarnok. T. 5468.

³ Szerző gyűjteményében.

láncza lóg. A dolmány ujjain hermelinprém hajtókák. Oldalán drágaköves lánczon egyenes, sasfejú markolatú szablya lóg. Egész öltözete fölő nagy hermelingallérú és szegélyű hosszú palást van borítva, a melyet elől drágaköves csalt foglal össze. Jobbjában körtefejú gerezdes buzogány. haja vállaira omlik, arcza szakál- és bajusztalan. Mellette egy asztalon a magyar szent korona, a háttérben a trón hátulsó falán a magyar címér. Rézmetszet. Wagner Mátyás könyvnyomdász kiadása Ulmban. Magassága 73 cm., szélessége 51.1 cm.¹

A Laschge kiadásában Nürnbergiben 1087-ben megjelent «Hungarisch-Türkische Chronika» 100., 126. és 748. lapjain a következő érdekes és ritka képek tartalmazznak viselettörténetünkre nézve fontos adatokat,

Martinuzzi gyilkosa. Kerek, felhajtott és oldalt behasított karimájú, lapostetejű nemez kalpagot, dolmányt, lehajtott gallérú kurta köpenyt, szűk nadrágot, deli sarút és oldalán egyenes keresztvasú, hajlott markolatú és vágott végű szablyát visel. Szakáll- és bajusztalan.

Dózsa György kivégeztetése. A tüzes trónon megsült népvészér húsából enni kényszerített egyik paraszt öltözete: keskeny prémszegélyű, zacskós kucsma, prémgallérú és prémhajtókás kurta ködmön, derekán keskeny szövetöv, mely mellé oldalt kurta kés van dugva. Szűk nadrágja magasszárú csizmába van húzva, mely fent egyenesen levágott.

Sáskák irtása Köpcsény táján 1686-ban. I. A megásott árok partján ásójára támaszkodva egy mezítlábos paraszt térdel. Öltözete térdig felgyűrt gatyá, hasonlóképp felgyűlt ujjú s elől nyitott s a gatyába bekötött ing, keskeny prémszegélyű, zacskós kucsma. Arcza bajusz- és szakáltalan. Mellette egy úr áll s a jobb kezében tartott óriási sáskát vizsgálja. Öltözete prémes kucsma s galandgombolós dolmány elől csattal ellátott szövetövvvel. Körszakállt és bajuszt hord.

Sáskák irtása. II. Az árok szélén egy az előbbenihez teljesen hasonló öltözetű paraszt áll, kezében kaszával. Mellette egy úr nézi a sáskákat. Ennek öltözete olyan, mint az előző úré, csak hogy panyókára vetett zsinörgombolós kurta posztó mentét is visel, melynek ujjá tenyéryi magasan felhasított. Csizmája szára elől csúcsba vágott. Oldalán szablya, melynek kézvédője vékony láncz. Jobbjában csákányfokost visz. Rézmetszet. Magassága 15 cm., szélessége 12 cm.

Két magyar úr. Az egyik profilba áll. Pirosszínű szűk nadrágot, citromsárga s hegyes csúcsba vágott szárú szatyán csizmát és csaknem bokáig érő hosszú velencei kékszínű dolmányt visel, melynek egyik szára, hogy a menést ne akadályozza, a feketén erezeti négy-szeres sárga zsinórövbe van feltűzve, miközben fehér béllése látszik. A dolmány eleje skoliumos egyenes arany zsinórzattal és háromszor gömbölyű gombbal díszített, A gombok végén egy-egy kis arany bojt lóg. Az ujjakon meggy színű hajtóka. A vállon keresztül van vetve az arany-szegélyű piros szattyánból készült kardtartó szíj. Rajta piros bőrhüvelyű hajlott markolatú s egyenes keresztvasú rézzel kivert szablya lóg. A panyókán lelógo rózsaszínű posztóból készült mentét, mely sárgás-fehér farkasbőrrel van szegélyezve és béllelve, vállán két négyzelalaku aranyozott és pirosköves csalt tartja össze. Fején széles farkasbőr peremű meggy szín zacskójú kucsma. Arcza, napbarnított színével, szép sasorrával, kurtára vágott fekete hajával s kifent kis fekete bajuszával igazi magyar typus. Egyik kezét övén nyugtatja, míg a másikkal hátranyúlva, bokáján alul érő mentéjét fogja fel.

A másik szorosan mellette állva és szembe fordulva beszél vele, mit élénk kézmozdulattal kísér. Ennek is sárga szattyán csizmája van, a melyet azonban bokájáig betakar a magas felálló gallérú, elől végig egyenesvágású, királyvörös posztóból készült dolmány. Elől fekete zsinórzattal és gombokkal. Ujjá hajtókája kék. Öve arany paszománttal szegett piros szattyán. Vállán keresztül vetve a kardszíj. Két piros köves csattal összefoglalt párducz kacagányt visel. Fején szürke prémes, kék zacskós kucsma. Jobbjában botot tart. Tömött nagy bajuszszaal. Szép magyaros typpussal. Bkích és Amigóni freskója 1688-ból.²

¹Történelmi képcsarnok. 7657.

²Schlessheim bajorországi kastélyban.

Hajdú. Sötétkék szűk nadrágot, nyers bőrből készült csizmát, vörös szövetűvel, egészen kurta, elől sárga zsinórgombolós, apró gömbölyű rézgombokkal ellátott, meggy színű ujjhajtókás zöld posztó dolmányt, panyókára vetett sötétszürke hosszú köpenyt, fején pedig keskeny karmájú gyűrött nemez kalpagot visel. Kezében bosszú kovásszerkezetű puskát tart s oldalán fekete zsinór kardkötőn fekete csontmarkolalú s egyenes keresztvasú szablya lóg. Beich és Amigoni falfestménye 1688-ból Schleissheim bajorországi kastélyban.¹

Czimerkép. (110. kép.) Vitéz álló alakja. Öltözte fekete prémes, vörös zacskós kucsma, erősen derékba szabott bosszú vörös dolmány, melyet középbogláros keskeny aranyozott öv szorít, keskeny arany zsinórral körülszegett, elől öt aranyozott gombbal és alól oldalt vágott zsebbel. Szürke nadrágja, magas és csúcsba szabott szárú sárga szattyánbőr csizmába van húzva. Balkezeben egyenes keresztvasú és markolaté egyenes hegyes törkardra szűrt, levágott emberfőt tart, míg balkezét csipőjére támasztja. Adományozta I. Leopold, Bécsben 1690. március 12-én Horváth Mihály részére.²

Huszár 1693-ból. Öltözte prémes kucsma, oldalt kócsag forgóval, kurta dolmánya, zsinóros s derekát a kard szíj öve szorítja. A dolmány fölébe még egy szintén zsinórozott s elől szétnyílt felső ruha van öltve s e fölé van panyókára vetve a farkaskacagány. Nadrágja magasszárú csizmába van húzva. Jobbkezeben kézvédős markolatú szabylájára tűzve, levágott emberfőt visz. Nyeregkápájába csatabárd van akasztva. A lótakaró, szügyén összekapcsolt farkasbőrből készült, fecskefark módra. A buszár arcza szakálltalan, hosszú, lecsüngő bajuszszal.

A háttérben haladó lovasok közül az elsőnek zacskós, prémes kucsomája mellett sasszárny van, közülök többen csatabárdjaikat jobb kezükben viszik.

Képünk aláírása: Die königliche Hussaren. Dieses Begiment ist erst seither 1693 in Frankreich aufgerichtet worden, und seind sie von den keyserlichen Hussarn nicht viel, ausgenommen an ikren Kappen, woran sie eine Lilie führen, unterschieden. Sie bedienen sich einer Wohlshaul an statt des Mantels, und fübren eine Axt am Sattel; rciten auch sehr kurtz in den Steigbüglen, damit sie neilichen im webrenden Treffen darinnen aufstehen, und desto besser auf den Feind hinzu kommen können, ihm das Haut abzubauen: als worzu sie trefflich geschickt und behend seind.

110. HORVÁTH MIHÁLY
CZIMERALAKJA 1690-BÓL.

Rézmetszet. Hossza 14-2 cm., magassága 10 5 cm.

Leopold Fridrich József rézmetsző által Guerard N. rajzai után 1700-ban Augsburgban kiadott mű 12. lapja. A György Vilmos brandenburgi hercegnek ajánlott könyv teljes címe: Les exercices de Mars. Eigenllliche Abbildung und Bcschreibung dess Soldalen Lebens. Nach der neuesten frantzösischen Kriegs-Manier.³

A külföldi művészek hosszú sorából a XVII. század végén és a XVIII. század folyamán, különösen a Rugendas művész-családnak köszönünk számos, viselettörténeti szempontból becses képet. Az egész család művészi hévvel rajongott a magyar huszárokért s különösen a kurucz-lovasság leghívebb ábrázolásait nekik köszönjük. Közölök:

Rugendas György Fülöp, csataképfestő és rézmetsző, született 1666-ban Augsburgban, meghalt ugyanott 1748-ban. Előbb órasmesterséget tanúit, majd Fischer Isaias festőhöz került. Utóbb Bécsbe ment, hol két évig tanúit. 1692-ben pedig Velenczébe, majd Rómába ment. Atyja halála hírére visszatért Augsburgba. 1699-ben kezdett fekete modorban csataképeket metszeni. 1705-ben Augsburg ostrománál háza és vagyona elpusztult. Ekkor látta először közelről a háborút, melyet azután olyan mesterileg rajzolt, 1710-ben az ottani rajzoló iskola

¹ Az 1900-iki párisi világkiállítás huszár kiállításának anyagából.

² Magyar nemzeti múzeum levéltára.

³ Szerző gyűjteményében.

igazgatója lett. Számos gyermeke okozta anyagi küzdelmei miatt, a karcztűtől másodszer tért vissza az ecsethez, miközben Bourguignon és Tempesta voltak előképei. Sajátkezűleg radírozott fekete modorú és sárga alapnyomású karczai voltak különösen híresek. A mezzotinto nagy mestere volt. Kompozíciói mindig életteljesek és szellemesek. Különösen lovasságot rajzolt előszeretettel. Idősebb fia, ki 1774-ben 73 éves korában halt meg, nemcsak atyja nevét, de művészetét is örökölte. Különösen a lovat kedvelte és előszeretettel rajzolt huszárokat. Ifjabb fia, I. Krisztián, ki 1781-ben szintén 73 éves korában hunyt el, ugyancsak mint csataképek metszője tűnt ki. Értékesek okkerbarna alapnyomású, felrakott fehér fényekkel kezelt metszetei. Ez is legszívesebben huszárokat rajzolt. Az öreg György mester harmadik fia, Jeremiás Gottlob, 1772-ben, mint szintén neves rézmetsző halt meg, s ugyancsak hírnévnek örvendett a Krisztián fia, Fülöp Sebestyén is.

János Lónmz ugyancsak festő és rézmetsző. Angolországban 1775-ben született. Ez inkább műkereskedő volt ugyan, mindamellet képei becsesek, mert a costumök helyes megrajzolására rendszerint nagy gondot fordít. Mint a művészeti iskola igazgatója 1826-ban halt meg Augsburgban. A családi tradícióhoz híven ő is az aquatintát művelte és kizárólag csataképeket alkotott.¹

Műveik közül eddigelé kiadatlanok és kevésbé ösmertek:

Kuruczok az ertlei romnál. Fák között levő romok körül lovas és gyalogos kuruczokat látunk, a szokott öltözetben. Az előtér közepén, felénk háttal fordúlva, gyalogos vitéz áll, a másíknak magyarázva. Vállán farkaskaczagány van keresztülvetve, hátra tartott kezében fokost tart, dolmánya ujjhajtókás, fején zacskós, prémes kucsma van. Mellette a földön ül egy nő, akin kivágott ingvállas vállfüzöt s hátul messze lelógó két szallaggal ellátott csipkés fejkötőt látunk. Rugendas Fülöp György 1698-ban készült rajza után, Rugendas Krisztián sárga alapnyomású, fekete modorú rézmetszete. Szélessége 20.2 cm., magassága 16.8 cm.²

Kurucz lovas. (111. kép.) Fehér lovon, a leggyorsabb rohamban vágat el előttünk az öreg kurucz vitéz, tipikus magyaros arczával, tömött, kurta ősz bajuszával. Fején magas prémes kucsma, hátra repülő nagy meggyiszínű zacskóval. Kurta ujjhajtókás dolmánya, kék és szűk nadrágja piros posztóból készült. A vállán keresztülvetett keskeny szíjjon. bal oldalán tarisznya lóg. Lábán a sarkantyús, kurtaszárú csizma elől csúcsosra vágott. Jobbjában meztelen szablya, melynek széles pengéje elől levágott. Keresztvasa egyenes, gombos végű. A markolaton kézvédő nincsen. A nyeregkápán pisztolytok. A lótararó fecskéfarkúra szabott. Utánna egy másik lovas vágat, hasonló öltözetben, csakogy ennek felhajtott, széles karimájú ncincstivege van, melynek csúcsba szabott, messzire lebegő hajtókája van. Eredeti vízfestmény Rugendas Fülöp György-től a Lanfranconi Enea-féle gyűjteményből.³

Zsákmányolás. (112. kép.) A háttérben, a részben füstlögő romok és házak közölt ruhaneműeket és háziállatokat zsákmányoló lovas és gyalogos kuruczok láthatók. Az előtérben egy fa előtt egy paraszt család könyörög. Az asszony, meztelen kisedét a földre maga elé téve, térden állva beszél a kapitányhoz, a ki másik három lovassal és két gyalogossal áll a középtéren. Öltözete keskenyprémű zacskós kucsma, oldalt melléje tűzött három sastollal. vezérlő tisztí rangjelvényével, dolmányán keresztülvetve farkaskaczagány. Nadrágja elől csúcsosra vágott, magasszárú csizmába van húzva. Nyeregkápájában pisztoly, oldalán szablya. A mellette álló, felénk háttal fordult lovas kucs mája mellett nincsen toll s panyókára vetett hosszú köpenyegének nagy, négyszögletű szűrgallérja van. A lovasok mindannyian csak bajuszt hordanak. A két gyalogos vitéz öltözete ugyanilyen, de egyikük csizma helyett, alsó lábszárközépig felszíjjazott bocskort hord, s mind a kelten szakált is viselnek. Rugendas Fülöp György sárga alapnyomású fekete modorú rézmetszete. Hossza 23 cm., magassága 15.4 cm.⁴

¹ Dr. Nagler G. K.: Künstler-Lexicon.

² Szépművészeti múzeum. Metszetgyűjtemény. Rugendas kötet

³ Történeti képcsarnok.

⁴ Szerző gyűjteményében.

Gróf Ottingen Wolfgang arczképe 1700-ból. A nevezett 1699-ben a törökökkel folytatott béketárgyalásokon a teljhatalmú megbízott, s később konstantinápolyi nagykövet volt. Öltözete hosszú, bokántúl érő aranybrokát kaftán, mely oldalt gombolódik sűrűn alkalmazott apró gombokkal, s melyet derekára széles, csíkos selyemszövet öv szorít. Erre hasonló hosszú, csonkaujjú boérmente van felöltve, mely elöl szélesen nyitott s nagy, drága prémgallérral és elöl is végig széles prémszegélylyel ellátott. A kaftán ujjja keskeny hajtókával bír. Oldalán karabella szerű, egyenes markolatu és egyenes keresztvasú szablya lóg. Jobbjában

III. KURUCZ LOVAS A XVII. SZÁZADBÓL.

Rugendas Fülöp György vízfestménye után.

gömbfejű buzogány. Fején széles prémű kucsma, mely mellett drágaköves forgótokban seprőformára csinált fekete kócsagtollbokréta díszük. Lábaik papucsos sarú. Haja vállára omlik, bajuszt s ajka alatt kis légszakált hord. Az egész ruházat szövetmintái perzsa motívumok s így valószínű, hogy az egész öltözet a szultán ajándéka. Rézmetszet. Nunzer E. metszette Nürnbergben. Magassága 32.2 cm., szélessége 22 cm.¹

Oettingen Wolfyany gróf konstantinápolyi nagykövet búcsúlátogatásának menete, a mint Bécsben 1699 szeptember 26-án Ő Felségétől, a kihallgatásról távozott s a milyen rend-

¹ Történeti képcsarnok. Arczképek. 3513.

ben fog Konstantinápolyba is bevonulni. Az egész menet nagy részének öltözete magyar, jól lehet az urak legnagyobb része a német főrendekből tellett ki. Elöl hármass sorokban prémes-kucsinás huszárság halad. Utánuk a harsonások s a lovasdobos szintén magyar ruhát viselnek. A főúri lovasság kócsagtollforgós, prémes kucsmát, virágos brokát dolmányt, prémgalléros mentét s a szablyán kívül kezükben jobbra buzogányt hordanak. A hatlovas díszhintók lovászai és kocsisai szintén mind magyar ruhát viselnek. A hintó mellett kétoldalt hat-hat nemes halad magyar ruhában, hosszú mentében, prémes kucsmában, szablyával oldalán és buzogánnyal jobbában. De maga a menet közepén lovagló nagykövet is magyar díszruhát visel. A kép alján, 19. szám alatt, magyarázó német nyelvű szöveg olvasható. Rézmetszet. Nyomatott Bécsben, Lercher Kristóf-nál. Szélessége 29 cm., magassága 19 cm.¹

Emléklap Erdély meghódolására. A háttérben különböző fegyvernembeli császári csapatok felállítva, az előtérben kucsmás és mentés erdélyi főurak előtt Apafi Mihály

112. KURUCZOK ZSÁKMÁNYOLÁSA.

Rugendas Filöp rézmetszete után.

fejedelem áll. Hegyesre vágott szárú csizmát, szűk nadrágot, hosszú zsinóros és gombos dolmányt visel, melynek alja körüli szélesen ki van aranyhímzéssel varrva, derekán csavart szövet öv van, nyakában prémszegélyű és béllésű köpeny lóg, fején prémes kucsmá. Szablyája vágott végű. Rézmetszet. Aláírása: P. B. Bouttats. f. Magassága 28.3 cm., szélessége 18.5 cm.²

Erdély meghódoltatása. Egy jelenetet ábrázol a XVII. század végéről, vagy a XVIII. elejéről, midőn az osztrák hadsereg Caprara tábornok vezérlete alatt Erdélybe nyomul, az urak hódolatát fogadja s II. Apafi Mihály fejdelmet katonai fedezet alatt Bécsbe küldi. Az osztrák tábornok vezérkarától környezve, fején baretjével, díszes sátra előtt fogadja az erdélyi urakat, kik féltérde ereszkedve, párnákon nyújtják át a nevezetesebb erődített városok kulcsait. A ma-

¹ Történeti képcsarnok. 3515.

² U. o. T. 5709.

gyár urak prémes kucsmát, zsinóros dolmányt, csavart szövetövet s panyókára vetett hosszú mentéket visel. E kép fölött látjuk Gyulaféhevár látképét fegyvertrófeák között, középpütt lándzsára tűzött prémes kucsmákkal. Aláírása: Les Transilvains soumis. S. le Clerc. f. Rézmetszet. Magassága 21.8 cm., szélessége 16.5 cm.¹

Úgy látszik, ez után a metszet után készítette a XVIII. század elején Nancyban Charles Mitté, azt a remek gobelint, mely a schönbrunni császári kastélyban őriztetik.²

Clerc Sebestyén. Kiváló rajzoló és híres rézmetsző volt, a ki 1637-ben Metzben született és 1714-ben Párisban halt meg. A rajzolást atyjától, a kiváló ötvöstől tanulta. Művei rendkívüli finomságuk s a mellett correct rajzuk által tűnnek ki, úgy hogy sokan a híres Callot fölé helyezték. Rendkívüli termékenységére vall, hogy körülbelül 3000 műve ösmeretes.¹ Sokat foglalkozott a magyarországi török háborúk részleteinek rajzolásával és több művészi kivitelű képet köszönünk neki hazai várainkról, s nevezetesebb ostromainkról. A császári gyűjteményekben levő néhány magyar történeti tárgyú gobelinnek is ő a tervezője.

Brandenburgi Katalin fejedelemasszony arezképe. (113. kép.)

Öltözete hosszú, uszályos, kék selyemszoknya és rózsaszínű derék, mely alul szélesen van aranyhímzéssel szegve.

A könyökbe vágott ujjak kék selyemből vannak és fodros fehér csipkével szegvék. Nyakában kétsoros aranylánczon drágaköves médaillon lóg.

A nyaknál magas és széles fehér csipkegallér hajlik ki. A főkötő fenyőtoboz módjára fehér túliból kúpalakúlag készült s hegyéről földig érő gazdag fehér fátyol csüng hátra. Elöl a fűkötőt piros koraitokból fűzött virágkoszorú fogja körül, középpütt pedig egy kis sarga színű strucz toll hajlik belőle előre a homlok fölé. Füleiben nagy drágaköves és gyöngyös függők. Kezein könyökig érő sárga keztyűk. Jobb kezében kormánypálcza. Czipője sárga szattyán. Eredeti vízfestmény.

A Magyar Nemzeti Múzeum negyedréta alakú, erdélyi fejedelmi viseletképekből álló codexnek XI. számmal jelölt, eredetileg azonban 12-ik lapja.⁴

113. BRANDENBURGI KATALIN FEJEDELEMSSZONY. XVII. SZÁZAD.

¹ Szerző gyűjteményében.

² Szerző: Magyar műkincsek. III. k. 1. tábla.

³ Dr. Nagler t. i. műve. III. k. 3. I.

⁴ Magyar nemzeti múzeum könyvtára. Föl. Lat. 1702.

Érsekújvár ostroma. Az előtérben több magyar alakkal, melyek közül a jobboldali előtérben egy magyar úri párt és cigányasszonyokat, a baloldali előtérben pedig lánczoló magyar parasztokat ábrázoló alakok, Birckenslein: Erzherzogliche Handgriffe című művének 105. és 107. lapjáról vannak véve. Rézmetszet. Aláírása: Nypoort fecit. Szélessége 25.1 cm., magassága 16.1 cm.¹

Szatmár látképe. Az előtérben vegyesen német és magyar lovasok állanak. A magyarok közül az egyik vágott ujjú panyókára vetett s felálló magas gallérú mentét visel. Fején, közepén hasított karimájú nemez-kucsma van, nagy kócsagtollforgóval. Jobbjában nagy gombbal ellátott nyelű lobogós kopja. A másik lovas széles, borzas prémszegélyű kucsmát s jobbjában gerezdes gömbfejú buzogányt visel és vágott ujjú mentéjét föltelve viseli. A harmadik lovas ugyanígy van öltözve, de mentéje panyókára van vetve és jobbjában puskát tart. Oldalán szablya. A negyedik lovas kócsagtollforgós Zrínyi-sisakot, társapaizsot és lobogós kopját visel és szűk nadrágja és csizmája van. Rézmetszet. Szélessége 29 cm., magassága 19 cm.²

Novigrád vár látképe. Az előtérben a német katonák mellett hat kucsmás magyar vitéz is hevercsz a földön. Rézmetszet. Hossza 17.3 cm., szélessége 11.9 cm.³

Veszprém látképe. A jobboldali előtérben német és magyar lovasok. Ez utóbbiak közül két vitéz köpenyt, elől galandgombszáras mentét, s elől magasan felálló prémes s oldalt szúrt tollforgós kucsmát visel. Rézmetszet. Aláírás: Jacobus Peeters ex Anvers. Gasp. Boul-tats fecit. Szélessége 25 cm., magassága 11.1 cm.⁴

Sarczolás. Magyar lovasok, lovaikról leszállva, egy kastélyszerű házat rabolnak ki. Az egyik vitéz a házból jön ki, csomagokkal megrakottan. Öltözete hosszú dolmány, elől sűrűn alkalmazott galandos gombolóval. Egy sziklapadon, felénk háttal fordulva, másik vitéz ül. Fején prémes kucsma, elől két sastollal. Oldalán egyenes kézvédős, karabellamarkolatú szablya, a hegyoldalán egy másik, hasonló öltözetű vitéz siet fel. A baloldali előtérben felszerszámozott paripa legel. Középen két török-tatárviséletű puzdrás, tegzes és kopjás harezos egy fához kötött mezítelen férfit kínoz. Rézmetszet. Aláírása: J. A. T. .1. és G. A. W. f. Hossza 14.7 cm., magassága 11.8 cm.⁵

Nagyszombat látképe. Felirata: Tyrnavia vulgo Dyrna etc.

A városhoz vezető úton két vágató lobogós kopjás huszár és két gyalogos hajdú látható. Ugyanilyen hajdú látható a jobboldali előtérben, a mint kerek kis sapkáját leemelve, két nő üdvözl. Öltözete szűk nadrág, deli sarú és dolmány. Fegyverzete szablya és csákányfokos. A nők egyike uszályos szoknyát s fodrozott csipkegallérú, kurta kis selyem gallérrököpenyt visel. Rézmetszet. Szélessége 44.4 cm., magassága 33 cm.⁶

Veszprém látképe. Az előtérben magyar lobogós kopjás vitézek ütköznek meg német lovasok- és gyalogosokkal. A magyar vitézek zacskós, prémes kucsmát viselnek. Rézmetszet. Szélessége 17.5 cm., szélessége 9.6 cm.⁷

Szigetvár látképe. A baloldali előtérben két gyalogos magyar hajdú áll. Az egyik szövetővel ellátott dolmányt és prémes, zacskós kucsmát, fegyverzetül pedig szablyát és vállán puskát hord. A másik hasonlólag öltözött alak félállra vetett galléros köpenyt, és jobbjában csákányfokost hord. Rézmetszet. Szélessége 19 cm., magassága 15.2 cm.⁸

Székesfehérvár látképe. A jobboldali előtérben két török és egy magyar lovas, és két magyar hajdú látható. A prémes kucsmás hajdúk dolmánya elől egyenesen zsinórozott s oldalukon szablyát és vállukon puskát hordanak. A lovas szintén prémes kucsmát visel, melynek prémje közéjien behasított. Rézmetszet. Szélessége 29.4 cm., magassága 19.4 cm.⁹

¹ Történeti képcsarnok. T. 452.

² U. o. T. 4247.

³ U. o. T. 6030.

⁴ U. o. T. 2448.

⁵ Szerző gyűjteményében.

⁶ Történeti képcsarnok. T. 2078.

⁷ U. o. T. 1011.

⁸ U. o. T. 824.

⁹ U. o. T. 810.

Tokaj látképe. A jobboldali előtérben egy hajdút és egy lovast látunk. A hajdú prémes kucsmát, jobbában kivont szablyát és baljában csákányfokost hord. A lovas lobogós kopját, íjját és tollforgós kalapot visel. Aláírva: G. B o d e n e h r fec. et exc. Rézmetszet. Szélessége 26.9 cm., magassága 14.4 cm.¹

Temesvár ostroma. Az ostromkép előterében a többek között egy magyar hajdú áll, kurta dolmányban, szűk nadrágban, deli saruban és prémes zacskós kucsmában. Puskáját vállán viszi. Oldalán szablya. Rézmetszet. Hossza 28.2 cm., magassága 17 cm.²

Szikszó látképe. Az erődített város előterében két magyar vitéz áll. Az egyik háttal van fordulva, szürgallérú mentét visel, mely közepén alul fel van hasítva és gombolókkal ellátva. A másik elől sűrűn zsinórozott dolmányt, szétvetett, vágottujjú kurta mentét s mindkettő tollbokrétás prémes kucsmát és szablyát visel. Rézmetszet. Magassága 10.3 cm., szélessége 13 cm.³

Emléklap. A törökök megveretése emlékére. A magasan álló trónon ül 1. Leopold és neje. Két oldalt a kis trónörökös és a kis főhercegnő állnak. A trón lépcsőin két oldalt hadvezérek állnak sort. Ezek között a bal oldalon a legfelső lépcsőn magyar ruhás főúr áll. Egyedül neki van fején főveg. Ez bizonyára Esterházy Pál nádor lesz. Öltözete térden alul érő hosszú dolmány, elől végig zsinóros gombolókkal. Szövege virágos aranybrokát. Erre felöltve vágottujjú, nyusztbélésű mentét visel. Elől végig zsinóros gombolóval. A mentét fent drágaköves csalt tartja össze.

Derekán selyem szövetű, mely oldalt csokorra van kötve és rojtos vége lelóg. Fején széles prémszegélyű bársony kucsma, elől drágaköves és gyöngyös boglárba foglalt hármastollforgóval. Mellén selyem szallagokon két rendjel keresztje lóg. Oldalán köves markolaté szablya. Lábán hosszúszerű csizma és bal kezében vezéri bot. Reidel.

Zachariás rajza után metszette France József. Szélessége 31.9 cm., magassága 29.4 cm.⁴

Pozsega előtti ütközet, a háttérben Pozsega látképével. A baloldali előtérben magyar lovas vágat előre. Öltözete dolmány, várvetett köpeny, elől behasított prémszegélyű kucsma, tollforgóval, oldalán egyenes keresztvasú szablyával és kezében lobogós kopjával.

Rézmetszet. I. A. Thal d. Wolfgang f. Szélessége 14.3 cm., magassága 11 cm.⁵

A bécsi erdőben lefolyt Ütközet, midőn Szobieski lengyel király a törököktől szorongatott Récs felmentésére sereget vezet, A lengyel viselet e korban csaknem azonos volt a magyarral. A gyalogság és lovasság között egyaránt látunk prémkucsmás alakokat. A kép közepén úgylátszik maga Szobieski aprítja a törököt, tollforgós prémszegélyű kucsmában és mentében. A baloldali előtérben az egyik lovas, hosszú gombos dolmányt, elől hasított prémetű zacskókucsmát s könnyű magyar szablyát visel. Aláírása: Opening en Ham der Turken aent Weener Wald. R. de H. in. per Jacobus Peeters ex. Antv. Rézmetszet. Szélessége 201 cm., magassága 16.7 cm.⁶

Dubicza megvétele. A háttérben kucsmás és lobogós kopjas huszárok csapata vágat a város kapuihoz. Elől és oldalt tisztjeik buzogánnyal és csákányfokossal vezényelnek. A jobb-

114. IV. FERDINÁND MELLKÉPP.
A XVII. SZÁZADBÓL.

¹ Történeti képcsarnok. T. 962.

² U. o. T. 891.

³ U. o. T. 835.

⁴ Történeti képcsarnok. 2878.

⁵ U. o. T. 6137.

⁶ U. o. T. 5696.

oldali előtérben is ilyen huszárság áll. Egyik tisztjük még mellpánczélts visel, de a mellett prémes tollforgós kucsmája és négyszögletű nagy galléros köpenyege, vagy szűrje van. Baljába csákányfokost tart. A mellette álló másik lovastiszt hasonló kucsmát, zsinóros és öves dolmányt, panyókárvetett köpenyegét és kezében nagy gombos buzogányt hord. Előttük bárom gyalogos tiszt áll a puskások előtt, tollforgós kucsmában és zsinóros bosszú mentében. Egyiknek kezében széles csatabárd van. A baloldali előtérben álló lovas bosszú dolmányán mellén keresztülvetve s derekán csokorra kötve, széles selyemszallagos vezéri jelvényt visel. Mentéjének nagy prémgallérja van. Tollforgós, prémes kucsmát és jobbában szárnyas buzogányt hord. Rézmetszet. Aláírása: Die Sladl und Schloss Dubicza in Bosnia vom Banus in Groaten (Zrínyi) überfallen und abgebrannt. etc. Szélessége 17-4 cm., magassága 13-2 cm.¹

I. Leopold megkoronáztatása. A középső kép a koronázás jelenetét ábrázolja a templomban, hol a nádor s a tartományok czímeres zászlóit, valamint a koronázási jelvényeket tartó főurak is az előtérben magyar ruhában vannak ábrázolva. A hosszú prémes menték közötti egyiknek könyökig érő ujjá végig két oldalt felvarrott csatokkal kapcsolódik. Oldalt négy kisebb méretű kép van, melyek közül a pénzszerzés, a lovaggá ütés és az ökor sütés jeleneteinél látunk magyar öltözetű alakokat. Alul végül magát a koronázási menetel látjuk díszhintóival és lovas kíséretével. Ezek között is számos magyar lovas van, mind kucsmában és prémes mentében apródoktól kísérve. Rézmetszet. Magassága 34.3 cm., szélessége 25.5 cm.²

Mézeskalács bábsütőminta. (114. kép.) Babérkoszorús keretben, melyen alul két fekvő oroszlán tart, alul közepén az osztrák czímer, fent pedig a császári korona s Magyar- és Csehország címerei díszítenek, két felé omló aranyrojtos szegélyű függönyök között látható IV. Ferdinánd hosszú vállra omló hajú, szakáll- és bajusztalan mellképe. Öltözete széles prémszegélyű kucsma, oldalt boglárba foglalt kócsagtollforgóval. Dolmánya arany zsinórral szegett, fölálló gallérral bír, s elöl sűrűn egymásmellé vart nagy gombokkal gombolódik. A fölibe öltött mente virágos aranybrokát, elöl galandos és aranyzsinóros gombokkal. Alatta F. III.

IV. Ferdinánd, III. Ferdinánd fia 1647-ben még atyja életében magyar királylyá koronázta, de mielőtt átvehette volna a kormányt 21 éves ifjú korában 1654-ben meghalt. Magyar díszruhás arczképe bizonyára magyar királyé történt koronáztatása idejében készült.

Körtefából homorúan vésve. Magassága 18.2 cm., szélessége 11.3 cm.³

Érsekújvár ostroma. A baloldali előtérben kerek keretben Bocskay István mellképe. Fején kerek prémes kucsmával és vállán felálló gallérú, három gombolós köpenynyel. A baloldali előtérben két lobogós kopjás vitézt látunk tollas kucsmában és panyókára vetett hosszú köpenyben, míg a távolabb lovagló harmadik kerek nemezkalpagot visel. Egészen az előtérben, háttal fordúlva egy hajdú halad tollas kalpagban, szablyával, vállra vetett puskával s jobbában pálczával. Dolmánya felett felöltött köpenyt hord s hosszúszerű csizmája van. Rézmetszet. Szélessége 25.8 cm., magassága 20.8 cm.⁴

Győr várának látképe. A jobboldali előtérben egy hajdút látunk, szűk nadrágban, bakancsban, dolmányban és vállra vetett szűrben, fején alacsony kerek kalpag, elöl tollforgóval. Balkezével puskáját vállán tartja, jobbában gömbfejű buzogányt visz, oldalán szablya. Hossza 19 cm., magassága 13-7 cm.⁵

Kolozsvár látképe. A jobboldali előtérben egy magyar vitéz levett tollas kucsmával üdvözlő két hölgyet. Vágott ujjú dolmányt, szablyát és puzdrát visel. A hölgyek brokát szoknyát s kurta, alul himzett gallért hordanak. Mögöttük egy zsinóros dolmányú s tollas kucsmás legény tartja a vitéz felszerszámozott lovát. E kép Houfnagel egyik metszete után készült. Rézmetszet. J. Peeters-től. Szélessége 26 cm., magassága 14.5 cm.⁶

¹ Történeti képcsarnok. T. 4930.

² U. o. 2225.

³ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

⁴ Történeti képcsarnok. T. 257.

⁵ U. o. T. 2391.

⁶ U. o. T. 2311.

Gróf Zrínyi Miklós halála. Az előtérben a földön fekvő Zrínyit a vadkan marcangolja. Öltözete szűk nadrág, csizma, magas galléré virágos brokát dolmány. Prémes kucsmája távolabb fekszik a földön. Az elősiető lovas kíséret és gyalog szolgák hasonló öltözetet viselnek, csak dolmányuk gallérja lehajtott s derekukon szövet övét viselnek. Fegyverük szablya és lándzsa. A báltérben Csáktornya. Hossza 29 cm., magassága 216 cm. Rézmetszet.¹

Schmid Rudolf János portai követ arczképe (meghalt 1667). Mellkép. öltözete gombos dolmány, csavart szövet övvel. Panyókára vetett köpenye széles galandos gombotokkal ellátott, melyek végén vitézkötés és bojt van. A galand közepére is gomb van fölvarrva. Fején széles prémezetű bársony kucsma, melybe elől kerek drágaköves boglárba erősített seprűformán alakított fekete kócsagtollforgó van dugva. Ilerrliirger Dávid metszette 1748 bán. Magassága 14.4 cm., szélessége 9.2 cm.²

Mézeskalács bábsütő minta. Féldombormű. Női alak. Öltözete magas derekú virágos brokátszoknya, alul rojttal szegve. Vállfűzője elől erősen kivágva, ujjá könyökig ér, azon alul meztelen. Nyakán gyöngyfüzér. Hajadon fővel, göndör hajjal, mely vállára omlik. Jobbjában egy szál virágot, baljában pedig legyezőt tart arczáboz. emelve. Körtefába vésvé. Magassága 15.7 cm., szélessége 5.7 cm.³

Czímerkép. Fehér lovon, melynek piros szíjjazata, kantárzata és sárgaszínű, kerekasztású lólakarója van, ül egy vörös dolmányba és nadrágba s sárga csizmába öltözött vitéz. Hálán medvebörkaczagány, fején kék zacskós, fekete prémes kucsma, oldalán tarsoly, egyenes markolaté és egyenes kézvédős szablya, jobbjában pedig egy másik hasonló szablya t. villogtat, Fekete korszakéit és bajuszt visel. Thury István címerképe a XVII. századból.⁴

Úrfelmutatás. Az oltárnál éppen az ostyát felmutató papnak az oltár lépcsőjén térdelve egy ifjú magyar úr ministrál. Öltözete keskeny ujjhajtókás zöld dolmány, csavart széles vörös színű övvel, ugyancsak vörös nadrággal és magas szárú sárga szattyán sarkanlyús csizmában. Feje leborotvált elől meghagyott üstökkel. A háttérben a templom első padsorában kél körszakállas bajuszos férfi áll hajadon fővel, szintén üstökre hagyott hajjal, az egyik zsinóros, a másik könyökbé vágott ujjú dolmányban.

Prédikáció. A szószékről barátsuhás pap prédikál, melyet az úri rend részint állva, részint ülve hallgat Nagyrészük üstökre hagyott haját, körszakállt és tömör bajuszt visel. Mindannyian hajadonfővel vannak, csak középen ül egy szakáll- és bajusztalan ifjú, a kinek a prémes zacskós kucsma fején van. Talán a fejedelem. Az előtérben álló úr sűrűn gombos dolmányt, prémmel szegett s ugyanolyan ujjhajtókás felöltött kurta mentét, többször csavart szövet övét és csúcsba vágott szárú csizmát visel. Egyik kezében olvasót, másikban prémes kucsmáját tartja. A jobboldali előtérben egy alacsony lóczán nők és gyermekek ülnek. Az egyik nőnél látjuk, hogy a ruhaderékra nagy kendőt vesznek vállaikra s hogy fejük kendővel van köröskörül turbánszerűleg bekötve, melynek egyik vége hátul derékig lelóg. Színezett rézmetszetek.⁵ Magassága 14 8 cm., szélessége 11 cm.

Magyarok. Az előtérben egy főúr áll csizmában, szűk nadrágban, térdig érő dolmányban, mely elől galandos gombolókkal ellátott. Derekan csikós csavart széles selyem öv. Válláról bokáig érő hosszú palást omlik alá, széles prémgallérral. Fején zacskós, prémes kucsma, oldalt rózsá alakú köves boglárba dugott kócsagtoll forgóval. (Oldalán, lefelé hajló kézvédős szablya, jobbjában csatabárd. Mellette női alak áll. Ruhája fölébe veele t kurta köpenyvel. Feje kendővel letakarva, s ennek tetejébe, téve széles felhajtott karimájú nagy kalap, elől boglárba dugott három szál tollal. Két

¹ Történeti képcsarnok. 4698.

² II. o. 5871.

³ Az Országos magyar iparművészen múzeumban.

⁴ Másolata Kievcst Lajos gyűjteményében.

⁵ Magyar nemzeti múzeum könyvtára: Icones historica. 1550. Fol. Széch. Hártypapírmásolatok róluk Rómer Flóris hagyatékában a Műemlékek orsz. bizottságában.

kezét elől nagy szörme karmantyúba dugva tartja. Jobboldalt hátuk mögött egy kucsmás dolmányos alak áll s jelteni látszik valamit. A háttérben a domb alján lobogós kopjás huszárság áll, melynek öltözte, kalpagszerű prémes főveg, zsinóros dolmány övvel s fegyverük a kopján kívül madárcsőr végű markolaté s lefelé hajló kézvédős szablya. A háttérben lángokban álló város látszik. A kép aláírva: Hongrois. Rézmetszet. Magassága 13.7 cm., szélessége 8 cm.¹

Batthyány Ádám gróf főgenerális lovas képe. Szűk nadrágot, elől csúcsosra vágott szárú csizmát, hosszú dolmányt, e fölött sodronypánczélinget, s e fölébe öltve mellvértet visel. A mellvértre párducz kacagány van vetve. Fején ellenzős és halántékvédős rákfarkas sisak van. Elöl drágaköves boglárba tollbokrétá van dugva. Jobb kezében szárnyas buzogány. Kipödört, nagy bajuszt és tömör körszakállt hord. A nyereg alá egyenes keresztvasú, gombos markolaté hegyes törkard van dugva. A nyeregkápában pisztoly. A nyereg és lótakaró négyszögletű, aranyrojtal szegett, virágos brokát szövet. Kengyele széles talpallós. A háttérben Batthyány párducz kacagányos és szárnyas lobogós kopjás huszárságai törökökkel ütköznek meg. Feni jobboldalt inondalszallagon: «Reo Favente» fölirat. A kép alatt egy sor latin és négysoros magasztaló német fölirat. Sandrart Jakob Nürnbergijén készült rézmetszete. Magassága 36.0 cm., szélessége 25.7 cm.³

Magyar főúr. Öltözte szűk nadrág, csúcsosra vágott szárú csizma, kurta dolmány, csavart szövet övvel, s elől nagy, gömbölyű gombokkal, s hat pár bojtos végű, galarulos gombolókkal, melyekhez hasonlók vannak a panyókára vetett, lehajtott prémgallérú, s prémmel szegett kurta mente elején is. A nyaknál az inggallér kihajtott. Fején prémes, zacskós kucsma, elől köves boglárba dugott három sastollal. Csak bajuszt visel. Oldalán sasfejú, zárt, barokos kézvédős markolaté, vágott végű szablya lóg, s balkezeiben hosszúkás, gerezdes fejű buzogányt tart. Feje felett lebegő szallagon a következő felirat: Nem fod, nem isch lös. Was nicht gewesl is, das kan auch nicht seyn. Előtte a földön egy kőbe vésva a metsző jegye: A. st. Rézmetszet. Magassága 14.5 cm., szélessége 8.5 cm.³

Tököly Imre lovasképe. A csata közepén egy dombtetőre ugrat fel. Öltözte szűk nadrág, hegyes orrú deli sáré, virágos aranybrokát szövetű, térden alul érő, kaftánszerű dolmány, mely elől drágaköves kapcsokkal záródik. A kézujj végének szabása tölcésalakú. E fölébe köpeny van borítva, melynek széles, nagy prémgallérja van és bélése is szörme. A mentét elől drágaköves menteláncz tartja össze. Fején közepén behasított, keskeny prémszegélyű, magas hegyes zacskós kucsma. Mellette fémből készült forgótartó, hegyén félholddal és csillaggal, melyből oldalt szárnyalakba szedett tollak lengenek. Csak bajuszt visel. Oldaláról vágott végű szablahüvely lóg, művészi díszítéssel. Jobbjában drágakövekkel kirakott egyenes markolatéi és keresztvasú szablya villog. A lótakaró aranynyal hímzett, a lóhomlokdisz drágaköves kerek boglár, kócsagtollbokrétával. A nyaklóról és szügyellőről nagy lószőr bojt lóg. A háttérben csata folyik törökök és magyarok között. Több vitézt látunk hegyes zacskós prémes kucsmákban. Ezen kucsmák egy része elől behasított prémű, más részének préme elől magas csúcsba megy s hátrafelé keskenyedik. Némelyikük még kéziíjjat és nyílvevesszőkkel telt púzdrát hord, egy másik tárcsapaizsot és fokost visel. Középen ketten, csavart szárú trombitát fújnak. Aláírása: Graaf Emerich Teckely Hooft der Ongarische Malcontenten. Carolus Allard excudit. Rézmetszet. Magassága 52.5 cm., szélessége 41.7 cm.⁴

Magyar úr. Öltözte bosszú, virágos, brokát dolmány hajtókás ujjakkal s felébe öltött bokáig érő, vállba vágott ujjú, hosszú mente, mely elől sűrűn zsinórozott, apró gömbölyű gombokkal van ellátva. A mente alul két oldalt felhasított, s négy pár galandos gombolóval ellátott. Gallérja nincsen, s a csipő táján hasított, zsebe van. Szűk nadrágja bőrcapczás deli saruban végződik. Fején széles prémű kalpagszerű főveg. Kis körszakállt és bajuszt hord. Oldalán

¹ ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYE.

² *Történeli képcsarnok. Arczképek. 737.*

³ ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYE.

⁴ *Történeli képcsarnok. Arczképek. 4300.*

zárt kézvédős kard, jobbában csatabárd. Aláírása: Gl' Vngari usano le Vesli lunghe, c ordinarimente di color rosso, et un capello fodrato di pelli fine riuersandosì sopra, sono genli bellicose, calzano scarpe ferrate et flivalcti. Yalamely viseletlöréneti mű 340-ik lapja, «Habili de' Turcki» fölirattal. Tudniillik az illető író a magyar viseletét a török viselet fejezete alatt tárgyalta, mint a melyhez a legközelebb állt. Fametszet. Magassága 18 cm., szélessége 10.8 cm.¹

Horvát úr. Öltözete szűk nadrág, csizma, hosszú lábszár középig érő, elől apró gömbölyű gombos zeke, melyre az inggallérja kihajtott. E fölébe van öltve a hasonló hosszú derékba szabott, testhez álló felső zeke, melynek lehajtott széles prémgallérja van. Elöl öt nagy hegyes gombbal gombolódik, ujjain széles behasított hajtóka, csípőtáji függőlegesen behasított zseb, az egész szörmével bélelt és keskeny prémmel szegett és kétoldalt magasan, mintegy a czeb-középig felhasított. Elöl az oldalhasítékig az alsó zekével egyenlő hosszú, ettől kezdve azonban hátulsó része jóval hosszabb, annyira, hogy a bokáig ér. Oldalán egyenes keresztvasú, hajlott markolatú szablya lóg. Jobb kezében tartja a tetőig érő széles és oldalt behasított karimájú, lapos tetejű, kerek, kicsiny nemez kalpagját. Feje borotvált, elől üstökkel és csak bajuszt hord. Az előbb említett mű 339-ik lapja. Aláírása: L'Habito sopraposto non solo appartiene á Groatti, ma ad Vngari el quasi a Polacchi, i Groatti sono Ghristiani, ma sogetti a Turchi, vanno con la testarasa, bastandoli un solo ciuffo di capelli. Fametszet.³

Magyar urak. Az egyik szűk nadrágot, csúcsbavágott szárú csizmát, elől sűrű gombos szövet övvel szorított dolmányt, panyókára vetett, kurta prémes mentét, zacskós, prémes kucsmát s kezében hosszúnyelű csákányfokost visel. A másiknak dolmánya szokatlan hosszú, alól zsinórral szegett, elől közepén sűrűn alkalmazott nagy gombok és egyenes zsinörgombolókkal. Csikós csavart szövet övét és lehajtott galléru, bokáig érő, panyókára vetett, bosszú köpenyt, fején pedig széles magas prém szegélyű kucsmát hord, oldalt tűzött kócsag-forgóval. Vágott végű szablyájál a vállán keresztül vetett szíjjon hordja. Mindketten bajuszt viselnek.

Felettük lebegő szallagon: Hongrois fölirat. Mindkét alak különben más képekről van átrajzolva. Rézmetszet. Magassága 14.3 cm., szélessége 10.2 cm.³

Magyar úr. öltözete szűk nadrág, elől csúcsba vágott szárú csizma, szűk dolmány, csavart szövet övvel, elől két sor nagy gombbal, melyet galandos gomboló köt össze. Kurta, szörmével béliét és prémmel szegett mentéjét, melyet nyakán tart össze, panyókára vetve viseli. Fején zacskós prémes kucsma. Hosszú, vékony bajusza van, melynek két vége ki van fésülve. Kezében hosszú szárú, gömbölyű, gerezdes fejű buzogányt hord. Szablyája nincsen. Aláírása: Ein Hungers Mann. Rézmetszet. Magassága 14.3 cm., szélessége 7.8 cm.⁴

Könyvelőzék lap. (115. kép.) Piros alapon aranynyal préselt akanthusz levélornamentikával és gyümölcsökkel, melyek között kerek medaillonokban római, francia, német, spanyol és magyar lovas vitéz képe látható. Ez utóbbi lecsüngő zacskója végén bojtjal díszített, prémes kucsmát, kurta dolmánya fölébe panyókára vetett köpenyeget, szűk nadrágot s magas szárú csizmát visel. A dolmány oldalt be van hasítva és kettős zsinörgombolóval díszített. Nyergében pisztolyok, jobbában egyenes keresztvasú, kivert szablyát villogtat. A medaillon átmérője 4.2 cm.⁵

Főúri pár. (116. kép.) A férfi lapos tetejű, széles, felhajtott karimájú, egészen szörme kalpagot visel, melybe hátul néhány kócsagtoll van dugva. Szűk nadrágot, legyúri szárú csizmát s térden alul érő, elül gazdagon zsinórozott ujjhajtókás dolmányt s e felébe öltött, elől

115. LOVAS VITÉZ
A XVII. SZÁZADBÓL.

¹ Ernst Lajos gyűjteménye.
² U. o.

³ Ernst Lajos gyűjteménye.
⁴ U. o.

⁵ Szerző gyűjteményében.

zsinóros gombotokkal ellátod, felálló gallérú hosszú, bő köpenyt visel. Neje vállát jobb kezével érintve, bal kezével jobbját fogva, magához vonni látszik.

A nő öltözete: a simán lefésült hajra lapuló kerek főkötő, nagy, fodros, fehér spanyól gallér, fodros ujjal magasan felszabott, elől apró gombokkal ellátott halcsontos derék, melyet elől fodrozott szallag és közepén csokor alakú rózsza díszít. E fölébe van vetve a gazdag szőrmegallérú és béllésű, csupán a csípőig érő kerek szabású kis bársony bundácska, vagy stibicza. A szoknya alul körül magosán kivarrott, a széles fehér csipkekötény, mely a szoknyával egyenlő hosszú, alsó felén áttört virágdíszítményekkel ékes. Keztyűtlen balkezeiben zsebendőt tart. Téli öltözetükkel a Deczember hónapot ábrázolják.

116. FŐURI PÁR A XVII. SZÁZADBÓL.

előtt elterülő térségen tornajátékot látunk, melyet kopjás magyar huszárok vívnak. A várba felvonuló menet élén is lobogós kopjás huszárokat és lovas harsonásokat látunk. Romyn de Hooghe; rajza után Buttats Fülöp metszette. Rézmetszet. Magassága 67.5 cm., szélessége 46.07 cm.³

Serpilius János Szepes vármegye esküdtje és jogtudós (szül. 1623, megh. 1686) arczképe. Mellkép hajadonfővel. Dolmánya elől apró makk alakú kettős zsinörgombolóval. Reáöltött

berri jegye. Aláírva: Hímgarvs egelidas suetus superare pruinis jungitur hic solilo rité annurn tinire Decembris. Rézmetszet. Magassága 14 cm., szélessége 8.7 cm.¹

Isolani tábornok arczképe. (117. kép.) Lovon balra vágat. Ruházata egyszerű hegyes sarkantyús csizma, szűk nadrág, hosszú mente prémes szegélylyel és bélléssel. Csonka ujj felhasított s a hasíték mentén gombszáras zsinórzattal díszítetl. A mente bálul közepén szintén felhasított s a hasíték mentén prémmel szegett és zsinórozott. Fején bogiáros és kócsagtollforgós széles prém szegélyű kucsma, jobbában gerezdes buzogány s oldalán egyenes keresztvasú s egyenes markolatú szablya. A háttérben néhány fokossal ábrázolt kuesmás lovas látható. Paon C. festménye után Pauli And. fecit. Felirata: Excel. Dns. Dns. Joan. Ludov. Comes ab Isolani General. Croalar. Felső jobb sarokban czimere. Rézmetszet. Magassága 25 cm., szélessége 17.1 cm.⁴

Emléklap. (118. kép.) Leopold a legyőzött törökök által vont diadalkocsiban állva, a három génius által emelt paizon álló Józsefnek koronát nyújt. Fentll. Károly spanyól király mellképe és kerek medaillo-nokban nevezetesebb ütközetek és ostromok; Eger, Palota, Pozsega. Buda, Eszék stb. láthatók. Legalul a pozsonyi koronázás díszmenete van ábrázolva. Az előtérben jobbra magyar lovas dobos halad. A háttérben a vár

¹ Ernst Lajos gyűjteménye.

² Történeti képcsarnok. Arczképek. 2255.

³ Ernst Lajos gyűjteménye.

mentéje keskeny fehér prémmel szegett s ugyanolyan felálló gallérja van. Két oldalt sűrűn alkalmazott széles galondos gombolóval bír, melynek végén kis gomb van, elől pedig egyik oldalon a rendkívül nagy gömb alakú dupla szövettel bevont gombok vannak megerősítve. A galandok gombkötő munkával készült szövete arany skófiium szövésű ornamentikával díszített. Teljesen hasonló gombkötő munkát találunk a fraknoi hg. Esterházy-kincstárban őrzött egyik XVII. századbeli mentén.¹ (119. kép.) Serpilius körszakállt, bajuszt és vállra omló bosszú hajat visel. Alul közepén címerc s alatta nyolez soros aláírás és J. G. Rugendas fc. Posonii. 1743. Akanthus levéldíszítésű kerettel körülvéve. Zöld alapnyomású rézmetszet. Magassága 222 cm., szélessége 16 cm.²

Szatmár látképe. Az előtérben megrajzolva látjuk, hogy előkelő uraink miként utaztak a XVII. században. A Szamos folyó partján haladó menet élén egy prémes kucsmás lovas, felszerszámozott tartaléklovat vezet, utánna balad a batlovas hintó. A lovak valamennyien nyeregtakaróval is fel vannak szerszámozva.

Az első pár lovon, az ostorhegyes hátán ül a zacskós, prémes kucsmás dolmányos fulajlár, jobbában kurta ostorral, a harmadik pár ló nyergesén ül a hasonló öltözetű kocsis.

A hintó állványos, féderes, zárt kocsi, üveges ablakkal. A hintót egy tiszt vezetése alatt egy csapat rákfarkas félvértbe öltözött horvát karabélyos lovas kíséri. (120. kép.) Rézmetszet. Felirata: Zatmar. Hossza 183 cm., magassága 10 cm.³

Székely harczos. (121. kép.) Fején fekete szőrme kucsma. Arcza bajusz- és szakállalan. Lehajtott galléréi, halványmeggy-színű dolmányát világoskék csavart szövötöv szorítja. Övéből keresztalakú, csiholó készség lóg le. A vállán keresztül vetett szijon jobb oldalán kis tarisznya lóg. Szűk nadrágja kék posztó, mely elől csúcsba vágott magas szárú, s tarajos, hosszúszerű sarkantyúval ellátott karmazsin piros bőrből készült csizmába van húzva. Dolmánya fölé felálló, keskeny gallérú s könyökbe vágott ujjú világos barna színű posztó zeke van öltve. Oldalán fonott markolatéi hajlott kupakú, egyenes keresztvasú hegyes tör-

117. ISOLANI TÁBORNOK ARCZKÉPE A XVII. SZÁZADBÓL. kardot, balkezeében pedig kurta nyelvű szekerczét visel. Magassága 17 cm. Aláírva: Miles Siculus. Vízfestményű Másolat Marsigli-nak a bolognai városi múzeumban őrzött eredeti vízfestményéről.⁴

Csíki harczos. (122. kép.) Fején felálló piros posztó zacskós, keskeny nyestprémes kucsma. Hosszú hajat hord, de bajusz- és szakálltalan. Lehajtott gallérú, durva, barna posztóból készült zekéjének ujjá alsó kézszerű közepén vágott, mely alól a fehér ingujjak kilobognak. Derekat széles csavart, kék szövötöv szorítja. Kék posztóból szabott szűk nadrágja elől csúcsba vágott magas szárú, piros szattyán csizmába van húzva, melynek sarkán hosszú szárú, csillagos tarajú sarkantyú van. Jobb kezében széles élű, kurta nyelvű baltát visz. Aláírása: Miles Csikiensis. Vízfestményű másolat Marsigli-nak a bolognai városi levéltárban őrzött eredeti vízfestményéről. Magassága 19.4 cm.⁵

¹ Hadisics Jenő gyűjteményében. Wartha Vincze fölvétele.

² Történeti képcsarnok. 3903.

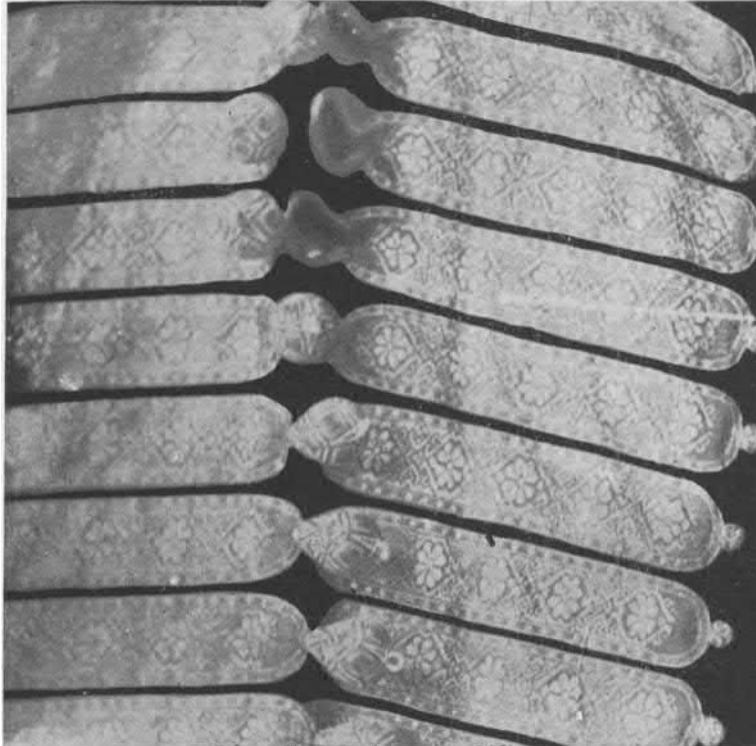
³ Szerző gyűjteményében.

⁴ Szerző gyűjteményében.

⁵ U. o.

Kurucz vitéz. (123. kép.) Gyalogos. Fejen csúcsban felálló piros posztóból való és keskeny sárga prémmel szegett kucsmát visel. Tömör bajusza van, de szakálltalan. Kurta barna posztóból készült, csákóra vágott aljú, elül sűrűn zsinórozott piros ujjhajtókás dolmánya derekát hasonló, de világosabb színű szövet öv szorítja. Egyenes keresztvasú, bosszú markolatú szablyája vállán keresztül vetett piros szattyánbőr szíjjon lóg. Szűk kék nadrágja, kurta piros szattyán bakancsban végződik. Térdein és könyökein szív alakúra vágott piros szattyán foltok vannak.¹ Vízfestményű másolat. Magassága 16 cm.

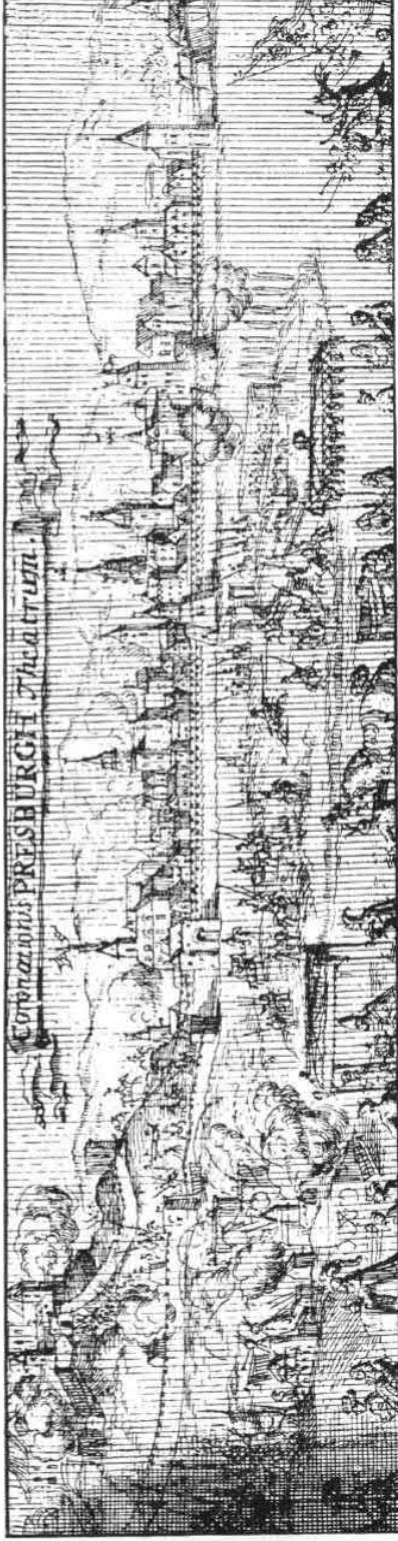
Európa kiválóbb nemzetének képei. Felirata: Aigenliche Vorslelb und Beschreibung dér Fürnehmsten in Európa Befindliches LandAölcker. A lapon fent egymás után lát-

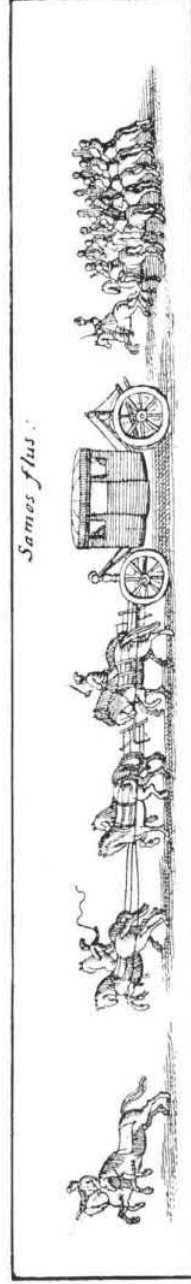
119. GOMBKÖTŐ MUNKA EGY XVII. SZÁZADBELI MENTÉN, A FRAKNÓI KINCSTÁRBAN.

juk ábrázolva a spanyól, franczia, olasz, német, angol és svéd viseletét, egy-egy férfi-alakkal. Ezek jóformán mind a franczia öltözet variánsai. A következő négy, a lengyel, magyar, orosz és török között nagyon sok a rokon vonás. így egymás mellé állítva azonnal szembetűnik a rokonság, sőt a közös származás. A lengyel csizmában, hosszú kaftánszerű, végig gombos, övvel szorított dolmányban, bokáig érő panyókára vetett, prémes mentében, elöl csúcsosan behasított prémszegélyű kucsmában, oldalán szablyával van ábrázolva. Csaknem ilyen a török, a kit csak épen hogy turbánja emel ki közülök s az orosz is jóformán csak magas csúcsos báránybőr süvege által, s azért különbözik, mert mentéje inkább már bunda. A magyar szűk nadrágot, csúcsosan vágott szárú csizmát, elöl zsinoros gombolójú, felálló gallérú, kurta dolmányt, keskeny szíj övét, panyókára vetett, prémmel szegett kurta mentét; oldalt sasszárnyal díszített, széles prémmel szegett kucsmái visel s jobbójában egyenes markolatú ~ alakú keresztvassal

¹ Szilágyi Sándor gyűjteményéből.

118. MAGYAR LOVAS TORNA I. LEOPOLD KORONÁZÁSI ÜNNEPÉLYÉN, POZSONYBAN 1657-BEN.

120. ELŐRELŐ URAK UTAZÁSA A XVII. SZÁZADBAN.
Szatmár látképeről.

ellátott szablyáját villogtatja. Minden egyes alak alatt 18 függélyes rovatban az illető nemzet jellemzését olvassuk. A magyaré következő. Neve: Ungar; erkölcs: dühös; természetes tulajdonsága: jól magyarul; értelme: még kevesebb; főtulajdonsága: vérszomjas; tudománya: latin nyelvű; ruházata: sokszínű; hibája: áruló; leginkább szereti: a lázadást; betegsége: a zabálás; országa: gyümölcs- és aranygazdag; hadi erénye: lázadásos; isteni tisztelete: szertelen; urául elismeri: a zabolátlant; bősége van: mindenben; az idejét tölti: semmittevással; az állatok

121. SZÉKELY HARCZOS A XVII. SZÁZADBÓL.

Marsigli vízfestménye után.

122. CSÍKI SZÉKELY HARCZOS A XVII. SZÁZADBÓL.

Marsigli vízfestménye után.

közül leginkább hasonlít: a farkashoz; életében és halálában: szablyájával van. Ha látjuk, hogy mindez németül van írva, s hogy a német nemzetről az mondalik, hogy az az oroszlánhoz hasonlít, megérthetjük a mi nemzetünk ilyenén módon való jellemzésének okát is. A rézmet-szet aláírva: Jos. Finn. Leopold excudit. Hossza 334 cm. Magassága 27 cm.¹ (124. kép.)

Mézes kalács bábsütő minta. (125. kép.) A kánaáni szőlőfürt. A Biblia szerint a zsidók Mózes vezetése alatt az ígéretföldét keresve, embereket küldtek Kánaánba kikémlelni a földet. Ezek a többek között olyan szőlőfürtöt hozlak onnan, melyet két ember vitt

¹ Ernst Lajos gyűjteménye.

rúdon. Valamelyik magyar vésnök a XVII. században ezt a zsidótörténeti jelenetei is magyar alakokkal adja elő. Az szöllőfürtöt vivő két alak közül az elsőnek magas zacskós kucsmája van felhajtott nemezkarimával, mely oldalt be van hasítva. Dolmánya brokát szövet virágokkal, elől paszománttal szegve. Derekat csavart szövet öv fogja körül. Szűk nadrágja magas és csúcsbavágott szárú csizmába van húzva. A másik férfinak szintén zacskós, de prémszegélyű kucsmája van. Mindkettő csupasz arcú és vállra omló hosszú haját visel. Öltözete ennek is dolmány, de öve nincsen és deli sarut visel. Körtefából homorúan vésvé. Magassága 17 cm., szélessége 12 cm.¹

Magyar vitéz. Öltözete magas kuruczos nemez kucsma, keskeny legyűrt karimával. Ujjhajtókás dolmánya elől két sor gömbölyű gombbal, mely a zsinórgombolóval, mint a fűzőnél szokás, keresztbe van gombolva. A dolmány szabása elül egyenes és derekat széles, sokszoros zsinóröv szorítja. Térdig érő, panyokára vetett mentéje prémmel szeggett, szűk nadrágja csúcsbavágott kurta szárú csizmába van húzva, jobbkezeben kurta nyelvű gömbfejű buzogányt tart.

Haja két oldalt befonva lóg le s hosszú lelógó bajusza van. Megjelent Carl Gottlieb Windisch, Beschreibung des Königreich Hungarn című Pozsonyban 1772-ben kiadott mű címlapja előtt, Fuessly metszetében. Valószínűleg valamely XVII. századbeli kép másolata.

Dolmány a XVII. századból (126. kép). Anyaga selyemmel átszőtt aranybrokát. A szövet alapja matt arany, melyben keleti stílusú fényes arany virágok vannak elszórva, közben pedig kék és vörös selyemből szőtt hosszúszerű stílizált gránátalma virágok vannak ritkán beszöve. Ezenkívül hasonlóképpen ritkán elszórva és fényes arannyal szöve egy magyar, két ágú, czafrangos végű kopja lobogó is van a szövet mintái között, közepén egy nyílveszőre fektetett címerrel, melynek haránt pólyákkal kétszer osztott pajzsában heraldikai rózsza és egy golyó látható. Hogy e címer melyik családé, eddig nem sikerült megfejteni. A brokát, technikája után ítélve velencei munka. A címer lehet a megrendelőé, de a készítőé is. (127. kép.)

A dolmány erősen derékba szabott, felálló alacsony gallérú, hátmagassága 91 cm., eleje alól erősen csákóra vágott, mint azt a XVIII. század első felében látjuk elterjedve, holott dolmányunk szövete s egyéb formáinál fogva minden valószínűség szerint még a XVII. század

123. KURUCZ VITÉZ A XVII. SZÁZADBÓL.

¹ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

124. LENGYEL ÉS MAGYAR VITÉZ.
A XVII. SZÁZADBÓL.

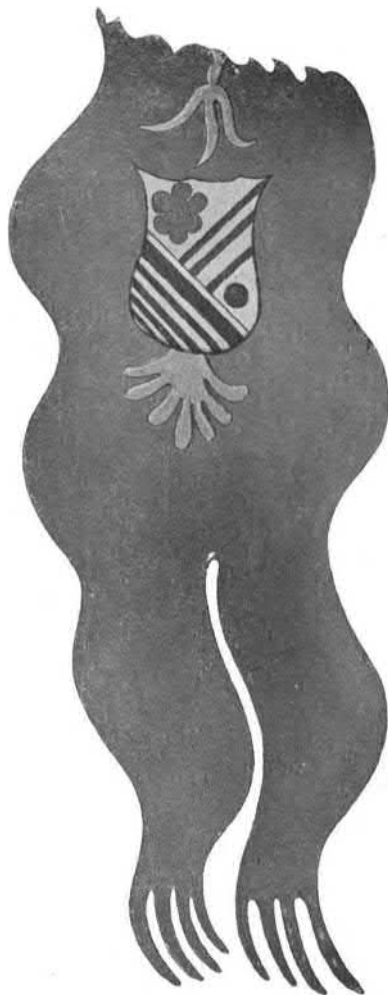
125. MÉZESKALÁCS BÁBSÜTŐ MINTA,
A XVII. SZÁZADBÓL.

126. BÁRÓ ORCZY ISTVÁN DOLMÁNYA A XVII. SZÁZADBÓL.

utolsó évtizedeiben készült, bizonyosságul annak, hogy a csákóra vágás divatja már akkor kezdődött. Az ujjak a kézfej fele nagyon megszűkülnek s keskeny, csupán 4.02 cm magas zöld bársonyból készült háromszögletű hajtókával bírnak, mely igen vékony aranyzsinórral van beszegve. Elejéről a zsinórzat és a gombok hiányoznak. Báró Orczy István jász-kun kapitányé volt (1669—1749).¹

¹ A Magyar nemzeti múzeum régiségtárában.

127. CZÍMERES ZÁSZLÓ A 126. SZÁMÚ DOLMÁNY SZÖVETÉBE SZÖVE.

XVIII. SZÁZAD.

Kurucz lovasezred a támadás előtt (128. kép). Az előtérben négy főtiszt tanácskozik, míg az ezredes már az írásban átvett parancsot olvasva, lovával lépésben a csapatok felé indul. Segédtsíztje oldalt áll. A háttérben egy várromtól koszorúzott domb tövében állnak menetkészben a csapatok, melyek előtt a vágató tisztek az utolsó parancsokat osztogatják. A kép alá a következő jellemző német vers van nyomtatva:

Da ein verwegner Streich auf ein Palanck zu wagen
Wird diesem kühnen Volck die Orte aufgetragen,
Sie stehn auf ersten Winck béréit und resolut,
Jé gröser die Gefahr, je gröser Ruhm und Muth.

Az ezredes keskeny prémszegélyű zacskós kucsmát visel, melyhez elől hármastollat ábrázoló fémforgó van erősítve. Kurta dolmánya gömbölyű gombokkal és egyenes zsinórgombolókkal ellátott. Köpenye panyókára van vetve s azt mellén kurta lánczón ágyúgolyó tartja össze. Fecskefarkú lótakarójának sarka arannyal hímzett. A segédtsízt kucsmájába elől kócsagtoll forgó van dugva. A legénység vállán a hosszú köpeny felébe vetve puska, nyeregkápájában pisztoly, oldalán egyenes dragon kard és tarsoly lóg. Fekete modorú rézmetszet Rugendas György Fülöp-től¹

Kurucz és francia tiszt. Egymás mellett lovagolva beszélgetnek. A kurucz tiszt elől sűrűn végig gombos dolmányt visel, mellén keresztbe van vetve a puska tartó szíj. Nyakán csokorra kötött nyakkendővel. Fején keskeny prémszegélyű zacskós kucsma. Arcza szakáll- és bajusztalan. Bal kezében kurta szárú kis pipát tart. A francia tiszt háromszögletű nemez kalapot s a kor szokott francia egyenruháját viseli. Fegyvere puska és egyenes spádé. Lótakaróján R. betű. Tudjuk, hogy Rákóczi Ferencz hadseregében sok francia tiszt szolgált. A háttérben még két francia s egy kurucz tiszt lovagolnak. Georg Phil. Rugendas metszete, Augsburgban Wolf Jeremiás kiadónál. Rézmetszet. Magassága 16 cm., szélessége 13.3 cm.²

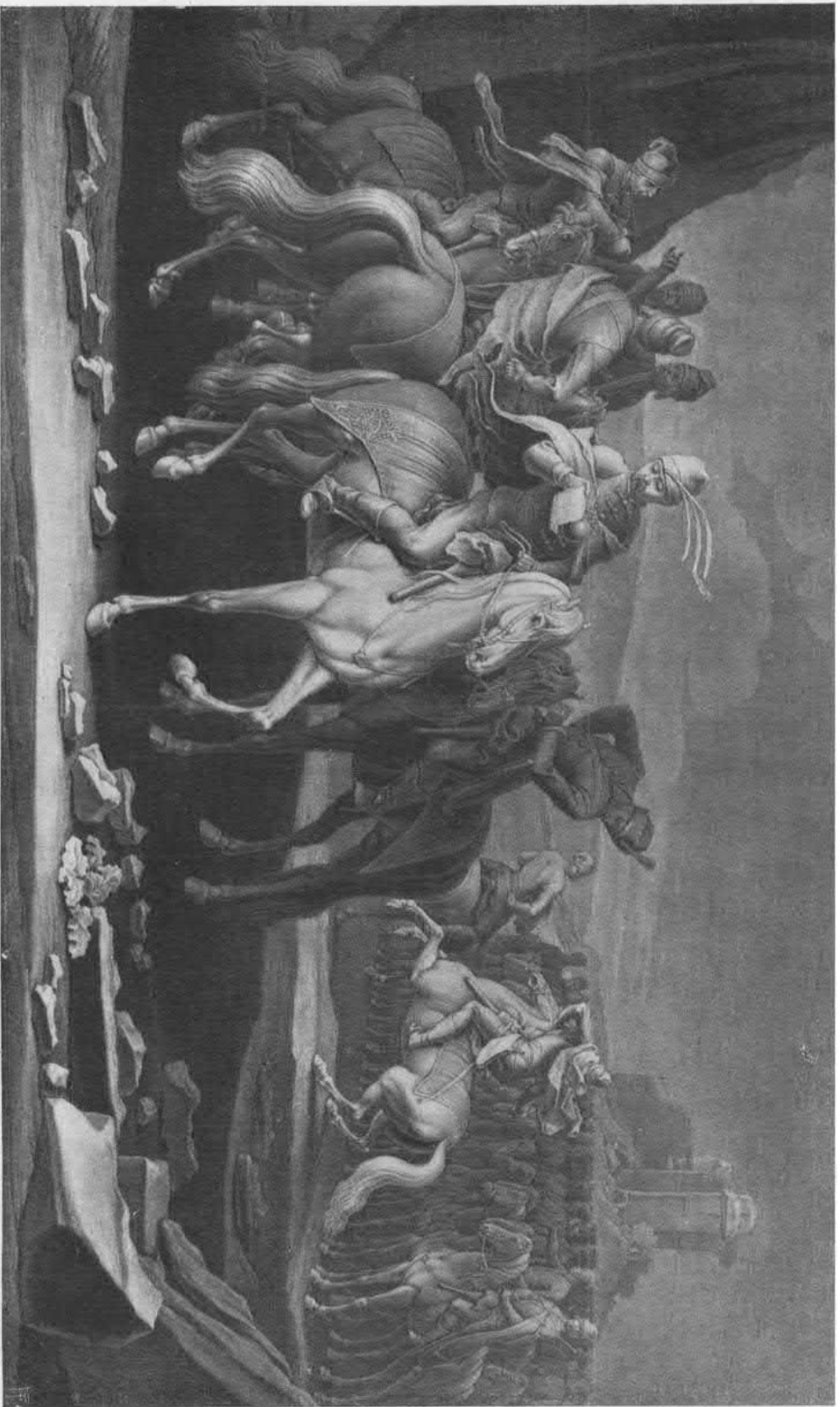
Portyázó kuruczok. Romok között. Három lováról leszállt, egy lóháton maradt. A háttérben hegyes sátor látszik. Öltözetük keskeny prémű kucsma, dolmány, tarsolyszerű táska, nyitott kézvédős egyenes dragon kard. Sárgás alapnyomású rézmetszet Rugendas G. F.-től. Magassága 13.7 cm., szélessége 9.1 cm.³

Nádasdi Ferencz gróf hadvezér lovasképe. Oldalt aranypaspaszományos szűk nadrágot, csúcsonra vágott szárú csizmát, csákóra vágott szárnyú, elől aranyzsinóros és négysoros gömbölyű gombbal díszített kurta dolmányt visel, melynek ujjhajtókája szintén arany zsinórral van körülszegve. Derekán négyszeres zsinór öv. Mellén keresztül vetve a Mária Terézia-rend nagy szallagja. Vállán panyókára vetett prémes mente, melynek eleje rácszottan van arany-

¹ Történeti képcsarnok.

² Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. N. 55., 25/c.

³ U. o. Esterházy metszetgyűjtemény. Német osztály. 73. doboz, 47/c. sz.

128. KURUCZ LOVASEZRED A TÁMADÁS ELŐTT.
Hugendas Fülöp Györgyi metszete.

129. KURUCZÓK MEGTÁMADJÁK A LABANGZ ÉLELMET SZÁLLÍTÓ KOCSIRÁT.
Rugendas után. XVIII. század.

zsinórzattal és négy sor apró gombbal díszítve. Fején magas szörmekucsma, vállára lelógó zacskós lefentyűvel. Jobbjában gömbfejű gerezdes buzogány. Csak hosszú lelógó bajuszt visel. A nyeregkápában pisztoly, melynek takaróján M. T. monogramm. A hosszú fecskéfarkú lótararó barokk stílusú aranyhímzéssel körülszegett és sarkában korona alatt szintén M. T. monogramm van kifarva. A ló farka középütt szallagcsokorral van összekötve s nyakló díszé félhold. A háttérben táborba szálló huszárok látszanak, kiknek hátán kurta karabély és oldalán szablya és tarsoly van. Fekete modorú rézkarcz. Aláírva: G. Philip Rugendas inv. delin. sculps. el excudit Aug. Vind. A kép alatt négy sor latin fölírat. Magassága 31.2 cm., szélessége 22.3 cm.¹

Portyázó kuruczok. A lovascsapat élén a tiszt lovagol. Prémes és zacskós kucsmáján elől hármastollforgó, válláról farkaskacagány lóg, jobb karjára akasztva hosszú nyelvű fokos ballát hord. Nyeregkápájában pisztolyok. Mellette egy másik lovas négyszögletű galléri hosszú köpenyt visel. Sárgás alapnyomású rézmetszet. Rugendas G. F.-től. Magassága 13.7 cm., szélessége 9.1 cm.²

Kurucz tiszt és parasztok. Egy kurucz tiszt egy lovas kuruczról kísérve lovagol az úton. Öltözetük a szokott, csak a tiszt kucsmája tér el kissé a rendes formától, a mennyiben prémszegélye elől magasabb s oldalt hármastollforgó van benne. Az úton két gyalogos magyar paraszt jön velük szembe. Az egyik lobogós ujjú ingbe van öltözve, melyre panyókára vetve viseli zekéjét. A másik nagy galléros szürköpenyegét visel. Mindketten keskeny prémes kucsmát s csak bajuszt viselnek. Rugendas Fülöp György rajza után Rugendas Giustinián sárga alapnyomású fekete modorú rézmetszete. Hossza 18.7 cm., magassága 14 cm.³

Két kurucz lovas. Szűk nadrágban, magasszárú csizmával, szövet övvel szorított dolmányban, zacskós prémes kucsmában, oldalukon egyenes dragon karddal, vállukról egész alakjukat betakaró panyókára vetett köpeny lóg, négyszögletű nagy szürgallérral. Rugendas György Fülöp festménye után Rugendas Christián sárga alapnyomású, fekete modorú metszete. Hossza 18.1 cm., szélessége 14 cm.⁴

Táborvorás. Középen a lovon ülő főtisztek között egy kurucz lovastiszt, három tollas, prémes kucsmával. A tollak oldalt vannak a préms mellé tűzve és messze hátra lengenek. Válláról farkaskacagány lóg, csipőjére támasztott jobbjában kurtanyelű buzogány. Rugendas Fülöp György festménye után metszete Phobst János Boldizsár. Hossza 6.8 cm., szélessége 3.½ cm.³

Huszárok lesen. Egy barlang szájánál elvezető szűk hegyi út mellett meghúzódva várnak a huszárok a zsákmányra. Az egyik lovas elől kint áll őrt lóháton, míg ketten lóháton és egy gyalogosan a barlang szájában állanak. A gyalogos szembe áll és így öltözetét pontosan szemügyre vehetjük. Szűk nadrágot visel, melynek felső része más szövetből van. Gszimája szára csúcsosra van felvágva. Dolmánya kurta, melynek alsó záródása ferdén vágott s elül végig gombos. Az öv csavart szövetből van, a kucsma vékony prémszegélyű lefentyűs zacskóforma. Derekáról függő kardja egyenes dragon forma, melynek nyitott végű kézvédője van. A lovasok ugyanígy vannak öltözve azzal a különbséggel, hogy az egyik válláról farkaskacagány lóg s a lónak fecskéfarkú takarója van. A barlang egyik nyílásán át két sátor körül tanyázó több kurucz látható. Mindannyian csak bajuszt viselnek. Aláírása Virgil Aeneásából: Sint sonipes, ac frena ferox spumantia mandit. Rézmetszet Rugendas Fülöp György valamely eredeti metszete után. Magassága 26.8 cm., szélessége 18.4 cm.⁶

¹ Történeti képcsarnok. Arczképek. 3122.

² Országos képtár. Esterházy metszetgyűjtemény. Német osztály. 73. doboz, 17. ti) sz.

³ Szépművészeti múzeum. Metszetgyűjtemény. Rugendas kötet. I. sorozat. 13. I.

⁴ II. o. Metszetgyűjtemény. Rugendas kötet. I. sorozat. 2. I.

⁵ Országos képtár. Esterházy metszetgyűjtemény. Német osztály. 55. doboz, 20. sz.

⁶ Eunst Lajos gyűjteménye.

Augsburg ostroma. Aláírása: Augspurg wird von der Französ. Bayrischen Armee belagert, und mit approachiren geden der Statt der Anfang gemacht. Az előtérben lovagló francia és német főtisztek között egy kurucz tiszt is van, prémes kucsmában elől feltűzött, de jobbra oldalt elálló hármastollforgóval. Farkas kaczagányát elől golyós láncz tartja össze. Rugendas F. Gy. után metszette Wolff Jeremiás Augsburgban. Szélessége 38 cm., magassága 24.3 cm.¹

130. POROSZ HUSZÁR 1771-BŐL.

Kuruczok megtámadnak egy élelmet szállító labancz csapatot (129. kép). A kocsit két egymás elibe fogott ló húzza s a második ló nyergében ül a kocsis. Kísérete hat mellvértes, háromszögletű francia kalapos német dragonyos, a kiket az út melletti romokból elővágató nyolcz lovas és egy gyalogos kurucz vitéz támadnak meg. Öltözetük mind egyforma. Szűk nadrág, csizma, zsinóros kurta dolmány, öv, tarsoly, kettőnél panyókára vetett köpönyeg,

¹ Országos képtár. Esterházy metszetyűjtemény. Német, osztály. 55. doboz, 27. a) sz.

hosszú zacskós prémes süveg, a kapitánynál hármastollforgóval. A ló felszerelésében jellemző a hímezett virágokkal díszített fecskéfarkú lótarakó és hogy az egyiknél a szügyellő párdruczbőrből van. Fegyverük a szablya és a káproban a pisztolyok s a gyalogosnál a hosszú csövű puská. Rugendas G. F. valamely képe után készült rézmetszet. Hossza 29 cm., magassága 16 cm.¹

Csatakép. Fölrirata: «Zegen by Hoogstad op de Franscn en Beyersen door s. h. Marlbourgh en pr. Eugenius van Savoyen verkreegen. 13. Aug. 1704. Fent Marlbourgh és Savoyai Eugén herczeg keretbe foglalt képét angyalok és geniusok tartják. A csatakép jobboldali elő-

131. FRIGYES HENRIK LAJOS POROSZ KIRÁLYI HERCZEG
1736-BÓL, MAGYAR RUHÁBAN.

vágott végű. Nyeregkápájában pisztoly van. «Eugène Sigreiche conquesten 1717.» Rézmetszet. Hossza 31.2 és szélessége 16.6 cm.⁴

Huszár 1771-ből (130. kép). Valószínűleg Nagy Frigyes huszárezredének egyenruhája. A zöld posztóból készült szűk nadrágra csúcsosan felszabott szárú fekete bőrből készült csizma van húzva. Csákóra vágott aljú dolmánya és mentéje szintén zöld posztóból készült. A dolmány és mente is fehér zsinórzattal s ezüstözött gombokkal díszített s a mente, melynek

előterében a magyar lovasság vágatva vonul fel a csata központjába. Öltöztük öves dolmány, prémes zacskós kucsma, fegyverük puská és szablya. A csapat élén egy német harsonás és két magyar tárogatós vágat. A csapat elől lovagló vezére, Würtemberg herczeg szintén német tiszti ruhát visel. Rézbe metszette Romanus ue Hooghe. Szélessége 59.3 cm., magassága 49.6 cm.²

Palánka és Temesvár ostroma.

Az ostrom képeinek jobboldali előterében Savoyai Eugén herczeg fővezéri sátora látható, melyben az a török békeköveteket fogadja. A herczeg mögött egy magyar főtitst áll. Öltözte a szűk nadrágon és csizmán kívül sűrűn gombos dolmány, csavart szövet öv, panyókára vetett, prémmel szegett kurta mente és prémes kucsma lelógó lefentyűvel. Oldalán szablya lóg s jobb kezével botjára támaszkodik. A sátor hátterében egy hasonló öltözetű magyar alak látható. Előbb leirt alakunk 5.5 cm. magas és pontosan meg van rajzolva. G. Rogg rézmetszete. «Eigentl. Beschreibung des Ung. Hauptfestung Temesvár» Augshurg 1716. Hossza 32.4 cm., szélessége 18.6 cm.³

A péterváradai csata 1716 aug. 5-én. A csatakép baloldali előterében egy gyalogos magyar vitéz egy törököt vág le és egy magyar huszár török főtitstet támad meg. A huszár szűk nadrágot, csizmát, szövet övvel leszorított dolmányt, s hosszú lefentyűvel híró prémes kucsmat visel. Szablyája

¹ Ernst Lajos gyűjteménye.

² Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. N. P. 58.

³ Történeti képcsarnok. Lanfrancom-féle gyűjtemény.

⁴ U. o. 6253.

132. NAGY FRIGYES MAGYAR HUSZÁREZREDEK TISZTIKARA. 1770-BŐL.

Menzel A.-nak a berlini hadi levéltárban levő vízfestményéről.

oldalt zsebe is van, fehér prémmel szegett. Derekán piros szövet öv, oldalán zárt kézvédős, fekete bőrhüvelyű szablya és legömbölyített aljú zöld tarsoly. Fején magas barna prémkucsma, zöld posztózacskóval és a vállra lógó aranyzsinór vitézkötéssel. Lefele konyuló nagy kifent bajuszt hordanak. A tisztek öltözetén az öv és a zsinórzat ezüst.

Huszár öltözet 1770-ből. Mint az előző volt. Csakhogy a nadrág, dolmány, a tarsoly és a kucsma zacskója sárga zsinórzattal díszített fehér posztó, a mente pedig világoskék posztóból készült fehér prémmel. A tisztek mindenen aranyzsinórt viselnek. A színezett képek magassága 21.5 cm., szélessége 12.6 cm.¹

Frigyes Henrik Lajos (131. kép) 1726 január 18-án született, harmadik porosz királyi herceg arcsképe. A kis herceg magyar huszár ruhába van öltözve. Elöl szögletesre vágott szárú citromsárga szattyánbőr csizmát és szűk kék nadrágot visel, melynek két térdén ott van a szív formájú piros szattyán bőrfolt, a melynek, mint 123. számú képünkénél láttuk, célja volt a nadrág térdét a kikopás ellen védeni. Míg itten már bizonyára, mint díszítő motívum szerepel. Ezen felül csákóra vágott aljú bosszú piros dolmányt visel, aranypaszománttal szegeit ugyanolyan színű ujjhajtókával, aranypaszománttal szegett keskeny, csattos övvel, nyolcz pár aranyzsinóros gombolóval, végeiken apró rozettával és középen gömbölyű aranyozott gombokkal. A dolmány alján kétoldalt ferdén bevágott és aranyzsinórral szegett két zseb van. A dolmány fent a nyaknál még két aranyzsinórral van megkötve, melyek elül két aranybojttal végükön, övön alul lógnak le. Gallérja nincsen, hanem a nyak körül fehér selyemkendő van csavarva. Az ujjak végeire az ing fehér csipkefodra vissza van hajtva. Vállán keresztülvetve elől nagy csattal ellátott, aranypaszománttal szegett kardtartó szíj, melyen az egyenes markolatú, egyenes keresztvasú szablya lóg. Fején sötétsárga prémmel szegett vörös zacskós kucsma, melyen elől aranyzsinór fut végig s hegyén kis aranybojt van. A kis herceg, a ki jobb kezével kis kutyáját hívja, képe után Ítéelve 8—10 éves lehet.²

Nagy Frigyes magyar huszárezredének tisztjei 1770-ben (132. kép). Középen látjuk lovon ülni Wurmb ezredest. Öltözete szűk kék posztónadrág, sárga salavárral. A ezombon fent, a hol a vitézkötés szokott lenni, arannyal körülszegelt piros szív van posztóból fölvarrva. Ez értelmetlenül került ide a valamivel régibb magyar viseletről, mert mint 123. számú képünkön láthatjuk, ilyen szívet a kurucz viseletben piros szattyánbőrből a nadrág térdére volt szokás bevarni, hogy ne szakadjon olyan könnyen ki. Sarkantyús csizmája czilromsárga szattyánból készült s szára fent szögletesre van vágva. Csákóra vágott aljú vörös posztódolmánya kurta, csaknem derékba vágott. A mellen két skoliumos aranypaszománt fut végig s ezek között sűrű vékony aranyzsinór gombolok vannak felvarrva, három sor apró gömbölyű gombbal. A gombolok végein két oldalt apró aranybojtok lógnak. A dolmány lehajtott gallérja kék bélésű és aranyzsinórral szegett, kék ujjhajtókája szintén arany vitézkötéssel díszített. Derekán háromszoros kötegebe csavart ezüst zsinór öv, elől két bojttal. Nyakában rendjelkereszt lóg. l'anyókára vetett, kurta, csípőig érő kék posztó mentéjének eleje szintén aranyzsinóros s az egész sötétsárga prémmel szegeit és bélelt. A mentét elől somalakú gomba akasztott arany zsinór tartja egybe. Fején vörös zacskós sárga prémes kucsma. Csípőjére támasztott jobb keze szárán bőrszíjon lóg aranyozott fejű, sárga nád sétapálczája. Szembe vele szintén lóháton ül Zielen kapitány. Ennek öltözete teljesen hasonlít az ezredeséhez, csak mentéje van fehér prémmel szegve. Az ujjak kezelője prém és aranyzsinórzat. Oldalán rézzel kivert fekete bőrhüvelyű szablyája és arany hadi jelvényekkel és monogrammal kivarrt piros tarsolya lóg. A fecskéfarkú lótakaró kék posztóból készült, vörös posztóval fogazottan díszített, arany rojttal szegett és sarkában és elől arany skófiummal varrott hadi jelvényekkel és monogrammal díszített. A sárga szíj lószerszám ezüst pitykével sűrűn ki van verve. Két oldalt a nyereg-

¹ Hauslab tábornok gyűjteménye a bécsi egyetem könyvtárában.

² Az 1900-iki páriái világiállítás huszárkiallításának anyagából.

133. NAGY FRIGYES TESTŐRHUSZÁRJAI.

Menzel A.-nak a berlini hadi levéltárban levő vízfestményéről.

képében két pisztoly. Középen áll az adjutáns, teljesen hasonló öltözetben, mint a kapitány, csak lószerszáma kék bőrből készült. Levett kucsmával üdvözlí az ezredest. Az ezredes mellett áll az ordonanz altiszt gyalogosan, szintén levett kucsmával. Ennek öltözetében is csak a színek tesznek különbséget. Csizmája fekete, nadrágja vörös, zsinór öve vörösre ezüst, piros dolmá-

nyán a zsinórzat ezüst. Nadrágja ellenzójén a két szív jegy kék s mentéje zsinórzata szintén ezüst. Mindnyájan csak bajuszt viselnek. Az eredeti olajfestmény a Zieten család birtokában.¹

Nagy Frigyes testőrhuszárjai (133. kép). Öltözetük szűk, kék posztó nadrág aranyaszománttal szegett fehér salavárral, szívalakúlag kivágott szárú, aranybojtos citromsárga szattyán sarkantyús csizma, kék ujjhajtókás, alul csákóra vágott piros dolmány, elől arany zsinóros gombolókkal, végükön aranybojtokkal és három sor gömbölyű gombbal. Dereán és a kézhajtóka körül szintén aranyzsinórzattal. Aranyaszománttal szegett felálló gallérja kék posztóból készült. Dereán ötszörös, ezüst zsinóröv és széles, aranyaszomántos derékszíjon lógó, gazdag aranyhímzésű vörös tarsoly s fekete bőrhüvelyű, aranyozott sárgarézzel kivert, vésett díszítésű markolaté, zárt kézvédős fringia, ezüst paszomántos kardbojttal. A hal vállon és a jobb hónalj alatt átvetve sárga prémmel szegett párducz kacagányt viselnek, mely szét-szórt hatágú, aranyozott csillagokkal és félholdakkal van díszítve. Elöl lánczos csalt tartja össze, melyről aranyozott félhold lóg. Fejükön sötétsárga szőrméből rendkívül magas szőrmekucsma, alsó pereméig lelógó piros posztó zacskóval, a másik oldalon pedig a vállra lelógó aranybojtokba végződő aranyzsinór vitézkötéssel. A közlegénynek oldalt fekete tollfeszekből kiemelkedő kócsag tollforgója, a tisztnek pedig aranyozott rudú, fent áttört mívű gombban végződő s fekete sastollakból összeállított szárnyas forgója van. Fodorított, s hajporozott, hátul fekete selyem szallaggal összekötött ezopfot, parókát és bajuszt viselnek.²

134. IRÓPAPÍR VÍZJEGYE
1739-BŐL.

Vízjegy okmánypapíron (134. kép). Női alak. Kurta bő szoknyát visel clókkötővel. A derék magas vállfűzős, elől magasan és sűrűn fűzve. Ujjai még puffosak, de már nem ingvállak. A nyak meglehetősen mélyen kivágott. A magasan fodorított haj kontyára fehér fodros csipkefőkötő van feltűzve. Czípője magas sarkú. Az egész öltözet már a francia divat befolyását mutatja. Jobb kezében virágot tart. Egy 1739-ből keltezett okmány papírjában.³

Mária Terézia királynő a pozsonyi országgyűlésen 1741 szeptember 11-én (135. kép).

A királynő ugyanazon magyar ruhában, mint azt Bodenehrnek a 190-ik lapon leírt metszetén látjuk, áll a trónon, azzal a különbséggel, hogy nyakán gyémántos nyakék van s fején van a szent korona. Derekaról szablya lóg. Ivét kezében magasra tartja a csipkés párnába selyem szallagokkal bepólyázott kisded József főherceget. Háta mögött két hosszú parókás német udvari főméltóság áll. A trónsátor hátulsó falán Magyarország címerét angyalok tartják s menyezetének díszítésén is körül a magyar címer van alkalmazva. Az előtérben két oldalt a főurak állanak kivont fringiáikat villogtatva. Öltözetük mind egyforma s inkább az azon kori huszártisztek, vagy a koronát őrző és kísérő sereg ruházatához hasonlít. Aranyskofimusz galanddal szegeit csizmát, vitézkötéses salaváris szűk nadrágot, alul csákóra vágott, elől sűrűn zsinórozott dolmányt, négysoros zsinór-övei, prémmel szegeit, hátul közepén felhasított és aranyskofimusz galanddal díszített kurta dolmányt, vállig érő zacskós magas prémkucsát viselnek. Oldalukon Magyarország aranyhímzésű címerével díszített tarsoly lóg. Csak bajuszt és hosszú lelógó ezopfot hordanak. A kezükben villogtatott fringia zárt kézvédős markolattal bír. Heidelberg József eredeti tusrajza. Magassága 17 cm., szélessége 12 2 cm. Képünkön érdekes, hogy József főherceg még pólyás csecsemőnek van festve, inig más képeken már négy-öt éves fiúnak ábrázoltatik.

¹ A berlini hadi levéltárban. Menzel A.: «Armee Friedrich's dós Grossen» című gyűjteményben.

² Menzel A.: «Armee Friedrich's des Grosson» című berlini gyűjteményből, az 1900-iki párisi világiállítás huszárkiallításának anyagából.

³ Szerző gyűjteményében.

Művésznünk a történelmi esemény idejében mint kedvelt festő Becsben élt és így ezen képe. a híres jelenei megtörténte melleit erős bizonyíték. József ez időben tényleg hat hónapos, tehát még pólyás gyermek volt.¹

Mária Terézia királynő 1741 június 25-én, Pozsonyban, a szent ferenczrendiek templomában 45 magyar urat lovaggá üt. A királynő a trónon ül, arany skófumvirágokkal gazdagon kivarrott szoknyában, vállfűzője kivágott, gyöngyökkel és drágakövekkel díszített, könyökig érő csipkés ingvállujjai háromszoros ránczba vannak szedve. Ezenfelül hermelinprémes, végig gombbal ellátott kurta mentét visel panyókára vetve. Nyakán gyöngyös ékszer. Fején a szent korona. Az egyenes királyi pallos markolatát két kézzel fogva érinti, a trón lépcsőire páronkint térdeplő urak vállait. A trón melleit kétoldalt állanak a főméltóságok és a tartományok zászlóit tartó zászlós urak. A háttérben lépcsős emelvényen áll a püspöki kar és a papság. A jobboldali előtérben állanak a felavatandó urak hajadonfővel. Öltözetük mindannyiuknak szűk nadrág, csúcsosra vágott szárú csizma, csákóra vágott szárnyú, hajtókás ujjú s elől galandos gombzsinórzatú dolmány, szövet öv, kurta, prémes és galandzsinóros elejű panyókára vételt mente, oldalukon szablya s végül vállra omló fürtös haj és csupán bajuszviselet. Prémes kucsmáját egy részük bal keze fejére húzva tartja. A kép alatt német és magyar szöveg és a lovaggá ütött főméltóságok és urak névsora. Rézmetszet. Magassága 29.3 cm., szélessége 20 cm.²

II. József lovas arczképe. A trónörökös gyermekkorában ábrázolja, magyar öltözetben.

Kurta dolmányának eleje sűrűn zsinórzott és apró pitykével díszített, derekán csavart szövet övei visel, dolmánya ujján hajtóra van. Hermelinprémes és ugyanolyan bélésű mentéjét félvállra vetve viseli.

Magas prémkucsmáján drágaköves forgó, gyöngyfűzerek és tollforgó van. Szövetlefentyűje egészen vállára lóg. Dolmányán és nadrágján körülzsinórozott zseb van. Jobbjában kivont szablya egyenes barokkos kézvédővel. A nyeregtakaró hermelinprém. A lótarakó bosszú fecskefarkú, melynek sarkába a magyar czímer van hímezve. A háttérben folyó és annak túlszéljén erődített város, valószínűleg Pozsony látszik. Aláírása: Josephus Benedictus Augustus Johannes Antonius Michael Adam. Archi-dux Austrias. Nat. 13 Marl v Ao. 1741. Rézmetszet. Christian Wilhelm sculps. Mart. Engelbrecht excud. A. V. Magassága 292 cm., szélessége 17.5 cm. II. Józsefről általában sok festmény és metszet készült, mely őt gyermekkorában és magyar ruhában ábrázolja. Ez a legművészebb és legkritkább ábrázolásai közé tartozik.³

Pandúr szobra 1741-ből, meissenai porcellánból. Öltözete kék szűk posztónadrág, az ellenzónél zsinórzattal, fűzött boeskor, könyökbe vágott ujjú dolmány, mely alól kibúvó inge fel van gyűrve s könyökön felől a karokat szabadon hagyja. A dolmányon elől gombok. A két vállon a puská és kardtartó szíj keresztül van vetve. Derekán csíkos szövet öv, melybe pisztolyok és kés van dugva. Hátáról panyókára vetett hosszú vörös köpeny lóg. Derekához két

135. MÁRIA TERÉZIA A POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉSEN
1741-BEN.

¹ Történeti képcsarnok. 10,622.

² U. o. 3236.

³ U. o. 10,595.

oldalt még egy-egy nagyobbfajta pisztoly van erősítve. Oldalán rézzel kivert szablya, mellette hosszú kováspuska. Fején magas zacskóju nemezkuksma. Tömör fekete bajusza van.¹

Huszárok. (136. kép). Aláírása: Officier Hussar, donnant ses Ordres. A huszártiszt magas támlájú nyeregben lovon ül s párducz kaczagányt visel. Prémcs kucsmája, hátára lelógó zacskója közepén aranyzsinór fut végig s végén bojt van. Elöl pedig egyenesre vágott lószőr-, vagy kócsagtoll forgót visel. Előtte közhuszár áll, a kinek nadrágja ellenzőjén és dolmánya hajtókás ujján egyszerű vitézkötést látunk. Mentéje egy gombbal egybeakasztott zsinóron nyakában lóg. Kapcsoló horoggal ellátott egyik vállszíjjárói a puska hiányzik. Bickham rézmetszete 1742-ből. Magassága 32-2 cm., szélessége 21.7 cm.²

Huszár. (137. kép). Aláírása: Simple Hussar. A ló szerszámja homlokán és szügyellőjén bojtos dísszel. A lótakaró fecskefarkú, a nyeregtakaró báránybőrös. A huszár szűk nadrágot, magasszárú sarkantyús csizmát, elöl egyenes sűrű gombszárakkal s apró gombokkal

136. HUSZÁROK 1742-BŐL.

díszített és prémmel szegett dolmányt visel, melynek ujjain is zsinórdísz van. A vállán', illetőleg mellén keresztül vetett két szíjon puskát és tarsolyt hord. Öve ötszörös zsinóröv, melyről a zárt markolaté szablya lóg. A nyeregkápán pisztolyok, elöl pedig fokosbalta van reáakasztva. Fején prém-szegélyű, hosszú zacskós kucsmát visel. Jellemző a kurtára kötött kengyelben felhúzott térdel való ülés s a rövidre fogott kantárszárral való lovaglás. A huszár szakált nem, csak kacskaringós nagy bajuszt hord. Rézmetszet. Aláírva Bickham sculp. Published by W. Meyer, 1742. Magassága 32.3 cm., szélessége 22 cm.³

Varasdi horvát határőr. Szűk nadrágot, fűzött bocskort, elöl gombos dolmányt, keskeny bőrvet, bosszú szörmebélésű s nagy prémgallérú subát és fején nagy kurucz formájú, oldalt lefentyűs nemez süveget visel. Övében egy pár pisztoly, kés, kerek lóportartó és dohánytartó. Mellénél a dolmány alá szintén két pisztoly van bedugva. Oldalára magasan felkötve széles fonott szíjon hosszú szablya, hátán fāragott agyú puska, jobbujában kurtanyelű, kerekfejű gerezdes buzogány, szájában pipa. Csak bajuszt visel. Rulett rézmetszete. Aláírása: Esclavon ou Waradin.

Publish'd by W. Meyer 1742. Magassága 32-5 cm., szélessége 22 cm.⁴

Fridrich. Jac. Andr. Kupferstecher Effigies Hungariae gentis. Abbildungen Ungarischer Nation. Augspurg A2 1744. A mű czímlapján az előtérben az angyalok által tartott osztrák czímer alatt négy alak fegyver csoportozatot vesz körül. Aláírása: 1. Licanus, 2. Croatus, 3. Dalmata, 4. Tolpatas. Az első szűk nadrágot, bocskort, mellényt, szövetövet s nagy gallérú bosszú köpenyeget, vagy szűrt hord. Oldalán madárfejű markolatig zárt kézvédős szablya. Övében pisztolyok és handszár. Egyik kezében puska, a másikban nagy kés. Mindkét karján az ingel van gyűrve. Fején koronaszerű főveg. A második alak csuklyás köpenyeget visel, mely fejére van húzva, kezében puska. A 3-ik számú bakancsot és térdig érő török bugyogót hord, szövet-

¹ Az 1900-iki párisi világkiállítás huszárkiallításának anyagából.

² Történeti képcsarnok. Hadi viseletek.

³ U. o. Hadi viseletek.

⁴ U. o. Hadi viseletek.

övében pisztolyok, tőr és kerek löportartó, lobogós ingujjban van. Egész öltözete felé köpeny borul, kucsója felhajtott szegélyű prémföveg. Haja fonalakban vállára omlik s hosszú lecsüngő bajuszt hord, szakála nincsen. Jobbjában kivont szablya; baljával pedig trombitás agyú, hosszú puskát tart vállán. A talpas bocskort hord, vállán szűr lóg, fején kuruczos, oldalt lefentyűs süveget visel. Magassága 19.7 cm.

A 3-ik lap egy régi nemes családból származó huszártisztet ábrázol. Rugendas egyik metszete nyomán készült. A tiszt öltözete szűk nadrág, csizma, dolmány, végig hegyes gombokkal, bőrv. A dolmány csonka ujjából lobogós ingujj lóg ki. E fölébe a jobb vállon átvetve párducz kacagány van öltve, melyet elől láncra erősített ágyúgolyó tart egybe. Fején széles prémszegélyű bársony kucsma, melybe oldalt öt kerecsentollból alkotott forgó van dugva. Bal kezében buzogányt tart. Nyeregkájában pisztolyok. Hímzett lótakarója kecske-

137. HUSZÁR 1742-43 -BÖL.

farkú. A kíséretét képező lovasok hasonlóan vannak öltözve, de nincsen forgójuk. A háttérben a tábor látszik. Ez előtt egyik lovas nagy négyszegletű gallérú szűr visel.

A 4-ik lapon a Menzel huszárok ezredese. Szűk nadrágban, csúcsosan vágott magasszárú csizmával. A csákóra vágott aljú dolmányt négyszeres zsinóröv szorítja. A dolmány eleje sűrű keskeny zsinórzattal és apró gombokkal díszített. Ujjain kutyafüles hajtóka. Oldalán szablya és rövidre kötött tarsoly. A dolmányra mente van panyókára vetve, melyet elől arany zsinór köté tart össze. A mente elől végig sűrűn alkalmazott arany skófiomos gombolóval van ellátva és prémmel szegélyezve. A magas prémes kucsma zacskójának lefentyűje válláig lóg le. Elöl fekete kócsag tollbokréta. Jobb kezében kis körtefejú buzogány. A nyeregkájában pisztoly. A nyeregtakaró fecske szárnyú. A kíséretében levő lovasok közül kettőnek forgós szárnyú kucsma díszje van. A harmadik tiszt pedig a farkaskacagányhoz háromszögletű aranyzsinórú német kalapot visel.

Az 5-ik lapon egy más fajta huszártisztet látunk. Ennek oldalán egyenes markolatú szablya lóg, dolmánya ujj hajtókével bír. Válláról prémes mente lóg. Fején a prémes

kucsmának nincsen tolldíszje. Oldalán tarsolyszerű táska, jobbában körtefejű gerezdes buzogány. Háta mögött kurucz vitéz vállra vetett prémes dolmánynyal, fején oldallefentyűs nemez süveggel, oldalán tarsolylyal és szablyával. A háttérben még három kucsmás lovas látható. Mindannyian csak bajuszt viselnek.

A 7-ik lapon ütközetbe rohanó pandúrokat, vagy talpasokat látunk. Aláírása: «Pandúren oder Talpatschen zu Pferd in action begriffen.» A rendetlenül öltözött vitézek, zacskós lefentyűs kucsmákat viselnek s különben úgy vannak öltözve, mint a címlapon láttuk. Kengyelük kötélből van. Fő fegyverük a szablya és puska.¹

138. DOBOS ANDRÁS, II. RÁKÓCZI FERENCZ LOVAS DOBOSÁNAK ARCZKÉPE 1745-BŐL..

Dobos András, II. Rákóczi Ferencz lovas dobosának arczképe 1745-ből.

(138. kép.) A kép eredetije rendkívül megrongálódván, Czacczik József lőcsei festő 1826-ban teljesen híven lemásolta azt, és az eredetit másolatának hátára ragasztotta. Dobos András nemcsak Rákóczinak, de Bercsényinek is dobosa volt, majd az Andrássyak szolgálatába állott s Krasznahorka várában negyven évig szolgált.

Öltözete magas prémű zacskós kucsma. Hosszú haja vállaira van fésülve, bajusza és körszakála ősz. Csákóra vágott, háromszögletes ujjhajtókás dolmánya elől sűrűn alkalmazott arany zsinóros gombolókkal és öt sor gömbölyű pitykcsgombbal díszített, derekát ötszörös, aranynyal áttört zsinóröv szorítja, magyar nadrágján elől arany sujlásos vitézkölés van és szárának

¹ Történeti képcsarnok. T. 2006., 2008., 2018., 2040.

oldalain arany zsinór fut végig. Lábain magas szárú sarkantyús sárga csizma, szívalakulag lekanyarított elején arany bojtokkal. Ezen felül panyókára vetett s elöl arany zsinór kötővel összetartott, fehér prémmel szegett kurta mentét visel, melynek eleje a dolmányhoz hasonlóképp arany zsinórral és három-három gombbal díszített, oldalán rézzel montírozott, zárt kézvédős fringia és magasra felkötött arany zsinóros, tulipánokkal kivarrott tarsoly lóg. A lovon aranyrojtos négyszegletű takaró s a nyereg kápájára akasztva két oldalt két üstdob van, melyet a lovas mindkét kezében egy-egy verővel ver.¹

Csata, huszárok, pandúrok és vallonok között 1746.

A pandúrok szűk nadrágot és szíjjazott bocskort, szövet övet és hosszú zacskós prémes kucsmát, vállra vetett hosszú köpenyt, hosszú puskát, hosszú övükben pisztolyokat és kést, továbbá nyitott kézvédős szablyát viselnek. A huszárok öltözete a szövetöves dolmányon kívül prémes kurta mente s kurucz oldallefentyűs nemez kucsma, melynek oldalán csokor és tollforgó van. Aláírása: Gombai donne près de Tirtemont, entre un Detachement de Pandoures et Ilussards, et les Itegiments de Grassin, de la Morliere et Royal Wallon les Aulrichiens furent obligez de se reliner avec perte de 200 hommes, le 22 Juillet 1746. Benoist A. rézmetszete. Párisban. Hossza 28.8 cm., magassága 15.9 cm.²

Tokaj vidékének térképe. A jobboldali előtérben egy pásztor ül és pipázik. Fején

139. PÁSZTOR 1749-BÓL.

kuruczos, felhajtott és oldalt elálló magas zaeszkójú nemez-süveg, elöl karimája mögé szúrt néhány tollal. Haja bálul kontyba van kötve, csak bajusza van és kurta szárú pipájából erősen füstöl. Vállán panyókára fölvelt, újjas, kurta hosszuszőrű guba. Szűk nadrágja fűzött bocskorban végződik, mellelle hosszú hunkós végű botja. Egyike legérdekesebb népviseleti képünknek. (139. kép.) Metszette Eucker András, Eperjesen, 1749. Rézmetszet. Magassága 35.5 cm., szélessége 29-2 cm.³

Czímerkép. Gull János címerének sisakorom dísze, egy magyar vitéz növekvő alakja. Öltözete vörös nadrág, csákóra vágott kék dolmány s arany zsinór öv. Hajadonfővel van és jobbában egy szál rózsát tart. Kell Bécsben, 1756. január 26-án.⁵

lefentyűvel. Jobbjában kivont szablya. Adományozta Mária Terézia királynő 1756. október 13-án Bécsben.⁴

Czímerkép. Szabó Mihály címere. A sisakoromdísz magyar férfi. Öltözete vörös nadrág, csákóra vágott kék dolmány s arany zsinór öv. Hajadonfővel van és jobbában egy szál rózsát tart. Kell Bécsben, 1756. január 26-án.⁵

Czímerkép. Dinnyés, másképp Sáska Mihály címere. Sisakoromdísze vörösen ruházott kar, melynek arany hajtókája van s a mely kezében gömbfejű gerezdes buzogányt tart. Adományozta Mária Terézia királynő 1756. április 19-én, Bécsben.⁵

Czímerkép. Unger András címere. A sisakoromdísz egy magyar vitéz növekvő alakja. Öltözetekéé nadrág, vörös dolmány, mellén kei észtül egymást keresztező fekete fegyverszíjjakkal. A dolmány alja csákóra vágott, elöl végig arany gombos s arany zsinórvvel ellátott. Válláról párduczkaczagány lóg és sárgás prémkucsmát visel, melynek zacskója vörös.

¹ Mihalik József: A kassai Rákóczi ereklyekiállítás lajstroma. Kassa, 1903. 213. 1. és Vasárnapi Újság karácsonyi albuma 1903.

² Történeti képcsarnok. T. 5097.

³ U. o. T. 956.

⁴ Országos levéltár. Liber Regius. 44. k. 49. 1.

⁵ U. o. Liber Regius. 44. k. 88. 1.

⁶ U. o. Liber Regius. 44. k. 76. 1.

Jobbjában kivont, szabija, baljában pedig török lófarkas zászló. A címeres levél kelt Bécsben 1756. január 5-én.¹

Czímerkép. Kiss Ferencz, másképp Orbán család címere. Fehér lovon vágató lovas. Öltözete kék nadrág, sárga csizma, vörös dolmány, sárga szörme kucsma piros zacskós lefentyűvel s elől kócsag forgóval. Jobbjában meztelen szablya, hegyére szúrt török fővel. Kelt Bécsben 1756. márczius 15-én.²

Csatakép. Aláírva: Perspectivische Abbildung von den inerckwürdigen Heberfall der Preussischen Postirung, zwischen Zittau und Görlitz, welcher von den Herrn General Feld-Wachtmeister Grafen von Lasci 1757. ara Neuen Jahrs Tage frühe um 4 Uhr unternommen und glücklich ausgeführt worden J. C. Czerny fecit Prag. A támadó osztrák csapatok magyar gránátos gyalogosok és huszárokból állanak. Ez utóbbiak bosszú lefentyűs magas prémes kucsmát, fegyverzetül karabint és szablyát viselnek. A zsákmányul ejtett ágyukat és társzekereket huszárok viszik. Az egyik lovasnak oldalt lefentyűs kuruczszüvege van. A jobb oldali előtérben több huszárfőtiszt társaságában, ugyancsak huszártiszti öltözetben maga Lasci gróf tábornok látható. Kézmeteszet. Szélessége 20.5 cm., magassága 13.3 cm.³

Czímerkép. Adományozhatott Mária Terézia királynő által 1760 márczius hó 25-én Bécsben Kerling Antal részére. Egy várfokon egész vörösbe öltözött magyar vitézt látunk állani. Csizmája sárga, dolmánya csákóra vágott, elől gombos s arany zsinóröve van. Elől kócsagforgós sárga szörmekucsmát, baljában zárt kézvédős markolata szabiját s baljában puskát tart.⁴

Czímerkép. Adományoztatott Mária Terézia királynő által 1760. november 25-én Bécsben Petrás János részére. A címeralak egy magyar lovas vitéz. A ló fehér és rózsaszínű fecskéfarku takarója van. Bullája vörös, csizmája sárga, kucsmája kuruczos hegyes nemezszüveg, oldalt lefentyűvel. Oldalán szablya, s jobbjában vörös-fehér színű zászló.⁵

Budapest látképe. A pesti oldalt ábrázoló jobb oldali előtérben két huszár látható. Az egyik áll s a másik egy kövön ül. Öltözetük zsinóros dolmány, melynek alja csákóra vágott, csíkos szövöttövel, panyókára vetett prémes mentével s magas szörmekucsmával, melynek zacskója egészen a vállra lelóg. A mellettük levő dombon egy gulyás ül, lábán szíjjazott bocskorral s kerek nemezkalappal. Kinder János Fülöp rézmetszete, mely Budán 1761-ben készült. Alatta 16—16 soros latin és német magyarázó szöveg. Szélessége 44.2 cm., magassága 28.6 cm.⁶

Czímerkép. Adományoztatott Mária Terézia királynő által 1765 október hó 8-án Bécsben Bocsy Mátyás és József részére. A címeralak egy kőhídon álló magyar vitéz. Vörösbe öltözve, csizmája sárga, jobbjában kivont kardot villogtat. A sisakoromdísz egy másik vitéz növekvő alakja. Csákóra vágott aljú dolmánya szürke, melynek derekát piros zsinóröv szorítja. Magas szörmekucsmát visel vörös posztózacskóval. Jobbjában gerezdes gömbfejű buzogány.⁷

Czímerkép. Adományoztatott Mária Terézia királynő által 1765. november 27-én Bécsben, a poroszok elleni hadjáratokban kitűnt Medvey, másképp Beer Adám lovas kapitány részére. A címer sisakorom dísze, növekvő vitéz alakja. Ruházata kék dolmány, arany zsinórövel, mentéje fehér prémmel szegeit, magas szörmekucsmája kék zacskós. Jobbjában kivont szablya, baljában levágott fej.⁸

Mézeskalács-bál sütő minta. Szív. (140. kép.) Szöllőfürtök, bazsarózsák, százsorszépek, gránátalmák és tulipánokból alakított keretben dúsan hímzett függönyök között egy férfi- és nőalak áll egymást átölelve. A férfi hajadonfővel, vállra omló hajjal és bajuszszal van ábrázolva, magas prémes és zacskós kucsmáját bal kezében tartja. Öltözete csákóra vágott, elül sűrűn

¹ Országos levéltár: Liber Regius. 44. It. 137. 1.

² U. o. Liber Regius. 44. k. 66. I.

³ ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYE.

⁴ Országos levéltár: Liber Regius. 45. k. 305. 1.

⁵ Országos levéltár: Liber Regius. 45. k. 507. I

⁶ Történeti képcsarnok. T. 112.

⁷ Országos levéltár: Liber Regius. 47. k. 410. 1.

⁸ U. o. Liber Regius. 47. k. 414. 1.

zsinórozott dolmány, melyet széles zsinóröv szorít, vállán panyókára vetett prémes kurta mente, szűk nadrágján elől gazdagon kivarrott vitézkötés, sarkantyús csizmájának magas szára szív-alaknlag lekanyarított, oldalán zárt kézvédős markolata szablya. A nő bodros fejkötőt, nyakán gyöngysort, magas derekú, elilil keresztbe fűzött, puffos ujjú ingvállas vállfűzöt s ennek mély kivágása fölött keresztülkötött keskeny csipkevállkendőt. könyökig érő keztyűket, alul széles aranycsipkével szegett szoknyát, hímzett és csipkével szegett előkötényt, s bal kezében félig nyitott legyezőt visel. Oldalt: J. M. és 1709. évszám. Körtefából homorúan vésve. Magassága 34.7 cm., szélessége 29 cm.¹

140. MÉZKSKAI.ÁCS BÁBSÜTŐ MINTA 1709-BŐL.

Károly Lajos főherceg arcsképe 1771-ből. A mellkép a főherceget, mint az osztrák sereg fővezérét ábrázolja. Az arckép alatt hosszúkás kép, melyen hadi sátor előtt ülve látjuk a főherceget. Hála mögött fődetlen fővel zsinóros dolmányba öltözött buszárffőtiszt áll. A tőberczeg kezéből egy huszártiszt tisztelegve vesz át egy iratot. E tiszt öltözete kurta fekete prémes mente, magas szörmekucsma a vállig lecsüngő lefentyűvel s elől nagy tollforgóval. A szablya hosszúra eresztett szíjjon a földig csüng. Mellette tarsoly lóg. A háttérben két lovon ülő közhuszár a tiszt lovát tartja. A baloldali előtérben a sátor mellett vállra vetett puskával magyar gránátos áll őrt, kinek szűk nadrágjára hosszú kamasni van húzva. Fegyverkabátjának szárnyai elől és hátul félre vannak gombolva, oldalán kurta kard. hátul lóg a nagy granáttartó táska, vállain rojtok. Fején elől háromszögletű csúcsba futó nemezkcucsma. A kép alá írva: Le

¹ Az Országos magyar iparművészen múzeumban.

prince Charles recevant les préliminaires de la paix. Rézmetszet. Metszette Audouin P. Paris. Magassága 36 cm., szélessége 23 cm.¹

II. József a hadgyakorlaton. A háttérben magyar gránátos ezred van felállítva. A főhercegtől halra magyar huszárfőtiszt vágat előre. Lótakaróján M. T. monogram. Nyereg-takarója farkaskaczagány. Dolmánya ujja behasított, ennek mentén prémmel szegeit és kettős hajtókával bír. Magas prémkucsuján arany vitézkötés és fehér szőrforgó van. A panyókára vetett mente prémszegélyű és béllésű. Művészi rézmetszet. Festette Bécsben I. Cím. Brand 1779. Metszette Chrétien de Mechel. Szélessége 31.4 cm., magassága 26.3 cm.²

II-ik József emléklapja. A császári koronával fedett emlékoszlop előlapján II-ik József mellképe látható. Fent felhőtrónuson Mária Terézia királynő ül. Az emlékoszlop előtt a különböző vallásfelekezetek hódoló papjai s az enyészet szárnyas nemtője, eltörölt kaszával. Közvetlen az emlékoszlop előtt tollbokrétás kuruczfőveges magyar ruhás kis fiú és ugyancsak magyar vállfűzős ruhába öltözött kis leány állanak.

Felirata: Denkmal der von dem Besten und grösten Kaiser Joseph II. in seinen Slaalen errichteten und den 17. october 1781 publicirten toleranz. Herausgegeben in Frankfurt am Mein 1782. Gezeichnet u. radirt. Jón. Friedrich Beer. Rézmetszet. Magassága 32.5 cm., szélessége 21.7 cm.³

Belgrád ostroma 1788-ban, illetőleg a királyi sereg gyülekezése Zimonynál. Az előtérben középen lovagol II. József német-franciás tábornoki díszben, a szokott háromszögletű kalapban, mellette lovagol Ferencz főherceg és háta mögött Lacy tábornagy hasonló öltözetben. A király lova a takaró alatt még finom zsinórból fonolt hálóval is le van takarva. Ezek mögött csoportosulnak a magyar nemes testőrség, ösmert egyenruhájában, a galicziai testőrség, a nehéz kurassir-ezred, a chavalliserok és az uhlánusok egy-egy osztálya. A háttérben a magyar huszárság és gránátos gyalogság ezredenkinl felállítva látszik. A középső csoportban a többi zászló között piros és fehér lángnyelvektől szegélyezett zászlón a Boldogságos Szűz alakja látható. Egykorúig színezett rézmetszet. Aláírva: Wien im Verlag bei Lucan Hochenleiter. Hossza 39.3 cm., szélessége 27.9 cm.³

A dubiczai török tábor elfoglalása 1788. aug. 9-én. A középtéren a huszárság vitézkedik. Öltözetük zöld és fejükön magas, fekete nemezkuksma van, csúcsosra vágott kuruczos oldallefentyűvel. Egykorúlag színezett rézmetszete Márkin L.-nek. Készült Bécsben. Hossza 28.8 cm., magassága 20.5 cm.⁵

Török-Gradiska ostroma 1789-ben. Az ostromkép jobboldali előtérben négy székely gránátos heverészik és pipázik a földön. Öltözetük szűk nadrág, kurta szárú csizma, frakk, melynek csücskei elől-hátral fel vannak hajtva és elől felálló elejű nemezkuksma pléhlemezzel. Bajusz és parókaviselet. Fegyverzet: történytáska és szuronyos puska. Aláírása: Belagerung dér lürkischen Festung Berbir oder türkisch Gradiska in Croatien unter commando des kayserl. königl. g. f. in. von Laudon etc. Rézmetszet. Szélessége 33 cm., magassága 21 cm.⁶

Belgrád ostromának képe 1789. október 7-éről. Az ostromütegek háta mögött harcvezonalba felállított ezredek között két huszárezredet látunk állani, míg a főhadi szállás körül magyar gránátosok állanak. Az előtér jobb oldalán Ferencz főherceg és Laudon tábornagy kíséretében egy szakasz huszár vágat. Középen a markotányosok körül, kezükben nagy poharakkal két huszárt látunk vállra vetett prémes mentével, szokatlan nagy tarsolylyal és igen magas .szörmekucsujával, tollforgóval és bosszú lelógó lefentyűvel. A baloldali előtérben székely gránátosok őrzik a török és oláh foglyokat. Ez utóbbiak között kellő kuruczos, oldali lelógó lefentyűs nemezkuksmát visel. Fent három medaillonban II. József, báró Laudon és

¹Történeti képcsarnok. Arczképek. 7694.

²U. o. 337.

³U. o. 10,748.

⁴Történeti képcsarnok. T. 1049.

⁵U. o. T. 225.

⁶U. o. T. 4431.

Coburg herceg mellképe látható. Aláírása: Siegreiche Besitznelimung der Stadt und Hauptfestung Belgrad in Servien ele. Gezeichnet v. Bedinaberg. Johann Martin Will exaudit. Augsburg. Rézmetszet. Szélessége 40 ctn., magassága 28.6 cm.¹

Berbir (Boszniában) bevétele Laudon tábornok által 1789 július 9-én. A jobboldali előtérben a huszárság nyomul a megfutamodott törökök után. Kék színű szokott öltözetükhöz igen magas szörmekucsmát viselnek, elől tollforgóval s oldali lelógó zacskóval. Márkin I. egykorúlag színezett rézmetszete. Hossza 281 cm., magassága 21.5 cm.²

Huszár és török harca. A huszár öltözete magas fekete hengered csákó, elől sárgaréz rozásával és fekete tollforgóval. Kurta dolmánya keskeny szürke prémmel szegeit s így ennek mint alatta levő dolmányának eleje sárga zsinórral sűrűn díszített. Derekat négyszeres zsinóröv szorítja. Szűk nadrága fekete bőrből készült magas szárú sarkantyus csizmába van húzva. Egész öltözete velencei kék posztóból készült. Vállán keresztül a karabin hordásra széles fehér pantallér van átvetve. Széles pengéjű zárt kézvédős, hajlott markolatú fringiájával épen levágja a török spahit s balkezeivel kiragadja annak kezéből a félholdas piros zászlót. Egykorúlag színezett rézmetszet. Aláírva: A' Tsászár magyar lovas regementje. Győri Fi Fali sy Sigmond írta 1789. Magassága 17 cm., szélessége 11-3 cm.³

II. Leopold a pozsonyi koronázási dombon, 1700. november 15-én. A király koronázási díszben a domb tetején lóháton a kardvágást végzi. Lent a dombot a főméltóságok és katonaság veszi körül. Ezek egy része banderialisták és huszárokból áll, a kik mindannyian igen kurta s elől nagyon kivágott prémes és zsinóros dolmányt, czopfos parókát és rendkívül magas prémkucsmát viselnek, melybe elől a kócsag tollforgó mellett szárnyalakú forgó is van dugva. Az őrségei magyar gránátosok szolgáltatják gombos, magas kamáslival s elől kúpalakúlag kiemelkedő szörme kucsmával. Az előtérben több női alakot is látunk, kiknek öltözete alul gazdagon hímzett szoknya, széles csipkével szegett előkötő, erősen kivágott fűzős derék és kétszer hűgyozott ingváll, végén csipkefodorral. Fejükön kúpalakú magyar főkötőt hordanak, melyről a fátyol hátul csipőn alul ér. Rézmetszet. Hosszúsága 39 cm., szélessége 33.5 cm.⁴

Turnul erőd körül zároltatásának térképe 1700. május hó 13-án Kray tábornok által. A térkép felső jobb sarkában az a jelenet van ábrázolva, midőn a hadjárat emlékérméi a huszárok és magyar gránátosok között kiosztatnak. Hű ábrázolásai ezek e kél fegyvernembeli katonaságunk azon korbéli viseletének. Egykorúlag színezett rézmetszet. Hossza 17.5 cm., magassága 15.2 cm.⁵

Térkép a Duna partján, Silistriánál gróf Karaiczay és Staader altábornagyok csapatai és a törökök között 1790 július hó 26-án lefolyt ütközetről. Német nyelvű magyarázó fölíratokkal. A térkép felső hal sarkában művészileg metszett csatajelenet, mely azt ábrázolja, a mint a huszárok visszaverik a török lovasság támadását. A huszárok öltözete a legnagyobb pontossággal meg van az apró alakokon rajzolva. Vörös zacskós igen magas fekete szörmekucsmát, vörös nadrágot, zöld dolmányt, sárga szövetövet és panyókára vetett prémes mentét viselnek. Fegyverük a fringián s a nyeregkápa pisztolyain kívül a vállon keresztül vetett széles fehér szíjon hátul lógó hosszú puska. Színezett rézmetszet. Szélessége 19 cm., magassága 16.2 cm.⁶

II. Leopold 1700. november 15-én a pozsonyi francziskánus templomban arany sarkantyús vitézeket üt. A templomot magyar és osztrák főméltóságuk töltik meg, kiknek ruhája rendkívül pontosan van megrajzolva és egykorúlag színezve. A magyar urak csaknem mind egyforma öltözetet viselnek, csak épen a színben különböznek. Egy részük csizmát s más részük deli sarut visel, melyeknek színe fekete, sárga, kék, zöld és karmazsin

¹ Történeti képcsarnok. T. 4425.

² U. o. T. 83.

³ Szerző gyűjteményében,

⁴ Történeti képcsarnok. 2083.

⁵ U. o. T. 976.

⁶ Szerző gyűjteményében.

vörös szattyán. Öltöztetik az ellenzónél arany skófiummal gazdagon kivarrott szűk nadrág, csákóra vágott, elől arany zsinóros s három sor gombbal ellátott dolmány, melyet ötszörös, arannyal átszőtt öv szorít. Erre felöltöit, de elől nyitott s elején gazdagon arany zsinórozott és keskeny prémmel körülszegett mentél és oldalukon zárt kézvédős markolatai szablyál hordanak. A mente hátul a varrás vonalán és a csípőkön arany skófiumos galanddal díszített. Arczuk egészen borotvált s hátuk közepéig érő czopfos fodorított parókát viselnek. Az első három padsorban a püspöki kar teljes számban jelen van. Színezett rézmetszet, melyet a kiadó Artaria műkiadó bécsi társulat gróf Pálffy Károlynak ajánlott. Hossza 48.5 cm., magassága 36.4) cm.¹

II. Leopold megkoronáztatása Pozsonyban a székesegyházban 1790. november hó 15-én. A magyar öltözetek nagyrészt olyanok, mint az előző képen, csakhogy itten mindnyájan magasszárú bakkancsban vannak ábrázolva, mentéjüket panyókára vetve viselik és magas tollforgós arany vitézkötéses szörmekucsmájukat kezükben viszik. Itt már számos hölgy

141. MÁRIA TERÉZIA KIRÁLYNÉ ARCZKÉPE
1793-BÓL.

van jelen, a kik hosszú csipke olókölö'l s leginkább aranybrokát, vagy széles aranycsipkével díszített szoknyát s erősen kivágott keltőspuffú ingvállas, arany csipkével és gyöngyfűzérrel díszített vállfűzöt, valamint kontyos, magyaros arany csipkefűzöt viselnek. Egyikük hosszú selyem sálkendőt visel a nyakában, a melyet derekán átvéve hátul nagy csokorra kötve hord, úgy hogy ennek két rojtos vége azután hátul hosszan lelóg. Színezett rézmetszet. C. Schütz rajza után metszette I. Mansfeld. Az Artéria kiadása Pécsben. Hossza 437 cm., magassága 32 5 cm.²

Huszár-bravour. Aláírása: Lukátsi és Baróti Leopold fő hertzeg regimentjébéli közhuszárok megmentették Olt obersterjek életét a Francziáktól, kiket leapritottak, Beillheimnél Landau s a Rajna közölt Máj. 17-én 1792-dik ész.⁸

A kép közepén az ezredes már leszúrt lova fölött áll, tíz francia gyalogostól körülveve, míg a két közhuszár segítségére siet. A huszárok zsinórozott prémes dolmányt, széles zsinórövet, tarsolyt s tollforgós magas nemezsákot viselnek. Fegyverzetük az egyszerű zárt kézvédős szablyán kívül, a vállon keresztül vetett

széles szíjjon függő karabély. A lótakaró fecskéfarkú, rajta fekete báránybőr nyereg-takaróval. A nyeregkázába pisztoly, hátul összecsavart köpönyeg felkötve. A csákóról bojtos vitézkötés lóg. Czopfos parókát viselnek. Színezett rézmetszet. Magassága 31-5 cm., szélessége 24 cm.

Mária Terézia királyné (I. Ferencz neje) arczképe. (141. kép.) Kerek medaillonba foglalt mellkép. Ingvállas derékban, melynek felső kivágása csipkefodorral szegett. A derékfűző zsinórja gyöngyfűzér, középen apró boglárokkal s oldalt arany hímzéssel. Az ingváll ujját közepén selyem szallagsokor tartja össze, melynek közepén drágaköves és gyöngyös boglár van. Nyakán ötszörös gyöngyfűzér. Gazdagon fodorított haján gyöngyös és skófiumos magyar

¹ Történeti képcsarnok. 2826.

² U. o. 2825.

³ Történeti képcsarnok. T. -1703. Ugyanez Ernst Lajos gyűjteményében 16+10. 7 cm. nagyságú rézmetszetben és más ábrázolásban.

főkötő, melyről hátul csokorból kiinduló fátyol csüng le. Aláírása: Mária Theresia magyar királyné. S. M. rézmetszete 1793. Magassága 18 cm., szélessége 10.1 cm.¹

Székely huszárok. Szálló Mihály huszárőrmester a francia háborúk idején levág egy ágyúfedezetet. Öltözete hengerded magas, lapostetejű csákó, elől réz rozettával, oldalt a fülre lelógó vitézkötéssel és középen kettős tollforgóval. Hajporozott s szallaggal befőni hosszú ezopfot visel és csak bajusza van. Keskeny prémmel szegett mentéjét, mely elől sárga zsinóros, felőlívén viseli. A mellén keresztül vetett széles fehér szíjjon lóg a karabin. Szűk nadrágja magas és fent szívalakúlag kikanyarított szárú csizmába van húzva. A nyeregkápában mindkét oldalt pisztoly, melyek takaróján F. H. monogram van kivarrva. A széles pengéjű szablya zárt kézvedős markolattal bír. A lótakaró fecskefarkú.

A kép aláírása: Qu. Mark, sc. Der Wachtmeister Michael Szálló von Szekler Ilussaren. Dieser hat den 26. october 1793 bey Wanzenau seinen von Feind umringten und verwundten esaderon Comandanten gerettet, und als die oberst Division auf die feindlichen Canonen sties, war ers der darauf zusprang die in abbrennen begrifene Feinde niedersäbelte und so die kofa rennung hinderte, auch rettete er den von Feind umrungenen Unterleitenant Graf Lazer, und brachte in Angesicht des Feindes einen verwundeten Mann, dem sein Pferd erschosen war in Sicherheit. Zu haben in Wien bei Joh. Ottó. Rézmetszet. Magassága 26.2 cm., szélessége 19 cm.²

István tornya látképe, a Marczibányi kastélylyal. Előtérben számos, gondosan kidolgozott alakkal. Különösen jellemző abban a tekintetben, hogy látjuk, mennyire össze volt keveredve a német viselet a magyarral a XVIII. század végén. A női viselet általában német és francia. A férfialakok között látunk, szűknadrágos, csizmás alakot, hosszú frakkban, czopfos parókával, háromszögletű kalapban nyeregbe szállani, a kinek lovát kurta bakancsba öltözött magas prémkucsmás huszár tartja. Az egyik hintót háromszögletű kalapos kocsis hajtja, de hátul kardos, tarsolyos huszár áll, kurta felöltött mentében. Az előtérben egy hölgyet kísérő főurat látunk a ki szűk nadrágot, kurta bakancsot, végig gombos dolmányt, felöltött s elől végig gombszárgalandos és prémmel szegett kurta, derékba szabott mentét, szabiját, ezüstgombos pálczát, de háromszögletű nemez-kalapot visel. Ugyanott több mezei munkást és két csikóst is látunk, tehát alkalmunk van a népviseletei is tanulmányozni. Ezek kurucz lefentyűs magas szörmekucsmát viselnek, mely mellé mint egy forgó, a kurtaszárú pipa van odatűzve. Hajuk fürtökben, néha befonva vállukra omlik és csak bajuszt viselnek. Ingük lobogós nyitott ujjal hír és gatyájuk szára alól összekötött. Az egész öltözet tetejébe nagy négyszögletű, galériéi, hosszú szűrt hordanak. Aláírása: Tornya. Istvántornya. Oppidum in Comitatu Csanadiensis etc. Emericus Marczibányi de Pucho delincavit. Joan Tzetter Hungarus sculpsit. Vienna; 1796. Rézmetszet. Szélessége 32 cm., magassága 26.2 cm.³

Ütközet Verona mellett, 1799 április 5-én az osztrákok és francziák között. A háttérben a megfutamadott francia lovasság látszik, a kiket magyar huszárok üldöznek. Az előtérben két gyalogos francia vérében fekszik és két huszár egy francia vértelost üldöz. Az egyik huszár pisztolyából reá lő, mire az épen lefordul lováról. A huszárok zöldforgós, piros csákót és prémes felöltött mentét viselnek. Lótakarójuk fecskefarkú vörös posztó. Nyeregkájukban pisztoly. Aláírása: Victoire des Autrichiens pres de Verone du 5 Avril 1799. Színezett rézmetszet. Szélessége 30.3 cm., magassága 25 cm.⁴

Emléklap. Címe: Gespräch zwischen denen sechs kriegenden Nationen. Egy díszes teremben a francia, angol, porosz, szász, orosz és magyar vannak lerajzolva. A baloldali előtérben áll a magyar, 1. számmal jelölt, s igen szépen megrajzolt alakja. Szűk nadrág, csizma s dolmány van rajta, melynek derékon alóli része rézsútosan van vágva, úgy hogy a két szárny

¹ Történeti képcsarnok. Arczképek. 93.

² Szerző gyűjteményében.

³ Történeti képcsarnok. T. 1120.

⁴ Szerző gyűjteményében.

egymást takarta. Ez volt a csákóra vágott dolmány. Eleje aranyzsinórral és háromszoros gombsorral díszített és aranycsipkével, illetőleg skófiummal körülszegett. Ujja hajtókás. Panyókára vetett mentéje prémmel szegett és bélelt, elől galandokkal és nagy gombokkal. Derekat skófiumszegésű, széles öv szorítja, melyről a tarsoly és a fringia lóg. Fején egész a vállra lelógó lefentyűs, magas prémkucsmái visel, melybe elől hármastollforgó van dugva. Balját kardja markolatán tartja, míg jobb kézfejen zsinórra akasztva, fehér csontgombos nádpálczát hord. A reá vonatkozó aláírás: 1. Der Unger.

Ichscheue kein Gefahr, kein schiessen, würgen, hauen,
Mein schnell u. lechtes Pferd ist trefflich angewohnt:
Mir pfllegt von Blut u. feur im Treffen nie zu grauen,
Wer sich mir widersetzt, wird von mir nicht verschont.

J. P. Haidt rajza után, metszette J. Lorenz Rugendas és kiadta .1. M. Probst. Augsburgban 1757-ben. Rézmetszet. Szélessége 29.3 cm., magassága 22 cm.¹

Csatakép. Kuruczok és labanczok ütközete. A jobboldali háttérben háromszögletű kalapú gyalogság sortüzet ad. Az előtérben egy gyalogos lándzsás magyar fut. Öltözete szűk nadrág, oldalt fűzős, deli csizma, széles szövetöv és e fölibe öltött, elől nyitott, prémmel szegett, bebasított s hajtókás ujjú, zsinóros, gombolás dolmány. Inggallérja ki van hajtva. A nadrágon elől nagy zsebnilyás van. Fején prémeszacskós kucsma. Oldalán nyitott kézvédős szablya. Egy hasonló öltözetű lovas mellette vágat s épen pisztolyát süti ki. Ennek fején olyan kucsma van, melyen elől a prémezés háromszögletű csúcsban van fölgűrve. A baloldali báltérben a főntebb leírt gyalogshoz hasonló, de csúcsos szörmekucsmájú puskás gyalogság viszonozza a német gyalogság tüzelését. Gazdag barokk-stylú kereleléssel. Rézmetszet. Hossza 76 cm., magassága 52.5 cm.²

Játékképcskek. (142—153. kép.) Két lap (3. és 4. sz.). Egymással össze nem függőleg ábrázolt alakokkal, melyek oly célból készültek, hogy kivágtván, kisebb czukorka dobozokra és mézeskalácsra felragasztassanak. Az első (3.) lapon 17 apró női és férfialakkal, melyek közül 13 magyar. Az első egy gyalogos vitéz, piros zacskós, széles prémű kucsmával, sárgás dolmányban, melyet a kard szíja szorít derekához, nadrágja sötétkék, magasszárú csizmája fent szív formára kivágott. Épen egyenes dragon-kardját rántja ki, melynek rézmarkolatgombja és egyenes nyitott kézvédője van. A második alak ugyanígy öltözött, csak hogy piros dolmánya van, kucsmáját hóna alatt viszi s a vállán keresztülvetett szíjon nagy tarisznya, vagy tarsoly lóg bal oldalán. A harmadik és negyedik alak panyókára vetett kurta kék mentét, visel. Az ötödik meggyes színű prémes mentéjét zöld dolmánya fölibe öltve viseli s jobbáiban bosszúsárú kis pipát tart, A hatodik lovas alak mentéje fölött farkas kaczagányt visel. A hetedik dolmányára felőlív könyökbe vágott ujjú és prémmel szegett mentéjét felőlív viseli és bal kezében hosszú nyelvű csákányfokost bord. A nyolezadik a másodiknál leírt viselet mellett oldaltarisznyát és panyókára vetett farkas kaczagányt visel. A kilencedik és tizedik egyformán öltözött, de más színekbe. Kucsmájuk prémje elől magas csúcsba szabott, panyókára vetett, kurta mentéjük prémmel szegett. Az ugyanígy öltözött tizenegyedik alak fatörzsön ülve pipázik A tizenkettedik úgy van öltözve, mint a hetedik s a tizenharmadik, kék dolmányos lovas, panyókára vetett, piros, sárga prémes kurta mentében lovagol. Nyeregtakarója fecskefarkú. Egy részük szakái- és bajusztalan. Nehányan kipödrött, kis hegyes bajuszt viselnek.

A második (4.) lapon kilenc magyar alakot találunk. Az első lovas, a fentebbi öltözet mellett, elől zsinórozott dolmányt és piros szövet övét visel. Mentéje nincsen. A második gyalogos alak sasfejes, zárt kézvédős markolatú kardot és puskát hord. A harmadiknak kucsmájába hátul két toll van dugva, fegyverzete mint az előzőé. Piros bő nadrágja bakancsba van

¹ Történeti képcsarnok. T. 3568.

² Szépművészeti múzeum. Metszetgyűjtemény.

húzza és hosszú, galléros köpeny van a nyakába akasztva. A XVIII. századbeli határőrvidéki morlákokhoz hasonlít. A többiek már fentebb leírt típusok.

Egykorúlag színezett rézmetszetek. Hossza 20 5 cm., magassága 13 5 cm.¹

Trolík ezredes arczképe. Mellkép, tojásdad keretben, mellén egymást keresztező fegyverszíjakkal, melyekre felvarrott kagylók képezik a díszet. Panyókára vetett galléros köpe-

142—153. JÁTÉK KÉPECSKÉK A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

nyeggel, övében két pár pisztolylyal. Fején magas prémű kucsmával, melynek bojtos végű zacskója válláig ér. Oldalába tűzve öt szárnyú zászlócska forma fémforgó. Csak bajuszt visel. Aláírva: Obrist Trenk, Chef dér Pandúren und Tolpatschen. Köröskörűi a barokk-stylú díszítmények között Trenk csapatai tíz különböző típusának mellképét láljuk ábrázolva. Fent két lándzsás és puskás morlák s közepén egy illír pandúr háromszögletű, nemezelejű lefentyűs főveggel, kurtaszárú pipát szíva, különben parasztöltözetben. Egyik oldalt vitézkötéses zsinór-

¹ Szerző gyűjteményében.

zatú, magas prémes kucsmájú pandúr, a másikon hosszú, lefentyűs kucsmájú talpas, a keret alján két prémes kucsmájú pandúr, egyik pisztolyát elsütve, a másik pedig nyitott kézvédős szablyáját villogtatva, láthatók. Alól, középen magas prémkucsmás illír pandúr-dobos áll. Haja hosszú fonatban hátralóg, kucsmájának lefentyűje csaknem csipőjéig ér és oldalt hármastollforgóval bír. Bal mellén egy tokban pisztolypár, övében kés. Kurtaujjú, rövid zekét visel, lobogós ingujjal, törökös bugyogóval. Legalól még egy kalap alakú szörmés fővegű és egy prémes kucsmájú talpast látunk. Ez utóbbinak kucsmája mellett olyan fémforgót látunk, mint a Trenké. Rézmetszet. Magassága 16 cm., szélessége 10.4 cm.¹

Jassi elfoglalása. Az előtérben a megfutamadott törököket üldöző magyar huszárcsapatok rendkívül pontosan vannak megrajzolva és színezve. Öltözetük aranyzsinóros piros nadrág, nyusziprémes felöltött kurta kék mente, aranyvitézkötéses, magas fekete szörmekucma, elől tollforgóval. A nyeregtagaró fekete báránnybőr, a lótagaró pedig aranypaszománlszegélyű, fecskefarkú, piros posztóból készült. Egykorúlag színezett rézmetszet, Rosszasága 37.9 cm., magassága 22.6 cm.²

Gróf Schlugga huszárezredes lovasképe. Öltözete vörös, szűk nadrág, aranyzsinóros vitézkötéssel, elől hegyesre vágott szárú, aranyzsinórral szegett, sarkantyús, sárga szattyáncsizma, csákóra vágott kurta, vörös dolmány, elől aranyzsinórzattal s a gombokok végein aranybojtocskákkal, középen gömbölyű gombokkal. Dereán piros selyem szövetöv. A dolmány felálló, magas gallérja aranyzsinórral szegett. A panyókára vetett, barna prémmel szegett és bélelt zöldszínű kurta mente, aranyzsinórral és paszománttal szegett, ujjá fölhasított, színien prémmel szegett és aranyzsinór vitézkötéssel díszített. Fején magas szörmekucma, vállára lelőgő nagy vörös posztózacskóval, középen zöld cserággal, oldalt kócsagtoll forgóval s aranyzsinórral átfonott, zöld selyem vitézkötéssel, melynek végén aranybojt van s a mely válláig leér. Oldalán ezüstveretű, fekete bőrhüvelyű, zárt kézvédős markolatú szablya, mellette aranyozott, egyenes markolaté, nád sétából s arannyal hímzett tarsoly Magyarország czimerével. A gróf, a ki csak bajuszt visel, bal kezét, melyben a kantárt tartja, csipőjére támasztja, míg jobb kezével hosszúszerű nagy tajtékpipáját tartja és bodor füstöl ereget. A ló takarója fecskefarkú és aranyzsinórral szegett, zöld posztóból készült. A nyeregtagaró medvebőr. A fekete bőrből készült sallagos lószerszám aranyozott ezüstpitykével van kiverve. A háttérben város látszik. A lovas mellett aranyozott nyakörvei bíró kutyája ugrádozik. Aláírva: S. Tit. Ilerr Graf von Schluga, Se. Königl. Máj. zu. Ungarn u. Böhmen etc. etc. Obrister bey dem Carolischen Húsáren Regiment. Egykorúlag színezett rézmetszet. Mart. Engelbrecht-től. E művész egész sorozatot metszett kiválóbb hadvezéreink képeiből s általában számos magyar tárgyú képet készített Augsburgban. A metszet magassága 30 cm., szélessége 19.4 cm.³

Huszárezredes. Öltözete: oldali aranypaszománlos szűk nadrág, sarkantyús csizma, lapos aranyzsinórzattal és négy sor apró, gömbölyű pitykével, rostélyzatosan díszített elejű és skoíumos díszítéssel szegett hajtókás ujjú dolmány, hatrendű zsinórövvvel derekán. Kurta mentéje elől a dolmányéhoz hasonló aranyzsinórzattal díszített és széles prémmel szegett. A mente az arany általvetőzsinór által tartva, csak jobb vállán tartózkodik. Fején magas szörmekucma, oldali betűzött kócsagtoll bokrétával s a vállra lelőgő zacskós lefentyűvel. Oldalán aranyskófiummal kivarrott tarsoly, közepén F. R. monogrammal. Szablyájának sasfejú, zárt kézvédős markolata van. A nyeregkápába akasztott pisztoly takarója szintoly díszes, mint a tarsoly, ugyanazon monogrammal. Az ezredes csak kurta bajuszt visel s jobb kezét fölemelve, előre mutat. A fecskefarkú lótagaró szárnya messze lelóg, barokk-stylú, aranyskófiumos növényi ornamentikával szegélyezett és sarkába zárt hercegi korona alatt F. R. monogram van rajta domború aranyhímzéssel kivarva. A ló fejkantárja, nyaklódísze és szügyellőszija sűrűn egymásmellé varrott apró, fehér csigákkal díszített. A ló homlokdísze és orrpántja

¹ Történeti képcarnok. 3413.

² U. o. T. 478.

³ ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYE.

barokkos stílú aranyozott ezüstből készült. A nyaklódísz egy félhold, a szügyellő közepén pedig ötvösmívú maskaronfej, alól piczi félholddal. A háttérben a huszárok tábora látszik egy dombon levő várkastély alatt, több lovas és gyalogos alakkal s általában a tábori élet jellemző fölítettetésével. A kép alatt volt aláírás le van vágva. Rézmetszet. Magassága 23.3 cm., szélessége 16.6 cm.¹

Meliboei (Bél Mátyás) Magyar Grammaticájának címlapja. A baloldali előtérben egy fához támaszkodva, egy pásztor tárogatót fúj. Öltözte szűk nadrág, fűzött borskor, keskeny övvel bíró dolmány, oldalán egy kis táskával. Fején oldalt lefentyűs, zacskós kucsmával. Runkós végű kampós botja a fához van támasztva. Nyája körülte legel, kuttyája lábainál alszik. A középtéren egy magyar és egy francziásan öltözött német úri ifjú udvariasan közelednek egymáshoz. A háttérben pompás kert közepén emeletes kerti palota látszik.

A magyar ifjú szűk és ellenzőjénél zsinórozott magyar nadrágot, hegyesre vágott szárú csizmát, négyzeres zsinórvövel ellátott, végig gombos dolmányt s prémmel szegett, panyókára vetett, elől összekapcsolt kurta mentét visel. Prémes kucsmáját jobb hóna alatt tartja, bal keze pedig madárcsőr fejű, egyenes markolaté és egyenes kézvédős, vágott végű szablyájának markolatán nyugszik. Mind a két ifjú bajusz- és szakáltalan. (154. kép.) Ez az alak megegyezik Bél Mátyás egy másik munkájában² kiadott magyar vitéz alakjával, a melynek öltözetében csak annyi érdekes van még, hogy övéből egy zsinóron lóg a csiholóacszél. Képünk valószínűleg 1747 táján készült, mert ekkor jelent meg e mű német kiadása is.³ Fent pálmakoszorúban Meliboei Grammatica Hangár, fölirat. Rézmetszet. Magassága 15-6 cm., szélessége 9 cm.⁴

Illetéket behajtó tiszt. A német művész, úgy látszik, e képen a jobbágyait sanyargató magyar urat akarta bemutatni, jóllehet aláírása: Fin di Contribution einnehmender Ungarischer Officier. Egy udvarház oszlopos előcsarnokában, asztal mellett áll a három alak. A paraszt egy zacskóból ezüsttallérokat olvas le. Öltözte térdig érő kurta nadrág, melyen alól fehér szőrharisnya látszik s lehajló bő szárú, fekete bőrcsizma van reá húzva. Gsaknem térdig érő fehér posztózekét visel ezen felül, mely alatt, nyakánál, nyitott inge látszik. Övéből, egy zsinóron, egy pár fehér zacskóforma szórkeztű lóg. Kerek, lapos, fekete nemez-kalapját, mely mellett piros zsinór mellé dugott pávatoll díszük, hóna alatt tartja. Kis körszakált és bajuszt visel. Öltözte általában a felsőmagyarországi tót népviselethez hasonlít. Az asztal túlsó oldalán áll az állítólagos huszártiszt, a ki zöld magyar nadrágot, sárga csizmát, keskeny szövet övvel bíró, prémes ujjhajtókás, szürkés dolmányt és vörös zacskós, magas szörmekucsmát visel, mely mellé zöld ág van dugva. Vállán keresztülvetett fekete szíjon szablya lóg, övében pisztoly. Hosszú lelőgő bajuszt visel s dühösen lármázik a parasztra, hogy többel fizessen. Mellette áll neje, kinek ábrázolásában egy XVIII. századbéli úri nő otthoni öltözetének hű képét bírjuk. Alól kétsoros zsinórral szegett sárgásszövetű szoknyát, előtte csipkével szegett fehér köténytel, hegyesorrú piros szattyáncsizmát, meggyzín posztóból készült, keskeny, barna prémmel szegett, prémes, ujjhajtókás és galléros, felöltőit bosszú zekét s alatta zöld vállfűzős derekat visel. A zeke oldalt fel van hasítva s ott és oldalt levő zsebei szintén prémmel szegvék. A prém mellett még vitézkötéses zsinórzat fut körül, fején fekete fátyollal letakart fodros, fehér fej-

154. ELŐKELŐ IFJÚ ÉS PÁSZTOR
A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

¹ Ernst Lajos gyűjteménye.

² Mathias Belius: Pannonius Hungária; anliquie et nova;. Prodromus. Norinbergae, 1723. 203. 1. Folio.

³ Meliboeo: Der ung. Sprach-Meister.

⁴ Ernst Lajos gyűjteménye.

kötőt visel. Különben a paraszttal ő is veszekszik és egyik kezével rózsaszínű pénzeszacskót tart. A kép alá írva a következő német verset olvassuk:

Zehl her, mein Baur, Zehl her, so lang du etwas hast,
Heist's bey dem Officier, und seinem geitz'gen Weibe,
Der Baurmann aber denckt: ach ! wärst du mir vom Leibe,
Ja gar bey dem Gross Sultan, so hätt ich Buli und Rast.

Színezett rézmetszet. ENGELBRECHT MÁRTON-tól. Magassága 30.4 cm., szélessége 19.2 cm.¹

105. MEISSENI PORCELLÁN ALAKOK MAGYAR VISELETBEN, A XVIII. SZÁZADBÓL.

Magyar nemesek. Az egyik egészen zöldszerű poszlóruhába öltözött. Szűk nadrágja elől, az ellenző körül, gazdag aranyzsinórzattal és vitézkötéssel díszített. A szárazon is két oldalt aranyaszománt fut végig. Aranyozott, nagytaréjú sarkantyúval ellátott fekete csizmájának szára elől kellős csúcsba felvágott s középen aranyozettával díszített. Dolmánya nagyon kurta, csak épen hogy derékig ér. Öve háromszoros vékony aranyzsinórból készült. A dolmány egész eleje skófiomos paszomántgombolókkal borított, s három sor gombbal ellátott. Magas, felálló gallérja van s ujján gazdag aranyaszománt és süjtásból vitézkötés. Nyaka körül többször

¹ Ernst Lajos gyűjteménye.

csavart fekete selyemkendő. A panyókára vetett és széles szürke prémmel szegett, széles galléré, kurta mente szintén skófiomos paszomántgombolókkal ellátott, s háta és ujjai is hasonló módon díszítvék. Elöl pikkelyes s kétszer csavart aranyozott láncz tartja össze s hátán aranyzsinórból font általvelő lóg. Rendkívül nagy sárga szőrmekucsmájának piros zacskós lefentyűje van, a csúcsán aranyhojttal. Bal oldali és elől gazdag aranyzsinór vitézkötéssel. Elöl aranyos rozettával és nagy kócsagtollforgóval. A kucsmát fején pikkelyes, aranyozott álladzó láncz tartja. Csak bajuszt visel. Oldalán zárt kézvédős, rezes fringia, jobbában kurtanyelű fokosbaltát lógat. A másik nemesnek öltözete teljesen hasonló, csak ruházatának színe meggyszín s a zsinórzat rajta ezüst. Felöltőit kurta mentéje pedig világoskék posztóból készült és sárga prémmel szegett. Oldalán ezüstveretű, kurta szablya. Bajuszt és púderos, czopfos parókát visel, s fején

156. PORCELLÁN TÁNYÉR, MAGYAR HUSZÁROK KÉPÉVEL, A XVIII. SZÁZADBÓL.

háromszögletű, fekete színű, francia nemez-kalap keresztbe téve. Kezein sárga keztyűt hord. Eredeti vízfestmény. Aláírva: Ungarische Edelleute. Magassága 22.6 cm., szélessége 17 cm.¹

Szulkovszky lierczeg magyar ruhában. (155. kép.) Szűk nadrágot, csúcsosra vágott szárú csizmái, csákóra vágott aljú, hajtókás ujjú, elől gömbölyű gombokkal ellátott s szövetövel körülcavart dolmányt, panyókára vetett, elől zsinórzott s hermelinnel bélelt és szegett, kurta mentél visel. Hajadon fővel van s bajuszt hord. Meisseni porcellán-szobrocska.

Magyar kecskedudás. A XVIII. század hajdú öltözetében, csákóra vágott, elől háromsoros gombbal díszített s szövet övvel körülcavart dolmányban, magas prémszegélyű kucsmával. Tömör fekete bajusszal, jellegzetes magyaros arcczal. Hóna alá szorítva tart egy kidolgozott kecskebőrből készült dudát, melynek szájába erősítve van a klarinét. Háta mögött kutyája ül. Meisseni porcellán-szobrocska.

¹ Ernst Lajos gyűjteménye.

Virágcserep porcellánból, rajta három Mária Terézia korabeli huszár művészileg festett képe. Meissen munkája.¹

Porcellántányér, (156. kép.) fehér mázzal, közepén festett huszáralakok. Az egyik leszállva, megvadult paripáját igyekszik megfékezni. Ennek öltözete ellenzős és zsinóros szűk nadrág, panyókára vetett prémes mente. Elöl zsinóros dolmány, zsinóröv, hosszúzacsós és elől struczttollas prémes kucsma, oldalán rezes veretű szakívá. A másik huszár lován ül. Csákóra vágott aljú dolmánya elől zsinörgombolós és ujjá hajtókás, mellén keresztül van vetve a széles puskaszíj, lején széles prémű, oldalt lefentyűs kurucz nemezkcucsma. Nyeregkápáján pisztolyok. A paripa nyaklódíszé félhold s a fecskefarkú lótakaró hímezett. Meissen munkája. Átmérője 201 cm.²

Mulató huszár. (157. kép.) Egy rozoga istálló előtt, melybe egy felkantározott ló van bekötve, szalmacsomón ül egy szűk nadrágba, csizmába, kurtánkéba és prémes kucsma öltözött zenész, a ki hegedűn muzsikál és énekel hozzá. Előtte egy huszár tánczol, habzó üvegserleget tartva fel jobbában, míg balját kardja markolatán nyugtatja. Csúcsosan vágott-szárú csizmát, szűk nadrágot visel, mely fent csipkésen elválasztott két részből áll, tehát salavári nadrág. Felsőrésze valószínűleg bőrből van, mint a lovaglónadrágoknál, hogy ne kopjanak oly könnyen. Kurta dolmányát csavart szövet öv szorítja, melybe egy pár pisztoly van dugva. A dolmány skófiomos gombszárakkal és hat gombbal díszített, ujjá vége behasított s a hasítékok szélein három-három gombbal díszített. Kurta mentéje prémgallérú, szegélyű és béllésű, elül végig gombokkal ellátott és fent kerek boglár tartja össze. Prémes kucsma magasságú zacskóval bír. Szabályja markolatának keresztvasa egyenes és sasfejen végződik. Aláírása:

Husaren Freud, ist beut, obs sehon
der Teutsch wird klagen,

Er heill; ich aber Tanz, u. fülle
meinenn kragen.

Színezett rézmetszet, alatta G. Rogg ut M. Rein. fec. Magassága 29 cm., szélessége 18.7 cm.”

Mulató huszárok. (158. kép.) A képen három huszárt látunk. Egyik egy letört antik oszlopon ül és pipázik, a másik egy oldalt fektetett hordón ül, bal kezében villára szűrt húsdarabot tart a tűz felé, jobbában pedig kancsól tart. A harmadik a tűz túlsó oldalán áll s egy lány derekát tartja átfogva. Öltözetük egyforma. Kurta dolmány elől galandokkal és magasszárú gombokkal, magas zacskójú prémes kucsmaival. Az egyik kucsma mellé bárom szál toll van tűzve. A középen ülőnek vállán átvetve virággal hímezett tarisznya lóg s egyenes dragon-kardjának nyitott kézvédője és sasfejen végződő markolata van. Kettőjük bajuszt hord, a harmadik szakái- és bajusztalan. A leány kivágott karcsú vállfűzőt visel. Színezett rézmetszet. Aláírva: Gi. Rogg et M. Rein. fec. Albrecht Schmidt exc. Aug. Vind. Aláírása:

Ungarus haud bonus est, sí
nőseit vivőre raptó,
Finito excursu, gaudia, rí
sus amor.

Hut Essen, Trincken ist llusa
ren Wohlgefallen,
Wür fragen nichts darnach, dann
andre müssens zahlen.

Magassága 29 cm., szélessége 18.5 cm.⁴

Magyar gavallér. (159. kép.) Fején széles nyestprémes, kék zacskós kucsma. Ilaja hullámos fürlökben vállára omlik. Keskeny bajuszt hord. Öltözete világos meggyszín posztó. Dolmánya eleje alól csákóra vágott s elől közepén egy sor nagyobb s a gombszárak végein két sor apróbb gömbölyű gombbal és sűrűn egymás mellé varrott 16 pár vékony zsinörgombolóval díszített. Ujjain világos kék hajtóka, vékony piros zsinórsujtással körülszegve. Derekat ötször csavart széles vörös szövet öv szorítja, mely alatt a dolmány aljába a csipőn vékony piros sújtással körülszegett zseb van hasítva. Ugyanilyen zsebek vannak fent a nadrágon. Elöl csúcsba

¹ Az 1900-iki párisi világiállítás huszárkiallításának anyagából.

² A: 1900-iki párisi világiállítás huszárkiallítása, bécsi bizottságának gyűjtése.

³ Történeti képcsarnok. T. 7155.

⁴ Történeti képcsarnok. T. 7156.

vágott s fent piros selyembojttal díszített, piros kordoványcsizmát visel. Kezein elálló kézellős sárga bőrkeztyűk. Jobb kezében egyenes, fehér csontfogantyús vastag nádpálczát hord, melyről a karra való akasztás céljából kék selyemszallag lóg. Hal kezével tartja, aranyozott rézzel montírozott, fekete czápahőrrel bevont, zárt kézvédős és állatfejben végződő markolatú szab-lyáját. Aláírása: Ein ungarischer junger Cavallier. A gráci egyetemi könyvtár tulajdonát képező erdélyi costum codex 13-ik lapjáról készült vízfestményű másolat.¹

Huszárkapitány. (100. kép.) Fején magas nyestprémű, piros zacskós kucsma, mely mellé hátul gombban végződő aranyozott nagy sárgarézforgó van dugva, hasonló fémből

157. KÉP. MULATÓ HUSZÁR, A XVIII. SZÁZADBÓL.

készült hat tollú sasszárnyal. Mindegyik ilyen toll mellé egy nagy fekete sastoll van dugva. Haja kurtára vágott és vékony pödrött bajuszt visel. Keskeny felálló gallérú dolmánya világos meggyszínű posztóból készült s ujjain nagy négyszögletű, visszahajló kékszínű hajtókája van. ülői végig sűrűn alkalmazott nagy száras, szövött sötét meggyszínű gombokkal s keskeny

¹ Szerző gyűjteményében.

zsinórgombolóval egyenesen záródik. Derekát ötszörösen csavart kékszínű szövetöv szorítja. Piros nadrágot s magasan fölkanarított, elől legömbölyített szárú, hegyesorrú sárga szattyán-csizmát visel. Bal válláról, piros posztóval bélelt és szegett párducz kacagány lóg le, melyet elől nagy sárgarézgömb tart össze. A kurucz tiszteket utánozva, a kik ilyen mentekapcsolónak kisebb ágyúgolyókat használtak. A vállán keresztülvetett fekete bőrszíjon, hosszúcsövű tölcéses végű puska lóg, csővével lefelé fordítva. Oldalán zárt kézvédős rezes szablya s e fölött

158. MULATÓ HUSZÁROK A XVIII. SZÁZADRÓL.

kékszínű tarsoly lóg. Jobb kezében kurta nyelű, rezesvégű, gerezdes vezénylőbuzogányt tart. Általában az egész kép fölfogásában, különösen a forgó rajzában némi túlzás van.

Aláírása: «Ein Husaren Capitaine». A gráci egyetemi könyvtár erdélyi costum codexének 72-ik lapjáról vízfestményű másolat.¹

Máthé János határőrvidéki káplár képe. Tulajdonképen huszár. Öltözete: aranyzsinóros vitézkötésű piros nadrág, zsinóros szegélyű fekete sarkantyús csizma, csákóra vágott

¹ Szerző gyűjteményében.

aljú, aranyzsinórral szegett, elől háromsoros gombbal ellátott egyenes zsinórzatú és ujjhajlokás dolmány, derekán négyszeres zsinórövvvel. Vállán panyókán lógó mentéje, fekete premszegélyű. Magas szőrmekucsmáján elől rézrózsa és benne cserág, oldalt lelógó aranyzsinór vitézkötéssel.

159. MAGYAR GAVALLÉR A XVIII. SZÁZADBÓL.
A gráci egyetemi könyvtár codexében levő vízfestményről.

Jobbjában zárt kézvédős rezes szablya, baljában pedig a levágott török fejet tartja üstökénél fogva. Mellette a földön hever a levágott török hullája és fegyverzete. Aláírása: Der Tapfer Gränitz Corporal Johan Máthé, welcher selbst 3 Türken erlegte. Színes rézmetszet. Magassága 26.2 cm., szélessége 17.2 cm.¹

¹ Történeti képcsarnok. Arczképek. 3295.

Menzel János Dániel huszárezredes arczképe. Térkép. Fekete modorú rézmetset. Csákóra vágott dolmánya elől skofiumos és aranyzsinóros gombolóval van végig díszítve, közepén és két oldalt egy-egy sor gömbölyű gombbal s a gombolók végén lelógó kis arany bojtokkal. A dolmánynak felálló aranyos gallérja van. Derekán hatszoros zsinóröv, melyet három sor vésett mívű aranyozott fémhüvely tart össze. Erre panyókára vetve, széles prémszegélyű s elől a dolmányéhoz hasonló gombolókkal díszített mente van öltve. Dal oldalán áttört fonott kosaré szablyával és M. J. monogrammal díszített tarsolylyal. Jobbjában körtefejű buzo-

100. HUSZÁR KAPITÁNY A XVIII. SZÁZADBÓL.
A grazi egyetemi könyvtár codexében levő vízfestményről.

gány. Fején magas szőrmekucsma, vállig lelógó és bojtban végződő bársonylefentyűvel. Alól öt soros német nyelvű szöveg. Magassága 41.5 cm., szélessége 28.5 cm.

Mária Terézia királynő arczképe. Térkép. Öltözete: arannyal gazdagon kívarrolt, kivágott vállfűző, melynek alsó szegélye drágakövekkel szegett, sima selyemszoknya. E fölébe öltve keskeny hermelinprémmel szegett hosszú mentét visel, melynek ujjain hermelinhajtóka van s elől két gombbal ellátott bojtosvégű hat pár galandos gombolóval bír s közepén gyémántos mentekötő tartja össze. Derekáról barokkstylú markolatú kis díszszablya lóg. Füleibe nagy gyöngyfűggők, hajába oldalt gyöngyös forgó, melybe egy csomó fekete kócsagtoll van dugva. Oldalt egy asztalon a magyar szent korona és a jogar, fent a trón függönyén Magyar-

¹ Törléneti képcsarnok. 3305.

ország kis címere, a háttérben pedig tábor látható. Alul: Mária Theresia d. g. Regina Hungariae el reliqua aláírás, továbbá: Gregor. Retugin pinx. Gabriel Bodenehr se el exc. Aug. Vind. Fekete modorú rézmetszet. Magassága 11.8 cm., szélessége 28.5 cm.¹

Sándor Lipót főherceg mellképe, melyet kerek keretben egy oszlop fölött tart egy huszár. Az oszlop körül hadi jelvények. A huszár fekete prémszegélyű zsinórozott dolmányt, zsinórövet, panyókára vetett hasonló mentét; elől rojtos vitézkötéssel díszített szűk nadrágot, csizmát, a vállig lelógó hosszú zacskójú, tollforgós magas prémkucsmát, szabival és tarsolyt visel. A főherceg arczképe német ruhában ábrázolt. Rézmetszet. Magassága 12.6 cm., szélessége 9 cm.²

Szentgrót várkastély látképe. Az előtérben egy tollas és prémes kucsmás férfi halad nagy gallérú szűrben. Egyik oldalán tarisznya, a másikon szablya, szűk nadrágban és mezítláb. Mellette egy gyermeket karján tartó nő halad, kinek fején, közepén behasított karimájú magas nemezsüveg van. Kissé hátrább egy kucsmás fiú marhákat hajt. Rézmetszet. Szélessége 12.7 cm., magassága 10.2 cm.³

Kezdőbetű, könyvornamentika. G. betű.

Aláírása: Galanta. A háttérben az Esterházyak kastélyával. Fent egy német lovas ugrat, alant pedig az előtérben magyar öltözetű férfi és nő sétál. A nő kivágott magas vállfűzőt visel. A férfin hosszú dolmány, panyókára vetelt mente és prémes kucsma van. Szabljája vágottvégű. Rézmetszet.

Szélessége 9.2 cm., magassága 8.5 cm.⁴

Apaffi Mihály II., erdélyi fejedelem.

Rákfarkas mellvédben, mely fölé nagy prémgallérú és hermelinbélésű mente van borítva s melyet elől boglár tart össze. A fején felhajtott s oldalt behasított karimájú bársonykucsmát hord, melyhez oldalt drágaköves boglárba dugott nagy fekete kócsagtollbokréta van erősítve. Jobbjában vezéri bot. Vértjéhez tartozó sisakja előtte az asztalon áll. A fejedelemnek csak serkedző bajusza van.

Rézmetszet, Magassága 15 cm., szélessége 10 cm.⁶

A budai lőportorony fölrobbanása. (161. kép.) A budai várhegy látképe Ó-Ruda felől nézve. A jobboldali előtérben három gyalogos magyar vitéz rémulten nézi a borzasztó robbanást. Mindhármuk öltözte, szűk magyar nadrág, hosszúszerű csizma, dolmány, melyet csavart szövetöv szorít a derékhoz s ujjának kutyafüles hajtókája van, mely a kézfejre lóg le. Fejükön hosszú lefentyűs zacskójú prémes kucsma, kettőnek oldalán egyenes markolatéi s keresztvasú egyenes dragonkard lóg, míg a harmadik kardját a vállon keresztülvetett zsinóron hordja. A háttérben hasonló öltözetű lovas vágtat, kinek panyókára vetett mentéje ujjai messze repülnek utána. Rézmetszet. Hossza 26.1 cm., magassága 17.5 cm.⁶

Határőrvidéki katonák. Elől varasvidéki három morlák halad, vállravezett széles agyú, hosszú vékonycsövű török puskával s jobbjában kivont nyitott kézvédős szabljával. Szűk nadrágot, bocskort, hosszú, ingszerű öltönyt, szövet övvel s hosszú négyszögletű gallérú köpenyegét viselnek. Övükben pisztolyok, kés és kerek lőportartó, oldalukon a vállon keresztül akasztott tarsolyszerű tarisznya lóg. Fejükön kerek szövet sapka. Az egyik köpenye csuklyáját

161. magyar vitézek a XVIII. század elejéről,

¹ *Történeti képcsarnok.* 3245.

² *U. o.* 5126.

³ *U. o.* T. 796.

⁴ *Történeti képcsarnok.* T. 5561.

⁵ *U. o.* Arczképek. 600.

⁶ *U. o.* T. 101.

fölébe húzta. Útánok három likaner talpas halad. Ezek bocskort, szűk nadrágot, bő ujjú kurtánkát s nagy galléros aba posztóköpenyeg, valamint felhajtott karimájú s oldalt kiszélesedő lefentyűs nemez kurucz süveget, csavart szövet övükben pisztolyokat és kést, kerek lőportartót, nyakbavetett szíjon lógó nyitott kézvédős és sasfej markolaté szablyát viselnek. Hosszú pus-kájukat agyával felfelé vállukon viszik. Viseletük általában az ezen korbéli magyar hajdúviselet. Aláírva: Talpache ou licanens. Morlaques ou Varadins. Színezett rézmetszet. Szélessége 21.5 cm., magassága 13.7 cm.¹

II. József gyermekkori ruhája. (162. kép.) Anyaga világoskék ripsz selyemszövet, ugyanolyan színből beleszőtt apró gránátalma virágokkal.

162. II. JÓZSEF GYERMEKKORI RUHÁJA
A MAGYAR NEMZETI MUZEUMBAN.

A kucsma zacskója kanyarított szabású, felhajtott és közepén behasított karimájú és a zacskó is ezüst szálakból apró tulipántokkal van körülhímezve s a zacskó végéről ezüst bojt lóg. A zacskó magassága 32.5 cm., a karima szélessége 26.8 cm.

A felálló gallérú dolmány hossza 43.6 cm. Eleje erősen csákóra vágott s úgy e lefentyű sarka, a háromszögletű ujjhajtóka, mint az egész dolmány széle áttört barokkos stílusú ezüst csipkével van díszítve. A dolmány elején öt pár barokk-stílusú, ezüsttel dúsgazdagon kivarrott gombolót látunk öt ezüstözött lapos gombbal.

A derékba szabott, bokáig érő 73.3 cm. hosszú mente, keskeny ezüstspaszománttal körül szegett, ujjhajtókája ezüsttel gazdagon kivarrott s elején a dolmányon levőkhöz hasonló mívű hét pár gomboló és gomb van alkalmazva. Hátul behasított zsebe van s kis bojtba végződő ezüstszinór lóg rajta.

A szűk nadrág alul fel van hasítva s ellenzője ezüst csipkével díszített.

Több egykorú metszeten látjuk II. Józsefet ilyen öltözetben ábrázolva.²

József főherceg (a későbbi II. József) gyermekkori lovasképe. Magyar ruhában van ábrázolva, mely fölébe hermelinprémes palást van vetve, fején magyaros kucsma, drágaköves forgóval és egy strucz tollal. Oldalán zárt kézvédős sasfejes markolatú szablya. Háta mögött sátor, tetején a kétfejű sassal. A lovon ülő

főherceg mellett két jelképesen öltözött angyal halad. Egyikük Marsot ábrázolja. Feje fölött a császári koronát vivő trombitáló angyal. Fekete modorú rézmetszet. Johann Lorenz Haid metszette Augsburgban. Magassága 79.7 cm. Szélessége: 52.4 cm.³

József főherceg mellképe. A kerek medaillonban levő arckép fölött két angyal tartja a magyar szent koronát. A keret fölött panyókára veteti prémes mentében s bosszú

¹ Történeti képcsarnok. T. 6738.

² A Magyar nemzeti múzeum régiségtárában a Delhaes-féle gyűjteményben.

³ Történeti képcsarnok. 4776.

lefentyűs kurucz kucsmában magyar vitéz, mellképe látható. Dolmánya elől vékony zsinórzattal s ujján prém hajtókával díszített. A keretet két oldalt egy puskás hajdú és egy huszártiszt tartja. Ez utóbbi kettős nadrágot visel, szövet övét, nyitott kézvédős, sasfejes markolatú szablyát, tarsolyt s jobbájában csontfogantyús nádpálczát hord. A hajdú sarkantyús csizmát, kurucz-süveget, hosszú köpenyeget, szablyát és puskát visel. Aláírása: Josephus Archidux Austriae etc. Eredeti tusradj. Magassága 42.5 cm., szélessége 32 cm.¹

II. József gyermekkori lovasképe. A trónörökös főherczeg magyar ruhában, herinelines vállra vetett mentével ül a nyeregben. Prémcs kucsmájában drágaköves ötös fekete tollforgó s e mögött fehér strucztoll van feltűzve. Szablyája barokkos egyenes markolattal s egyenes kézvédővel bír. A fecskefarkú lótakaróra párduczbőr nyeregtakaró van borítva. A ló fejkantárja magyarosan pitykés és sallangos. Kiséretében van egy német és egy magyar főtiszt. Ez utóbbi párduczkaczagányt visel, melyet egy nagy golyó tart össze, mint azt Rugendas képein gyakran látjuk. Dolmánya újjún hajtóka van. Két oldalt két gyalog hajdú halad mellette. Ezek öltözete bakancs, szűk nadrág, kurta dolmány, melynek alsó vége csákóra vágott. Elöl kétsoros gömbölyű gombbal és bojtos végű zsinórzattal, illetőleg gombszárral. Ujjai hajtókával bírnak és alul körül van paszománttal szegve. Vállukról hosszú köpenyeg lóg, mely elől szintén gazdagon zsinórzott. Az egyik jobbájában kurta gerezdes buzogányt s oldalán nyitott kézvédős, széles csontfogantyús szablyát és tarsolyt visel. Derekat szövet öv szorítja. Kuruczos nemezkucsmájának oldalt messze lclógó keskeny, hegyes lefentyűje arany zsinórral szeptel, oldalt tűzött tollforgóval. A kucsma alól haja fonatban lóg le. Aláírása: Josephus princeps haereditarius regni Hungáriái et Rohemia;. Archidux Austriae. etc. I. E. Ridinger inv. fec. et. excud. Rézmetszet. Magassága 32.6 cm., szélessége 23.7 cm.²

II. József gyermekkori arczképe, magyar ruhában. A tojásdadalakú kép keretét három géniusz tartja. Felette harsonát fúvó angyal. A mellkép a főherczeget kurta s alól csákóra vágott dolmányban ábrázolja, melynek széle köröskörül ki van varrva arany barokkstylű díszítményekkel. Eleje skófiomos zsinórzattal és apró gombokkal van ellátva. Derekan skolittmos négyszeres zsinóröv. A dolmány ujjain a kézellő csipkefodra kibujtatva. Nyakában az aranygyapjas rend lóg. Vállra vetett, prémmel szegélyezett és hermelinnel bélelt mentéje gazdagon ki van varrva barokkos arany díszítményekkel. Övéből zárt kézvédős barokkos stylű inarcolatú szablya lóg. Hermelinprémes kucsmája, brokát szövetű lefentyűje vállára lóg, féloldali drágaköves barokk tollforgótartója s tollbokkrétája van. Aláírása: Senior Johann Daniel. Herz sculpsit Aug. Vind. Rézmetszet. Magassága 26.3 cm., szélessége 17.3 cm.³

Határvidéki katonák. Elöl megy a dobos a nyakba vetett nagy, úgynevezett sereg-dobbal. Öltözete bocskor, szűk nadrág, nyitott bő, kurta újjú kurtánka, hosszúzacsós, prémes kucsma, oldalán pedig nyitott kézvédős és sasfejben végződő markolatú szablya lóg. Utánna megy a tárogatós, a ki a vékonyszárú, trombitaszájú tárogatót fújja, miközben két kezével oldallyukain játszik. Öltözete az előbbenihez hasonló, kurtánkájának alsó része csákóra vágott, csavart szövet övébe négy pisztoly van dugva és ugyanonnan kúrtalakú lőportartó lóg. Fején alacsony prémsapka van és haja befonott ezopfban lóg hátra. A zenészeket követi a zászló-tartó. Ez törökös bugyogós nadrágot s vállra vetett négyszögletű nagy galléros köpenyeget s oldalt tollforgós prémes kucsmát visel. Oldalán szablya, övében pisztolyok és kerek lőportarló. Jobbjában pálczát visz és baljával a lándzsás végű, csikózott szövetű hosszú zászlót tartja vállán. Ezek után három horvát pandúr következik egy sorban vállra vetett puskával, lefentyűs kucsmában hosszú köpenyegben és bugyogós nadrágban, szóval épúgy öltözve, mint a zászló-tartó. A dobos körszakállt hord, míg a többiek csak hegyes vékony bajuszt viselnek. Aláírása: Pandour ou illiriens. Színezett rézmetszet. Szélessége 25.2 cm., magassága 14.1 cm.⁴

¹ Történeti képcsarnok. T. 2292.

² U. o. 2275.

³ U. o. 2286.

⁴ II. o. 6740.

Hóra arczképe, magyar ruhában. Mezítelen lábára sarkantyús, s arany zsinórral szegeit bojtos csizma van húzva. Nadrágja nincsen, hanem hosszú, elől össze nem gombolt dolmányt visel, melyet szövet öv tart össze, melybe egy pár pisztoly van dugva. E fölé van öltve a kurta ujjú, széles kihajtott gallérú hosszú prémmel. Kucsmája prémes hosszú hátralógó zacskóval. Hosszú haja válláig ér és csak bajuszt hord. Jobbjában hosszú pálczát s oldalán zárt kézvédős és sasfejen végződő markolaté szablyát hord. Aláírása: Wahre Abbildung des Horia Haupt anführer der Rebellen etc. L. W. Rézmetszet. Magassága 19 cm., szélessége 12 l cm.'

Mulató huszár. Sziklán ül. Szűk nadrág, csizmán és dolmányon kívül vállra vetett prémes mentét, hosszú lefentyús kucsmát, oldalán szablyát és vállán puskát visel. A mellette álló női alak kurta szoknyát, kötényt, kivágott czipőt, kivágott s nyitott ujjakkal bíró vállfűzőt és francziás főkötőt visel. Nyakán gyöngyfűzér. A huszárt talpas pohárból kínálja. Aláírása: Ein Engar. Husar mit seinen Frauen. Rézmetszet. Magassága 9.09 cm., szélessége 8.05 cm.²

Sándor Lipót főherczeg arczképe. Térkép. Dolmánya három apró gombsorral és egyenes zsinórzattal díszített, derekán ötszörös zsinóröv. Dolmányának alja csákóra vágott. Mellén az aranygyapjas rend láncza lóg, oldalán barokkstylú, zárt kézvédős markolatú szablya. Panyókára vetett s elül csattal összekapcsolt mentéje prémmel szegett. Fején magas prémkucsma van, melynek oldalt selyemlefontyúje, tollforgója s elöl aranyzsinór vitézkötése van. Arcza bajusz- és szakálltalan. Aláírása: Alex. Leopoldus Hungariae Palatinus. Adam J. rézmetszete. Magassága 10.6 cm., szélessége 7.8 cm.³

Csatajelenet. Három könnyű fegyverzetű magyar lovas harczol egy német félvértes, illetőleg pánczélos lovassal. A magyar lovasok öltözete szűk nadrág, csizma, kurta dolmány, egyiknek magas prémű, a másiknak keskeny prémű kucsma s a harmadiknak kuruczos nemezkalpag. Fegyverük részben lándzsa és egyenes keresztvasú szablya, melyei a vállon keresztül vetett szijon hordanak. Rézmetszet, valamely sorozatból, a mennyiben ez a lap a 12-ik számot viseli. Aláírva P. P. f. F. A. Simonini In. Presso Luigi Guidotti Bologna. Hossza 177, magassága 12.1 cm.⁴

Simonini Francesco. A páрмаi csalaképfestő, kinek számos műve egykorú metszetekben maradt fenn. Florenzben tanult s onnan Rómába ment s utóbb Bolognában iskolát nyitott. Művei az 1744—1753-ig terjedő időszakból ismeretesebbek. Bourguignont előszeretettel utánozta, miért nem egy művét összetévesztik ezével.

Mint csataképfestő természetszerűleg érdeklődött a magyarországi harczok iránt és számos magyar tárgyú képe maradt hátra.

Csatakép, mint gúnykép. A francia előőrseknek az osztrák csapatok elől való megfutamodását ábrázolja. A baloldali előtérben egy hat főnyi huszárcsapat vágat előre. Öltözetük gondosan megvan rajzolva, melyen jellemző a prémes mente és a rendkívül magas szőrforgós prémkucsma. Rézmetszet. Felirata: Fluchl der französischen Patrouille bey dem Anblick dei k. k. österreichischen Truppen etc. Szélessége 33 cm., magassága 213 cm.⁵

Hóra és Klóska kivégeztetése. Egy magas deszka emelvényen folyik a kivégeztetés, míg lent köröskörül katonaság és nép áll. Az emelvényen fegyveres öröktől és pópáktól körülvéve áll az egyik kivégzendő, míg a másik már a kínzó padon fekszik. Az őrző katonának kuruczos oldal lefentyús nemezsüveget és prémes kucsmát, zsinóros dolmányt, prémes menlét és fegyverül puskát és szablyát viselnek. Az emelvény lépcsőiről három ilyen katona puskatásával veri vissza a népet. Ezek oldalán még a vállon keresztül vetett tarisznya is lóg. A nép

¹ Történeti képcsarnok. T. 1691.

³ Ernst I.ajos gyűjteménye.

³ Történeti képcsarnok. Arczképek. 2130.

⁴ Szerző gyűjteményében.

⁵ Nagler G. K.: Künstler-Lexikon. München 1846. 16. k. 440. l.

⁶ Történeti képcsarnok. T. 3569.

közöli és egy közeli fára fölmászva számos prémes kucsmás és prémes dolmányos magyar alak látható. A baloldali előtérben három lovas látunk, kettő magas prémes kucsmában bosszú vállra lógó lefentyűvel, a harmadik süvegének, prémje elől sokkal magasabb és csúcsos. Ezek előtt egy oláh paraszt pár áll. A térdcsizmát, vászon alsóruhát s hosszú ujjatlan báránybőr subát visel, fején karima nélküli csúcsos süveg, vagy sapka van. Az asszony kurta szoknyát, elől széles köténnyel visel, mely utóbbi, mint ma is, széles csikú szövetből készült. Ezenkívül csizmát, ingvállal és fejkendőt hord. Művészi kivitelű rézmetszet. Aláírása: Hora und Klopschka die Anfuhr Wallachischer Rebellen ele. Zufinden in Augsburg bey Johann Andreas Brinhauser Szélessége 30, magassága 19 cm.¹

Mária Theresia. (163. kép.) A királynő lovon ül s arannyal hímzett aljú szoknyát, kapcsos vállfűzőt s e fölébe felöltöit s hermelin prémmel szegett, zsinóros s gombos és ujjhajtókás hosszú mentét, oldalán pedig szablahüvelyt hord s jobbában kivont szablyát tart. Kéjén háromszögletű strucz toll és kócsagdíszes francia nemezkalapot visel. Háta mögött magyar főúri lovas, mentében, szintén kivont szablyával vágat s fején szintén háromszögletű francia

163. MÁRIA TERÉZIA KIRÁLYNŐ MAGYAR KÍSÉRETTTEL.

kalpag. A háttérben kuruczos öltözetű magyar vitéz vágat, mentében, kivont szablyával és prémes zacskós kucsmával. Aláírva: Maria Theresia. D. G. Regina Hungaria et Bohémiae etc. Joh. Christ. Schmidhammer etc. Szélessége 20.8 cm., magassága 15.4 cm.²

Myrsa chan. Aláírása: Myrsa Aligeri Fil. mag: Chan Tartar: Crimens: eoruqu: in Hungar: Ductor. Lovon vágat és épen kézijjal ló. Hegyes sisakkal, melynek csúcsán kettős sas-szárny van. Felső testén sodronypánczéling és mellvért. Alatta csaknem bokáig érő köpenyeg. Vállán puzdra és legez, oldalán szablya. Hátán egyenes rúd, melyben végig tollak vannak megerősítve. Lehet tehát, hogy a szárnyas lovasok a talároknál is szokásban voltak; de az is lehet, hogy a festő egy korábbi szárnyas lovas képéről csak komponálta ezt az öltözetet. Metszette Sandhart Jakob rézmetsző. Magassága 36 cm., szélessége 26.2 cm.³

¹ Történeti képcsarnok. 1705.

² U. o. 3230.

³ U. o. 3605.

Scarlati Constantin moldvai vajda arczképe. Felirata: Constantinus Scarlati Moldavia; princeps. Mellkép. Csonkaujjú mentében, melyből a dolmány aranybrokát ujjja van kiöltve. A mentének nagy prémgallérja van. Eleje és a csonka ujjak széle prémmel szegett. A mente elején hármass csoportokban széles selyem galandgombolók, melyek keskeny aranypaszománttal szegélyezték, végükön selyemből kötött gomb, melynek mindegyikéből hosszú selyembojt lóg. A galand elejére van varrva a rózsaszerű drágaköves gomb. Fején széles prémkucsma forgó nélkül. Körszakállt és bajuszt visel. Aláírva: G. F. Schmidt Sculp. Parisiis. Művészi rézmetszet. Magassága 30-4 cm., szélessége 22 cm. Bizonyossága e kép is, hogy az erdélyi magyar viselet milyen általánosan elterjedt volt a szomszédos tartományok és így Moldva úri köreiben is.¹

Határőrvidéki tiszt lovon. Zöld szűk nadrágot, vörös bocskort és vörös dolmányt visel, mely elől egyenes zsinórzattal és gömbölyű gombokkal van ellátva. A dolmány ujjain zöld hajtóka van. Jobb karján a dolmány ujjja föl van gyűrve és épen szabályját húzza ki. Fekete szövet övébe pisztoly van dugva. Válláról fehér abaposztó köpenyeg lóg. A kardszjáljáról lóg, míg a tarsoly szija az övre van erősítve. A nyeregkápa rezesagyú pisztoly van dugva. Hosszú lelógó bajuszt visel szakáll nélkül. Szörmekucsmája hosszú vörös lefentyűvel bír, melynek végén arany bojt lóg. Elöl zöld csergaly és tollak vannak belé dugva. A ló kantárját a tiszt fogai között tartja. A fecskéfarkú hímzett lótakaróba nyitott korona van hímezve. Aláírása: Ein Wallachischer Officier zu Pferd és négy soros vers. Mart. Engei.brecht metszette Augsburgban. Egykorúlag színezett rézmetszet. Magassága 29.6 cm., szélessége 18.8 cm.²

Újságlap, mely égi csudát ábrázol három holddal, melyek közül kettő fogyó, illetőleg növekvő, a középső pedig teli hold, közepén egy mezítelen emberi alakkal. A képen a város főuteczája látszik, melyen a lakosság összegyülekezve rémulten nézi a csudát. Az alakok között több nő, gyermek, néhány barát és öt magyar ruhás férfialak látható. Ezek közül az egyik parasztember csizmában, hosszú galléros szűrben, hegyes sapkában, két katona dolmányban, szövetövtel, nyitott kézvédős szablyával, prémes kucsában van ábrázolva. Aláírása: Wahre Abiltung der schreckhaften Erscheinung an den Himmel so sich in ober-Hungaren zu Szecczin (talán Szécsény) den 16. Januarii dieses laufenden Jahres etc. Baeck Éliás metszete Augsburgban. Rézmetszet. Magassága 26.3 cm., szélessége 13.1 cm.³

Pandúrok játéka. (Fölirata: Pandour Jouant au coupe Teste.) Úgynevezett bakugrást játszanak, kettő előre hajlott testtel áll, míg a másik kettő keresztül ugrik rajtuk, hogy azután megint ők hajoljanak meg. Ez a játék a katonaságnál mindig szokásban volt testedzésre, s ma is gyakorolják úgy a katonáknál, mint az iskolai testgyakorlatokon. A pandúrok, vagy jobban mondva hajdúk, testhez álló szűk nadrágot, szíjazott bocskort, bőujjú dolmányt, szövetövet. kettőjük prémes kucsát és kettőjük kicsiny prémnélküli sapkát visel. Nadrágjukon nagy nyitott zseb van. Az első, hosszú kaftánszerű felső ruhát visel. Öveikben kések és pisztolyok, az elsőnél kis kürt, oldalukon kis tarisznya és kerek löportartó lóg. Kellőnek haja hosszú tincsbe fonva lóg hátra. Míg játszanak, madárfejbe végződő markolaté meztelen szablyájuk a földön hever. A báltérben sok tornyú nagyváros látszik. Színezett rézmetszet; Hossza 29, szélessége 12 cm.⁴

Pandúrok tánca. (164. kép.) (Fölirata: La danse et rejouissance des Pandour el. troupe hongroise au Viliagé Lerch hausen proche la Ville de hausbourg.) Nyolcz alak összefogózkodva tánczol. Középen két alak jobb kezét fölemelve összefogva tartja, míg az egyik a többi kezén fogva átvezeti a kapun. Öltözetük szűk nadrág, fűzött bocskor, nyitott ujjú kurta nyitott

¹ Történeti képcsarnok. Arczképek. 481. Nagler szerint 1737—1739 között készült. XV. k. 310. 1.

² U. o. Lanfranconi gyűjtemény.

³ U. o. T. 7103.

⁴ U. o. T. 6744.

dolmány, egyiknél pedig hosszú kaftánszerű felöltő. Szövet övükben pisztolyok és kések vannak dugva, oldalukon kerek lőportartó. Szabljájuk markolata sasfejen végződik és nyitott kézvédővel bir. Fövegükben négy változat van. Az egyik oldalt csúcsosan elálló hegyes nemez-ből való kurucz süveg, magas prémkucsma, szövetbetéttel, felgyúrt peremű hegyes kicsiny kurucz nemezsapka s végül prémszegélyű kucsma tőrös zacskó módjára lelógó posztóbetéttel. Az alakok egy része körszakállt és bajuszt, másik része pedig csak bajuszt visel. Ez alakok minden valószínűség szerint II. Rákóczi Ferencz, korabeli hajdúk. Színezett rézmetszet. Hossza 29, szélessége 12 cm.¹

Erdélyi úr. Zacskós, prémes kucsmat, vállaira omló hosszú haját és kipödört bajuszt visel. Öltözete magas, felálló gallérú, elől zsinóros gombolókkal ellátott s három sor apró gömbölyű gombbal díszített dolmány, melyet csatlós bőrv szorít össze, melyről zsinór-kardkötőn lóg az egyenes keresztvasú, hajlott markolaté, sasfejes és vágott végű szablya. Szűk nadrágja csizmába van húzva, melynek szára csúcsba szabott. A panyókára felöltőit mentét elől bogláros mentekötő láncz tartja össze. Köröskörül prémmel szegett s elől galandos gombolókkal és hót nagy szövött borítású gombbal díszített. Jobbjában egyenes markolatú sétatálcát tart. Mellette stilizált paizs áll. Rajta: Ein Siebenbürger fölirat. III. Károly idejéből. Fametszet. Magassága 17.2 cm., szélessége 17.8 cm.⁴

164. PANDÚROK TÁNCZA A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

A bécsi polgári magyar kompánia. Ez a bécsi magyar polgár őrscapat, mely még I. Ferdinánd alatt 1529-ben állítatott fel, kezdettől fogva magyar egyenruhát viselt, a melyből azonban a régiebbeket fájdalom nem ösmerjük. XVIII. századbeli egyenruhájuk is magyar, de a kor divatjával vegyest parókás czopfos és francia kalapos viselet. Az egész öltözet halvány meggyes színű posztóból készült. A nadrág ellenzőjének hosszú két nyílása ezüstpaszománttal szegélyezett, a dolmány csak derékig ér, tehát már tulajdonképen mellény, melyet a négyszeres zsinórv szorít le. Elöl sűrűn díszítve van apró gömbölyű gombokkal s mindkét oldalon ezüstzsinór gombolókkal. Fent kivágott, melyből az ing fodrai és a nyak körül csavart fekete selyem nyakkendő kilátszanak. E fölébe van öltve a hosszú, mintegy ezombközépig érő, derékba szabott kabát, mely keskeny, világos, szürke prémmel van szegve. Ujját a hajtóka szintén prémezett. Elöl pedig tizenegy pár zsinóros gombolóval ellátott, melyek végein kicsiny bojtocska lóg. Középmagas szárú sarkantyúm csizmájuk világoskék szaltyánbőrből készült s szára fent szívformán lekanyarított, és rozettával díszített. Fején keresztbe lett háromszögletű, ezüstpaszománttal szegélyezett s elől fekete tollbokrétával díszített, fekete nemez kalap. Borotvált

¹ Történeti képcsarnok. T. 6741.

² Szerző gyűjteményében.

arczot és parókát visel. Zárt, keskeny kézvédős kivont szablyáját tisztelgő állásban vállhoz szorítva tartja. Egykorúlag színezett rézmetszet. Magassága 15.8 cm., szélessége 10 cm.¹

Kártyák. Vörös felső. Hajdút ábrázol. Öltözte prêmeskucsma, melynek zacskója kurta, úgy hogy oldalt nem lóg le s a prém közepén csúcsba van szabva. Oldalt darutoll van mellé tűzve. Hosszú haját és csak kicsiny, pödrött bajuszt visel. Az ujjhajtókás dolmány gomboló zsinórzatának végéről mindkét oldalt apró bojtok lógnak. Derekat szövetöv szorítja, melynek rojtos vége elől hosszan lecsüng, szűk nadrágja hegyes orrú, kurta és csúcsba vágott szárú csizmába van húzva. Jobb kezében hosszú nyelű csákányfokost tart. Egész öltözte föl, panyókára vetett csizmaszárig érő, nagy négyszögletes gallérú posztószűr van öltve, melyet elől nagy gomb tart össze. Fent a bal sarokban szív. Fametszet. XVIII. század (165. kéjt). A lap magassága 9.5 cm., szélessége 5.7 cm.²

165. KÁRTYA A XVIII. SZÁZADBÓL.

166. KÁRTYA A XIX. SZÁZADBÓL.

Ugyané lap kezdetlegesebb másolnia azzal a különbséggel, hogy a szűr bal ujjá ki van öltve. XIX. század eleje.³

Ugyané lap gondosabb kivitelű másolata, azzal a különbséggel, hogy a kucsma magasabb prémezetű, a szűr ujjá hajtókás s a csizma fent rojttal szegeit és sarkantyúm. XIX. század első fele (166. kép).⁴

Zöld felső. Az előző játszából, ugyanazon metsző műve, hasonló is azon alakhoz, csak hogy a kucsma zacskója oldalt lelógó, bojtos végű és toll nincs mellé, a dolmány jóval hoszszabb, elől egyenes rácsos zsinórzatú s kezében a fokos kezdetlegesebb formájú. A nyél egy bunkós bot, mely keresztül megy a csákányfokoson cs feni fogja a bunkójánál. Fent a bal sarokban száras hársfalevél. Fametszet. XVIII. század, méretei, mint az előző (167. kép).⁵

¹ Szerző gyűjteményében.

² Az Országos magyar iparművészeit múzeum tulajdonában levő eredeti kliséről nyomva.

³ Fametszet, kliséje a Magyar nemzeti múzeum régiséggyűjteményében.

⁴ U. o.

⁵ Az Országos magyar iparművészeti múzeum tulajdonában levő eredeti kliséről nyomva.

Ugyané lap három kezdetlegesebb variánsú másolata. Az elsón a különbség, hogy a dolmány eleje nem, rácsos zsinórzatú, hanem pántos galandokkal gombolódik s a csákányfokos már alig fölismerhető, a másodikon a dolmányon elől nincsen zsinórzat s az övnek elől nincsen kötése, a köpeny gallértalan és háromszögletű csattal kapcsolódik, a harmadik az előző két típus egyesítése. XIX. század eleje.¹

Ugyané lap gondosabb kivitelű másolata, azzal a különbséggel, hogy a kucsma prémje magasabb, a dolmány eleje alul kihajtott, a köpeny palástszerű alakot vesz föl, kettős galléré és hermelinprémekkel szegeit, kezében pedig a csákányfokos fokosbaltává alakult át. XIX. század első fele.¹

Mézes kalács bábsütőminta. Magyar úr II. József korából. Öltözete mellényszerű kurta dolmány, szűk magyar nadrág, mely magas és elől szivalakúlag lekanyarított s aranybojttal díszített szárú csizmába van húzva. Felső ruhája virágos aranybrokát szövetből készült, prémszegélyű, derékba szabott, keskeny prémes, ujjhajtókás hosszú felöltő, elől ugyan magyarosan aranyzsinóros és pitykegombos, de hátul frakkszerű szabása van. Haja fürtökben omlik vállaira, arcza leborotvált s fején aranypaszománttal szegett háromszögletű kalap van. Körtefából homorúan vésve. Magassága 17.5 cm., szélessége 7.5 cm.³

¹ Fametszetű kliséi a Magyar nemzeti múzeum régiségárában.

² U. o.

³ U. o.

167. KÁRTYA A XVIII. SZÁZADBÓL.

XIX. század

168. KÁRTYA a XIX. század elejéről.

Kártyák. Vörös alsó. Huszárt ábrázol, a ki tilinkót fúj. Öltözete magas prémes kucsma, elől arany vitézkötéssel s oldalt lelógó zacskóval. Kipödrött kicsiny bajuszt visel. Dolmányformára szabott, mellényszerű kurta kamizolja fölé kurta, zsinórozott és prémmel szegett, két oldalt alul behasítottl mente van öltve, szűk nadrágja, mely az ellenzónél zsinóros, kurta és csúcsba vágott szárú, hegyes orrú csizmába van húzva. Oldalán zárt kézvédős, sasfejú markolatú szablya lóg. Mellette baloldalt a földön szív áll. Magassága S⁴J cm., szélessége 5 cm. (168. kép).

Ugyané játszámához a vörös felső egy gyalogos magyar nemes lestört ábrázol pontosan, bár kissé kezdetleges technikával megrajzolt, párducz kacagányos ruhájában. Fametszet a XIX. század elejéről.

Ugyané játszámának két újabb kiadása a XIX. század első feléből az egyes lapokon a következő föliratokkal: Fabricirt von Math. Unger in Raab és Ifjabb Unger Máttyás készítette Győrben.¹

Huszártiszt (169. kép). Igen magas, hengerded szörmekucsával, melynek zacskója ugyanolyan hosszan lelóg. Elöl kócsagtoll bokkrétával. A szörme elején a forgó közepétől jobb oldalra nyúlva, két bojtban végződő fonott vitézkötés lóg. Az öltözet elől gömbölyű gombos mellény, négyszeres zsinóröv, négy mozgatható hüvelylyel, szűk nadrág, melynek két ellenző zsebe arany paszománttal szegett. Középmagasszárú fekete, sarkantyús csizmájának szivalakú kivágása van és közepéből aranybojt lóg le. Kurta mentéjét, mely keskeny prémmel van körül szegve, ugyancsak prémes ujjhajtókával bír s elől sűrűn felvarrt aranyzsinóros gombolókkal díszített, felőlív viseli. Baloldali kis zsebéből zsebkendője kilátszik. Szablyája rézveretű, zárt kézvédős, sasfejú, hajlott markolatgombja van s róla skofiumos bojt, lóg. Jobb kezét ellenző zsebében tartja, bal kezében pedig hosszúszerű kis pipáját viszi, melynek szipókája szájában van. Gsak hegyesre fent bajuszt visel. Felirata: Officier Tobac. Aláírása: in Stambfen Ig. Cs. Rézmetszet. Magassága 10-7 cm., szélessége 6 8 cm. A katonaság részére a XIX. század elején a pozsonymegyei stomfai dohánygyárban készített pipadohány finomabb minőségű csomagjainak jelzésére alkalmaztatott.²

Gúnykép. Egy gyalogos huszár jobb kezével fület mutat s bal kezével a földgömböt rejtő mentéje alá. Szívformán lekanyarított szárú aranyzsinórral szegett, fekete sarkantyús csizmával, aranyzsinóros, paszomántos és vitézkötéses piros nadrágban, aranyzsinóros, apró pitykés és paszomántos, sárga prémmel szegett zöld kurta dolmányban, melynek alja csakóra

¹ Fametszetű dúcjai a Magyar nemzeti múzeum régiségtárában.

² Spitzer Mór pozsony-széleskúti régiséggyűjteményében levő eredeti rézlapról vett levonat után.

vágott. Derekán csavart zsinóröv, melyről a zárt kézvédős rezes szablya s a F. II. monogrammal hímzett tarsoly lóg. Panyókára vetett sötétzöld mentéje prémmel szegett. Magas prémkucsmáján aranyzsinór vitézkötés s hosszú vörös posztózacskó lóg. Fehér tollforgóval. Haja két oldali hefonva lóg le és kifeni hegyes bajuszt, hord. Aláírva:

Eher wirst Franzos erstiken,
Als die grose Welt versehliken,
Harte Nüsse, Saure Feigen
Werden dir die Teutsche (?) zeigen.

Egykorúlag színezett rézmetszet. Magassága 23 cm., szélessége 16 cm.¹

109. HUSZÁRTISZT A XIX. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

Mulató huszár. A huszár, a ki a zsinóros dolmány felett kurta prémes felöltőt mentét visel, széles zsinórövet és magas lefentyűs és aranyvitézkötéses, szórforgos szórmekucsmái hord, szobában az asztalnál ül s jobbában ezüstkupakos nagy tajtékpipát, baljában pedig tölt talpas poharat tart. Az asztal előtt egy leány áll egyik kezében félig telt üveget s a másikban fehér kendőt tartva. Öltözete hosszú szoknya köténnyel, ingvállas vállfűzővel. Kurta ingváll széles csipkés fodorral ellátott s szallaggal összekötött. Haja kettős hosszú fonatban végén csokorral derekáig lóg. Nyakán kihajtott csipkegallér és gyöngyfüzér. Aláírása: 1. Borowsky ex G. Adamscheck fec.

Der Rosoly ist sehr gut
Erdek! (Ördög) er macht den Unger frisches Blut.

Színezett rézmetszet. Magassága 171 cm., szélessége 13 cm. Különösen érdekes az ábrázolt hajadon öltözetének pontos rajza miatt.²

¹ Történeti képcsarnok. 7079.

² U. o. T. 7077.

Angyal Bandi lovasképe. Almásszürke, hosszan lelógó szíjsallangokkal díszített paripán, fehér ingben és gatyában ül az aranyzegélyes vörös posztóval s báránybőrrel takart nyeregben a híres zsvány. Gályája szára aranyrojtval és kék-vörös-fehér csikkal van szegve. Fekete csizmáján sarkantyú van. Ingének nyitott lobogós ujjja van. Csokorra kötött lelógó végű fekete nyakkendőt hord. Fején magas, fekete báránybórsüveg van, mely mellé makrapipája van dugva. Hosszú haja vállára omlik. Baljával lova kantárját tartja, jobbában pedig vékonynyelű fokosát szorítja vállához. Aláírása: Híres-nevezetes Angyal Bangyi 1805. Színezet rézmetszet. Főleg az egykori magyar parasztviselőre jellemző. Magassága 34.1 cm., szélessége 21.6 cm.¹

Székely gránátos. Öltözete szűk kék posztóból készüli magyar nadrág, fekete bakancs, kék hajtókás kurta fehér dolmány, fején fekete nemezsüveg, mely elől felkörüleg magasabb kiemelkedéssel bír, rajta rézlap az uralkodó monogrammjával, mellette oldalt zöld ág. Háta közepéig érő parókás czopfot és kis bajuszt hord s kurtaszárú pipájából füstöl. Vállán keresztülve széles fekete szíj, melyen nagy fekete táská lóg, a kézi gránátok számára. Rajta rézlap F. II. (II. Ferencz, mint magyar király I. Ferencz) betűkkel. Dereán fekete bőrszíjon kurta, egyenes markolaté és kézvédős szablya lóg. Jobbjában kovás szerkezetű szuronyos puskát tart. Fekete modorú színes rézkarcz. Aláírva: Hungárián Foot Soldier és Pub: by Cadell et Davies, Strand. Magassága 16.9 cm., szélessége 9 cm.²

Huszár törzstiszt lóháton. Öltözete ellenzős, felül kissé kiszélesedő, aranyzsinóratú, aranyrojtos vitézkötésű kék csakó, közepén magas, sárgafekete tollforgóval. Kifent hegyes bajuszt visel. Nyaka körül fehér nyakkendő van többszörösen csavarva.

Zöld dolmánya elől sűrűn felvarrotl aranyzsinórral és háromsoros gömbölyű pilykegombbal díszített. Dereát négyszeres zsinóröv szorítja. Vállán keresztülvetett széles fehér szíjon viseli a hátán lógó kis töltény táskát. E szíjon sárgarézből készült oroszlánfő szájából lógó hármass lánczon csüng a pisztolypiramist tisztító tű, mely egy háromszögletű kis rézpajzsocska mögé van dugva.

E paizsha F. II. van bevésve. Vállán panyókára vetve viseli aranyzsinóros és világosszürke prémmel szegett mentéjét. Nadrágja vörös, elől arany vitézkötéssel és oldalán aranypaszománttal.

Fekete, sarkantyús csizmájának szára fent csúcsba szabott és aranyzsinórral szegett. Derekaról piros szíjon lóg a zöld borítású tarsoly, aranyhímzésű szegélylyel, fegyvertrófeákkal és császári korona alatt F. II. aranyhímzésű monogrammal. Szablya aczélból készüli hüvelyije, hajlott markolaté és keskeny zárt kézvédős, melyről aranybojt lóg le. A fecskéfarkú lótakaró piros posztóból készült, feketén szegett és keskeny aranyrojtval van körülvarrva. Ennek sarkába is az uralkodó monogramma van aranynyal kihímezve. A nyeregkápában pisztolyok. A lekele lószerszám aranyozott rézboglárokkal montírozott. Egykorúlag színezett rézmetszet,"

Mézes kalács bábsütő minta. Huszár (170. kép). Öltözete: zacskós prémkucsma, oldalt lelógó bojtos arany vitézkötéssel, mely elől kereszttezett aranyzsinóron lóg és közepén boglárval díszített. Zsinóros dolmányát zsinóröv szorítja és ujjain vitézkötéssel díszített, Prémmel szegett zsinóros kurta mentéje panyókára vetett, Nadrágja oldalt paszomántos, kurtaszárú csizmája szívformán lekanyarított s közepén bojtval díszített. Tarsolyán F. I. monogram. Alul I. Sz. betűk, a véső nevének kezdőbetűi. Körtefából homorúan vésve. Magassága 14 cm., szélessége 8 cm.⁴

170. MÉZESKALÁCS-BÁBSÜTŐ
MINTA A XIX. SZÁZADBÓL.

¹ Történeti képcsarnok. 10,650.

² ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYE.

³ Szerző gyűjteményében.

⁴ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

Mézes kalács bábsütőminta. Mulfai híres rabló képe. Öltözete felül kiszélesedő, lapos tetejű, széles és színes harasztal kivarrott karimájú szőrmés fekete nemezkalap, a minőt Somogy, Veszprém és Zala vármegyékben a XIX. század 30 és 40-es éveiben a parasztság szeltében viselt. Haja kél oldalt befonva és végén szalaggal csokorra kötve vállaira lóg. Elöl nyitott mellényt, keskeny övét és sok ránczba szedett bő gatyát hord. A gatyá alól csizmaszármagasságban díszítményekkel áttörtén kivarrott. Csizmája hegyes orrú, magas sarkú. Bekötött ujjú, tulipános, kurta galléros szűrt visel, melyre jobb oldalt baltafokos van felfüggesztve. A szűrt fent hármás rézboglárból alkotott csati és azon alul lánc/, tartja össze. Nyakában csokorra kötött nyakkendő. Övébe egy pár pisztoly van dugva s bal kezében dupla puskát tart. Kipödrött kis hegyes bajuszt visel. Alatta: MIL FEIEN. Körtefából homorúan vésvé. Magassága 18.8 cm., szélessége 8.5 cm.¹

¹ A Magyar nemzeti múzeum régiségtárában.

KÉPEK LAJSTROMA.

I. Táblák.

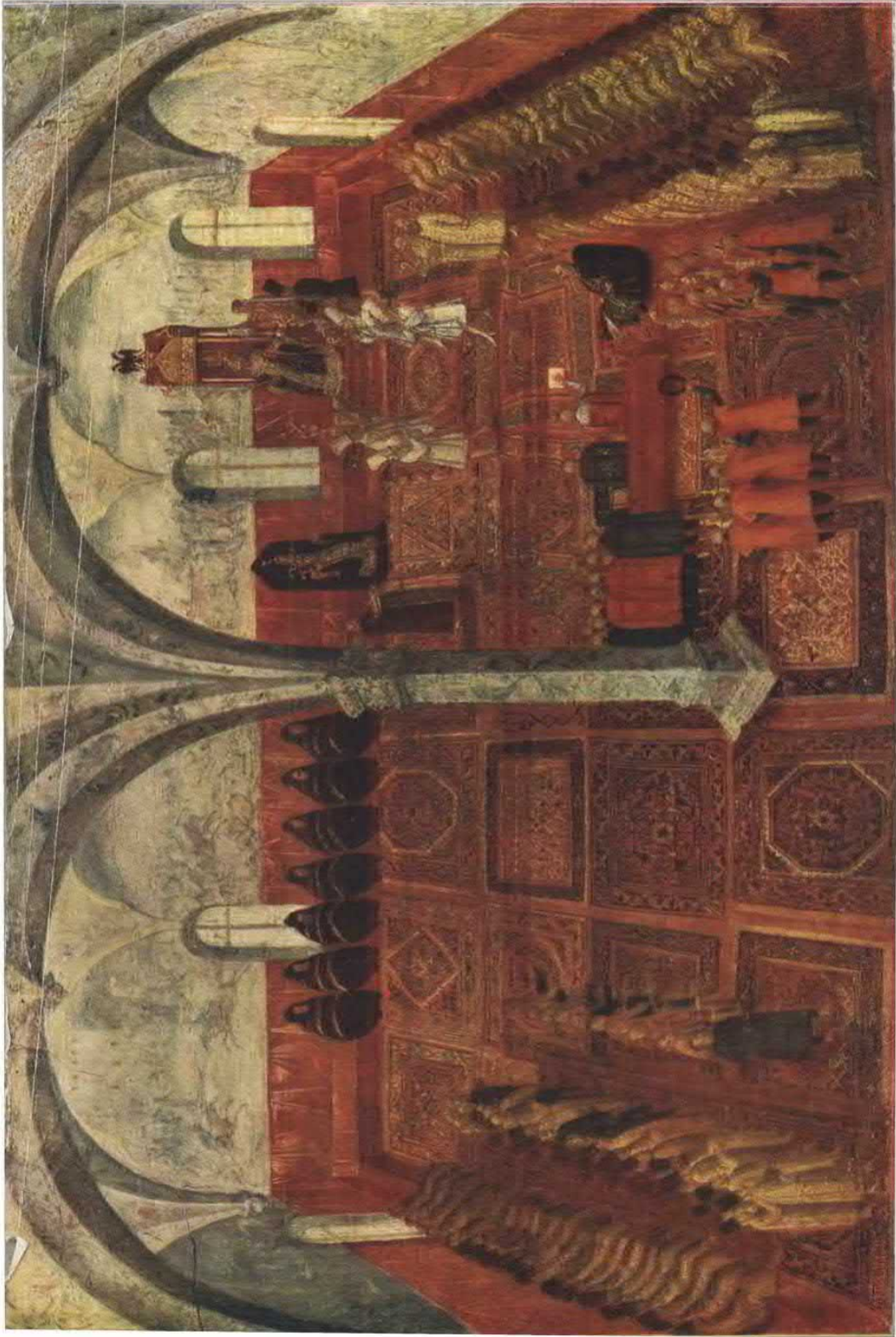
I. tábla. Ifjú magyar gróf és magyar gróf kisasszony, XVII. századi vízfestmények.	IV. tábla. A Radák család címere 1514-ből.
II. « I. Mátyás király követsége III. Vasziljevics Iván moszkvai orosz nagyfejedelem előtt 1482-ban.	V. « Zmescskál Jóbáné szül. Geléthffy Petronella síremléke 1600-ból.
III. « Muroní Weér András címere 1509-ből.	VI. « I. Lipót menyegzői ünnepélye, Bécsben 1666 december 5-én.

II. Szövegközli képek.

Oldal	Oldal
1. kép. Csatajelenet egy XIII. századi perzsa codexből — — — — — 8	33. kép. Huszár a XVI. század végéről — — — — — 63
2. « Perzsa lovasok egy XIII. századi perzsa codexből — — — — — 9	34. « Báthory Kristóf erdélyi fejedelem a XVI. századból — — — — — 64
3. « Perzsa harcosok egy XIII. századi codexből 10	35. « Magyar zarándokok Piligrin lorchi érseknél 65
4. « Nyilazó perzsa, XVI. századi lakkfestmény 11	36. « Török önkínzók körmenete — — — — — 66
5. « László somogyi ispán 1236-ból. Lovaspecséjtéről — — — — — 31	37. « Ferenczy György címerképe 1662-ből — — — — — 73
6. « Opoj bán 1239-ből. Lovaspecséjtéről — — — — — 31	38. « Huszárok hadrendi felvonulása 1605-ből — — — — — 74
7. « István erdélyi herczeg 1351-ből. Lovaspecséjtéről — — — — — 35	39. « Repülő huszárok 1605-ből — — — — — 75
8. « Lovag 1392-ből. Falfestmény a mártonhelyi (vasvármegyei) templomban — — — — — 36	40. « Repülő huszárok 1605-ből — — — — — 75
9. « A sztrigy - szentgyörgyi fogadalmi kép 1409-ből — — — — — 39	41. « Huszár 1605-ből — — — — — 76
10. « Bocskay Péter címere 1414-ből — — — — — 40	42. « Hajdúk 1605-ből — — — — — 76
11. « Saul megtérése — — — — — 40	43. « Huszárok és hajdúk 1605-ből — — — — — 76
12. « Egyházatya. XV. századbéli falfestmény a lőcsei plébániatemplomban — — — — — 41	44. « Bocskay István a harctéren 1605-ben — — — — — 77
13. « A jagelló incunabulum első lapja — — — — — 44	45. « Czímerkép 1606-ból — — — — — 78
14. « Magyar királyi herczeg és udvarmestere a XVI. század elejéről — — — — — 45	46. « Bányász Márton címerképe 1611-ből — — — — — 78
15. « Czímerkép 1511-ből — — — — — 49	47. « Hajdu a XVII. század elejéről — — — — — 79
16. « Kályhafűók I. Ferdinánd mellképével — — — — — 50	48. « Hajdu a XVII. század elejéről — — — — — 79
17. « Kályhafűók Anna királyné mellképével — — — — — 51	49. « Hajdu a XVII. század elejéről — — — — — 80
18. « Gyalogos vitéz 1557-ből — — — — — 52	50. « Hajdu a XVII. század elejéről — — — — — 80
19. « Lovas dohos 1557-ből — — — — — 53	51. « Hajdu a XVII. század elejéről — — — — — 81
20. « Zrinyi Miklós arczképe 1567-ből — — — — — 54	52. « Érsekujvár látképe 1665-ből — — — — — 81
21. « Magyar vitéz 1570-ből — — — — — 55	53 a) « Repülő lovas a római lengyel-magyar követség menetéből 1633-ból — — — — — 82
22. « Báthory István 1576-ből — — — — — 55	53 b) « Török deli 1684-ből — — — — — 82
23. « Czimertartó huszár 1571-ből — — — — — 56	54. « A lengyel-magyar követség bevonulása Rómába 1633-ban — — — — — 83
24. « Óchay Mihály címere 1572-ből — — — — — 57	55. « Részlet a római lengyel-magyar követség menetéből 1633-ból — — — — — 84
25. « Ruthén zenész 1589-ből — — — — — 58	56. « Magyar urak a XVII. századból — — — — — 84
26. « Magyar huszárok a casseli tornán 1596-ban 59	57. « Erdélyi fejedelem a XVII. századból — — — — — 85
27. « Magyar zenészek a casseli tornán 1596-ban 59	58. « Hajdu a XVII. századból — — — — — 86
28. « Magyar lovas a casseli tornán 1596-ban — 59	59. « Lengyel főurak — — — — — 86
29. « Magyar vitézek a casseli tornán 1596-ban 59	60. « Tanulmányok — — — — — 86
30. « Magyar vitéz két nővel a XVI. századból 60	61. « Magyar főúr a XVII. századból — — — — — 86
31. « Magyar nő a XVI. századból — — — — — 61	62. « Magyar urak a XVII. századból — — — — — 86
32. « Magyar vitéz a XVI. századból — — — — — 62	63. « Lovas vitéz — — — — — 87
	64. « Lovas vitéz a XVII. századból — — — — — 88
	65. « Lovas vitéz a XVII. századból — — — — — 89
	66. « Szárnyas lovas a XVII. századból — — — — — 90
	67. « Főúr a XVII. századból — — — — — 91

	Oldal		Oldal
68. kép. Hajdu	92	120. kép. Előkelő urak utazása a XVII. században	151
69. « Magyar vitézek	93	121. « Székely harcos a XVII. századból	152
70. « Magyar vitézek	94	122. « Csíki székely harcos a XVII. századból	152
71. « Előkelő magyar nemes a XVII. századból	95	123. « Kurucz vitéz a XVII. századból	153
72. « Magyar nemes kisasszony a XVII. századból	96	124. « Lengyel és magyar vitéz a XVII. századból	154
73. « Magyar uri szolga a XVII. századból	97	125. « Mézeskalács bábsütő minta a XVII. századból	154
74. « Magyar sóvágó a XVII. századból	98	126. « Báró Orczy István dolmánya a XVII. századból	154
75. « Nagyszebeni szász tanács úr a XVII. századból	99	127. « Czimeres zászló a 126. számú dolmány szövetébe szöve	155
76. « Előkelő nagyszebeni nő téli öltözetben a XVII. századból	100	128. « Kurucz lovasezred a támadás előtt	160
77. « Szász leány báli öltözetben a XVII. századból	101	129. « Kuruczok megtámadják a labancz élelmet szállító kocsikat	161
78. « Brassói szász nő a XVII. századból	102	130. « Porosz huszár 1771-ből	163
79. « Oláh falusi bíró a XVII. századból	103	131. « Frigyes Henrik Lajos porosz királyi herceg 1736-ból, magyar ruhában	164
80. « Hegyi pásztor Erdélyben a XVII. században	104	132. « Nagy Frigyes magyar huszárezredének tisztikara 1770-ből	165
81. « Oláh asszony a XVII. századból	105	133. « Nagy Frigyes testőrhuszárjai	167
82. « Részeg cigány vajda a XVII. századból	107	134. « Irópapír vízjegye 1739-ből	168
83. « Czigány vajdáné a XVII. századból	109	135. « Mária Terézia a pozsonyi országgyűlésen 1741-ben	169
84. « Szőlőpásztor a XVII. század elejéről	111	136. « Huszárok 1742-ből	170
85. « Erdélyi zsidó kereskedő a XVII. századból	113	137. « Huszár 1742-ből	171
86. « Magyar-török torna 1612-ből	115	138. « Dobos András, II. Rákóczi Ferencz lovas dobosának arcképe 1745-ből	172
87. « Magyar huszárok rohama 1632-ből	117	139. « Pásztor 1749-ből	173
88. « Csatakép 1634-ből	118	140. « Mézeskalács bábsütő-minta 1769-ből	175
89. « Csatakép a XVII. századból	119	141. « Mária Terézia királyné arcképe 1793-ból	178
90. « Dragomér János czímerképe 1636-ból	120	142–153. kép. Játék kepecskék a XVIII. század elejéről	181
91. « Demjén István czímerképe 1651-ből	121	154. kép. Előkelő ifjú és pásztor a XVIII. század elejéről	183
92. « Erdélyi főúri pár a XVII. századból	123	155. « Meissen-i porcellán alakok magyar viseletben a XVIII. századból	184
93. « Huszár 1670-ből	125	156. « Porcellán tányér magyar huszárok képével a XVIII. századból	185
94. « II. Rákóczi Ferencz arcképe 1684-ből	127	157. « Mulató huszár a XVIII. századból	187
95. « Magyar csónak 1685-ből	128	158. « Mulató huszárok a XVIII. századból	188
96. « Hajdu a XVII. századból	129	159. « Magyar gavallér a XVIII. századból	189
97. « Kocsin utazó hajduk a XVII. századból	129	160. « Huszár kapitány a XVIII. századból	190
98. « Magyar vitézek török hadi foglyokat kísérek a XVII. században	129	161. « Magyar vitézek a XVIII. század elejéről	191
99. « Dudás a XVII. századból	129	162. « II. József gyermekkori ruhája a magyar Nemzeti Múzeumban	192
100. « Harczi jelenet a XVII. századból. Beczkó várának látképéről	130	163. « Mária Terézia királynő magyar kísérettel	195
101. « Tiszt és hajdu a XVIII. századból	131	164. « Pandurok tánca a XVIII. század elejéről	197
102. « Kártyázó katonák a XVII. században	131	165. « Kártya a XVIII. századból	198
103. « Magyar vitézek a XVII. századból	131	166. « Kártya a XIX. századból	198
104. « Magyar vitézek a XVII. századból	132	167. « Kártya a XVIII. századból	199
105. « Magyar tűzerek a XVII. századból	132	168. « Kártya a XIX. század elejéről	203
106. « Czigány család a XVII. századból	133	169. « Huszár tiszti a XIX. század elejéről	204
107. « Fegyvertánc a XVII. századból	133	170. « Mézeskalács bábsütő-minta a XIX. századból	205
108. « Főúri pár a XVII. századból	134	171. Zárókép. A magyar királyi főkonyhamester a XV. században	46
109. « Magyar tűzér a XVII. században	135	172. Zárókép. Magyar szakácsot ábrázoló ezüst pohár a frankfurti Jaidels-féle gyűjteményből	67
110. « Horváth Mihály czímeralakja 1690-ből	137	173. Zárókép. Mulató huszárok. A 158. sz. a. kép kicsinyített mása	206
111. « Kurucz lovas a XVII. századból	139		
112. « Kuruczok zsákmányolása	140		
113. « Brandenbúrgi Katalin fejedelemasszony a XVII. századból	141		
114. « IV. Ferdinánd mellképe a XVII. századból	143		
115. « Lovas vitéz a XVII. századból	147		
116. « Főúri pár a XVII. századból	148		
117. « Isolani tábornok arcképe a XVII. századból	149		
118. « Magyar lovas torna I. Leopold koronázási ünnepélyén, Pozsonyban 1655-ben	151		
119. « Gombkötő munka egy XVII. századbeli mentén, a fraknoi kincstárban	150		

I. MÁTYÁS KIRÁLY KÖVETSÉGE III. VASZILJEVICŰS IVÁN MOSZKVAI OROSZ NAGYFEJEDLEM ELŐTT. 1488-BAN.

ULÉNYANNY, FIA BUDAPEST.

MURONI WEÉR ANDRÁS CZÍMERE 1509-BŐL.

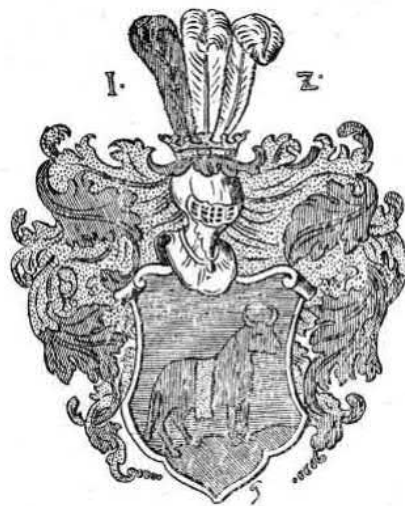

A RADÁK CSALÁD CZÍMERE 1514-BŐL.

ZMESSKÁL JÓBNÉ SZÜL. GELÉTHFFY PETRO
 SÍREMLÉKE 1690-BÓL.

*A berzeviczei róm. kath. templomban le-
 olajfestmény után.*

ZMESSKÁL JÓB CZÍMERE.

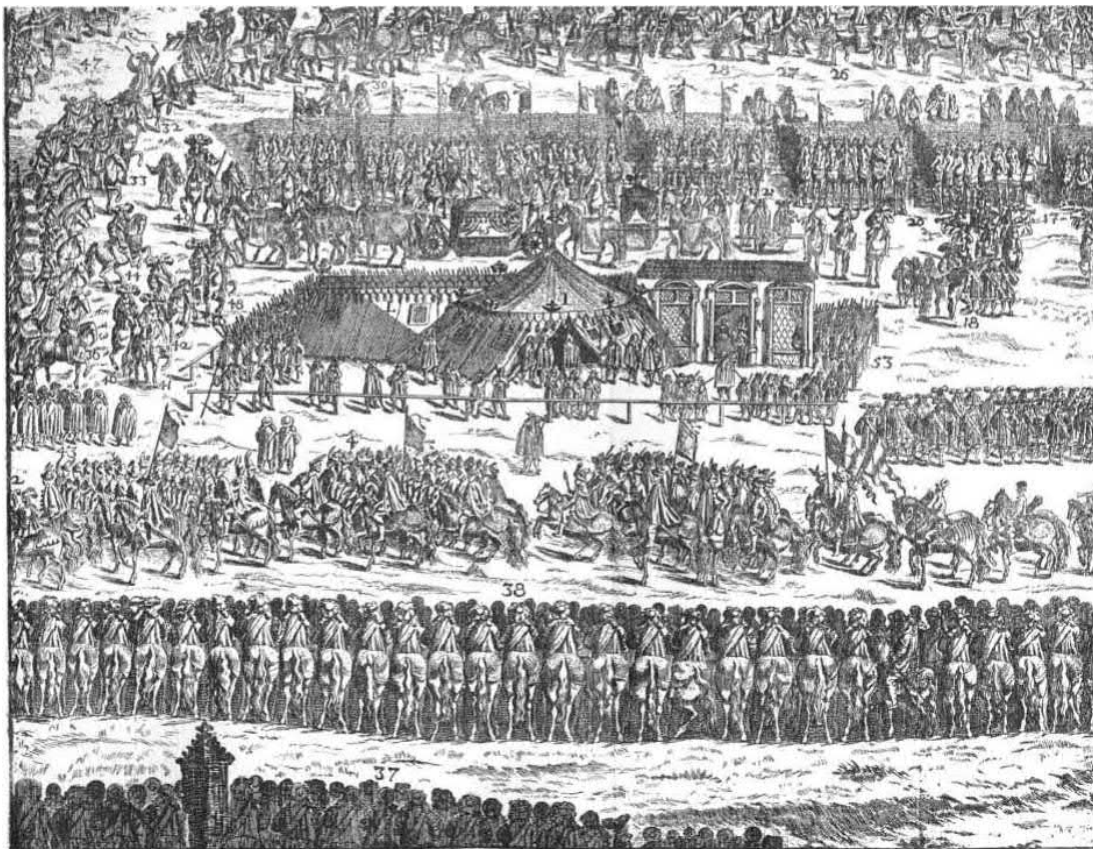

É SZÜL. GELÉTHFFY PETRONELLA
 ÉREMLÉKE 1600-BÓL.

ei róm. kath. lemplomban levő
 olajfestmény után.

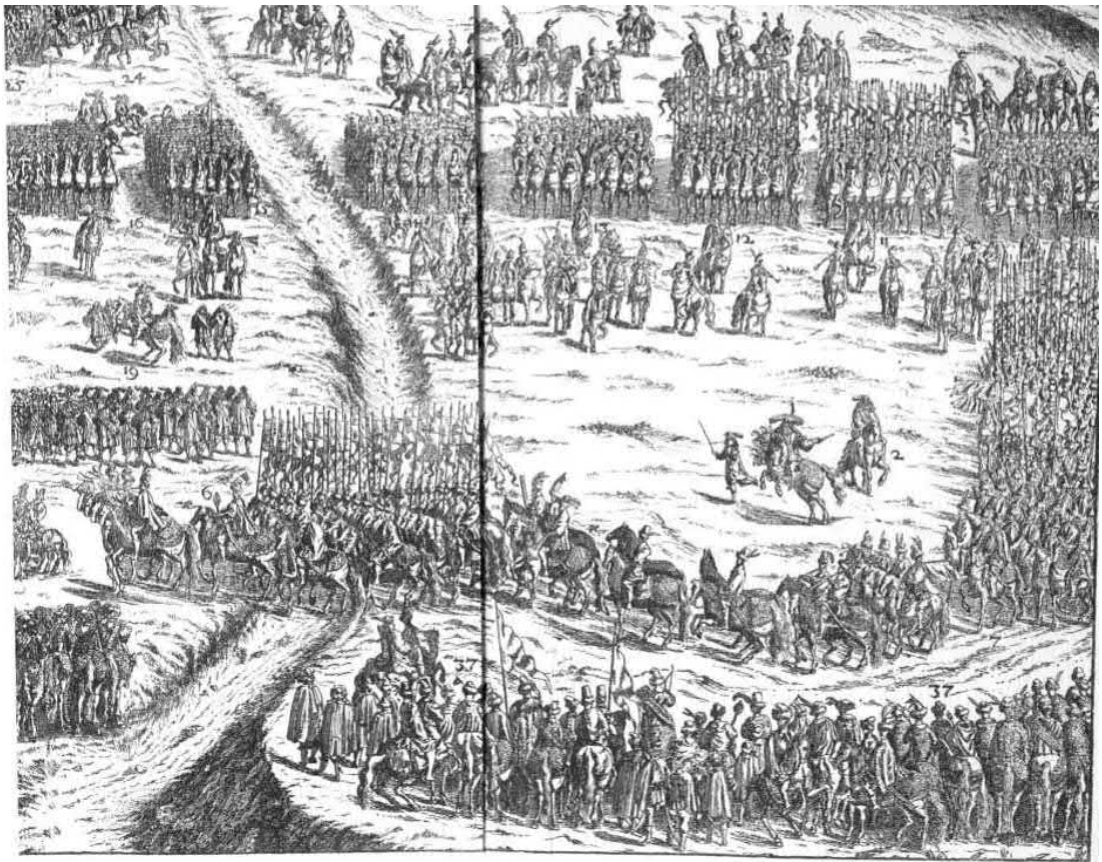

ZMESSKÁL JÓBNÉ,
 GELÉTHFFY PETRONELLA CZÍMERE.

1. LIPÓT MENVEGZŐI ÜNNEPÉL

Egykorú rézmetszei

VI HÉCSÉN. 1666 DECEMBER 5-ÉN.

1. Szerő gyűleményében.